

**UNIWERSYTET W BIAŁYMSTOKU
WYDZIAŁ PRAWA**

Łukasz Twarowski

**KARNOPRAWNY OBOWIĄZEK NAPRAWIENIA
SZKODY**

Rozprawa doktorska
napisana w Katedrze Prawa Karnego
pod kierunkiem
dr hab. Katarzyny Laskowskiej, prof. UwB

BIAŁYSTOK 2013

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
---------------------------	---

ROZDZIAŁ I METODYKA BADAŃ

§ 1. Przedmiot i cel badań.....	9
§ 2. Problemy i hipotezy badawcze	10
§ 3. Metody, techniki i narzędzia badawcze	13
§ 4. Organizacja i przebieg badań.....	19

ROZDZIAŁ II KONSTRUKCJE OBOWIĄZKU NAPRAWIENIA SZKODY W UJĘCIU HISTORYCZNYM W POLSKIM PRAWIE KARNYM

§ 1. Regulacja obowiązku naprawienia szkody w Kodeksie karnym z dnia 11 lipca 1932 r. ...	29
§ 2. Uregulowanie obowiązku naprawienia szkody na podstawie Kodeksu karnego z dnia 19 kwietnia 1969 r.	44
1. Naprawienie szkody jako obowiązek probacyjny w ramach warunkowego umorzenia postępowania – art. 28 § 2 pkt. 1 oraz art. 28 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r.....	45
2. Naprawienie szkody jako obowiązek probacyjny w ramach warunkowego zawieszenia wykonania kary – art. 75 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. oraz art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r..	56
3. Naprawienie szkody jako obowiązek probacyjny przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu skazanego z odbywania reszty kary pozbawienia wolności – art. 94 Kodeksu karnego z 1969 r.	74
4. Naprawienie szkody jako obowiązek związany z karą ograniczenia wolności – art. 35 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r.	79

ROZDZIAŁ III
OBOWIĄZEK NAPRAWIENIA SZKODY W ŚWIETLE KODEKSU KARNEGO Z
DNIA 6 CZERWCA 1997 R.

§ 1. Cel wprowadzenia obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego w Kodeksie karnym z dnia 6 czerwca 1997 r.	86
§ 2. Uregulowanie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego w okresie od 1 września 1998 r. do 8 czerwca 2010 r.	90
1. Skazanie za przestępstwo z katalogu art. 46 § 1 kk.....	91
2. Wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej.	97
3. Istnienie szkody w dniu orzekania.....	108
§ 3. Uregulowanie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego po dniu 8 czerwca 2010 r.	115
§ 4. Tryb orzekania obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego.	129
§ 5. Stosunek środka karnego obowiązku naprawienia szkody do nawiązki.	137
§ 6. Obowiązek naprawienia szkody na tle innych instytucji o charakterze kompensacyjnym.	146
1. Obowiązek naprawienia szkody a powództwo adhezyjne.....	147
2. Obowiązek naprawienia szkody a odszkodowanie z urzędu.	163
§ 7. Naprawienie szkody jako obowiązek probacyjny.	166
1. Obowiązek naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego.....	168
2. Obowiązek naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności.....	177
3. Obowiązek naprawienia szkody przy skazaniu na karę ograniczenia wolności.....	191
4. Stosunek naprawienia szkody jako obowiązku probacyjnego do nawiązki.	194
§ 8. Wykonanie obowiązku naprawienia szkody w świetle Kodeksu karnego wykonawczego z dnia 6 czerwca 1997 r., przy uwzględnieniu zasad wynikających z Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r..	198

ROZDZIAŁ IV
WYBRANE REGULACJE PRAWNE DOTYCZĄCE NAPRAWIENIA SZKODY NA
RZECZ POKRZYWDZONYCH PRZESTĘPSTWAMI W ASPEKCIE
MIĘDZYNARODOWYM

§ 1. Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r.	214
§ 2. Deklaracja Narodów Zjednoczonych o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z dnia 29 listopada 1985 r.	218
§ 3. Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy Nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie i procesie karnym z dnia 15 czerwca 1985 r.	223
§ 4. Wpływ myśli międzynarodowej na rozwój środków o charakterze kompensacyjnym w polskim prawie karnym.	227

ROZDZIAŁ V
OBOWIĄZEK NAPRAWIENIA SZKODY W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ
ANKIETOWYCH

§ 1. Praktyczne funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w opinii sędziów	233
1. Charakterystyka badanej populacji	233
2. Problemy prawne w opinii badanych.....	236
§ 2. Praktyczne funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w opinii prokuratorów	275
1. Charakterystyka badanej populacji	275
2. Problemy prawne w opinii badanych.....	277
§ 3. Praktyczne funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w opinii adwokatów	309
1. Charakterystyka badanej populacji	310
2. Problemy prawne w opinii badanych.....	311
§ 4. Podsumowanie wyników badań.....	337

PODSUMOWANIE	341
BIBLIOGRAFIA	346
WYKAZ TABEL	363
ANEKS	374

WPROWADZENIE

Prawnokarny obowiązek naprawienia szkody jest doskonałym przykładem ewolucji prawa karnego jako takiego, jak też kierunku postępujących zmian. W jego doktrynie coraz częściej pojawiają się głosy, iż prawo karne ewoluuje zmierzając ku efektywniejszej realizacji funkcji kompensacyjnej, czasem kosztem realizacji funkcji retributywnej tego prawa. Powyższe jest szczególnie istotne i bardzo widoczne w kontekście nowelizacji Kodeksu karnego, która weszła w życie z dniem 8 czerwca 2010 r., zmieniającej między innymi w sposób znaczny dotychczasową regulację prawną środka karnego obowiązku naprawienia szkody.

Można zaryzykować stwierdzenie, że analiza obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym ukazuje, zarówno następujące w prawie karnym zmiany, jak też ścisły związek pomiędzy naukami penalnymi, a ogólnie pojętą cywilistyką. Pewne pojęcia i instytucje prawne są w tym zakresie wspólne, a obie te nauki przenikają się. Powoduje to konieczność szerokiego, interdyscyplinarnego podejścia do tematu. Pamiętać bowiem należy, że z uwagi na odmienne charaktery nauk penalnych i cywilistycznych, pewne instytucje cywilne mogą być w prawie karnym stosowane jedynie odpowiednio. To wszystko rodzi konieczność odpowiedzi na pytanie o sam charakter prawny obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym. Nadto – z uwagi na coraz większe zainteresowanie prawa karnego pokrzywdzonym a nie tylko sprawcą przestępstwa – daje to możliwość zastanowienia się nad przyszłością prawa karnego w ogólności oraz możliwością godzenia teorii odpłaty za popełniony czyn z koniecznością realizacji już na etapie procesu karnego odpowiedniej kompensacji na rzecz pokrzywdzonego.

Podstawowym problemem rozważanym w niniejszej pracy jest ocena obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego. Niezwykle istotna jest przy tym ocena funkcjonowania instytucji obowiązku naprawienia szkody w praktyce wymiaru sprawiedliwości, analiza dotychczasowej linii orzeczniczej z tym związanej, jak też porównanie tegoż środka karnego z „konkurencyjnymi” instytucjami: nawiązką, odszkodowaniem z urzędu i oczywiście powództwem adhezyjnym.

Mając powyższe na uwadze nie sposób ograniczyć się oczywiście do teoretycznych rozważań nad obowiązkiem naprawienia szkody, stąd przedmiotowa rozprawa doktorska w dużym zakresie oparta została na badaniach funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody

w praktyce jego stosowania. Z jednej zatem strony niniejsza rozprawa opiera się na analizie polskich regulacji prawnych począwszy od czasów II RP do chwili obecnej, po drugie zaś oparta ona została o wyniki badań empirycznych funkcjonowania tegoż obowiązku – tj. o szerokie badania ankietowe przeprowadzane, zarówno wśród sędziów, prokuratorów, jak i adwokatów – a zatem grup zawodowych najczęściej stosujących omawianą instytucję i mogących ocenić ją z różnej, często zupełnie odmiennej perspektywy.

Wybór tematu pracy uzasadnia kilka względów. Po pierwsze, zauważyć należy, że zdecydowana większość opracowań na temat obowiązku naprawienia szkody powstała przed nowelizacją Kodeksu karnego z 2010 r. i nie uwzględnia zasadniczych zmian w zakresie samej konstrukcji i funkcjonowaniu tegoż środka karnego. Po drugie, o ile oczywiście istnieją opracowania obowiązku naprawienia szkody powstałe po dacie wspomnianej nowelizacji, o tyle brak jest dotychczas badań polegających na analizie i poddaniu ocenie nowej regulacji tego środka karnego – dokonanej okiem prawników – praktyków (sędziów, adwokatów, prokuratorów). Dlatego też uznano, że jego nowa regulacja prawna wymaga przeprowadzenia badań dogmatycznych, jak też wspomnianych wcześniej badań empirycznych, które pozwolą na ocenę obowiązku naprawienia szkody z różnej, odmiennej perspektywy stron procesu karnego.

Stąd też wskazać należy ogólnie, iż niniejsza rozprawa doktorska podzielona została na pięć rozdziałów. W rozdziale I omówione zostały metody i techniki badawcze, które posłużyły do analizy funkcjonowania omawianego obowiązku naprawienia szkody, opisane zostały wstępne założenia, obejmujące, zarówno główny problem rozważany w niniejszej pracy, jak też szereg hipotez szczegółowych. Ponadto, w rozdziale tym została wskazana organizacja i ogólny przebieg przeprowadzonych w ramach rozprawy doktorskiej badań.

Rozdział II stanowi omówienie historycznych aktów prawnych dotyczących obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, wraz z dogmatyczną analizą ewolucji tegoż obowiązku do chwili wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 r. Nie można bowiem byłoby przejść do omawiania obecnej regulacji bez szczegółowego zapoznania się z regulacjami obowiązującymi poprzednio. Punkt wyjścia powyższych rozważań stanowił Kodeks karny z 1932 r., w którym instytucja obowiązku naprawienia szkody uregulowana została po raz pierwszy na gruncie polskiego ustawodawstwa karnego – jako obowiązek probacyjny. Zwrócono także uwagę na odmienne koncepcje instytucji naprawienia szkody w prawie karnym, które pojawiły się w dekrecie PKWN z 23 września 1944 r. – Kodeks karny Wojska Polskiego, a także w ustawie z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za

przestępstwa przeciw własności społecznej oraz w projekcie kodeksu karnego Polski Ludowej z 1951 r. Szeroko omówione zostało też funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w ramach Kodeksu karnego z 19 kwietnia 1969 r. Szczególna uwaga zwrócona została przy tym na zmiany, które pozwoliły na wprowadzenie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego do obecnie obowiązującego Kodeksu karnego z 1997 r.

W rozdziale III omówiony został obowiązek naprawienia szkody na gruncie regulacji Kodeksu karnego z 1997 r., zarówno w okresie od 1 września 1998 r. do 8 czerwca 2010 r., jak też z uwzględnieniem zmian, które weszły w życie 8 czerwca 2010 r., zmieniając w sposób zasadniczy kształt i możliwości orzeczenia karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Poruszona została przy tym, zarówno kwestia obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, jak też obowiązku naprawienia szkody jako obowiązku powiązanego z poszczególnymi instytucjami o charakterze probacyjnym. Nie sposób byłoby bowiem pominąć wzajemnej relacji tychże instytucji, a także swoistej ich „konkurencyjności” przy orzekaniu obowiązku naprawienia szkody w warunkach warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności.

Przy omawianiu obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, szczególna uwaga zwrócona została na cel i funkcje wprowadzenia tegoż środka karnego do kodeksu karnego, jak też miejsce tegoż środka karnego wśród innych środków o charakterze kompensacyjnym. Omówiony został stosunek powództwa adhezyjnego do obowiązku naprawienia szkody, a także zasadność stosowania jednej lub drugiej instytucji z perspektywy pokrzywdzonego, a także z perspektywy oskarżonego. Oprócz przesłanek i warunków orzekania obowiązku naprawienia szkody, szczególna uwaga zwrócona została na wykonanie obowiązku naprawienia szkody w świetle przepisów Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r., jak też przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z 1969 r. Omówiona została przy tym również kwestia odpowiedniego stosowania do obowiązku naprawienia szkody przepisów prawa cywilnego. Z kolei omawiając zagadnienia związane z obowiązkiem naprawienia szkody jako warunkiem probacyjnym poruszone zostały kwestie związane, zarówno z warunkowym umorzeniem postępowania karnego, jak też dotyczące warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. W tym miejscu omówiony został też obowiązek naprawienia szkody orzekany przy karze ograniczenia wolności.

W rozdziale IV zwrócono uwagę na międzynarodowy aspekt regulacji obowiązku naprawienia szkody, w szczególności zaś regulacje, które bezpośrednio oddziaływały na ukształtowanie obowiązku naprawienia szkody w polskim systemie prawa karnego. Wobec

powyższego analizie poddano regulacje o charakterze międzynarodowym, które powołane zostały przez polskiego ustawodawcę w uzasadnieniu do projektu Kodeksu karnego z 1997 r., w motywach wprowadzanych zmian, w tym regulacji obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego.

Rozdział V ma charakter empiryczny. Zawiera on analizę badań ankietowych, które przeprowadzone zostały wśród trzech grup zawodowych, zajmujących się w praktyce stosowaniem karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody: sędziów orzekających w sprawach karnych, prokuratorów oraz adwokatów. Pozwoliła ona na naświetlenie kwestii problemowych, które pojawiają się w praktyce wymiaru sprawiedliwości przy różnych sytuacjach procesowych z perspektywy obrony, oskarżenia, a także już przy orzekaniu obowiązku naprawienia szkody.

Reasumując, podsumowano wyniki przeprowadzonych badań, dokonano też porównania kwestii problemowych podnoszonych przez praktyków wymiaru sprawiedliwości z postulatami i kierunkami zmian karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, wskazywanymi w doktrynie prawa karnego. Pozwoliło to na ocenę funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, jak też wskazanie kierunków, zasadności oraz ewentualnych możliwości zmian tejże instytucji.

ROZDZIAŁ I

METODYKA BADAŃ

§ 1. Przedmiot i cel badań

Spośród wielu zagadnień prawa karnego obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym stanowi interesujący problem, pozwalający nie tylko na analizę funkcjonowania tejże instytucji w praktyce, ale też wysnuć wnioski co do dalszego funkcjonowania i ewolucji środków o charakterze kompensacyjnym w polskim prawie karnym.

Co więcej, analiza obowiązku naprawienia szkody nie może sprowadzać się tylko i wyłącznie do zbadania regulacji prawa karnego materialnego, ale też konieczne są odniesienia do prawa cywilnego (które stanowi podstawę kompensacyjnych środków karnych), jak też do regulacji przepisów postępowania karnego, co pozwoli na ocenę funkcjonowania tegoż środka karnego w praktyce.

Wobec powyższego przedmiotem badań niniejszej rozprawy doktorskiej uczyniono regulację prawną obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, ze szczególnym uwzględnieniem analizy i oceny funkcjonowania instytucji obowiązku naprawienia szkody w praktyce wymiaru sprawiedliwości.

Co do zasady, badania naukowe inspirowane są licznymi i różnorodnymi potrzebami, które można – ogólnie rzecz biorąc – ująć w dwóch grupach: pierwsza z nich łączy się z potrzebami o charakterze teoretycznym, czy też poznawczym, a zatem obejmuje wszystkie te potrzeby, które wiążą się z rozwojem danej nauki. Z kolei druga z tychże grup łączona powinna być z różnorodnymi potrzebami praktyki, związanymi najczęściej z istniejącymi możliwościami praktycznych zastosowań osiągnięć danej nauki, czy też praktycznej realizacji danej problematyki¹. W realiach niniejszej rozprawy przeprowadzane badania naukowe w zamierzeniu autora realizują oba powyższe, zbiorczo ujęte, cele.

Celem badań uczyniono analizę i ocenę regulacji obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, jak też praktycznego funkcjonowania tejże instytucji wraz z jej porównaniem z innymi instytucjami o charakterze kompensacyjnym na gruncie prawa karnego. Stąd

¹ J. Sztumski, Wstęp do metod i technik badań społecznych, Katowice 1995, s. 30

niezbędne było przeprowadzenie badań empirycznych – obejmujących kompleksowe badanie podstawowych problemów wyłaniających się na podstawie analizy dogmatycznej omawianego tematu, jak też z perspektywy praktyków zajmujących się daną tematyką.

Co do zasady cel badań stanowi punkt wyjścia do postawienia pytania stanowiącego jednocześnie podstawowy problem badawczy rozważany w ramach danej pracy. W niniejszej rozprawie przyjęto, iż postawiony cel badań ma przedstawiać ogólny zarys danej problematyki, uszczegółowiony i doprecyzowany przez przedstawienie problemu badawczego.

Jednocześnie podkreślić należy, iż w metodologii badań naukowych wskazuje się, że podejmowane badania empiryczne zmierzać powinny, zarówno do rozwijania teorii, czyli usystematyzowanej wiedzy odnoszącej się do danego fragmentu rzeczywistości, jak też służyć potrzebom praktyki społecznej, ukazując możliwości jej kształtowania². W ocenie piszącego te słowa uczynienie przedmiotem badań w niniejszej rozprawie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, jak też cel badań polegający na analizie dogmatycznej i ocenie praktycznego funkcjonowanie omawianej instytucji czynią zadość powyższym wymogom. Z uwagi na fakt poddania analizie dogmatycznej szeregu przemian w obowiązku naprawienia szkody na przestrzeni kolejnych regulacji prawnych dotyczących tejże instytucji, a także wpływu uregulowań o charakterze międzynarodowym dotyczących obowiązku naprawienia szkody na ustawodawstwo krajowe możliwe było sformułowanie szeregu wątpliwości dotyczących kształtu, jak też sensu istnienia poszczególnych uregulowań odnoszących się do obowiązku naprawienia szkody i innych instytucji o charakterze kompensacyjnym. Powyższe umożliwiło, z kolei, zasięgnięcie opinii praktyków zajmujących się daną problematyką co do kwestii budzących wątpliwości się na tle omawianej instytucji. Docelowo wyniki przeprowadzonych badań mogłyby służyć jako podstawa do zmian w regulacji obowiązku naprawienia szkody, o ile ustawodawca byłby zdecydowany uwzględnić pojawiające się w doktrynie oraz wśród praktyków opinie na temat rozwiązań przyjmowanych przy danej instytucji.

§ 2. Problemy i hipotezy badawcze

Przedstawienie problemu badawczego oraz stanowiących jego uszczegółowienie hipotez badawczych rozpocząć wypada od stwierdzenia, iż prawidłowe sformułowanie pytań

² J. Sztumski, op. cit., s. 20

będących przedmiotem podejmowanych wysiłków badawczych stanowi część pracy, co najmniej tak istotną, jak sam proces poznawczy oraz udzielenie odpowiedzi na postawione na wstępie pytania. Prawidłowe nawet udzielenie odpowiedzi na nieprawidłowo jednak sformułowane pytanie, czy też hipotezę badawczą, stanowiłoby bezcelowy wysiłek. Podejmowanie najprostszych nawet badań nie jest bowiem celowe bez konkretyzacji ich celu, a także problemu, który ma zostać poprzez podjęte badania rozwiązany.

W metodologii badań naukowych wskazuje się, iż formułowanie problemu badawczego stanowi z jednej strony skutek oddziaływania bodźca intelektualnego, jest bowiem konsekwencją głębokiego namysłu, z drugiej natomiast strony, że stanowi on decyzję o teoretycznych i empirycznych implikacjach, warunkującą dalszy tok postępowania w procesie badawczym³. Uwzględniając powyższe, a także mając na uwadze, iż wybór analizowanego problemu badawczego winien zostać rzeczowo uzasadniony zdecydowano się na sformułowanie głównego problemu badawczego w postaci pytania: „Czy zakres regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody – przy jednoczesnym porównaniu tegoż obowiązku z innymi instytucjami o charakterze kompensacyjnym – pozwala na realizację kompensacyjnych, sprawiedliwościowych i prewencyjnych założeń wymiaru tegoż obowiązku jako środka karnego oraz jako warunku probacyjnego przy instytucjach związanych z poddaniem sprawcy próbie?”

W związku z powyższym sformułowana została też hipoteza badawcza polegająca na przyjęciu, iż „Obowiązek naprawienia szkody co do zasady pozwala na realizację wspomnianych funkcji, jednak w praktyce występują trudności z pogodzeniem funkcji kompensacyjnej z funkcjami sprawiedliwościową i prewencyjną”. Powyższe jest wynikiem problemów praktycznych jakie stwarza obowiązek naprawienia szkody przy jego stosowaniu i orzekaniu – wbrew intencjom ustawodawcy w tym zakresie.

Posługując się pojęciem „hipotezy badawczej” należy jednocześnie wskazać, że biorąc pod uwagę zasięg, jaki dana hipoteza ma obejmować i jaki ma być następnie weryfikowany empirycznie wyróżnia się hipotezy ogólne i szczegółowe, przy czym hipoteza szczegółowa jest ukonkretnieniem hipotezy ogólnej. Najczęściej jednak konkretyzujemy daną hipotezę ogólną kilkoma hipotezami szczegółowymi⁴.

W ramach niniejszej rozprawy przedstawiony powyżej główny problem badawczy oraz postawiona przy tym ogólna hipoteza badawcza zostały skonkretyzowane przez

³ Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001, s. 67

⁴ J. Sztumski, *op. cit.*, s. 48 – 49

przyjęcie szeregu problemów szczegółowych i odpowiadających im hipotez szczegółowych. Za problemy szczegółowe uznano następujące pytania:

1. Czy i jaki sposób poglądy doktryny wypracowane na gruncie poprzednich regulacji wpłynęły na obecny kształt obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego oraz jako obowiązku probacyjnego?
2. Czy w praktyce stosowania omawianej instytucji występują problemy z odpowiednim stosowaniem przepisów prawa cywilnego w zakresie obowiązku naprawienia szkody?
3. W jakim stosunku zależności pozostają obowiązek naprawienia szkody a powództwo adhezyjne i która z tych instytucji jest korzystniejsza z perspektywy obrony, a która z perspektywy oskarżenia?
4. Czy regulacja środka karnego obowiązku naprawienia szkody, która weszła w życie 8 czerwca 2010 r. stwarza problemy praktyczne, a jeżeli tak to w jakim zakresie?
5. Czy uregulowanie obowiązku naprawienia szkody wymaga zmian, a jeśli tak, to w jakim zakresie?

Poszukując odpowiedzi na wyżej wskazane, szczegółowe problemy badawcze sformułowano następujące, odpowiadające im hipotezy szczegółowe (przy czym hipotezy ujęte w pkt. 2 – 5 zostały dodatkowo uszczegółowione przez postawienie przy nich hipotez heurystycznych, mających charakter pomocniczy, a ułatwiających ogólną orientację badającego w danej materii – co wpłynęło na ich większe rozbudowanie):

1. Ustawodawca w sposób niewystarczający korzystał z wypracowywanych na gruncie poprzednich regulacji poglądów doktryny i też z orzecznictwa.
2. W praktyce stosowania obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym występują liczne problemy z odpowiednim stosowaniem przepisów prawa cywilnego w zakresie tegoż obowiązku.
3. Karnopravny obowiązek naprawienia szkody oraz przewidziane w Kodeksie postępowania karnego powództwo adhezyjne pozostają w stosunku alternatywy, przy czym – generalnie rzecz biorąc z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsza jest instytucja karnopravnego obowiązku naprawienia szkody.
4. Obecnie przyjęta regulacja obowiązku naprawienia szkody stwarza szereg problemów praktycznych, przede wszystkim w zakresie możliwości jednoczesnego orzekania

obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę, a także samego rozumienia pojęcia szkody – czy tylko jako uszczerbku majątkowego, czy też szeroko: uszczerbku majątkowego i niemajątkowego (jak na gruncie poprzednio obowiązujących regulacji).

5. Konstrukcja obowiązku naprawienia szkody wymaga głębokich zmian, przy czym zmiany te mogą wyglądać dwojako. Możliwa jest ingerencja w przepisy Kodeksu karnego uszczegóławiająca omawiany obowiązek o kwestie dopuszczalności orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie oraz kwestie związane z odsetkami i samym pojęciem szkody w prawie karnym, co wymagałoby też odpowiednich zmian art. 55 i 56 kk stanowiących o zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych. Z drugiej strony, możliwa jest rezygnacja z traktowania obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, co z pewnością ułatwiłoby odpowiednie stosowanie przepisów prawa cywilnego do uregulowania prawa karnego w tym zakresie, ale powodowałoby z kolei inne wątpliwości – chociażby w zakresie miejsca obowiązku naprawienia szkody wśród kar i środków karnych.

§ 3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Odniesienie do zastosowanych w ramach rozprawy doktorskiej metod, technik i narzędzi badawczych wymaga w pierwszej kolejności wskazania, iż posługiwanie się danymi pojęciami ma znaczenie nie tylko dla badającego dany fragment rzeczywistości, ale też dla samego procesu poznania naukowego⁵. Stąd uzasadnione jest w tym miejscu wyjaśnienie powołanych pojęć, które będą używane na dalszym etapie analiz.

Pojęcie metody badawczej w literaturze przedmiotu określa się jako zespół czynności badawczych podejmowanych w nauce, zmierzających w powtarzalny i skuteczny sposób do rozwiązania podstawowego problemu badawczego, a zatem jest to świadomie stosowany sposób postępowania, zmierzający do określonego celu w danych warunkach⁶. Z kolei, techniki badawcze stanowią system urządzeń i zabiegów stosowanych w badaniach naukowych – wymagające odpowiedniego planu (prowadzenia badań), ustalenia kolejności

⁵ R. Mayntz, K. Holm, P. Hübner, Wprowadzenie do metod socjologii empirycznej, Warszawa 1985, s. 11

⁶ R. A. Podgórski, Metodologia badań socjologicznych. Kompendium wiedzy metodologicznej dla studentów, Bydgoszcz-Olsztyn 2007, s. 56

czynności badawczych i ich wzajemnego powiązania, natomiast narzędzia badawcze to nic innego jak przedmioty służące realizacji podejmowanych technik badawczych⁷.

Analizując postawiony problem badawczy zdecydowano się na wykorzystanie różnorodnych metod badawczych. Należy przy tym wskazać, za B. Hołystem, iż wybór metody badawczej określony jest zawsze, zarówno czynnikami natury naukowej, jak też pozanaukowej, jak chociażby czas i środki finansowe⁸. W realiach niniejszej pracy uznano za stosowne wybór następujących metod badawczych: historyczno – porównawczej, analitycznej, komparystycznej (w ograniczonym zakresie), analizy orzecznictwa sądowego oraz metody badań ankietowych.

Metoda historyczno – porównawcza służyła ukazaniu funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody w ramach poprzednio funkcjonujących regulacji prawa karnego, od daty wprowadzenia obowiązku naprawienia szkody w polskim ustawodawstwie karnym w Kodeksie karnym z 1932 r. Ponadto starano się ukazać ewolucję obowiązku naprawienia szkody, jak też wpływ poprzednich regulacji na obecnie obowiązujące uregulowanie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody.

Użycie metody analitycznej (dogmatycznej) polegało na poddaniu szczegółowej analizie krajowych aktów prawnych dotyczących naprawienia szkody w prawie karnym, jak też innych środków o charakterze kompensacyjnym – w zakresie mającym wpływ na kształt i funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody. Analizie poddano również wybrane akty prawne o charakterze międzynarodowym, przy czym w tym zakresie wybór aktów prawnych nie był przypadkowy – zdecydowano się na odniesienie się do aktów prawnych powołanych w uzasadnieniu do projektu Kodeksu karnego z 1997 r., jako stanowiących punkt wyjścia do wprowadzenia w polskim ustawodawstwie karnym instytucji środka karnego obowiązku naprawienia szkody, jak też większego zorientowania prawa karnego na osobę pokrzywdzonego, a nie tylko sprawcę przestępstwa.

Odnosnie metody komparystycznej wskazać należy, iż porównaniu poddano krajowe uregulowania prawne z zakresu prawa karnego materialnego, postępowania karnego oraz prawa karnego wykonawczego, w zakresie w jakim (bezpośrednio lub w sposób pośredni) dotyczyły one omawianej problematyki. Ponadto konieczne było porównania wybranych regulacji prawa i postępowania cywilnego z regulacją obowiązku naprawienia szkody w

⁷ R. A. Podgórski, op. cit., s. 55

⁸ B. Hołyst, Kryminologia, Warszawa 2001, s. 89

prawie karnym – bowiem szereg uregulowań cywilnych znajduje w tym zakresie odpowiednie zastosowanie w prawie karnym.

Z uwagi na fakt, iż od 8 czerwca 2010 r. wprowadzono możliwość orzekania obowiązku naprawienia szkody przy wszystkich typach i rodzajach przestępstw, przy popełnieniu których wyrządzona została szkoda, zrezygnowano natomiast z metody badania akt spraw karnych, która była pierwotnie zakładana do przeprowadzenia. Po zniesieniu katalogu przestępstw, przy popełnieniu których obowiązek naprawienia szkody może zostać nałożony trudno byłoby zdecydować *a priori* akta dotyczące, jakiego przestępstwa powinny zostać zbadane – nie sposób z kolei, rzecz jasna, zbadać wszystkich akt spraw karnych dotyczących wszystkich przestępstw. Również odcinek czasu jaki miałby zostać wybrany do takiego badania musiałby budzić szereg uzasadnionych wątpliwości – dopiero od dnia 8 czerwca 2010 r. istnieje możliwość orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody z urzędu, wcześniej mógł on być orzekany jedynie na wniosek. Co więcej, od wskazanej daty złożenie wniosku o naprawienie szkody przez uprawniony do tego podmiot powoduje konieczność obligatoryjnego orzeczenia omawianego obowiązku – co nie miało miejsca przed datą 8 czerwca 2010 r. Stąd uznano, iż – jakkolwiek ograniczenie czasowe ewentualnych badań akt spraw sądowych byłoby niecelowe – przeprowadzenie badań obejmujących okres zarówno sprzed, jak też po wskazanej nowelizacji byłoby znacznie utrudnione i wpływałoby na konieczność odpowiedniego sformułowania ewentualnego kwestionariusza ankiet do badania danych akt spraw. Powyższe, o ile oczywiście skomplikowane, nie jest zadaniem niemożliwym, co więcej – w ocenie autora niniejszej rozprawy – być może przydatnym i celowym do badania funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody przy danym rodzaju przestępstwa. Nie sposób byłoby jednakże w ten sposób w ramach jednej rozprawy doktorskiej przeprowadzić badań dotyczących ogólnego funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody – już z samej tylko bowiem analizy dogmatycznej danego tematu wysnuto szereg wątpliwości i wniosków dotyczących lepszego funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody przy jednych przestępstwach, a gorszego przy innych.

Co szczególnie istotne – mając na uwadze główny problem badawczy sprowadzający się do analizy realizowania przez aktualną regulację prawną obowiązku naprawienia szkody kompensacyjnych, sprawiedliwościowych i prewencyjnych założeń wymiaru tegoż obowiązku jako środka karnego oraz jako warunku probacyjnego przy instytucjach związanych z poddaniem sprawcy próbie – uznano, iż badanie akt spraw karnych nie przyczyni się do odpowiedzi na tak postawione pytanie.

Dlatego też w miejsce przeprowadzenia badań polegających na analizie akt spraw karnych zdecydowano się na szersze przeprowadzenie badań ankietowych – wśród każdej z grup zawodowych, zajmujących się w praktyce daną problematyką. Stąd badania ankietowe skierowano, zarówno do sędziów, prokuratorów, jak też adwokatów. Jednocześnie miano na uwadze, iż przeprowadzone badanie musi uwzględniać, zarówno różnice pomiędzy realiami i praktyką wykonywania danych zawodów prawniczych, jak też uwzględniać musi możliwe zmienne występujące w obrębie każdej z grup zawodowych. Powyższe było szczególnie istotne dlatego, że przeprowadzane badanie ankietowe – aby w pełni realizować przyjęty cel rozprawy i zmierzać do rozwiązania postawionych problemów badawczych – nie mogło zostać ograniczone do pytań o fakty, ale musiało zawierać głównie inne pytania – określane w metodologii – jako pytania o opinie, o wiedzę i o postawy⁹. Odnośnie doboru respondentów wskazać należy, iż zdecydowano się na przeprowadzenie wskazanych badań wśród wszystkich sędziów orzekających w Apelacji Białostockiej, wszystkich prokuratorów podlegających Prokuratorowi Apelacyjnemu w Białymstoku oraz wszystkich adwokatów tworzących Izbę Adwokacką w Białymstoku. W ocenie autora niniejszej rozprawy tak zakreślony zasięg badawczy pozwolić powinien na przedstawienie pełnego obrazu danej problematyki. Intuicyjnie uznać można bowiem, iż instytucja obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym nie funkcjonuje inaczej w zależności od administracyjnego podziału kraju, czy też podziału na okręgi poszczególnych sądów. Zakreślony zasięg badań stanowił przy tym bardzo szeroki krąg respondentów – do których skierowane zostały kwestionariusze ankiet z prośbą o ich wypełnienie. Co więcej, zauważyć należy, iż na mocy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lipca 2010 r.¹⁰ zmieniony został dotychczasowy obszar Apelacji Białostockiej poprzez włączenie w jej skład Sądu Okręgowego w Ostrołęce (oraz oczywiście w konsekwencji podległych temuż sądowi sądów rejonowych). Powyższa zmiana została uwzględniona w przeprowadzanym badaniu – powodując dalsze rozszerzenie zakresu badań o większą liczbę respondentów, do których skierowano prośbę o wypełnienie przesłanych kwestionariuszy ankiety.

Kolejna z metod, polegająca na analizie orzecznictwa sądowego, przede wszystkim zaś orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz wybranych sądów apelacyjnych, pozwoliła na poznanie linii orzeczniczej poszczególnych sądów, jak też rozważenie ewentualnych

⁹ A. N. Oppenheim, Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw, Poznań 2004, s. 166

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lipca 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz. U. Nr 133, poz. 894

odrębności, czy też jednolitości w przyjmowanej wykładni danych przepisów. Na marginesie zauważyć tylko należy, iż ewentualne rozbieżności w wykładni danych przepisów okazały się niezależne od geograficznego położenia sądów – sprowadzały się one czasem do odmiennej interpretacji kwestii szczegółowych dotyczących obowiązku naprawienia szkody i były zależne raczej od poszczególnych składów sędziowskich, a nie miejsca położenia sądów. Co istotne, stwierdzić wypada, że większe trudności w stosowaniu danej instytucji, czy też konieczność dokonywania interpretacji prawa, a nie faktów w danym zakresie – przeważnie znajduje odbicie w orzecznictwie Sądu Najwyższego, gdzie owe kwestie problemowe niejednokrotnie trafiają razem z kasacjami w poszczególnych sprawach. Również w tym miejscu zauważyć należy, iż rzezone kwestie problemowe były wielokrotnie tożsame lub bardzo podobne – niezależnie od geograficznie wskazanego miejsca, gdzie problemy te występowały. Sąd analiza orzecznictwa Sądu Najwyższego i wybranych sądów apelacyjnych tym bardziej uzasadniała dokonany wybór respondentów i brak konieczności jego dalszego powiększania o kolejne sądy, czy też całe apelacje (odpowiednio: inne prokuratury, czy Izby Adwokackie).

Odnośnie zastosowanych w niniejszej rozprawie technik badawczych wskazać należy, iż zdecydowano się na podejście pośrednie, polegające z jednej strony na podejmowaniu analizowanych zagadnień z poziomu większej ogólności w kierunku ich uszczegóławiania, jak też przyjęto, iż formułowane wnioski oraz odpowiedzi na poszczególne pytania szczegółowe prowadzą częstokroć do możliwości wysnucia wniosków natury bardziej ogólnej na temat funkcjonowania danej instytucji. Założono przy tym, iż przeprowadzenie w pierwszej kolejności analizy historyczno – porównawczej, następnie dogmatycznej oraz komparystycznej pozwoli na lepsze i bardziej dokładne opracowanie narzędzi badawczych mających na celu ankietowanie respondentów z poszczególnych, wskazywanych już grup zawodowych. Analiza orzecznictwa sądowego stanowiła uzupełnienie każdej z powołanych metod, przy czym kwestie problemowe, jakie ukazały się w wyniku przeprowadzonych badań ankietowych zostały dodatkowo wykorzystane do uzupełnienia wcześniejszych wywodów o charakterze teoretycznym.

Jako narzędzie badawcze służące z kolei do wykonania przedmiotowych badań empirycznych wybrano kwestionariusz ankiety wykorzystany w przeprowadzonym badaniu sondażowym – dokonując jego odmiennego sporządzenia w zależności od grupy respondentów, do których był kierowany. Uwzględniono przy tym, iż podstawowy kłopot z oceną trafności pytań o opinie i postawy stanowi brak kryteriów pozwalających na

sprawdzenie, czy sformułowane pytania w sposób należyty ujawniają różnice między poszczególnymi grupami respondentów, tym bardziej, że przynależność do danej grupy może, ale nie musi być wyznacznikiem danej postawy¹¹. Mając powyższe na uwadze część pytań w kwestionariuszach kierowanych do poszczególnych grup zawodowych podlegała odpowiednim zmianom – umożliwiającym udzielenie odpowiedzi na dane pytanie z perspektywy orzekania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, występowania w charakterze oskarżyciela lub obrońcy oskarżonego. Co więcej ankietowanym z poszczególnych grup zawodowych umożliwiono ocenę stosowania omawianych instytucji przez respondentów z innych grup zawodowych – starano się uzyskać informacje na temat prawidłowości orzekania obowiązku naprawienia szkody przez sądy, oceny inicjatywy dowodowej w zakresie udowadniania szkody przez pokrzywdzonych (czy też pełnomocników oskarżycieli posiłkowych), jak też formę i sposób występowania z wnioskami o naprawienie szkody przez oskarżycieli publicznych.

Generalnie należy jednocześnie wskazać, iż wszystkie kwestionariusze ankiety były anonimowe. W ten sposób starano się uzyskać jak najbardziej szczerze odpowiedzi na zadawane pytania i uniknąć wątpliwości w zakresie prawdziwości podawanych odpowiedzi. Mając na uwadze konieczność wprowadzenia zmiennych, na bazie których analizowano następnie udzielane w kwestionariuszach odpowiedzi – kwestionariusze podzielone zostały na dwie części. W części pierwszej ankiety przeprowadzanej wśród badanych sędziów zawarto pięć podstawowych zmiennych dotyczących: płci, zajmowanego stanowiska, instancji w jakiej badany sędzi, stażu pracy w zawodzie sędziego oraz stażu pracy przy orzekaniu w sprawach karnych. Z kolei w części pierwszej ankiety przeprowadzanej wśród prokuratorów zawarte zostały trzy podstawowe zmienne, dotyczące: płci, zajmowanego stanowiska oraz stażu pracy w zawodzie prokuratora. Jeżeli chodzi o część pierwszą ankiety przeprowadzanej wśród adwokatów zawarte w niej zostały dwie podstawowe zmienne: dotyczące płci oraz stażu pracy w zawodzie adwokata.

Druga część kwestionariusza ankiety skupiała się na zagadnieniach prawnych związanych z karnoprawnym obowiązkiem naprawienia szkody. Sędziowie ankietowani byli poprzez postawienie 17 pytań, z których część miała charakter zamknięty, a część charakter półotwarty oraz otwarty. Z kolei do prokuratorów skierowano 19 pytań, zaś do adwokatów 18 pytań – o podobnym charakterze jak w przypadku ankietowanych sędziów. Zróżnicowanie kwestionariuszy pod względem pytań dotyczących zagadnień prawnych wynikało ze

¹¹ A. N. Oppenheim, op. cit., s. 172

wskazywanego już faktu konieczności dostosowania kierowanych pytań do poszczególnych z badanych grup. Zauważyć przy tym należy, iż jakkolwiek starano się unikać zbyt dużego rozbudowania kwestionariusza i stawiania zbyt wielu pytań umożliwiających swobodne wypowiedzenie się – co mogłoby wywołać skutek odwrotny do zamierzonego i zniechęcać badanych do wzięcia udziału w przeprowadzanym sondażu diagnostycznym, tak niektórzy z ankietowanych w sposób szczególnie chętny udzielali odpowiedzi na pytania otwarte – wzbogacając tym samym zgromadzone dane na temat obowiązku naprawienia szkody o ich praktyczną wiedzę w tym zakresie. Stwierdzić przy tym należy, iż powyższe w szczególności dotyczyło grupy zawodowej sędziów. Oceniając współpracę poszczególnych grup zawodowych przy wypełnianiu przesłanych kwestionariuszy ankiety zwrócić należy też uwagę na szczególne zaangażowanie adwokatów oraz znaczną ilość kwestionariuszy odesłanych z poszczególnych jednostek prokuratury. Ogólnie współpracę z badanymi w zakresie przeprowadzanych ankiet ocenić należy w sposób bardzo dobry.

§ 4. Organizacja i przebieg badań

W związku z szeroko zakreślonym w pracy głównym problemem badawczym, a zatem koniecznością uzyskania jak najpełniejszego obrazu funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody, zarówno w ocenie teoretyków, jak też praktyków zajmujących się daną problematyką zdecydowano się na podzielenie przeprowadzanych badań na kilka etapów.

Po pierwsze zdecydowano się na dokonanie analizy ustawodawstwa dotyczącego obowiązku naprawienia szkody w polskim prawie karnym – począwszy od Kodeksu karnego z 1932 r., w którym instytucja ta uregulowana została po raz pierwszy – do uregulowań obowiązujących aktualnie. Z powyższym wiązała się, rzecz jasna, konieczność odwołania się również do szeregu opracowań z literatury prawa karnego – obrazującej ewolucję poglądów na temat obowiązku naprawienia szkody na przestrzeni lat i kolejnych kodyfikacji prawa karnego. W badaniach o charakterze teoretycznym wykorzystano dostępne opracowania prawne oraz o charakterze kryminologicznym pozyskane ze zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu w Białymstoku, Biblioteki Głównej Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteki Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Biblioteki Narodowej w Warszawie, a także Biblioteki Głównej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Genewie. Powyższe pozwoliło na dotarcie

do szeregu trudno dostępnych publikacji, w tym powoływanych archiwalnych roczników czasopism, w których ukazywały się publikacje na temat obowiązku naprawienia szkody. Odnośnie literatury zgromadzonej w trakcie kwerendy w Bibliotece Głównej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Genewie wskazać należy, iż możliwość ta powstała dzięki wykorzystaniu przeprowadzanych w trybie konkursowym badań naukowych służących rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich, przyjętych w Uniwersytecie w Białymstoku.

Analizując orzecznictwo Sądu Najwyższego oraz wybranych sądów apelacyjnych, dotyczące karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody posługiwano się dostępnymi na rynku programami prawniczymi, umożliwiającymi grupowanie orzeczeń według wybranych haseł, czy też określonych przepisów prawa. Zebrane w powyżej przedstawiony sposób dane pozwoliły na stworzenie części dogmatycznej niniejszej rozprawy, jak też opracowanie podstawowych założeń części badawczej. Nie sposób oczywiście pominąć, iż części te wzajemnie się przenikają, a zatem również po przeprowadzeniu badań empirycznych okazało się uzasadnione stosowne uzupełnienie części dogmatycznej o nie poruszone wcześniej kwestie, związane z podnoszonymi przez praktyków problemami.

Przechodząc do opisu przebiegu badań empirycznych wskazać należy, iż skupiając się na metodzie badawczej sondażu diagnostycznego dążono przede wszystkim do zagwarantowania jak największej reprezentatywności wyników badań. Mając powyższe na uwadze konieczne było zwrócenie się do odpowiednich populacji – rozumianych jako zbiór elementów (zaś w omawianym przypadku: badanych) stanowiący przedmiot zainteresowania przeprowadzającego badanie¹² - posiadających praktyczną wiedzę na temat badanej tematyki. Nie wymagała przy tym większego wysiłku intelektualnego konstatacja, iż grupami zawodowymi najbardziej kompetentnymi do udzielenia odpowiedzi na postawione w kwestionariuszu ankiet pytania są sędziowie, prokuratorzy oraz adwokaci. Oczywistym jest, iż sędziowie orzekający w sprawach karnych częstokroć mają do czynienia z obowiązkiem naprawienia szkody z perspektywy jego nakładania, prokuratorzy z perspektywy działania w charakterze oskarżyciela publicznego, zaś adwokaci – zarówno z perspektywy działania w charakterze obrońców oskarżonych, jak też pełnomocników oskarżycieli posiłkowych (w którym to zakresie pytania kierowane do prokuratorów oraz adwokatów były w zasadzie identyczne). Na marginesie zauważyć należy, iż można byłoby analizować celowość zasięgnięcia opinii również innych grup zawodowych, w tym mających pewne uprawnienia w

¹² B. Hołyst, op. cit., s. 106

sprawach karnych radców prawnych oraz chociażby komorników sądowych, działających przy poszczególnych sądach rejonowych, jednakże, w ocenie autora niniejszej rozprawy byłoby to działanie bezcelowe, lub co najmniej wątpliwe do zobrazowania kwestii problemowych, jakie udzielane odpowiedzi miały wyjaśniać. Jeżeli chodzi o radców prawnych – to nawet mając na uwadze uprawnienia, jakimi owa grupa zawodowa może dysponować w ramach postępowania karnego – uznano, iż sytuacje występowania radców prawnych w ramach procesów karnych są na tyle rzadkie, iż odpowiedzi udzielane przez tę grupę zawodową na temat karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody wynikałyby bardziej z wiedzy respondentów, nie zaś praktycznych obserwacji – nie taki był natomiast cel przeprowadzanych badań. Z kolei odnośnie komorników sądowych wskazać należy, iż już z części dogmatycznej niniejszej rozprawy wynikało, iż egzekucja nałożonego w postępowaniu karnym obowiązku naprawienia szkody nie różni się w praktyce od egzekucji innych świadczeń pieniężnych na podstawie tytułu egzekucyjnego, zaopatrzonego w klauzulę wykonalności. Stąd ankietowanie komorników sądowych na temat sposób egzekucji, czy też praktycznych problemów związanych z trudnościami w wyegzekwowaniu danego świadczenia również mijałoby się z celem badań, jaki został w ramach niniejszej rozprawy zakreślony.

Przystępując do badań empirycznych polegających na ankietowaniu poszczególnych grup zawodowych odnośnie realiów funkcjonowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody w systemie wymiaru sprawiedliwości ustalono, iż badanie takie nie zostało dotychczas przeprowadzone (po zmianie uregulowania obowiązku naprawienia szkody w 2010 r., umożliwiającej orzekanie tegoż środka karnego z urzędu oraz zniesieniu katalogu przestępstw, za jakie mógł on być orzekany).

Z uwagi na wskazywany uprzednio wybór populacji badanych – zawężenie zakresu badań do grup zawodowych sędziów, adwokatów i prokuratorów – pierwszym krokiem przyjętym przez badającego było wystąpienie do poszczególnych instytucji z prośbą o wyrażenie zgody na przeprowadzenie przedmiotowych badań. W pierwszej kolejności wystąpiono do Prezesa Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z pismem jak wyżej, podobnie do Prokuratora Apelacyjnego w Białymstoku oraz Dziekana Okręgowej Rady Adwokackiej w Białymstoku. Przed przystąpieniem do badań otrzymano stosowne zgody od Prokuratora Apelacyjnego w Białymstoku oraz Dziekana Okręgowej Rady Adwokackiej w Białymstoku. Prezes Sądu Apelacyjnego w Białymstoku nie odpowiedział na skierowaną prośbę o

umożliwienie przeprowadzenia badań celem ich wykorzystania w przedmiotowej rozprawie doktorskiej.

Należy też zauważyć, że Prokurator Apelacyjny w Białymstoku oprócz formalnego zezwolenia na przeprowadzenie badań skierował również odrębne pisma do wszystkich podległych Prokuratorów Okręgowych o pomoc w przeprowadzeniu badań, zaś Prokuratorzy Okręgowi dokonali odrębnego, pisemnego powiadomienia wszystkich podległych Prokuratorów Rejonowych o możliwości przeprowadzenia badań i konieczności pomocy w ich przeprowadzeniu. Podobnie Dziekan Okręgowej Rady Adwokackiej skierował prośbę do wszystkich adwokatów wykonujących zawód w Izbie Adwokackiej w Białymstoku dotyczącą udzielenia pomocy w przeprowadzeniu wskazanych badań ankietowych.

Mając na uwadze brak odpowiedzi ze strony Prezesa Sądu Apelacyjnego w Białymstoku zdecydowano się na osobiste wystąpienie do wszystkich Prezesów sądów okręgowych oraz sądów rejonowych znajdujących się w obszarze Apelacji Białostockiej. Skierowane prośby o umożliwienie przeprowadzenia badań zawierały jednocześnie wniosek o przekazanie – w przypadku wyrażenia stosownej zgody – załączonych kwestionariuszy ankiet do Przewodniczących poszczególnych wydziałów karnych znajdujących się w danym sądzie. Ustalono przy tym, iż w okregu Apelacji Białostockiej zawód sędziego orzekającego w sprawach karnych wykonują 232 osoby. Mając na celu uzyskanie jak najwyższej zwrotności rozsyłanych kwestionariuszy ankiet zdecydowano się na skierowanie ankiet do wszystkich sędziów orzekających w ramach Apelacji Białostockiej. Ostatecznie wysłano zatem 232 ankiety, otrzymując zwrotnie 66 kwestionariuszy ankiet wraz z odpowiedziami. Ilość wysłanych oraz zwrotnie otrzymanych ankiet z poszczególnych sądów obrazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Ilość wysłanych i zwrotnie otrzymanych ankiet z poszczególnych sądów.

Sąd	Ilość wysłanych ankiet	Ilość zwróconych ankiet
SA w Białymstoku	11	0
SO w Białymstoku	17	7
SR w Białymstoku	31	0
SR w Bielsku Podlaskim	11	0
SR w Sokółce	6	6
SO w Łomży	7	4

SR w Łomży	12	8
SR w Zambrowie	6	3
SO w Olsztynie	17	3
SR w Bartoszycach	9	0
SR w Giżycku	7	3
SR w Kętrzynie	4	2
SR w Mrągowie	6	3
SR w Olsztynie	19	3
SR w Szczytnie	9	5
SO w Ostrołęce	8	0
SR w Ostrołęce	5	3
SR w Przasnyszu	4	2
SR w Wyszkanie	7	0
SR w Ostrowii Mazowieckiej	5	0
SO w Suwałkach	7	1
SR w Augustowie	4	3
SR w Ełku	6	2
SR w Olecku	4	1
SR w Suwałkach	10	7
Razem	232	66

Źródło: badania własne

Jak obrazuje przedstawiona tabela zwrotność ankiet wysłanych do wybranej grupy sędziów była relatywnie niska i wynosiła 28,45 % wszystkich respondentów, do których skierowano zapytania. Tym niemniej w niniejszej rozprawie zdecydowano się na przedstawienie wyników przeprowadzonych badań – z uwagi na wielość poczynionych przez ankietowanych sędziów uwag przy pytaniach otwartych i cenne spostrzeżenia tam zawarte.

Równocześnie z dokonywaniem rozsyłania oraz odbierania zwrotnych kwestionariuszy ankiet przychodzących z sądów, przystąpiono do realizacji przedmiotowych badań empirycznych w jednostkach prokuratury oraz wśród adwokatów.

Odnośnie badań realizowanych w jednostkach prokuratury podległych Prokuratorowi Apelacyjnemu w Białymstoku – pomimo pomocy udzielonej przez Prokuratora Apelacyjnego – zauważono początkowo stosunkowo niski stopień zwrotności przesłanych ankiet. Z uwagi

na powyższe zdecydowano się, podobnie jak w przypadku badań realizowanych w sądach, na osobiste rozesłanie kwestionariuszy ankiet do wszystkich jednostek prokuratury podległych Prokuratorowi Apelacyjnemu w Białymstoku – z pismem przewodnim Prokuratora Apelacyjnego oraz prośbą autora o wypełnienie załączonych kwestionariuszy ankiet oraz ich odesłanie. Ustalono, iż w 2012 r. zawód prokuratora w jednostkach prokuratury znajdujących się w obszarze podległym Prokuratorowi Apelacyjnemu w Białymstoku wykonywało 348 osób. Należy przy tym nadmienić, iż ze sprawozdania z działalności Prokuratury Apelacyjnej w Białymstoku za 2012 r.¹³ wynika jedynie ogólna liczba osób pełniących zawód prokuratora i podległych Prokuratorowi Apelacyjnemu w Białymstoku – nie precyzuje ono natomiast liczby osób wykonujących zawód prokuratora w poszczególnych jednostkach organizacyjnych. Zdecydowano się wobec powyższego na rozesłanie kwestionariuszy ankiet do wszystkich jednostek prokuratury – tak, aby umożliwić ich wypełnienie wszystkim pracującym w nich prokuratorom. Powyższe działanie okazało się jak najbardziej trafne – otrzymano zwrotnie 187 kwestionariuszy ankiet wraz z odpowiedziami. Ilość zwrotnie otrzymanych ankiet z poszczególnych jednostek prokuratury obrazuje poniższa tabela (w tabeli nie uwzględniono ilości etatów prokuratorskich w poszczególnych jednostkach organizacyjnych prokuratury z uwagi na fakt braku takich danych w powołanym wcześniej sprawozdaniu i braku konieczności zasięgnięcia takiej informacji jako w zasadzie nieprzydatnej dla realizacji zamierzonego celu badań).

Tabela 2. Ilość zwrotnie otrzymanych ankiet z poszczególnych jednostek prokuratury.

Jednostka prokuratury	Ilość zwróconych ankiet
PA w Białymstoku	10
PO w Białymstoku	34
PO w Łomży	13
PO w Olsztynie	18
PR w Kętrzynie	5
PR w Bartoszycach	6
PR w Giżycku	4
PR w Olecku	7
PR w Piszcu	3

¹³ Sprawozdanie z działalności prokuratury dostępne w wersji elektronicznej pod adresem internetowym: http://www.bialystok.pa.gov.pl/stat_sprawoz_kontr/doc/Sprawozdanie2012r.pdf

PR w Szczytnie	3
PR w Bielsku Podlaskim	3
PR w Mrągowie	2
PR w Nidzicy	2
PR Olsztyn - Północ	7
PR Olsztyn Południe	9
PR w Lidzbarku Warmińskim	1
PR Białystok - Północ	10
PR Białystok - Południe	14
PR w Białymstoku	7
PR w Suwałkach	1
PR w Kolnie	3
PR w Ełku	5
PR w Sejnach	3
PR w Augustowie	6
PR w Grajewie	5
PR w Hajnówce	3
PR w Siemiatyczach	3
PR w Sokółce	0
PR w Łomży	0
PR w Wysokim Mazowieckiem	0
PR w Zambrowie	0
PR w Biskupcu	0
Razem	187

Źródło: badania własne

Zwrotność ankiet przeprowadzanych wśród ankietowanych prokuratorów wyniosła 50,57 % co należy ocenić jako wynik dostatecznie umożliwiający poczynienie uwag natury ogólnej na podstawie udzielonych odpowiedzi.

Jeżeli chodzi o badania przeprowadzone wśród adwokatów – wskazać należy, iż pismo Dziekana Okręgowej Rady Adwokackiej w Białymstoku rozesłane zostało do 190 osób, które wykonywały wówczas zawód adwokata w Izbie Adwokackiej w Białymstoku.

Pod uwagę brano przy tym wyłącznie osoby czynnie wykonujące zawód adwokata – na potrzeby przeprowadzenia badań pominięto adwokatów z różnych przyczyn nie wykonujących zawodu, natomiast figurujących na liście adwokackiej (adwokatów – emerytów, rencistów i innych). Po przesłaniu powołanego pisma z prośbą o wzięcie udziału w badaniach do grona adwokatów wykonujących zawód w Izbie Adwokackiej w Białymstoku dołączyło 10 kolejnych osób – każdej z tych osób również doręczono kwestionariusz ankiety z prośbą o jego wypełnienie. Tym samym na datę wykonywania przedmiotowych badań empirycznych zawód adwokata w Izbie Adwokackiej w Białymstoku czynnie wykonywało 200 osób.

Z przeprowadzonych badań wśród ankietowanej grupy adwokatów uzyskano 164 zwrotne kwestionariusze wraz z odpowiedziami, co dało zwrotność na poziomie 82% badanej grupy. Powyższy wynik należy ocenić jako bardzo dobry. Z oczywistych względów – odmiennie niż w przypadku sądów oraz poszczególnych jednostek prokuratury – wyniki zwrotności nie zostaną w tym miejscu przedstawione w tabeli, trudno było by bowiem ujmować zwrotność Kancelariami, tym bardziej, iż większość adwokatów prowadzi jednoosobowe działalności gospodarcze. Z kolei wymienienie z imienia i nazwiska poszczególnych adwokatów byłoby nie tylko niecelowe, ale też niemożliwe z uwagi na zachowane wymogi anonimowości ankiety.

Odnośnie wyliczenia minimalnej wielkości próby wskazać należy, iż na potrzeby niniejszej pracy dokonano odrębnych wyliczeń, zarówno dla każdej z poszczególnych populacji badanych respondentów, jak też następnie łącznie, ujmując ankietowanych w ramach jednej populacji: prawników – praktyków, zajmujących się stosowaniem karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Zastosowano przy tym wzór na minimalną liczebność próby w skończonej, niewielkiej populacji¹⁴:

$$n = \frac{\mu_{\alpha}^2 p (1-p) N}{\mu_{\alpha}^2 p (1-p) + (N-1)\sigma^2}$$

Niniejszy wzór podstawiony został oddzielnie do każdej z badanych grup respondentów oraz następnie łącznie – jako do jednej populacji.

¹⁴ J. Steczkowski, *Metoda reprezentacyjna w badaniach zjawisk ekonomiczno-społecznych*, Warszawa 1995, s. 190

Poniższe wyliczenie przedstawia się identycznie w przypadku każdej z badanych grup zawodowych oraz łącznego badania – z oczywistych względów za wyjątkiem zmiennej N – liczebności badanej populacji.

W przypadku sędziów liczebność populacji N wyniosła 232 sędziów. W przypadku ankietowanych prokuratorów liczebność populacji N wynosiła 348 prokuratorów, zaś w przypadku adwokatów zmienna ta wyniosła 200 praktyków.

Zakładany poziom ufności badania to 95%, więc maksymalny błąd oszacowania $\sigma = 5\%$. Na podstawie tablic rozkładu normalnego odczytano współczynnik $\mu = 1,96$. Z uwagi na brak wiedzy na temat frakcji p w danej populacji (jedyną możliwością aby poznać tę wartość stanowi przeprowadzenie badań pilotażowych) należy założyć $p = 0,5$.

Po dokonaniu wyliczenia minimalnej wielkości próby przyjęto zatem, iż w przypadku sędziów wymagana liczebność wynosić powinna 145 osób, w przypadku prokuratorów minimalna wielkość próby stanowi 183 prokuratorów, zaś w przypadku adwokatów minimalna wielkość próby to 132 osoby.

Jeżeli chodzi o badania przeprowadzono wśród grupy sędziów – wskazać należy, iż odesłane zwrotnie kwestionariusze ankiet nie osiągnęły minimalnej wielkości próby. Pomimo to, z przyczyn wskazanych powyżej zdecydowano się na pełne przedstawienie wyników tychże badań. Z kolei, zarówno w przypadku badań przeprowadzanych wśród prokuratorów oraz badań przeprowadzanych wśród adwokatów minimalna wielkość próby została przekroczona, co w pełni uprawnia do formułowania na podstawie wyników tych badań uwag natury bardziej ogólnej. Co więcej, po zliczeniu wszystkich otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy ankiet od badanych praktyków odniesiono liczbę otrzymanych łącznie kwestionariuszy do ujętych całościowo respondentów, zajmujących się karnoprawnym obowiązkiem naprawienia szkody w praktyce. Również w tym przypadku wyliczono, iż minimalna wielkość próby powinna wynosić 257 osób – tymczasem łącznie otrzymano zwrotnie 417 kwestionariuszy ankiet. Stąd minimalna wielkość próby została znacznie przekroczona, co powinno przemawiać za przyjęciem otrzymanych informacji za w pełni nadające się do analizy ilościowej.

Końcowy etap badań polegał na opracowaniu zebranego materiału badawczego i weryfikacji postawionych hipotez. W dalszej części rozprawy przedstawiono zebrane informacje oraz wyciągnięte przez autora wnioski, starając się analizować tezy pojawiające się w piśmiennictwie oraz postulaty doktryny w oparciu o powoływane przez praktyków (a

wynikające z badań empirycznych) kwestie problemowe w zakresie orzekania i stosowania obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym.

ROZDZIAŁ II

KONSTRUKCJE OBOWIĄZKU NAPRAWIENIA SZKODY W UJĘCIU HISTORYCZNYM W POLSKIM PRAWIE KARNYM

§ 1. Regulacja obowiązku naprawienia szkody w Kodeksie karnym z dnia 11 lipca 1932 r.

Obowiązek naprawienia szkody, jako instytucja prawa karnego, po raz pierwszy uregulowany został w polskim ustawodawstwie w Kodeksie karnym z 1932 r.¹ Naprawienie szkody (określane wówczas jako wynagrodzenie szkody) określone zostało w art. 62 § 2 kk z 1932 r. jako instytucja probacyjna, związana z warunkowym zawieszeniem wykonania kary. Przepis ten stanowił, że „Jeżeli stosunki gospodarcze skazanego na to pozwalają, sąd może zobowiązać skazanego, by wynagrodził szkody, zrządzone przestępstwem, w czasie i w rozmiarach ustalonych w wyroku”. Zatem przepis art. 62 § 2 kk z 1932 r. nie stanowił obligatoryjnego zobowiązania do naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary, dawał jedynie taką możliwość. J. Makarewicz uważał, że sąd w razie możliwości zastosowania powołanego przepisu winien korzystać z instytucji wynagrodzenia szkody w interesie pokrzywdzonego, bowiem: „Doświadczenie uczy, że egzekucja z wyroku karnego odszkodowania należnego pokrzywdzonemu natrafia na poważne trudności, podczas gdy odszkodowanie to z łatwością można otrzymać, jeżeli sędzia powiąże je z zawieszeniem wykonania kary”².

Jakkolwiek instytucja wynagrodzenia szkody z art. 62 § 2 kk z 1932 r. w istocie miała dodatkową funkcję kompensacyjną, to jednak na tle kodeksu karnego z 1932 r., który miał jednoznacznie punitywne charakter³ również wynagrodzenie szkody opierało się przede wszystkim na specyficznym, penitencyjnym charakterze nakładanego obowiązku. Przyjmuje się, iż Kodeks karny z 1932 r. umiejscawiał w centrum zainteresowania wyłącznie osobę

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz. U. Nr 60, poz. 571.

² J. Makarewicz, Kodeks karny z komentarzem, Lwów 1932, s. 142

³ M. Melezini, Punitywność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku, Białystok 2003, s. 44 oraz s. 51 - 52

sprawcy i realizował interesy pokrzywdzonego wyłącznie o tyle, o ile nie kolidowały one z celami prawa karnego, np. w zakresie indywidualnego oddziaływania na sprawcę.⁴

Warto zwrócić uwagę na to, iż na tle literalnego brzmienia kodeksu karnego z 1932 r. rozmiar wyrządzonej szkody nie był jednak okolicznością, którą sąd winien uwzględnić przy wymiarze kary (art. 54 dkk). Zgodnie z tym przepisem sądy miały wymierzać kary, zwracając przede wszystkim uwagę na pobudki, sposób działania sprawcy, jego stosunek do pokrzywdzonego, jak też stopień rozwoju umysłowego i charakter sprawcy oraz jego dotychczasowe życie i zachowanie się po popełnieniu przestępstwa. Użyte w powołanym przepisie sformułowanie „przede wszystkim” świadczy jednak o tym, iż katalog okoliczności, jakie powinny być przez sąd brane pod uwagę przy wymiarze kary nie został określony jako wyczerpujący. K. Bzowski pisał wówczas, że „art. 54 nie wymienia wysokości szkody, gdyż ta ostatnia powinna mieć decydujące znaczenie tylko przy zasądzeniach odszkodowania cywilnego, a nie przy wymiarze kary”⁵. Odmiennie intencje ustawodawcy odczytał Sąd Najwyższy w 1934 r., stwierdzając, iż „zawarte w art. 54 kk wyliczenie nie jest wyczerpujące i sąd według swego uznania władny jest przy wymiarze kary zwrócić uwagę także na inne okoliczności, np. na rozmiary wyrządzonej szkody (...)”⁶.

Należy przy tym zauważyć, że (jedynie) uboczny charakter kompensacyjnej funkcji art. 62 § 2 kk z 1932 r. wynikał już z uzasadnienia motywów Komisji Kodyfikacyjnej, gdzie wskazano, iż zobowiązanie do wynagrodzenia szkody: „nie jest to ani zasądzenie powództwa cywilnego, ani nawiązka, ale samodzielna instytucja, oddająca w ręce sędziego prawo nakładania obowiązku na skazanego, pod groźbą wykonania zawieszony kary, aby ten, w rozmiarach uznanych przez sędziego za słuszne, szkody wynagrodził. (...) Należałoby zatem uznać, że instytucja ta nie ma wpływu na prawo cywilne poszkodowanego, że nie likwiduje ona pretensji cywilnych w ogóle, a że jest ona tylko instytucją kryminalno – polityczną, mającą na względzie osobę skazanego, a nie pretensje cywilne poszkodowanego”⁷. Na takie znaczenie obowiązku wynagrodzenia szkody zwracali też uwagę przedstawiciele doktryny

⁴ Por. W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza, początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006, s. 252. Autor ten wskazywał, iż na tle kodeksu karnego z 1932 r. pokrzywdzony to przedmiot przestępstwa, zaś „zachowanie sprawcy w stosunku do pokrzywdzonego po przestępstwie to jedynie przejaw jego społecznej postawy: pozytywnej lub negatywnej”.

⁵ K. Bzowski, *Ustawowy a sędziowski wymiar kary*, *Gazeta Sądowa Warszawska* 1936, nr 17, s. 257

⁶ Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Izba Karna 1934, poz. 111, cyt. za: W. Zalewski, op. cit., s. 237. Odmiennie: K. Bzowski, *Ustawowy a sędziowski wymiar kary*, *Gazeta Sądowa Warszawska* 1936, nr 17, s. 257. Autor ten wskazywał, iż art. 54 kk nie wymienia wysokości szkody, bowiem winna mieć ona wyłącznie znaczenie przy zasądzeniach odszkodowania cywilnego, nie zaś przy wymiarze kary.

⁷ Komisja Kodyfikacyjna. *Sekcja Prawa Karnego*, t. V, z. 6, s. 15 [w:] *Wydawnictwo Urzędowe Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 1932

prawa karnego, wskazując na specyficzny, penitencyjny charakter wynagrodzenia szkód, rozumianego jako środek oddziaływania moralnego, dający możliwość rehabilitacji⁸. Podkreślano przede wszystkim to, iż art. 62 § 2 kk z 1932 r. stanowił środek, którego orzeczenie miało pogłębiać proces wychowawczy, jaki skazany winien przeżyć poprzez zawieszenie mu wykonania kary⁹.

Okoliczność, iż sądy nakładając obowiązek wynagrodzenia szkody miały mieć na względzie przede wszystkim osobę skazanego (a nie pokrzywdzonego) potwierdza również fakt, iż możliwość zobowiązania do wynagrodzenia szkód wyrządzonych przestępstwem zależała przede wszystkim od „stosunków gospodarczych” skazanego, tj. od jego sytuacji majątkowej. Jak wskazywano w orzecznictwie: prawo sądu do uzależnienia wykonania kary od spełnienia przez skazanego nałożonego zobowiązania do wynagrodzenia zrzędzonej szkody nie było uzależnione od tego, czy w myśl zasad prawa cywilnego obowiązek taki na sprawcy ciążył i w jakiej mierze pokrzywdzony mógłby spodziewać się zaspokojenia swoich roszczeń w postępowaniu cywilnym. Podstawę do zastosowania art. 62 § 2 kk z 1932 r. stanowiła nie odpowiedzialność cywilna sprawcy przestępstwa, a okoliczność, że czynem swym wyrządził szkodę i że jego stosunki gospodarcze na wynagrodzenie tejże szkody pozwalały¹⁰. Okoliczności te wymagały zatem ustalenia sądu i uzasadnienia zgodnie z przepisem art. 377 kpk z 1928 r.¹¹, którego uchybienie mogło mieć wpływ na treść wyroku w części odnoszącej się do wymiaru kary i zawieszenia jej wykonania, zaś integralną część stanowił – w przypadku jego zastosowania – art. 62 § 2 kk z 1932 r. Naruszenie art. 377 kpk z 1928 r., poprzez brak precyzyjnego uzasadnienia, czy stosunki gospodarcze skazanego pozwalały na zobowiązanie do wynagrodzenia wyrządzonej przestępstwem szkody, winno było skutkować w przypadku zaskarżenia wyroku, uchyleniem tegoż wyroku, w części odnoszącej się do wymiaru kary, do ponownego rozpoznania¹².

⁸ Tak m. in. W. Makowski, Kodeks karny, Komentarz, Część ogólna. Warszawa 1932, s. 189. Autor ten podnosił, że: „Wynagrodzenie szkód ma w tym wypadku charakter penitencyjny i powinno być stosowane jako środek oddziaływania moralnego, jako danie możliwości osobie, która spełniła przestępstwo, naprawienia spełnionego zła i w ten sposób nie tylko uniknięcia kary, ale i zrehabilitowania się moralnego”.

⁹ J. Bafia, Warunkowe zawieszenie wykonania kary w statystyce sądowej, Nowe Prawo 1958, nr 3, s. 47

¹⁰ Tak m. in. wyrok SN z dnia 8 marca 1935 r., III K 1909/34, OSNK 1935/10/438; wyrok SN z dnia 4 lutego 1936 r., III K 1876/35, OSNK 1936/8/309

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r., Kodeks postępowania karnego, Dz. U. Nr 33, poz. 313

¹² W wyroku z dnia 8 marca 1935 r., III K 1909/34 SN wskazał, iż warunkom z art. 377 kpk z 1928 r. [w brzmieniu pierwotnym – przyp. autora] nie odpowiada samo stwierdzenie, iż jakkolwiek sprawca przestępstwa jest bez posady, nie świadczy to, iż nie posiada on majątku, z którego będzie mógł uiścić w terminie wyznaczonym przez sąd obowiązek wynagrodzenia szkody, co skutkowało w przedmiotowej sprawie uchyleniem wyroku w części odnoszącej się do wymiaru kary.

Należy przy tym zauważyć, iż przepis art. 62 § 2 kk z 1932 r. nie wyjaśniał pojęcia „szkody zrządzonej przestępstwem”. Pojęcie to stwarzało szereg problemów i wątpliwości, zarówno w praktyce, jak i doktrynie prawa karnego. Wyrażano z jednej strony przekonanie, iż pojęcie „szkód zrządzonych przestępstwem” odnosić należy wyłącznie do szkód, których pokrycia dochodzić można za pomocą tzw. roszczeń odszkodowawczych *sensu stricto*, z drugiej natomiast strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego ugruntował się pogląd, iż pojęcie „szkody” użyte zostało w art. 62 § 2 kk z 1932 r. w znaczeniu przyjętym w prawie cywilnym¹³. Stąd analizując pojęcia szkody i jej naprawienia na gruncie kk. z 1932 r. nie sposób pominąć cywilistycznego ujęcia naprawienia szkody, a w szczególności art. 157 kodeksu zobowiązań z 1933 r.¹⁴ (kz). Powołany przepis w § 1 stanowił, iż „Odszkodowanie obejmuje stratę, jaką poszkodowany poniósł i korzyść, której mógł się spodziewać, gdyby mu szkody nie wyrządzono”. Jak wskazywano w doktrynie prawa cywilnego odszkodowanie to zmierzało do usunięcia skutków szkody, tj. zarówno pogorszenia istniejącego już stanu rzeczy (*damnum emergens*), jak i udaremnienia uzyskania nowych wartości majątkowych, czyli pozbawienia spodziewanego zysku (*lucrum cessans*). Wskazywano, iż ustalenie rzeczywistej szkody winno być następować poprzez porównanie stanu rzeczy istniejącego w chwili zdarzenia, które szkodę wywołało, ze stanem, który nastąpił na skutek tego zdarzenia. Natomiast dla ustalenia utraconych korzyści należało uwzględnić całokształt rzeczy w chwili zdarzenia, wyrządzającego szkodę, jak również okoliczności zaszłych później, co wymagało rozważenia przez sąd czy poszkodowany, gdyby mu szkody nie wyrządzono, „mógłby, czy to według zwykłego przebiegu rzeczy, czy też według szczególnych okoliczności sądząc, liczyć z prawdopodobieństwem na osiągnięcie pewnych korzyści”¹⁵.

Z kolei odnośnie związku przyczynowego między działaniem osoby odpowiedzialnej za szkodę a wyrządzoną szkodą art. 157 § 2 kz z 1933 r. wskazywał na odpowiedzialność wyłącznie za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda ta wynikła. Stąd odszkodowanie obejmować mogło tylko takie skutki zachowania, które dane zachowanie zwyczajnie, w zwykłym porządku rzeczy wywoływało, nie obejmowało natomiast innych następstw wyrządzonego czynu. Zgodnie z art. 157 § 3 kz z 1933 r. jedynie w przypadkach określonych w ustawie, można było żądać, niezależnie od naprawienia szkody majątkowej, zadośćuczynienia za krzywdę moralną. Przepis ten dotyczył szkód niematerialnych.

¹³ Tak uchwała Sądu Najwyższego z 12 czerwca 1958 r., sygn. akt IV KO 33/58, OSNPG 1959/1/9

¹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań, Dz. U. RP Nr 82, poz. 598

¹⁵ J. Korzonek, I. Rosenblüth, Kodeks zobowiązań, Komentarz, Wyd. 2, Kraków 1936, s. 405 – 406

„Ponieważ szkody tego rodzaju nie dadzą się naprawić ani przez przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego, ani też przez zapłatę odszkodowania w pieniądzu, przeto jako zasadę przyjmuje ustawa co do nich, że nie uprawniają one w ogóle do żądania zadośćuczynienia. Wyjątkowo żądać można zadośćuczynienia za takie szkody jedynie na podstawie wyraźnego przepisu ustawowego”¹⁶.

Odnosząc powyższe rozważania na grunt prawa karnego wskazać należy, że literalna wykładania art. 62 § 2 kk z 1932 r. wskazywała, iż sąd mógł zobowiązać skazanego do wynagrodzenia, tylko takiej, wyrządzonej szkody materialnej lub krzywdy moralnej, które stanowić mogły przedmiot roszczeń materialnych. Jak wskazywano w doktrynie prawa karnego, za taką wykładnią art. 62 § 2 kk z 1932 r. przemawiały zarówno – użyty w liczbie mnogiej zwrot „szkody” – jak również nakaz skierowany do sądu, na badanie „stosunków gospodarczych” skazanego przed włożeniem na niego obowiązku wynagrodzenia wyrządzonej przestępstwem szkody¹⁷.

Użyty w art. 62 § 2 kk z 1932 r. termin „wynagrodzenie szkody” odpowiadał w swej treści pojęciu „odszkodowania” z art. 159 kz z 1933 r., zgodnie z którym, odszkodowanie należało się w pieniądzu, jednak sąd na żądanie poszkodowanego, mógł, stosownie do okoliczności, nakazać naprawienie szkody przez przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego. Również na zasadzie art. 62 § 2 kk z 1932 r. dopuszczalne było zobowiązanie skazanego do wynagrodzenia szkód zrzędzonych przestępstwem przez przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego. Jednakże zauważyć należy, iż na gruncie art. 159 kz z 1933 r. odszkodowanie w naturze mogło nastąpić na żądanie poszkodowanego, które co prawda nie wiązało sądu, lecz wymagało oceny przez sąd, przy uwzględnieniu zachodzących okoliczności, czy ten sposób odszkodowania należało zastosować (co wiązało się oczywiście z koniecznością odpowiedniego uzasadnienia orzeczenia). Tymczasem na gruncie prawa karnego, pokrzywdzony nie miał wpływu na wybór postaci odszkodowania, jako, że naprawienie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary służyło zniesieniu skutków przestępstwa i sąd karny stosował je, kierując się wyłącznie względami celowości w konkretnych przypadkach¹⁸. W doktrynie prawa karnego pojawiały się przy tym głosy, iż w

¹⁶ Tamże, s. 408

¹⁷ M. Leonieni, O potrzebie usprawnienia praktyki sądowej w zakresie art. 62 § 2 kk, Nowe Prawo 1962, nr 4, s. 503 – 511.; M. Leonieni, Wynagrodzenie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary, Nowe Prawo 1963, nr 7 – 8

¹⁸ Tak: uchwała Sądu Najwyższego z 12 czerwca 1958 r., sygn. akt IV KO 33/58, OSNPG 1959/1/9, w której wskazano też, iż termin „wynagrodzenia szkody” z kk z 1932 r. (choć odpowiada znaczeniu pojęcia odszkodowania w prawie cywilnym), użyty został w kk z 1932 r. z uwagi na brak jednolitej terminologii dla

przypadku zobowiązania oskarżonego, któremu warunkowo zawieszono wykonanie kary, do wynagrodzenia zrzędzonej przestępstwem szkody, sądy winny – kierując się dyrektywami art. 159 k.z. z 1933 r. – nakazywać naprawienie szkody przez przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego, w każdym przypadku, jeżeli żądał tego pokrzywdzony¹⁹. W świetle powołanego orzecznictwa, jak też istoty obowiązku wynagrodzenia szkody z art. 62 § 2 k.k. z 1932 r. (stawiającego na pierwszym miejscu osobę sprawcy przestępstwa) poglądu tego nie sposób jednak zaakceptować. Na gruncie kodeksu karnego z 1932 r. zobowiązanie skazanego do wynagrodzenia szkód zrzędzonych przestępstwem przez przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego w trybie art. 62 § 2 k.k. z 1932 r. uzależnione było wyłącznie od uznania sądu, który winien wszechstronnie rozważyć okoliczności sprawy, nie zaś żądania pokrzywdzonego co do sposobu naprawienia szkody.

Odnosnie pojęcia szkody i zakresu uprawnień sądu zobowiązania warunkowo skazanego do jej naprawienia, nie sposób pominąć, iż zakres ten nie został określony w ustawie karnej, co stwarzało szereg wątpliwości tak w orzecznictwie, jak i doktrynie prawa karnego.

Po pierwsze, wątpliwości budził zakres należnego w trybie art. 62 § 2 k.k. „odszkodowania” – przepis ten nie precyzował bowiem, czy winny były być naprawione wyłącznie szkody bezpośrednio wynikłe z przestępstwa, czy również szkody powstałe na skutek utraty oczekiwanych korzyści. Z uwagi na fakt, iż regulacja art. 62 § 2 k.k. z 1932 r. stanowiła samoistną podstawę do zobowiązania do wynagrodzenia wyrządzonej szkody, zaś przepisy prawa cywilnego mogły być w tym zakresie stosowane jedynie pomocniczo odpowiedź na powyższe pytanie wymaga porównania regulacji art. 62 § 2 k.k. z 1932 r. z powództwem adhezyjnym uregulowanym w k.p.k. z 1928 r. Przepis art. 66 § 1 k.p.k. z 1928 r. stanowił, że pokrzywdzony może nie później niż przy rozpoczęciu rozprawy głównej wytoczyć powództwo cywilne celem dochodzenia w drodze procesu karnego roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa. Z kolei art. 67 lit. b k.p.k. z 1928 r. stanowił, że sąd karny pozostawia bez rozpoznania powództwo cywilne, jeżeli roszczenia nie mają bezpośredniego związku z przedmiotem oskarżenia. Tym samym w drodze powództwa adhezyjnego w trybie art. 67 § 1 k.p.k. z 1928 r. pokrzywdzony dochodzić mógł wyłącznie roszczeń bezpośrednio wynikających z przestępstwa – co w sposób jednoznaczny

pojęcia odszkodowania w owym czasie i używany w niektórych częściach kraju termin „wynagrodzenia szkód i strat” (prawo cywilne b. Królestwa Kongresowego)

¹⁹ T. Hilarowicz, Obowiązek wynagrodzenia szkody w wypadku zawieszenia wykonania kary, *Nowe Prawo* 1957, nr 12, s. 116

precyzowały przepisy postępowania karnego²⁰. Regulacji takich brak w przypadku art. 62 § 2 kk z 1932 r. Stąd podnoszono, iż brak jest podstaw do ścieśniającej wykładni „szkody materialnej wynikłej bezpośrednio z przestępstwa. „W przeciwieństwie bowiem do przepisów kpk wyraźnie ograniczających, w interesie szybkości postępowania karnego, zakres powództwa adhezyjnego, odmienne w swej genezie, treści i funkcji postanowienie § 2 art. 62 kk nie przewiduje w tym względzie żadnych ograniczeń”²¹.

Po wtóre, w doktrynie prawa karnego wskazywano, iż skutkiem braku precyzyjnego określenia uprawnień sądu do zobowiązania warunkowo skazanego do wynagrodzenia wyrządzonej przez krzywdy moralnej było to, iż w praktyce sądowej zobowiązywało się zwykle warunkowo skazanego do wynagrodzenia wyrządzonej przestępstwem szkody materialnej – i to takiej, która była „łatwo uchwytna”²². M. Leonieni jako przykłady czynów, przy których najczęściej dochodziło do skazania z warunkowym zawieszeniem wykonania kary i zobowiązaniem sprawcy do wynagrodzenia wyrządzonej szkody, wskazywał na czyny z art. 201 (złośliwe uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego), 235 – 237 (spowodowanie uszczerbku na zdrowiu lub inne naruszenie czynności ciała), 257 (kradzież), 263 (niszczenie lub uszkodzenie mienia) i 286 (tzw. przestępstwo urzędnicze – działanie na szkodę interesu publicznego lub prywatnego przez urzędnika) kk z 1932 r. Autor ten wskazywał, iż zdecydowanie rzadziej sądy nakładały obowiązek wynagrodzenia wyrządzonej szkody przy warunkowym skazaniu za czyny, gdzie trudniej było określić szkodę, jak np. czyny z art. 189 (uszkodzenie lub ukrycie dokumentu), czy art. 251 (przemoc lub groźba bezprawna w celu zmuszenia do określonego zachowania) kk z 1932 r. Do zupełnie już sporadycznych przypadków w praktyce sądowej – jak wskazywał M. Leonieni – należały zobowiązania warunkowo skazanego do wynagrodzenia przezeń krzywdy moralnej²³.

²⁰ W doktrynie prawa karnego zastrzegano przy tym, iż przepisy kpk z 1928 r. dotyczące powództwa adhezyjnego ulegały, tak w nauce prawa i postępowania karnego, jak i w judykaturze SN bardzo niejednolitej wykładni. Pojawiały się bowiem poglądy, iż powództwo adhezyjne dotyczyć mogło wyłącznie roszczeń odszkodowawczych *sensu stricto*, jak i wszelkich roszczeń o charakterze majątkowym, w tym np. powództwa o eksmisję. Podobnie niejednolite poglądy prezentowano w zakresie bezpośrednio, czy pośrednio związku roszczeń majątkowych z przypisanym sprawcy czynem przestępnym. Pomimo jednoznacznej treści art. 66 § 1 oraz 67 lit. b kpk z 1928 prezentowano też poglądy, iż w drodze powództwa adhezyjnego oprócz równowartości poniesionej szkody z przestępstwa (np. równowartość skradzionej rzeczy) dochodzić można było też dalszych szkód – bowiem *de facto* stanowiły one szkody wynikłe bezpośrednio z przestępstwa (niewykonanie dzieła wskutek utraty materiałów itd.).

²¹ M. Leonieni, Wynagrodzenie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary, *Nowe Prawo* 1963, nr 7 – 8, s. 772

²² Tamże, s. 768

²³ Tamże, s. 768

Zgodnie z uchwałą SN z dnia 25 października 1962 r. w warunkach określonych w art. 62 § 2 kk z 1932 r. sąd mógł zobowiązać oskarżonego do zapłaty stosownego zadośćuczynienia za wyrządzoną przestępstwem krzywdę moralną, w każdym z wypadków, gdy za krzywdę taką pokrzywdzony mógłby domagać się zadośćuczynienia zgodnie z przepisami prawa cywilnego²⁴. Do wypadków tych należało zatem zaliczać sytuacje opisane w art. 165 kz z 1933 r., art. 166 kz z 1933 r. oraz art. 56 ust. 2 ustawy z dnia 31 maja 1962 r. Prawo wynalazcze²⁵. W trybie art. 165 § 1 kz z 1933 r. sąd cywilny mógł przyznać zadośćuczynienie za krzywdę moralną w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia życia, pozbawienia wolności lub obrazy czci, przy czym § 2 art. 165 kz z 1933 r. uzupełniał ów katalog o sytuacje, gdy kobietę, małoletniego lub psychicznie upośledzonego mężczyznę skłoniono za pomocą podstępów, gwałtu, nadużycia stosunku zależności lub wyzyskania krytycznego położenia do poddania się czynowi nierządemu. Z kolei art. 166 kz z 1933 r. stanowił, iż w razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, sąd mógł przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego, lub instytucji przez nich wskazanej, stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną. Przepis art. 56 ust. 2 ustawy z dnia 31 maja 1962 r. Prawo wynalazcze przewidywał zadośćuczynienie za krzywdę moralną przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej w przypadku naruszenia prawa do wyłącznego korzystania z wynalazku.

Stąd nie może budzić wątpliwości, iż stosując art. 62 § 2 kk z 1932 r. sąd karny władny był zobowiązać oskarżonego do wynagrodzenia za krzywdę moralną w przypadku skazania za czyny z art. 225 (zabójstwo), art. 230 (nieumyślne spowodowanie śmierci), art. 235 – 237 (uszkodzenia ciała, spowodowanie uszczerbku na zdrowiu i rozstroju zdrowia), art. 248 (pozbawienie wolności), art. 255 (pomówienie, zniesławienie), art. 256 (obraza godności), art. 203 – 205 (czyny nierządne) i art. 210 kk z 1932 r. (nakłanianie do zawodowego oddawania się nierządowi). W doktrynie prawa karnego podnoszono, iż dotkliwą krzywdę moralną pokrzywdzonemu i jego najbliższym wyrządzają również inne przestępstwa, jak np. czyny z art. 215 (sprowadzenie niebezpieczeństwa pożaru, zalewu, zawalenia się budowli lub katastrofy w komunikacji), art. 242 (narażenia życia człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo), art. 250 (groźba bezprawna), art. 252 (naruszenie miru domowego), art. 253 (otwarcie, przywłaszczenie lub zniszczenie cudzej korespondencji),

²⁴ Uchwała SN z dnia 25 października 1962 r., VI KO 26/62, OSNKW 1963/9/164

²⁵ Ustawa z dnia 31 maja 1962 r. Prawo wynalazcze, Dz. U. Nr 33, poz. 156

art. 272 kk z 1932 r. (przywłaszczenie lub zniszczenie cudzej rzeczy o wartości niematerialnej). Jak jednak wskazał Sąd Najwyższy w powołanej uchwale z dnia 25 października 1962 r. – sprawcę czynu przestępnego zobowiązać można było do zapłaty stosownego zadośćuczynienia za wyrządzoną krzywdę moralną, niezależnie od naprawienia szkody majątkowej, jednak wyłącznie w tych wypadkach, gdy za tę krzywdę pokrzywdzony mógłby dochodzić zadośćuczynienia na drodze procesu cywilnego.

Należy zwrócić uwagę na pogląd, iż celem regulacji art. 62 § 2 kk z 1932 r. było trojokie naprawienie szkody, tj. szkody materialnej, szkody moralnej oraz szkody społecznej²⁶.

To trzecie rozumienie naprawienia szkody odnoszono do wypadku popełnienia przestępstw bezpośrednio naruszających lub zagrażających interesowi publicznemu²⁷. Wskazywano na spotykane w praktyce wyroki, zobowiązujące warunkowo skazanego z art. 132 kk z 1932 r. (zniewaga urzędnika) i art. 213 kk z 1932 r. (dopuszczenie się czynu nierządnych publicznie lub w obecności nieletniego) do wpłacenia określonej sumy pieniężnej na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża albo na Fundusz Budowy Szkół Tysiąclecia tytułem wynagrodzenia krzywdy moralnej wyrządzonej „porządkowi prawnemu i moralności publicznej” lub „interesowi publicznemu”²⁸.

Przy analizie wzajemnego stosunku obowiązku wynagrodzenia szkody z art. 62 § 2 kk z 1932 r. z przepisami prawa cywilnego warto zwrócić uwagę, iż nałożenie obowiązku zwrotu szkody w oparciu o powołany przepis nie stanowiło tytułu do przymusowego ściągnięcia oznaczonej sumy w drodze egzekucji i dlatego nie wyłączało zasądzenia powództwa cywilnego i odwrotnie. Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 8 maja 1936 r. „niedopuszczalnym jest uzasadnienie odmowy warunkowego zawieszenia kary, połączonego z nałożeniem obowiązku zwrotu szkody (§ 2 art. 62 kk) tym, że pokrycie strat zostało już zasądzone w trybie cywilnym²⁹. Sąd wskazał nadto, iż rozumowanie takie dowodzi jedynie niezrozumienia istoty art. 62 § 2 kk z 1932 r. Przepis ten miał bowiem z jednej strony umożliwić sądowi wypróbowanie dobrej woli i czynnej skruchy skazanego poprzez gotowość do wynagrodzenia szkód wynikłych z czynu przestępnego, z drugiej natomiast strony upoważniał sąd do wzięcia w obronę naruszanych przestępstwem interesów majątkowych pokrzywdzonego przed skazanym, zdolnym gospodarczo choćby w pewnym stopniu, do

²⁶ J. Śliwowski, *Filozoficzno – prawne znaczenie art. 62 polskiego kk*, *Palestra* 1934, s. 224 - 239

²⁷ M. Leonieni, *Wynagrodzenie szkody...*, s. 769

²⁸ Sprawy Sądu Wojewódzkiego dla miasta Łodzi, sygn. akt V Kr 2553/58 i V Kr 688/61

²⁹ Wyrok SN z dnia 8 maja 1936 r., I K 168/36, OSNK 1937/1/9

unicestwienia skutków swego czynu. Sąd wskazał, iż nałożenie obowiązku wynagrodzenia szkody doskonale orzeczenie o powództwie adhezyjnym uzupełniało, bowiem zaopatrywało tytuł wykonawczy w dodatkowe sankcje, już nie natury cywilnej, lecz karnej, a więc sankcje szczególnie skuteczne.

Uwidacznia to kolejną, znaczącą różnicę pomiędzy obowiązkiem wynagrodzenia szkody z art. 62 § 2 kk z 1932 r. a powództwem adhezyjnym z art. 66 § 1 kpk 1928 r. Zgodnie z przepisem art. 67 lit. a sąd karny pozostawiał bez rozpoznania powództwo cywilne, jeżeli okazało się, iż proces o te same roszczenia już się toczył w postępowaniu cywilnym, lub został w tym postawieniu rozstrzygnięty – co w przypadku obowiązku wynagrodzenia szkody byłoby niedopuszczalne. Porównując obie regulacje powołać należy wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 1935 r., zgodnie z którym przewidziane w § 2 art. 62 kk z 1932 r. wynagrodzenie szkody nie było identyczne z uwzględnieniem powództwa cywilnego i nie ulegało przymusowemu wykonaniu, a zatem pozostawienie powództwa bez rozpoznania, pomimo braku apelacji powoda cywilnego nie stało na przeszkodzie wydaniu orzeczenia w przedmiocie wynagrodzenia szkody wyrządzonej przestępstwem. Sąd wskazał jednocześnie, iż zawieszenie przez sąd odwoławczy wykonania kary, orzeczonej przez sąd I instancji bezwarunkowo, z nałożeniem na skazanego obowiązku wynagrodzenia ustalonej wyrokiem a zrządzonej działaniem sprawcy szkody, nie stanowiło reformatio in peius (art. 500 kpk z 1928 r.), bowiem w razie zaniechania przez oskarżonego wynagrodzenia szkody, zawieszenie wykonania kary upada i kara na wolności w tej samej wysokości, jak orzeczona w wyroku I instancji uległaby wykonaniu³⁰. Z kolei, zobowiązanie w wyroku skazanego do zapłacenia przysądzonej w sporze cywilnym pretensji zamiast ewentualnego zobowiązania go do wynagrodzenia szkody (a właściwie nie zastosowanie art. 62 § 2 kk z 1932 r. wyłącznie z powodu uwzględnia powództwa adhezyjnego) stanowiło obrazę prawa materialnego – naruszało art. 62 § 2 kk z 1932 r.³¹

Orzeczenie sądu wydawane na podstawie art. 62 § 2 kk z 1932 r. miało charakter konstytutywny, wkładało ono na sprawcę karnoprawny obowiązek wynagrodzenia wyrządzonych szkód – obowiązek nie istniejący przed wydaniem tegoż orzeczenia. Z kolei, instytucje powództwa adhezyjnego oraz wprowadzony nowelą z dnia 27 listopada 1961 r. do kodeksu postępowania karnego z 1928 r. art. 331¹, przewidujący instytucję zasądzenia przez sąd z urzędu odszkodowania w sprawach o zamachy na mienie społeczne, miały zasadniczo

³⁰ Wyrok SN z dnia 12 lutego 1935 r., III K 1755/34, OSNK 1935/9/394

³¹ Tak: Postanowienie SN z dnia 14 października 1935 r., II K 1404/35, OSNK 1936/4/142

inny deklaratoryjny charakter. Stwierdzały jedynie bowiem wcześniejsze już powstanie obowiązku odszkodowania z mocy przepisów prawa cywilnego³². Tym samym powyższe instytucje, rozstrzygając o prawach cywilnych pokrzywdzonego i dając pokrzywdzonemu tytuł uprawniający do egzekucji zasądzonych kwot, stwarzały res iudicata w stosunku do ewentualnego nowego procesu o roszczenia cywilne, których podstawę faktyczną stanowił ten sam czyn przestępny. Nałożenie obowiązku wynagrodzenia szkody w trybie art. 62 § 2 kk z 1932 r. o takich roszczeń cywilnych nie rozstrzygało, nie stwarzając tym samym stanu powagi rzeczy osądzonej i nie dając pokrzywdzonemu tytułu uprawniającego do egzekucji³³.

Należy wskazać, iż zobowiązując sprawcę przestępstwa do wynagrodzenia szkody w trybie art. 62 § 2 kk z 1932 r. sąd wskazywał jednocześnie termin, w jakim naprawienie szkody miało nastąpić – stanowiło to element konieczny orzeczenia. Kodeks karny z 1932 r. pozostawiał swobodnemu uznaniu sądu określenie wysokości słusznego w warunkach stanu materialnego sprawcy odszkodowania oraz czasu, w którym wynagrodzenie szkody miało nastąpić³⁴. Brak wynagrodzenia szkody w określonym przez sąd terminie mógł, choć nie musiał, skutkować zarządzeniem przez sąd wykonania warunkowo zawieszanej kary. W orzecznictwie wielokrotnie wskazywano, iż uczynienie z wynagrodzenia szkody warunku bezwzględnego, prowadzącego do wniosku, że niewypełnienie obowiązku wynagrodzenia szkody musi spowodować zarządzenie wykonania kary, nie odpowiadało przepisowi § 2 art. 62 kk z 1932 r.³⁵ Zgodnie z art. 63 kk z 1932 r. kodeks wymieniał dwa przypadki odwołania warunkowego zawieszenia kary. Pierwszy: jeżeli w okresie zawieszenia kary skazany popełni nowe przestępstwo z tych samych pobudek lub tego samego rodzaju, co poprzednie (art. 63 § 1 kk z 1932 r. – obligatoryjne zarządzenie wykonania kary), drugi: jeżeli w okresie zawieszenia kary skazany popełni inne przestępstwo, niż określone w § 1, uchyła się od dozoru, źle się prowadzi lub nie wykonał obowiązku wynagrodzenia szkody (art. 63 § 2 kk z 1932 r. – fakultatywne zarządzenie wykonania kary). Stąd oczywisty wniosek, iż nie wykonanie nałożonego przez sąd obowiązku wynagrodzenia szkody nie mogło skutkować automatycznym zarządzeniem przez sąd wykonania warunkowo zawieszanej kary. Upływ terminu do wykonania tegoż obowiązku mógł natomiast wyznaczeniem przez sąd posiedzenia w celu ustalenia przyczyn nie wykonania przez skazanego nałożonego na niego

³² M. Leonieni, Wynagrodzenie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary (cz. II), Nowe Prawo 1963, nr 7 – 8, s. 946 i 951

³³ Tamże, s. 951

³⁴ Tak: wyrok SN z dnia 15 lutego 1938 r., III K 1859/37, OSNK 1938/9/210

³⁵ Wyrok SN z dnia 10 stycznia 1935 r., III K 1603/34, OSNK 1935/8/331

obowiązku oraz – ponownie – zbadania „stosunków gospodarczych” skazanego (czy pozwalają one na zrealizowanie obowiązku z art. 62 § 2 kk z 1932 r.).

Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 24 listopada 1962 r. treść przepisu art. 63 § 2 kk z 1932 r. nie mogła być stosowana w oderwaniu od treści przepisu art. 62 § 2 kk, czemu dawało też wyraz orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wielokrotnie wskazywano, że nie wykonanie obowiązku naprawienia szkody mogło być wynikiem nie tylko złej woli skazanego, ale też niemożności jego wykonania. Sąd nie zawsze winien był uchylić zawieszenie wykonania kary z uwagi na niewykonanie wspomnianego obowiązku, a w każdym razie nie powinien był czynić tego w przypadku niemożności wynagrodzenia szkody, która to niemożność „mogła istnieć od początku, jeżeli sąd zawieszający wykonanie kary błędnie ocenił stosunki gospodarcze skazanego, lub też mogła wystąpić później, jeżeli po zawieszeniu wykonania kary zmieniły się stosunki majątkowe skazanego, uniemożliwiając mu wynagrodzenie szkody w ogóle lub też w oznaczonym terminie”³⁶. Podobne stanowisko Sąd Najwyższy wyraził w wyroku z dnia 25 lipca 1963 r., w którym wskazano, iż warunkowe zawieszenie skazanemu wykonania kary pod warunkiem wynagrodzenia w określonym przez sąd terminie wyrządzonej przestępstwem szkody stanowi obrazę art. 62 § 2 i art. 63 § 2 kk z 1932 r. Przepis art. 62 § 2 kk z 1932 r. zezwala bowiem na zobowiązanie skazanego do wynagrodzenia wyrządzonej przestępstwem szkody w określonym terminie, nie może być on jednak rozumiany jako warunek, którego niespełnienie powoduje obligatoryjne uchylenie warunkowego zawieszenia kary, gdyż z przepisu tego w sposób jednoznaczny wynika, iż niewykonanie obowiązku naprawienia szkody może, ale nie musi uzasadniać uchylenia zawieszenia wykonania kary³⁷. Niewykonanie obowiązku wynagrodzenia szkody nie pociągało zatem za sobą samo przez się konieczności zarządzenia wykonania zawieszanej kary, dając sądowi wyłącznie fakultatywną możliwość cofnięcia zawieszenia w trybie art. 63 § 2 kk z 1932 r.³⁸

W praktyce – na tle uregulowań kodeksu karnego z 1932 r. – przypadki odwołań warunkowego zawieszenia kary były nieliczne, nie odpowiadające rzeczywistej ilości przypadków powrotu do przestępstwa lub innym przypadkom pozwalającym odwołać

³⁶ Wyrok SN z dnia 24 listopada 1962 r., V K 744/62, OSNKW 1963/7 – 8/130. Podobnie SN wskazywał, iż konieczność rozważenia względów celowościowych przy stosowaniu art. 62 kk z 1932 r. wynikała m. in. z uchwały SN z dnia 12 kwietnia 1958 r., IV KO 33/58, jak i wytycznych SN z dnia 16 października 1957 r. w przedmiocie wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie prawidłowego orzekania kar przez sądy.

³⁷ Wyrok SN z dnia 25 lipca 1963 r., IV K 429/61, OSNKW 1964/5/73

³⁸ Tak m. in.: wyrok SN z dnia 18 stycznia 1935 r., II K 1595/34, OSNK 1935/9/353; wyrok SN z dnia 11 lutego 1956 r., II KRn 78/56, OSNCK 1956/2/17

warunkowe zawieszenie zgodnie z art. 63 § 2 kk z 1932 r. W doktrynie prawa karnego wskazywano nadto, iż najczęściej było przypadków, które uzasadniałyby odwołanie warunkowego zawieszenia wykonania kary na podstawie art. 63 § 2 kk z 1932 r. (a zatem również z powodu niewykonania obowiązku wynagrodzenia wyrządzonej szkody) – w tym zakresie nie była jednak prowadzona żadna kontrola, nie przeprowadzano dotyczących tego badań³⁹.

Podobnie zresztą jak rzadkie były przypadki odwołania warunkowego zawieszenia wykonania kary w trybie art. 63 § 2 kk z 1932 r., równie rzadkie były przypadki, gdy art. 62 § 2 kk z 1932 r. w ogóle zastosowano. Świadczą o tym przytaczane w literaturze przedmiotu dane statystyczne – tak z okresu międzywojennego, jak i lat powojennych. Obrazuje to poniższa tabela.

Tabela 3. Praktyka orzekania obowiązku wynagrodzenia szkody w okresie 1934 – 1968 (wybrane lata)

Rok	Ilość orzeczeń o obowiązku wynagrodzenia szkody	Ilość zawieszeń wykonania kary	% obowiązków wynagrodzenia szkody w stosunku do liczby zawieszeń
1934 r.	4.525	181.504	2,49 %
1935 r.	3.009	174.829	1,72 %
1936 r.	2.100	147.488	1,42 %
1937 r.	2.353	165.043	1,43 %
1938 r. – 1950 r.	Brak danych	Brak danych	Brak danych
1951 r.	400	38.733	1,03 %
1952 r.	345	31.832	1,08 %
1953 r.	324	38.868	0,83 %
1954 r.	268	72.481	0,37 %
1955 r.	227	80.198	0,28 %
1956 r. – 1966 r.	Brak danych	Brak danych	Brak danych

³⁹ J. Bafia, Warunkowe zawieszenie wykonania kary w statystyce..., s. 34. Autor ten wskazał jednak, iż w roku 1957 miało miejsce 200 przypadków odwołania warunkowego zawieszenia kary, która to liczba nie odpowiadała jednak rzeczywistej ilości powrotów do przestępstwa lub innych przypadków pozwalających na zarządzenie wykonania kary.

1967 r.	441	93.614	0,47 %
1968 r.	524	96.222	0,54 %

Źródła: E. S. Rappaport, Teoria i praktyka skazania warunkowego w Polsce (1917 – 1939), Warszawa 1939, s. 28, przypis 11.; J. Bafia, Warunkowe zawieszenie wykonania kary w statystyce sądowej, Nowe Prawo 1958, nr 3, s. 48.; M. Leonieni, Naprawienie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary na tle nowej kodyfikacji prawnej, Palestra 1970, nr 5, s. 54, przypis 7⁴⁰

Przedstawione dane statystyczne świadczą o znikomym odsetku przypadków, w których sądy decydowały się na zastosowanie instytucji z art. 62 § 2 kk z 1932 r. W doktrynie wskazywano wręcz na zanikanie instytucji obowiązku wynagrodzenia wyrządzonej przestępstwem szkody⁴¹.

Wśród przyczyn niewykorzystywania w praktyce art. 62 § 2 kk z 1932 r. wskazywano:

- 1) brak należytego docenienia przez sędziów doniosłego znaczenia obowiązku wynagrodzenia szkody z punktu widzenia polityki kryminalnej⁴²,
- 2) niechęć sędziów orzekających do podejmowania wielu czynności związanych z orzeczeniem obowiązku z art. 62 § 2 kk z 1932 r., w szczególności dotyczących wykonania orzeczenia wydanego na podstawie powołanego przepisu⁴³,
- 3) niezrozumienie przez sędziów istoty instytucji naprawienia szkody w trybie art. 62 § 2 kk z 1932 r. i wynikającego stąd kłopotu z ustaleniem stosunku przewidzianego w wymienionym przepisie obowiązku naprawienia szkody do odszkodowania przysługującego na podstawie norm prawa cywilnego⁴⁴,
- 4) fakultatywny charakter orzeczenia obowiązku wynagrodzenia szkody, co prowadziło w praktyce do zbyt dużej dowolności sądów⁴⁵.

⁴⁰ Przedstawione w tabeli dane statystyczne w zakresie ilości zawiesznień wykonania kary oraz ilości nałożonych obowiązków w trybie art. 62 § 2 kk z 1932 r. za lata 1934 r. – 1937 r. pochodzą z opracowania: E.S. Rappaport, Teoria i praktyka skazania warunkowego w Polsce (1917 – 1939), Warszawa 1939, s. 28, przypis 11; dane statystyczne za lata 1951 - 1955 pochodzą z opracowania: J. Bafia, Warunkowe zawieszenie wykonania kary w statystyce sądowej, Nowe Prawo 1958, nr 3, s. 48; dane statystyczne za lata 1967 – 1968 pochodzą z opracowania: M. Leonieni, Naprawienie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary na tle nowej kodyfikacji prawnej, Palestra 1970, nr 5, s. 54, przypis 7

⁴¹ J. Bafia, Warunkowe zawieszenie wykonania kary..., s. 48; Podobnie: J. Bafia, Przeciwno upraszczaniu problematyki warunkowych zawiesznień, Nowe Prawo 1959, nr 3, s. 314

⁴² E. S. Rappaport, Wybrane zagadnienia nowoczesnej polityki kryminalnej (XX wieku), Łódź 1960, s. 11

⁴³ Z. Łukaszewicz, O właściwe wykorzystanie art. 62 § 2 kk w praktyce sądów, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1956, nr 2, s. 11

⁴⁴ M. Leonieni, Wynagrodzenie wyrządzonej szkody a warunkowe skazanie, Nowe Prawo 1958, nr 12, s. 30

⁴⁵ J. Jammontt, E.S. Rappaport, Kodeks karny 1932. Komentarz, Warszawa 1932, s. 368.; W. Wolter, Zarys systemu prawa karnego, T. 1, Kraków 1934, s. 124

Należy przy tym zauważyć, iż w sposób odrębny kwestia obowiązku naprawienia szkody uregulowana została w Kodeksie karnym Wojska Polskiego z 1944 r.⁴⁶ (kk WP). Wynikająca z art. 40 lit. g kk WP instytucja „obowiązku pokrycia szkody” stanowiła karę dodatkową, co pozostawało pod wpływem rozwiązań przyjętych w ustawodawstwie radzieckim⁴⁷. Zgodnie z art. 46 § 1 kk WP sąd mógł zobowiązać skazanego, by wynagrodził szkody wyrządzone przestępstwem w czasie i w rozmiarach ustalonych w wyroku, jeśli stosunki gospodarcze skazanego na to pozwalały. Przepis ten obowiązywał do 12 marca 1961 r. – został uchylony ustawą z dnia 31 stycznia 1961 r. o zmianie niektórych przepisów Kodeksu Karnego Wojska Polskiego. Jak widać, instytucja obowiązku naprawienia szkody nie została w tym przypadku powiązana z jakąkolwiek formą probacji – stanowiła dodatkową dolegliwość wymierzaną sprawcy przestępstwa przez sąd w wyroku skazującym za popełniony czyn. Godzi się przy tym zauważyć, iż w kk WP nie określono też kategorii przestępstw, za które sąd mógł wymierzyć karę dodatkową „obowiązku pokrycia szkody”, co oznacza, iż kara ta mogła być orzeczona w każdym z przypadków, gdy stosunki gospodarcze skazanego na to pozwalały. Katalog czynów, które, w przypadku ich popełnienia, mogły skutkować nałożeniem obowiązku pokrycia szkody był zatem nieograniczony.

Należy również zauważyć, iż obowiązek naprawienia szkody orzekany w formie kary przewidywał też projekt kodeksu karnego z 1951 r.⁴⁸. Zgodnie z art. 29 tegoż projektu naprawienie szkody występowało w katalogu kar, przy czym art. 81 projektu postanawiał: „sąd orzeka karę naprawienia szkody w przypadkach przewidzianych w ustawie, jeżeli wymierzenie innej kary jest niecelowe”. Opisany projekt kodeksu karnego nie wszedł w życie, zaś koncepcja obowiązku naprawienia szkody jako kary została porzucona po zniesieniu kary „obowiązku pokrycia szkody” w kk WP w wyniku nowelizacji z dnia 31 stycznia 1961 r.⁴⁹

Odmierna, z kolei, koncepcja obowiązku naprawienia szkody przedstawiona została w ustawie z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej⁵⁰. Zgodnie z art. 8 tejże ustawy „w sprawach o przestępstwa określone w niniejszej ustawie nie stosuje się warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, chyba że sąd ze względu na wyjątkowe okoliczności danego przypadku uzna

⁴⁶ Kodeks karny Wojska Polskiego – dekret PKWN z 23 września 1944 r., Dz. U. Nr 6, poz. 27

⁴⁷ Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek naprawienia szkody, Katowice 1984, s. 55

⁴⁸ Projekt kodeksu karnego Polski Ludowej, Część ogólna, Warszawa 1951

⁴⁹ Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 56

⁵⁰ Ustawa z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej, Dz. U., Nr 36, poz. 228

zawieszenie wykonania kary za celowe. W takim jednak przypadku sąd może zawiesić wykonanie kary tylko wtedy, gdy szkoda zrzędzona przestępstwem została w całości pokryta”. Jak widać, warunkowe zawieszenie wykonania kary zostało w tym przypadku uzależnione od wcześniejszego pokrycia szkody przez sprawcę przestępstwa. W orzecznictwie wskazywano, iż rygory art. 8 ustawy mają celu: wzmocnienie ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa i karnoprawne zaostrożenie warunku, by sprawca respektował obowiązek pokrycia szkody wyrządzonej przestępstwem⁵¹. Z kolei, w doktrynie prawa karnego takie uregulowanie obowiązku naprawienia szkody było krytykowane. Podnoszono, iż w praktyce może ono prowadzić do rezultatów sprzecznych ze „społecznym poczuciem sprawiedliwości”⁵². Należy przy tym zwrócić uwagę na pogląd wyrażony na tle art. 8 powołanej ustawy, iż każdy ze współsprawców winien ponosić szkodę w granicach swego udziału w konkretnym czynie przestępnym⁵³. Niewątpliwie natomiast regulacja art. 8 powołanej ustawy wprowadzała dodatkowe komplikacje w stosowaniu instytucji związanych z naprawieniem szkody wyrządzonej przestępstwem, które i tak (co podnoszono wcześniej) były mylnie interpretowane przez orzekające sądy. Stąd ustawa z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej dodatkowo ograniczyła stosowanie art. 62 § 2 kk z 1932 r.

§ 2. Uregulowanie obowiązku naprawienia szkody na podstawie Kodeksu karnego z dnia 19 kwietnia 1969 r.

Kodeks karny z 1969 r.⁵⁴ przewidywał znaczne rozszerzenie możliwości nakładania obowiązku naprawienia szkody. Powiązał on tenże obowiązek z nowymi instytucjami, nieznanymi wcześniejszemu ustawodawstwu karnemu, tj. z warunkowym umorzeniem postępowania oraz z karą ograniczenia wolności. Nadto, podobnie jak Kodeks karny z 1932 r., omawiany kodeks przewidywał możliwość nałożenia obowiązku naprawienia szkody przy zastosowaniu instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary, jak również

⁵¹ Tak: postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Wojskowa z dnia 25 marca 1964 r., Rw 338/64, OSNKW 1964/7-8 poz. 112

⁵² Z. Kubec, O sędziowskim wymiarze kary na tle projektu kodeksu karnego, Państwo i Prawo 1968, nr 7, s. 22

⁵³ Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Karna z dnia 1 sierpnia 1968 r. III KR 20/68, OSNKW 1969/4 poz. 42

⁵⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. Nr 13, poz. 94 (ze zm.)

przedterminowego zwolnienia z odbywania kary pozbawienia wolności, której to z kolei możliwości nie przewidziano w kk z 1932 r.

W tej części rozprawy należało omówić poszczególne przypadki możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody w Kodeksie karnym z 1969 r., związane, zarówno z poszczególnymi instytucjami probacyjnymi, jak też z karą ograniczenia wolności.

1. Naprawienie szkody jako obowiązek probacyjny w ramach warunkowego umorzenia postępowania – art. 28 § 2 pkt 1 oraz art. 28 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r.

Zgodnie z art. 27 Kodeksu karnego z 1969 r. w razie kumulatywnego spełnienia przesłanek wymienionych w § 1 i 2 powołanego przepisu postępowanie karne mogło zostać warunkowo umorzone. Instytucja ta mogła zostać zastosowana przez sąd w przypadku, gdy stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu nie był znaczny, okoliczności jego popełnienia nie budziły wątpliwości, zaś postawa sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nie przekraczającą 3 lat pozbawienia wolności, jego warunki i właściwości osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniały przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 29 stycznia 1971 r. – wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie wykładni i stosowania ustaw karnych dotyczących warunkowego umorzenia postępowania: „Elementy przedmiotowe, decydujące o stopniu społecznego niebezpieczeństwa czynu, to przede wszystkim rodzaj dobra, w które godzi przestępstwo, charakter i rozmiar szkody wyrządzonej lub grożącej dobru chronionemu, a także sposób działania sprawcy (...) Poważne znaczenie praktyczne ma tu rozmiar szkody – materialnej lub niematerialnej – wyrządzonej przestępstwem. W związku z tym podjęcie decyzji w sprawie warunkowego umorzenia postępowania wymaga dokładnego ustalenia szkody powstałej w następstwie czynu przestępnego”⁵⁵.

W zasadzie konsekwencją konieczności ustalenia zaistnienia szkody lub zagrożenia jej wystąpienia przy instytucji warunkowego umorzenia postępowania były uregulowania art. 28

⁵⁵ Uchwała SN z dnia 29 stycznia 1971 r., VI KZP 26/69, OSNKW 1971/3/33

§ 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. oraz art. 28 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. przewidujące fakultatywne lub obligatoryjne nałożenie obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania. Zgodnie z art. 28 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. umarzając warunkowo postępowanie sąd mógł zobowiązać sprawcę do naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej przestępstwem (zobowiązanie fakultatywne), zaś zgodnie z art. 28 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. umarzając warunkowo postępowanie w sprawie o przestępstwo przeciwko mieniu, jeżeli szkoda nie została uprzednio naprawiona, sąd był zobowiązany do nałożenia obowiązku naprawienia szkody na sprawcę przestępstwa (zobowiązanie obligatoryjne).

W orzecznictwie wskazywano⁵⁶ przy tym, iż nawet przy fakultatywnym nałożeniu obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania, rozważając to zagadnienie należało mieć na uwadze podstawową zasadę odpowiedzialności majątkowej za czyny niedozwolone: kto z winy swojej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia – art. 415 Kodeksu cywilnego⁵⁷ (dalej: kc). Stąd podnoszono, że zarówno z uwagi na powołaną zasadę, jak też wychowawcze oddziaływanie omawianego środka probacji nałożenie na sprawcę obowiązku naprawienia szkody należało traktować jako regułę, nawet w wypadkach, gdy było ono fakultatywne.

Wprowadzone w Kodeksie karnym z 1969 r. nowe uregulowania instytucji obowiązku naprawienia szkody skutkowały zasadniczą zmianą w podejściu praktyki orzeczniczej do tegoż środka oddziaływania na sprawcę. Wzrosła częstotliwość stosowania tejże instytucji, przy czym w przypadku nowych instytucji, jak przewidziane w art. 28 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. naprawienie szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania trudno mówić o zmianie orientacji praktyki z uwagi na brak układu odniesienia⁵⁸. Porównując jednak stosowanie obowiązku naprawienia szkody przy instytucjach związanych z probacją na tle Kodeksu karnego z 1969 r. ze stosowaniem obowiązku „wynagrodzenia szkody” na tle Kodeksu karnego z 1932 r. niewątpliwie częstotliwość stosowania tegoż środka wzrosła w sposób istotny. Mając jednakże na uwadze powoływane wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie wykładni i stosowania ustaw karnych dotyczących warunkowego umorzenia postępowania, a w szczególności wytyczne co do traktowania zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody jako reguły nawet przy fakultatywnym nałożeniu obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 28 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969

⁵⁶ Tak: powołana uchwała SN z dnia 29 stycznia 1971 r., VI KZP 26/69, OSNKW 1971/3/33

⁵⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. Nr 16, poz. 93 (ze zm.)

⁵⁸ Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 57 - 58

r., stwierdzić należy, że praktyka orzecznicza w tym zakresie w dalszym ciągu nie odpowiadała oczekiwaniom. Stosowanie instytucji obowiązku naprawienia szkody w związku z warunkowym umorzeniem postępowania (orzekany przez sądy w latach 1970 – 1991) obrazuje przedstawiona tabela.

Tabela 4. Praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody w związku z warunkowym umorzeniem postępowania w okresie 1970 – 1991

Rok	Liczba osób, w stosunku do których sądy warunkowo umorzyły postępowanie	Liczba orzeczeń o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody	Udział procentowy
1970	5667	442	7,8
1971	5176	440	8,5
1972	3400	442	13
1973	1933	288	14,9
1974	1667	210	12,6
1975	2000	192	9,6
1976	2270	259	11,26
1977	1696	182	10,70
1978	2351	270	11,74
1979	2547	233	9,32
1980	3032	343	11,43
1981	3455	387	11,2
1982	4118	383	9,3
1983	3950	316	8
1984	3307	248	7,5
1985	2667	184	6,9
1986	4843	247	5,1
1987	5227	230	4,4
1988	5338	347	6,5

1989	3182	245	7,7
1990	2766	177	6,4
1991	4368	380	8,7

Źródło: Z. Gostyński, Karnoprawny obowiązek..., str. 59.; J. Szumski, Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody w praktyce sądowej, Państwo i Prawo 1993, z. 7, s. 86, przypis 6.; Opracowanie własne⁵⁹.

Dokonując analizy stosowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania stwierdzić należy, że nałożenie tegoż obowiązku (tak przy warunkowym umorzeniu postępowania, jak i warunkowym zawieszeniu wykonania kary oraz karze ograniczenia wolności) było równoczesne z ustaleniem winy sprawcy przestępstwa, odmiennie do warunkowego przedterminowego zwolnienia, gdzie wina ustalona została uprzednio w wyroku skazującym⁶⁰. Odnosząc się z kolei do znaczenia obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania, wskazać należy, iż obowiązek ten wymieniony został w art. 28 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r. jako pierwszy. W nauce prawa karnego podnoszono, iż przemawia to za doniosłym znaczeniem tegoż obowiązku wśród innych obowiązków, które mogły być nakładane na sprawcę przestępstwa w okresie próby w przypadku warunkowego umorzenia postępowania⁶¹.

Nie budzi wątpliwości fakt, iż naprawienie szkody powinno nastąpić w okresie próby. Termin wykonania tegoż obowiązku powinien być jednak być sprecyzowany, przy uwzględnieniu tak interesów pkrzywdzonego, jak też możliwości skazanego. Zgodnie z art.

⁵⁹ Tabelę opracowano na podstawie danych statystycznych podawanych przez Z. Gostyńskiego w: Z. Gostyński, Karnoprawny obowiązek..., str. 59, tabela 2 (za lata 1976 – 1980) oraz przez J. Szumskiego w: J. Szumski, Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody w praktyce sądowej, Państwo i Prawo 1993, z. 7, s. 86, przypis 6 (za lata 1970 – 1975 oraz 1981 – 1991). Autorzy nie podają w ilu z opisanych w tabeli przypadków nałożenie obowiązku naprawienia szkody nastąpiło w trybie art. 28 § 2 pkt. 1 dkk, ile zaś w trybie art. 28 § 3 dkk, co nie pozwala na dokładne prześledzenie orzecznictwa sądów w zakresie fakultatywnego orzekania obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania. Nadto w przypadku danych statystycznych podawanych przez J. Szumskiego wskazane zostały wyłącznie ilości przypadków, w których orzeczono o naprawieniu szkody oraz procent tychże przypadków do ogólnej liczby przypadków warunkowych umorzeń postępowania w poszczególnych latach bez wskazania konkretnej liczby ogółu warunkowych umorzeń postępowania za poszczególne lata. Stąd dane co do ogólnej liczby warunkowych umorzeń postępowania w latach 1970 – 1975 oraz 1981 – 1991 obliczone zostały według przykładu: $75\% \cdot x = 12$, zatem: $0,75 \cdot x = 12$, zatem $x = 12 : 0,75$. W przypadku danych za lata 1970, 1971, 1973, 1974, 1981, 1982, 1984 - 1991 zaokrąglono liczby do pełnej wartości, w tych przypadkach zastosowanie powołanego wzoru do danych statystycznych podanych przez J. Szumskiego oraz wskazywanego przez tegoż autora udziału procentowego orzeczeń o naprawieniu szkody do ogólnej liczby warunkowych umorzeń postępowania nie dało bowiem wyniku w postaci liczb całkowitych.

⁶⁰ Z. Gostyński, Karnoprawny obowiązek..., s. 116

⁶¹ M. Leonieni, W. Michalski, Warunkowe umorzenie postępowania karnego w świetle ustawy i praktyki sądowej, Warszawa 1972, s. 106

286 § 2 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r.⁶² (dalej: dkpk) w postanowieniu o warunkowym umorzeniu postępowania należało określić wysokość, termin oraz sposób naprawienia szkody. Przepis ten, dotyczący wprawdzie wyraźnie obowiązku naprawienia szkody, odnosił się jednak wprost wyłącznie do warunkowego umorzenia postępowania przygotowawczego lub sądowego przed rozpoczęciem rozprawy (art. 299 § 3 dkpk) w sprawach o przestępstwa przeciwku mieniu. Prawo karne materialne, określając samodzielnie podstawę obowiązku naprawienia szkody, również zawierało tylko jeden, bardzo lakoniczny przepis dotyczący treści orzeczenia sądu. Zgodnie z art. 77 § 1 dkk sąd określał czas i sposób wykonania nałożonych obowiązków, co dotyczyło zatem również obowiązku naprawienia szkody. Poza wskaznymi przykładami prawo karne nie zawierało żadnych przepisów dotyczących treści orzeczenia o zobowiązaniu do naprawienia szkody⁶³. Stąd w doktrynie prawa karnego powszechnie aprobowano, iż w kwestiach nie uregulowanych w prawie karnym sąd karny, nakładając obowiązek naprawienia szkody, powinien posiłkowo stosować odpowiednie przepisy prawa cywilnego⁶⁴.

Odnośnie samego pojęcia szkody w ujęciu kodeksu karnego z 1969 r., wskazać należy, iż podobnie jak na tle kk z 1932 r. akceptowano pogląd, iż kodeks karny używał pojęcia „szkody” w znaczeniu przyjętym w prawie cywilnym⁶⁵. Zgodnie z powołaną uchwałą SN z dnia 29 stycznia 1971 r.: „Określając wysokość odszkodowania, a także sposób i termin jego realizacji (ewentualnie w ratach) należy kierować się zasadami kodeksu cywilnego (Tytuł VI. Czyny niedozwolone). Przy dokonywaniu ustaleń w tym zakresie należy jednak uwzględniać tylko te okoliczności faktyczne, które na tle zebranego materiału dowodowego nie budzą wątpliwości (np. wynikają z dokumentów lub nie kwestionowanych wyjaśnień). Orzeczenie w tym trybie obowiązku pokrycia szkody nie zamyka drogi pokrzywdzonemu do

⁶² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U., Nr 13, poz. 96

⁶³ Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 141

⁶⁴ Tak m. in. W. Daszkiewicz, *Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 42; W. Daszkiewicz, *Naprawienie szkody w prawie karnym*, Warszawa 1970, s. 42; W. Daszkiewicz, *Glosa do wyroku SN z 10 czerwca 1974 r. (II KR 21/74)*, *Nowe Prawo* 1976, nr 9, s. 1344 – 1345; A. Murzynowski, *Nałożenie obowiązku naprawienia skutków przestępstwa jako element nowej polityki karania*, *Państwo i Prawo* 1970, nr 5, s. 717; Z. Gostyński, *Zobowiązanie skazanego do naprawienia szkody jako orzeczenie co do roszczeń majątkowych*, *Palestra* 1971, nr 5, s. 54; A. Kafarski, *Akcja cywilna w procesie karnym*, Warszawa 1972, s. 30 – 31; tenże: *Glosa do wyroku SN z 10 czerwca 1974 r. (II KR 21/74)*, *Nowe Prawo* 1976, nr 9, s. 1346 – 1347; M. Cieślak, Z. Doda, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego za drugie półrocze 1971 roku*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1972, nr 2, s. 262; A. Marek, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 1973, s. 133; R. Szarek, *Glosa do postanowienia SN z 20 października 1971 r. (III PRN 105/71)*, *Nowe Prawo* 1973, nr 3, s. 457; M. Leonieni, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w polskim prawie karnym (analiza ustawy i praktyki sądowej)*, Warszawa 1974, s. 126; L. Falandysz, *Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktymologii*, Warszawa 1980, s. 194

⁶⁵ J. Winiarz, *Ustalenie wysokości odszkodowania*, Warszawa 1962, s. 21

dochodzenia nie zaspokojonych roszczeń w drodze procesu cywilnego ani nie stwarza w stosunku do procesu cywilnego stanu rzeczy osądzonej. Orzeczenie takie nie stanowi również podstawy do nadania klauzuli wykonalności, a gdy sprawca nie wywiąże się z nałożonego nań obowiązku naprawienia szkody, to naraża się jedynie na możliwość podjęcia postępowania karnego i zapadnięcia wyroku skazującego⁶⁶. Stąd też, umarzając warunkowo postępowanie i orzekając obowiązek naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody, sądy karne powinny być mieć na uwadze przepisy kodeksu cywilnego odnoszące się do zakresu dopuszczalnego naprawienia szkody materialnej (w szczególności art. 415, 422 i 444 kodeksu cywilnego⁶⁷ - dalej: kc) oraz krzywdy stanowiącej uszczerbek niemajątkowy (art. 445 § 1 i 2 kc), spowodowanej czynami niedozwolonymi⁶⁸.

Odnosząc powyższe na grunt kodeksu karnego z 1969 r., wskazać należy na różne postaci szkody materialnej spowodowanej czynami przestępnymi, jak np. art. 167 Kodeksu karnego z 1969 r. (zmuszanie do określonego zachowania się), art. 203 Kodeksu karnego z 1969 r. (kradzież – przy czym w tym przypadku orzeczenie obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania mogło nastąpić wyłącznie w przypadku kwalifikacji z art. 203 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r. – przypadku mniejszej wagi, bowiem przestępstwo kradzieży w typie podstawowym zagrożone było karą do 5 lat pozbawienia wolności, co nie spełniało dyspozycji art. 27 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r.), art. 268 Kodeksu karnego z 1969 r. (zniszczenie, uszkodzenie, ukrycie lub usunięcie dokumentu).

Odnosnie możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody w zakresie uszczerbku niemajątkowego (krzywdy) wskazać należy na przepisy art. 155 Kodeksu karnego z 1969 r. (ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka - przy czym w tym przypadku orzeczenie obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania mogło nastąpić wyłącznie w przypadku kwalifikacji z art. 155 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r. - przypadku mniejszej wagi, bowiem przestępstwo spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu człowieka w typie podstawowym było zagrożone karą do 10 lat pozbawienia wolności, co nie spełniało dyspozycji art. 27 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r.), art. 156 Kodeksu karnego z 1969 r. (średni i lekki uszczerbek na zdrowiu – odpowiednio: orzeczenie obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania mogło nastąpić wyłącznie w przypadku kwalifikacji z art. 156 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r. – lekkiego uszczerbku na zdrowiu, lub art. 156 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. – przypadku nieumyślnego działania sprawcy), art.

⁶⁶ Tak: powołana uchwała SN z dnia 29 stycznia 1971 r., VI KZP 26/69, OSNKW 1971/3/33

⁶⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. Nr 16, poz. 93 ze zm.

⁶⁸ M. Leonieni, W. Michalski, op. cit., s. 108

157 Kodeksu karnego z 1969 r. (określającego następstwo w postaci śmierci człowieka – w tym przypadku brak było możliwości warunkowego umorzenia postępowania), 158 § 2 i 3 Kodeksu karnego z 1969 r. (ciężkie uszkodzenie ciała lub śmierć jako następstwo bójki lub pobicia – brak możliwości warunkowego umorzenia postępowania), art. 165 Kodeksu karnego z 1969 r. (pozbawienie wolności - brak możliwości warunkowego umorzenia postępowania), art. 168 Kodeksu karnego z 1969 r. (doprowadzenie do czynu nierządnego – brak możliwości warunkowego umorzenia postępowania), art. 170 Kodeksu karnego z 1969 r. (wymuszenie czynu nierządnego na osobie podległej lub w krytycznym położeniu – brak możliwości warunkowego umorzenia postępowania).

W literaturze wskazywano jednak, iż oprócz w/w przestępstw, wyrządzających pokrzywdzonemu krzywdę wskutek naruszenia dóbr osobistych wymienionych w art. 444 kc i 445 § 1 i 2 kc, na gruncie prawa karnego istniała również możliwość zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody – krzywdy w przypadku innych przestępstw, jak np. występków z art. 166 Kodeksu karnego z 1969 r. (groźba bezprawna), art. 167 Kodeksu karnego z 1969 r. (zmuszanie do określonego zachowania się), art. 171 kodeksu karnego z 1969 r. (naruszenie miru domowego), 178 kodeksu karnego z 1969 r. (pomówienie). Wskazywano, iż redakcja przepisu art. 28 § 1 pkt. 1 dkk i art. 28 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. (podobnie jak art. 75 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r.) nie zawierała w tym względzie żadnych ograniczeń, co oznacza, że przepisy prawa karnego tworzyły w tym zakresie samoistną podstawę do nałożenia na sprawcę obowiązku naprawienia szkody materialnej i krzywdy skutkującej uszczerbkiem niemajątkowym⁶⁹.

W związku z tym, iż prawo karne stanowiło autonomiczną podstawę omawianego obowiązku, orzeczenia o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody (za wyjątkiem przypadku z art. 94 § 2 dkpk) nie były również traktowane jako orzeczenia rozstrzygające o roszczeniach majątkowych, wobec czego nie mogła być im też nadawana klauzula wykonalności⁷⁰. Stąd też nałożenie przez sąd obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania w trybie art. 28 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. lub art. 28 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. nie uniemożliwiało pokrzywdzonemu dochodzenia roszczeń na drodze procesu cywilnego. W przypadku nie wykonania przez sprawcę nałożonego na niego

⁶⁹ Tak m. in. M. Leonieni, W. Michalski, op. cit., s. 108 – 109; W. Daszkiewicz, Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim kodeksie karnym, Warszawa 1970 r., s. 39 – 45; W. Daszkiewicz, Naprawienie szkody w prawie karnym, Warszawa 1972 r., s. 15 – 29 oraz 66 – 71. Podane przykłady przestępstw skutkujących szkodą materialną oraz uszczerbkiem niemajątkowym pochodzą z opracowania: M. Leonieni, W. Michalski, op. cit., s. 108 - 109

⁷⁰ Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 65

obowiązku naprawienia szkody sąd mógł wyłącznie podjąć postępowanie karne i wydać wyrok skazujący zgodnie z art. 29 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r.. Przypadek taki powinien być jednak, w miarę możliwości poprzedzony wykonaniem przez sąd lub prokuratora, który wydał postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania, przeprowadzeniem czynności sprawdzających w trybie art. 89 i 290 dkpk. W wytycznych SN z dnia 29 stycznia 1971 r. wskazywano, iż stwierdzenie uchylenia się przez sprawcę od wykonania nałożonego obowiązku wymagało uprzedniego rozważenia wszystkich okoliczności, które mogły mieć znaczenie dla oceny podmiotowego nastawienia sprawcy do nałożonego na niego obowiązku przy warunkowym umorzeniu postępowania. Przed podjęciem postępowania karnego konieczne było zatem nie tylko ustalenie obiektywnego faktu, iż obowiązek nie został wykonany, ale też okoliczności, iż sprawca miał możliwość wykonania obowiązku, jednak nie uczynił tego – uchylając się w ten sposób od wykonania nałożonego obowiązku⁷¹.

Należy przy tym wskazać na stosunek powództwa adhezyjnego do obowiązku naprawienia szkody nakładanego przez sąd na sprawcę przy warunkowym umorzeniu postępowania. Przede wszystkim wskazać należy, iż o zasądzeniu lub oddaleniu wniesionego powództwa cywilnego sąd nie mógł orzekać w postanowieniu, a jedynie w przypadku wydania wyroku warunkowo umarzającego postępowanie – co wynikało z art. 362 dkpk. Wobec powyższego w razie wydania postanowienia o warunkowym umorzeniu postępowania należało – poza pouczeniem przewidzianym w art. 91 § 6 dkpk – poinformować powoda cywilnego o prawie żądania przekazania jego sprawy sądowi cywilnemu w trybie art. 59 § 4 dkpk, co wynikało z art. 10 § 2 dkpk⁷². Z kolei w przypadku orzekania o warunkowym umorzeniu postępowania w wyroku, uwzględniając zgłoszone powództwo cywilne sąd mógł uznać za zbędne orzekanie obowiązku naprawienia szkody zgodnie z art. 28 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r., mógł również taki obowiązek na sprawcę nałożyć. Nadto w sprawach dotyczących zamachów na mienie sąd był zobligowany do zasądzenia zgłoszonego powództwa cywilnego oraz do jednoczesnego zobowiązania sprawcy do naprawienia w całości lub w części wyrządzonej szkody zgodnie z art. 28 § 3 kodeksu karnego z 1969 r. W doktrynie wskazywano, iż w takim przypadku niezależnie od losów ewentualnego postępowania egzekucyjnego sprawca zobowiązany był do naprawienia szkody w zakresie objętym zobowiązaniem przy warunkowym umorzeniu postępowania⁷³.

⁷¹ Tak: uchwała SN z dnia 29 stycznia 1971 r., VI KZP 26/69, OSNKW 1971/3/33

⁷² Tak: wytyczne SN z dnia 29 stycznia 1971 r., VI KZP 26/69, OSNKW 1971/3/33

⁷³ M. Leonieni, W. Michalski, op. cit., s. 112

Z uwagi na wskazywane różnice pomiędzy warunkowym umorzeniem postępowania orzeczonym w postanowieniu oraz w wyroku, należy wątek ten omówić bardziej szczegółowo. Obowiązek naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania wykazywał największe zróżnicowanie pod względem formy orzeczenia ze wszystkich możliwości orzeczenia o naprawieniu szkody, przewidzianych w Kodeksie karnym z 1969 r. W pierwszej kolejności wskazać należy, że w przypadku warunkowego umorzenia postępowania na etapie postępowania przygotowawczego, możliwe zobowiązanie do naprawienia szkody występowało w postaci postanowienia prokuratora, wydawanego w trybie art. 286 § 2 dkpk w zw. z art. 284 § 1 dkpk. Z kolei po wpłynięciu aktu oskarżenia do sądu, jednak przed rozpoczęciem przewodu sądowego sąd mógł warunkowo umorzyć postępowanie postanowieniem, natomiast po rozpoczęciu przewodu sądowego możliwe było wyłącznie warunkowe umorzenie postępowania w wyroku wydawanym w trybie art. 361 § 1 dkpk. Na marginesie zauważyć należy, iż w tym ostatnim wypadku – co podnoszono w nauce prawa karnego – brak orzeczenia o zobowiązaniu sprawcy do naprawienia wyrządzonej szkody (nawet wówczas, gdy było to obligatoryjne – art. 28 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r.) nie mógł zostać uzupełniony w trybie art. 368 § 1 dkpk, gdyż rozstrzygnięcie takie nie należało do kategorii rozstrzygnięć, które mogły być uzupełniane w ten sposób⁷⁴. Stąd uznać należy, iż wyrok warunkowo umarzający postępowanie, w przypadku braku zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody, w sytuacji gdy było to obligatoryjne, mógł być zmieniony jedynie w instancji odwoławczej, w przypadku zaskarżenia wyroku na niekorzyść oskarżonego przez prokuratora.

W doktrynie prawa karnego wskazywano przy tym, iż orzeczenie o naprawieniu szkody w przypadku warunkowego umorzenia postępowania oraz warunkowe umorzenie postępowania w ogóle, było wielokrotnie częściej stosowane przez prokuraturę aniżeli przez sądy. Brak jest jednak szerszych opracowań na ten temat, z uwagi na fakt, iż statystyki kryminalne nie podawały informacji dotyczących ilości takich orzeczeń w drodze postanowienia prokuratora, ograniczając się do statystyk sądowych⁷⁵.

Zaskarżanie orzeczeń dotyczących rozstrzygnięć o nałożeniu na sprawcę obowiązku naprawienia szkody stanowiło na gruncie poprzednio obowiązujących przepisów problematykę złożoną, w szczególności z powodu zróżnicowania formy, w jakiej obowiązek naprawienia szkody mógł być na sprawcę nakładany.

⁷⁴ W. Daszkiewicz, *Naprawienie szkody...*, s. 30

⁷⁵ J. Szumski, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 86

W przypadku zobowiązania do naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania w trybie art. 28 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. lub 28 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r., w pierwszej kolejności wskazać należy na postanowienie prokuratora o warunkowym umorzeniu postępowania, wydawane na etapie postępowania przygotowawczego. W takim przypadku środkami zaskarżenia były: sprzeciw (przysługujący wyłącznie podejrzanemu) oraz zażalenie (przysługujące podejrzanemu nie zgłaszającemu sprzeciwu oraz pokrzywdzonemu). Zgodnie z art. 288 § 1 dkpk skutek wniesienia sprzeciwu postanowienie prokuratora o warunkowym umorzeniu postępowania traciło moc w całości. Słusznie przy tym zauważał Z. Gostyński, iż „w razie gdy podejrzany nie kwestionuje podstawy warunkowego umorzenia postępowania, a nie zgadza się tylko z rozstrzygnięciem dotyczącym nałożenia obowiązku naprawienia szkody, nie będzie ryzykował wniesienia sprzeciwu, z którym nie jest związany zakaz *reformationis in peius*”⁷⁶. Stąd też sytuacja zaskarżania orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody w przypadku warunkowego umorzenia postępowania postanowieniem prokuratora nie była zbyt częsta w praktyce. Odmienne sytuacja przedstawiała się w przypadku zażalenia na postanowienie prokuratora w trybie art. 289 dkpk. Zgodnie z powołanym przepisem zażalenie należało wnieść do sądu właściwego do rozpoznania sprawy. Zażalenie przysługiwało na postanowienie prokuratora o warunkowym umorzeniu postępowania w zakresie ustalenia warunków umorzenia wymienionych w art. 28 Kodeksu karnego z 1969 r. oraz 29 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r., co oznacza, iż istniała możliwość zaskarżenia wyłącznie orzeczenia o nałożeniu na sprawcę obowiązku naprawienia szkody, zaś całe postanowienie nie traciło wówczas mocy. W drodze zażalenia mogło być zatem zaskarżone zarówno postanowienie, w którym obowiązek naprawienia szkody został na sprawcę nałożony, jak też postanowienie nie zawierające zobowiązania do naprawienia szkody. Zgodnie z art. 376 § 1 dkpk w zażaleniu należało podać czego skarżący się domaga. Z. Gostyński wskazywał, iż pokrzywdzony mógł przede wszystkim domagać się nałożenia obowiązku naprawienia szkody, w przypadku jego braku w postanowieniu, ale też zmiany treści orzeczenia o zobowiązaniu do naprawienia szkody w zakresie sposobu naprawienia szkody, wysokości odszkodowania itd. Z kolei podejrzany mógł najczęściej żądać uchylenia obowiązku naprawienia szkody, jak też odpowiednich zmian w treści orzeczenia o zobowiązaniu do naprawienia szkody⁷⁷.

⁷⁶ Z. Gostyński, *Karnopravny obowiązek...*, s. 129

⁷⁷ Z. Gostyński, *Karnopravny obowiązek...*, s. 130. Autor wskazywał, iż podejrzany mógł domagać się zmian w treści orzeczenia o zobowiązaniu do naprawienia szkody, podobnie jak pokrzywdzony, tyle, że w „odwrotnym kierunku”.

Zgodnie z art. 294 § 1 dkpk Prokurator Generalny mógł uchylić prawomocne postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania, jeżeli stwierdził, że było ono niezasadne, przy czym zgodnie z art. 294 § 2 dkpk po upływie 6 miesięcy od jego uprawomocnienia mogło to nastąpić wyłącznie w interesie podejrzanego. W tym zakresie nie była jednak wymagana inicjatywa którejkolwiek ze stron, Prokurator Generalny działał z urzędu.

Z kolei w przypadku zaskarżania postanowienia sądu w przedmiocie zobowiązania do naprawienia szkody w przypadku warunkowego umorzenia postępowania, odpowiednie zastosowanie znajdowały przepisy art. 288 dkpk i 289 dkpk (zgodnie z art. 299 § 3 dkpk). Oznaczało to, iż zażalenie na postanowienie przysługiwało tak oskarżonemu, oskarżycielowi, jak również pokrzywdzonemu – zdaniem większości autorów, również pokrzywdzonemu, który nie działał w sprawie jako oskarżyciel posiłkowy⁷⁸ (w zakresie ustalenia warunków warunkowego umorzenia postępowania, jak też w kwestii nałożenia obowiązku naprawienia szkody).

Reasumując, wskazać należy, iż obowiązek naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania, chociaż wymieniony został w art. 28 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r. jako pierwszy, nie był zbyt często nakładany. Było to spowodowane często niezrozumieniem istoty tegoż środka, jak też innymi względami, chociażby tym, że samo warunkowe umorzenie postępowania stosowane było w orzecznictwie bardzo rzadko (w około 3% przypadków). Jakkolwiek na 60 – 70 % sprawców, w stosunku do których postępowanie warunkowo umarzano nakładano obowiązki, to w strukturze tych obowiązków dominowało zobowiązanie do „wykonania określonych prac lub świadczeń na cele społeczne” (75 % - 90 %), natomiast obowiązek naprawienia szkody znajdował się na drugiej pozycji z wynikiem w granicach 17 % w latach 1972 – 1978, spadając po 1982 r. do 6 – 12 %. Jak wskazywał J. Szumski większa gotowość sądów do nakładania obowiązków naprawienia szkody w pierwszym z powołanych okresów mogła wynikać z faktu dwukrotnego wydania w tym okresie wytycznych SN podkreślających, że nałożenie na sprawcę obowiązku naprawienia szkody należało traktować jako regułę, nawet, gdy było ono fakultatywne⁷⁹. Z kolei spadek liczby orzeczeń w tym przedmiocie w drugim z powołanych okresów należy tłumaczyć „uchwaleniem wybitnie punitywnej ustawy z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej

⁷⁸ Tak: Z. Doda, *Dopuszczalność zażalenia w polskim procesie karnym*, Kraków 1982, s. 103, Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 132. Odmiennie: A. Marek, *op. cit.*, s. 229 - 230

⁷⁹ J. Szumski, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 86

odpowiedzialności karnej⁸⁰, która doprowadziła do poważnego zaostrzenia polityki karania, zwłaszcza w sferze represji ekonomicznej, ograniczając w ten sposób możliwość uzyskania przez pokrzywdzonego restytucji”⁸¹.

2. Naprawienie szkody jako obowiązek probacyjny w ramach warunkowego zawieszenia wykonania kary – art. 75 § 2 pkt 1 Kodeksu karnego z 1969 r. oraz art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r.

Kolejną z instytucji probacyjnych, z którą powiązano obowiązek naprawienia szkody w Kodeksie karnym z 1969 r. było warunkowe zawieszenie wykonania kary. Rozszerzenie możliwości jej stosowania oraz zróżnicowanie form karania w stosunku do kk z 1932 r. A. Murzynowski określił mianem nowej polityki karania, co miało ograniczyć potrzebę zbyt częstego stosowania kary pozbawienia wolności⁸². W doktrynie prawa karnego wskazywano, iż „jednym z podstawowych założeń politycznokryminalnych nowej kodyfikacji karnej było tzw. rozwarstwienie przestępczości i polaryzacja odpowiedzialności karnej, oznaczające daleko idące zróżnicowanie reakcji prawnokarnej w zależności od wagi przestępstwa”⁸³. Powyższe było wynikiem założenia, iż surowa represja karna powinna być stosowana wyłącznie do sprawców przestępstw najcięższych, z kolei sprawcy przestępstw drobnych powinni być traktowani łagodniej. Akcentowano zwłaszcza potrzebę racjonalnego karania przestępców drobniejszych, co miało przejawiać się w dążeniu do eliminowania krótkoterminowych kar pozbawienia wolności na rzecz środków karnych nie związanych z pozbawieniem wolności⁸⁴, czego wyrazem była m.in. instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary.

Zgodnie z art. 73 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r. sąd mógł warunkowo zawiesić wykonanie kary pozbawienia wolności w wymiarze do 2 lat w przypadku skazania za przestępstwo umyślne, zaś w przypadku skazania za przestępstwo nieumyślne sąd mógł

⁸⁰ Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej, Dz.U. nr 23 poz. 101

⁸¹ J. Szumski, Karnopravny obowiązek..., s. 86 – 87

⁸² A. Murzynowski, Nałożenie obowiązku naprawienia skutków przestępstwa jako element nowej polityki karania, Państwo i Prawo 1970, z. 291, s. 711

⁸³ M. Melezini, Punitwność wymiaru..., s. 107

⁸⁴ Uzasadnienie projektu kodeksu karnego (w:) Projekt kodeksu karnego, Część ogólna, Wprowadzenie, Warszawa 1966; I. Andrejew, Reforma prawa karnego, Państwo i Prawo 1981, nr 7, s. 53 – 54; S. Paweła, Tendencje polityki kryminalnej, Nowe Prawo 1973, nr 9, s. 1212 – 1214, s. 1222; T. Bojarski, Niektóre problemy polityki kryminalnej w Polsce [w:] T. Bojarski (red.), Problemy ewolucji prawa karnego, Lublin 1990, s. 208 - 210

warunkowo zawiesić wykonanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w wymiarze do lat 3. Warunkiem zawieszenia wykonania kary było uzasadnione przypuszczenie, iż pomimo niewykonania kary skazany będzie przestrzegał porządku prawnego, a w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa, co sąd oceniał biorąc pod uwagę właściwości i warunki osobiste sprawcy, dotychczasowy sposób jego życia, a nadto czy względy na społeczne oddziaływanie kary nie przemawiają przeciwko warunkowemu zawieszeniu jej wykonania (art. 73 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r.). Zgodnie z art. 74 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r. zawieszenie wykonania kary następowało na okres próby, wynoszący od 2 do 5 lat, który biegł od uprawomocnienia się wyroku, przy czym w wypadku gdy sprawca był młodociany okres próby wynosił od 3 do 5 lat (art. 74 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r.).

J. Szumski wskazywał, iż w praktyce warunkowe skazanie było najczęściej stosowanym środkiem penalnym. Orzekano je wobec 35 – 50 % osób odpowiadających przed sądem. Równie często (w 35 – 40 % wypadków) towarzyszyło mu nałożenie jakichś obowiązków, w których strukturze dominował nakaz „powstrzymania się od nadużywania alkoholu” oraz zobowiązanie do „łożenia na rzecz innej osoby”, zaś naprawienie szkody plasowało się na dalszym miejscu, z udziałem w granicach 10 – 12 %. Udział obowiązku naprawienia szkody w stosunku do ogółu orzeczeń o warunkowym skazaniu przez większość okresu obowiązywania Kodeksu karnego z 1969 r. wynosił 6 – 8 %, zaś od połowy lat 80 – tych wzrósł do 9 – 10 %. Obrazuje to poniższa tabela.

Tabela 5. Praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody w związku z warunkowym zawieszeniem postępowania w okresie 1970 – 1989

Rok	Liczba osób, w stosunku do których sądy warunkowo zawiesiły postępowanie	Liczba orzeczeń o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody	Udział procentowy
1970	72955	8098	11,1
1971	87054	11317	13
1972	85744	11061	12,9
1973	66532	4125	6,2
1974	56138	3649	6,5

1975	60431	3505	5,8
1976	60879	3488	5,72
1977	49655	3127	6,3
1978	56572	4442	7,85
1979	54902	4507	8,21
1980	58052	4767	8,22
1981	66250	3445	5,2
1982	55327	3043	5,5
1983	60870	4687	7,7
1984	46849	4357	9,3
1985	50243	5175	10,3
1986	50931	5195	10,2
1987	41176	3747	9,1
1988	52904	3862	7,3
1989	76956	7003	9,1

Źródło: Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., str. 58.; J. Szumski, Karnopravny obowiązek naprawienia szkody..., s. 89, przypis 19.; Opracowanie własne⁸⁵

Jak wskazywał J. Szumski – podobnie jak w przypadku obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania – daje się zauważyć tendencja, iż po dwukrotnym wydaniu przez Sąd Najwyższy wytycznych podkreślających, że nałożenie na sprawcę obowiązku naprawienia szkody należało traktować jako regułę, nawet gdy było ono fakultatywne, nieznacznie wzrósł odsetek udziału naprawienia szkody towarzyszącemu

⁸⁵ Tabelę opracowano na podstawie danych statystycznych podawanych przez Z. Gostyńskiego w: Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., str. 58, tabela 1 (za lata 1976 – 1980) oraz przez J. Szumskiego w: J. Szumski, Karnopravny obowiązek naprawienia szkody..., s. 89, przypis 19 (za lata 1970 – 1975 oraz 1981 – 1989). Autorzy nie podają w ilu z opisanych w tabeli przypadków nałożenie obowiązku naprawienia szkody nastąpiło w trybie art. 75 § 2 pkt. 1 dkk, ile zaś w trybie art. 75 § 3 dkk, co nie pozwala na dokładne prześledzenie orzecznictwa sądów w zakresie fakultatywnego orzekania obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary. Nadto w przypadku danych statystycznych podawanych przez J. Szumskiego wskazane zostały wyłącznie ilości przypadków, w których orzeczono o naprawieniu szkody oraz procent tychże przypadków do ogólnej liczby przypadków warunkowego zawieszenia wykonania kary w poszczególnych latach bez wskazania konkretnej liczby ogółu warunkowych zawieszeń wykonania kary za poszczególne lata. Stąd dane co do ogólnej liczby warunkowych zawieszeń wykonania kary w latach 1970 – 1975 oraz 1981 – 1991 obliczone zostały według przykładu: 75% z x = 12, zatem: 0,75 x = 12, zatem x = 12 : 0,75. W przypadku danych za lata 1970 - 1975, 1982 - 1989 zaokrąglono liczby do pełnej wartości, w tych przypadkach zastosowanie powołanego wzoru do danych statystycznych podanych przez J. Szumskiego oraz wskazywanego przez tegoż autora udziału procentowego orzeczeń o naprawieniu szkody do ogólnej liczby warunkowych zawieszeń wykonania kary nie dało bowiem wyniku w postaci liczb całkowitych.

warunkowemu skazaniu. Z kolei odmiennie niż w przypadku warunkowego umorzenia postępowania, również w okresie obowiązywania ustawy z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej daje się zauważyć wzrost udziału naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary, co jest dość zaskakujące⁸⁶.

Generalnie wskazać jednak należy, iż praktyka orzecznicza w zakresie nakładania obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary w dalszym ciągu nie odpowiadała oczekiwaniom, a także zamiorom ustawodawcy, który umieścił ten obowiązek jako pierwszy w art. 75 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r., co powinno świadczyć o jego doniosłym znaczeniu.

Zgodnie z art. 75 § 2 pkt 1 Kodeksu karnego z 1969 r. zawieszając warunkowo wykonanie kary pozbawienia wolności sąd mógł zobowiązać skazanego do naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej przestępstwem (zobowiązanie fakultatywne). Z kolei w przypadku zawieszenia wykonania kary orzeczonej za zagranięcie mienia społecznego, w wypadku gdy szkoda nie została naprawiona, sąd był zobowiązany na podstawie art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. do nałożenia obowiązku naprawienia szkody (zobowiązanie obligatoryjne). Jak już wskazywano przepisy kodeksu karnego dotyczące obowiązku naprawienia szkody (art. 28 § 2 i 3 Kodeksu karnego z 1969 r., art. 35 Kodeksu karnego z 1969 r., art. 75 § 2 i 3 Kodeksu karnego z 1969 r., art. 94 Kodeksu karnego z 1969 r.) stanowiły w zasadzie samodzielną materialnoprawną podstawę nakładania tegoż obowiązku. O granicach naprawienia szkody rozstrzygało jednakże prawo cywilne, którego przepisy znajdowały w takim wypadku odpowiednie zastosowanie – o ile jednak w prawie cywilnym głównym celem odszkodowania była pełna kompensacja szkody (art. 361 § 2 kc), o tyle w prawie karnym, przy obowiązku naprawienia szkody, na plan pierwszy wysunięte były funkcje wychowawcze i reedukacyjne, zaś funkcja kompensacji szkody spełniała rolę wtórną⁸⁷. Uzasaniając takie stanowisko w powołanej uchwale SN, sąd wskazał na uregulowania art. 75 § 2 pkt 1 Kodeksu karnego z 1969 r., który zezwalał na zobowiązanie skazanego do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem także w części, jeśli częściowa kompensacja wyrządzonej pokrzywdzonemu szkody mogła skutecznie spełnić rolę środka probacji, wzmacniając jednocześnie efekt społecznego oddziaływania kary, której wykonanie warunkowo zawieszono. W orzecznictwie podkreślano przy tym, iż nakładając na skazanego na mocy art. 75 § 2 pkt 1 Kodeksu karnego z 1969 r. obowiązek naprawienia szkody w

⁸⁶ J. Szumski, Karnopravny obowiązek naprawienia szkody..., s. 89

⁸⁷ Uchwała SN z dnia 24 sierpnia 1972 r., VI KZP 3/72, OSNKW 1972/11/169

całości lub w części, sąd zawsze powinien był konkretnie określać wysokość wyrządzonej szkody. Formalne zobowiązanie oskarżonego – na przyszłość – do pokrycia szkody w całości lub w części, której wysokość miała być dopiero w przyszłości ustalona po rozpoznaniu powództwa cywilnego przez inny sąd lub po rozpoznaniu odpowiedniego wniosku przez inny pozasądowy organ administracji państwowej lub wojskowej – było niedopuszczalne⁸⁸.

Odnośnie zależności pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody w prawie karnym a odszkodowaniem w prawie cywilnym wskazać należy na istotne *novum*, wprowadzone w kodyfikacji z 1969 r., a nieznanie poprzedniemu uregulowaniu. Zgodnie z art. 94 § 2 dkpk za orzeczenie co do roszczeń majątkowych uważać również należało orzeczone przez sąd obowiązek naprawienia szkody, w wypadku gdy sąd zarządził wykonanie warunkowo zawieszony kary pozbawienia wolności. Z kolei, zgodnie z art. 94 § 1 dkpk sąd, który orzekał co do roszczeń majątkowych, nadawał na żądanie osoby uprawnionej klauzulę wykonalności orzeczeniu podlegającemu wykonaniu w drodze egzekucji. Powyższe oznacza, iż poza wypadkiem przewidzianym w art. 94 § 2 dkpk orzeczenia o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody nie były traktowane jako orzeczenia rozstrzygające o roszczeniach majątkowych, a tym samym nie mogła być im nadawana klauzula wykonalności. Miało to istotne skutki praktyczne w zakresie stosowania instytucji z art. 75 § 2 pkt 1 Kodeksu karnego z 1969 r. i art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r., a nadto budziło szereg wątpliwości i odmiennych teorii w doktrynie prawa karnego w przedmiocie samego charakteru prawnego obowiązku naprawienia szkody.

W tym zakresie w doktrynie prawa karnego prezentowane były 3 stanowiska⁸⁹. Zgodnie z pierwszym z nich instytucja obowiązku naprawienia szkody posiadała samodzielną karnomaterialną podstawę, co wiązało się ściśle z jej probacyjnym charakterem. Wskazywano, iż prawo karne materialne stanowiło autonomiczną podstawę omawianego obowiązku, zaś przepisy prawa cywilnego mogły być w tym przypadku stosowane jedynie odpowiednio. Pogląd o odrębnej, karnomaterialnej podstawie obowiązku naprawienia szkody był popierany przez większość przedstawicieli doktryny. Zwolennikami tej koncepcji byli przede wszystkim: W. Daszkiewicz⁹⁰, M. Leonieni⁹¹, W. Michalski⁹², A. Marek⁹³, Z.

⁸⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 lipca 1972 r., Rw 587/72, Lex nr 21506

⁸⁹ Szerzej na ten temat: A. Kubica – Zawadzka, Kilka problemów obowiązku naprawienia szkody orzekanego w trybie art. 75 kodeksu karnego, Problemy Prawa Karnego, Uniwersytet Śląski, Katowice 1983, s. 41

⁹⁰ W. Daszkiewicz, Zasądzenie odszkodowania z urzędu, Palestra 1962, nr 9, s. 42 – 43; W. Daszkiewicz, Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym, Warszawa 1970, s. 42; W. Daszkiewicz, Naprawienie szkody w prawie karnym, Warszawa 1972, s. 15; W. Daszkiewicz, Głosa do wyroku SN z 5 października 1971 r. (V KRN 287/71), Państwo i Prawo 1972, nr 6, s. 170; W. Daszkiewicz, Przegląd

Gostyński⁹⁴, S. Bułaciński⁹⁵, R. Szarek⁹⁶, L. Falandysz⁹⁷ i P. Hofmański⁹⁸. Całkowicie odmiennie charakter obowiązku naprawienia szkody opisywano w drugim z omawianych w doktrynie stanowisk, mianowicie za podstawę tegoż obowiązku przyjmowano wprost przepisy prawa cywilnego. Na stanowisku o cywilnym pochodzeniu obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym stali przede wszystkim: M. Cieślak⁹⁹, F. Rosengarten¹⁰⁰, A. Gaberle¹⁰¹ oraz A. Zoll¹⁰². Z kolei zgodnie z trzecim z prezentowanych w doktrynie prawa stanowisk, instytucja obowiązku naprawienia szkody miała dwojaki, cywilno – karny charakter. Stanowisko to reprezentowali przede wszystkim: W. Wolter¹⁰³, S. Zimnoch¹⁰⁴ oraz A. Murzynowski¹⁰⁵. Przychylając się do pierwszego z zaprezentowanych stanowisk, które ostatecznie poparte zostało zresztą przez większość przedstawicieli doktryny, wskazać należy, iż wprowadzone w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r. uregulowanie art. 94 § 2 *de*

orzecznictwa Sądu Najwyższego (prawa karne procesowe – 1973 r.), Państwo i Prawo 1974, nr 6, s. 117; W. Daszkiewicz, Glosa do uchwały SN z 11 stycznia 1978 r. (IV PZP 8/77), Państwo i Prawo 1980, nr 8, s. 138

⁹¹ M. Leonieni, Naprawienie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary na tle nowej kodyfikacji karnej, Palestra 1970, nr 5, s. 56; M. Leonieni, Warunkowe zawieszenie wykonania kary w polskim prawie karnym (analiza ustawy i praktyki sądowej), Warszawa 1974, s. 123

⁹² M. Leonieni, W. Michalski, op. cit., s. 111

⁹³ A. Marek, Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 1973, s. 133

⁹⁴ Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 65 – 68; Z. Gostyński, Zobowiązanie skazanego do naprawienia szkody jako orzeczenie co do roszczeń majątkowych, Palestra 1971, nr 5, s. 54

⁹⁵ S. Bułaciński, Uchylanie się od obowiązków określonych w art. 75 § 2 kk jako podstawa odwołania warunkowego zawieszenia wykonania kary, Nowe Prawo 1973, nr 3, s. 380

⁹⁶ R. Szarek, Glosa do postanowienia SN z 20 października 1971 r. (III PRN 105/71), Nowe Prawo 1973, nr 3, s. 457

⁹⁷ L. Falandysz, Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktymologii, Warszawa 1980, s. 193

⁹⁸ P. Hofmański, Orzekanie w procesie adhezyjnym o naprawienie szkody wyrządzonej przez pracownika, Nowe Prawo 1980, nr 8, s. 48

⁹⁹ M. Cieślak, Recenzja pracy W. Daszkiewicza: „Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym”, Państwo i Prawo 1971, nr 7, s. 162. Autor wskazywał, iż „prawny obowiązek naprawienia szkody istnieje od samego początku i jest uwarunkowany prawem cywilnym, a fakt, że sąd nakłada go w orzeczeniu karnym, wiążąc go z celami kary, bynajmniej nie zmienia jego charakteru”.

¹⁰⁰ F. Rosengarten, Obowiązek naprawienia szkody z art. 75 kk i niektóre jego cywilnoprawne aspekty, Nowe Prawo 1973, nr 10, s. 1454

¹⁰¹ A. Gaberle, O kilku kontrowersyjnych problemach procesowych warunkowego umorzenia postępowania karnego, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCLX, Prace prawnicze, Kraków 1971, z. 51, s. 90. Autor wskazywał, iż obowiązek naprawienia szkody ma charakter cywilnoprawny, zaś jego aspekt karny ogranicza się do prognozy na podstawie wykonania lub niewykonania obowiązku co do przyszłego zachowania się sprawcy przestępstwa.

¹⁰² A. Zoll, Materialnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego, Warszawa – Kraków 1973, s. 110

¹⁰³ W. Wolter, Glosa do uchwały SN z 23 grudnia 1971 r. (VI KZP 44/71), Nowe Prawo 1972, nr 6, s. 1019. Autor ten wskazywał, że „nałożony obowiązek naprawienia szkody jest podwójnie prawnomaterialny; chociaż zachowuje on immanentną mu właściwość prawnomaterialno – cywilną, to jednak nabiera zarazem charakteru prawnokarnego”.

¹⁰⁴ S. Zimnoch, Zobowiązanie do naprawienia szkody i powództwo adhezyjne w sprawach o przestępstwa popełnione w związku z ruchem pojazdów mechanicznych, Nowe Prawo 1970, nr 2, s. 189; S. Zimnoch, Solidarny charakter zobowiązania do naprawienia szkody za zabór mienia społecznego, Nowe Prawo 1981, nr 9, s. 61

¹⁰⁵ A. Murzynowski, Nałożenie obowiązku..., s. 716

facto świadczyło również o istocie obowiązku naprawienia szkody i przesądzało o tym, że podstawę omawianego obowiązku stanowi wyłącznie prawo karne. „Gdyby bowiem rzeczywiście orzeczenie sądu karnego miało być jedynie konkretyzacją norm prawa cywilnego, przepis uznający takie orzeczenie za rozstrzygnięcie co do roszczeń majątkowych byłby po prostu zbędny. W takim bowiem razie orzeczenia o zobowiązaniu do naprawienia szkody (we wszystkich wypadkach, a nie tylko w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary) stanowiłyby już w chwili ich uprawomocnienia się tytuły egzekucyjne. Redakcja art. 94 § 2 kpk, zwłaszcza zaś użycie zwrotu „uważa się”, wskazuje jednoznacznie na to, że intencją ustawodawcy było nadanie – w warunkach w tym przepisie określonych – waloru rozstrzygnięcia co do roszczeń majątkowych, orzeczeniu, które ze swej istoty takiego waloru nie ma”¹⁰⁶.

Odnosnie praktycznych konsekwencji przy stosowaniu art. 75 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. oraz art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r., wynikających z art. 94 § 2 dkpk, wskazać należy na wzajemny stosunek pomiędzy karnoprawnym obowiązkiem naprawienia szkody a możliwością dochodzenia roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa na drodze procesu cywilnego. Niezależnie bowiem od uprzedniej konstatacji, iż autonomiczną podstawą obowiązku naprawienia szkody z art. 75 Kodeksu karnego z 1969 r. było prawo karne, nie może budzić wątpliwości fakt, że istniało wiele podobieństw pomiędzy karnoprawnym obowiązkiem naprawienia szkody a odszkodowaniem cywilnym. W pierwszej kolejności zauważyć należy, że zgodnie z art. 55 § 1 pkt. 4 dkpk sąd przed rozpoczęciem przewodu sądowego odmawiał przyjęcia powództwa cywilnego, jeżeli to samo roszczenie było przedmiotem innego postępowania lub o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono. Przepis ten mógłby być stosowany w drodze analogii, w przypadku uznania, że nałożenie obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym stanowiłoby jedynie realizację cywilnoprawnego obowiązku odszkodowawczego. Jak już jednak wyżej wskazywano, pogląd o jednakowym charakterze prawnym omawianego obowiązku oraz odszkodowania w prawie cywilnym został ostatecznie zakwestionowany.

Jednakże analizy w dalszym ciągu wymaga sytuacja stosowania art. 55 § 1 pkt. 4 dkpk per analogia do nakładania obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu kary, co – zgodnie z art. 94 § 2 dkpk – mogło przekształcić się (w przypadku zarządzenia wykonania kary) w orzeczenie co do roszczeń majątkowych. Problematyki tej dotyczyła częściowo uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 1971 r., w której wskazano, iż

¹⁰⁶ Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 66

przepis art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. miał zastosowanie również w przypadku skazania na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, niezależnie od istnienia wcześniejszego, prawomocnego orzeczenia wydanego w postępowaniu cywilnym, zasądającego od sprawcy przestępstwa odszkodowanie na rzecz pokrzywdzonej instytucji społecznej. Warunkiem nałożenia obligatoryjnego obowiązku naprawienia szkody z art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. były bowiem wyłącznie skazanie na karę z warunkowym zawieszeniem jej wykonania za zagarnięcie mienia społecznego i brak naprawienia tejże szkody przez sprawcę czynu¹⁰⁷. Stąd uznać należy, iż kwestia uprzedniego, prawomocnego rozstrzygnięcia o odszkodowaniu na gruncie procesu cywilnego nie stanowiła *res iudicata* w stosunku do możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r.. Co więcej, w nauce prawa karnego podkreślano, iż „zagadnienie dopuszczalności, bądź niedopuszczalności kumulacji orzeczeń musi być jednakowo rozstrzygane dla § 2 i § 3 art. 75 kk”¹⁰⁸, co powinno skutkować przyjęciem, iż nakładanie obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym było niezależne od dochodzenia cywilnych roszczeń odszkodowawczych. W doktrynie prawa karnego zauważono, co prawda, problem możliwości powstania w takim przypadku dwóch tytułów wykonawczych¹⁰⁹, przyjmowano jednak, iż samo zagrożenie wystąpieniem komplikacji w zakresie egzekucji nie mogło upoważniać do rezygnacji z nakładania obowiązku probacyjnego o różnorodnych funkcjach, spośród których funkcja kompensacyjna wcale nie była najważniejsza¹¹⁰.

Z kolei odnieść należy się do sytuacji odwrotnej, tj. zależności pomiędzy uprzednim rozstrzygnięciem w zakresie nałożenia obowiązku naprawienia szkody przez sąd karny a możliwością dochodzenia roszczenia na drodze procesu cywilnego. W przypadku nałożenia tegoż obowiązku na innej podstawie aniżeli art. 75 Kodeksu karnego z 1969 r. (tj. we wszystkich wypadkach poza warunkowym zawieszeniem wykonania kary) nie budziło żadnych wątpliwości, iż nie było przeszkód do dochodzenia roszczenia na drodze procesu cywilnego. Jak już bowiem wspomiano, orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody nie mogło wówczas stanowić orzeczenia co do roszczeń majątkowych, nie mogło przekształcić się w żadnym wypadku w tytuł egzekucyjny.

¹⁰⁷ Uchwała SN z dnia 27 sierpnia 1971 r., VI KZP 26/71, OSNKW 1971, nr 11, poz. 166

¹⁰⁸ W. Daszkiewicz, Glosa do uchwały SN z 27 sierpnia 1971 r. (VI KZP 26/71), Nowe Prawo 1972, nr 7 – 8, s. 1254

¹⁰⁹ Problem ten został zauważony również w uzasadnieniu uchwały SN z dnia 27 sierpnia 1971 r., jednak Sąd Najwyższy stwierdził, że: jest oczywiste, że instytucja pokrzywdzona nie będzie dwukrotnie egzekwowała należności z dwóch tytułów wykonawczych dotyczących tej samej wierzytelności”. Pogląd ten został zakwestionowany przez W. Daszkiewicza w powołanej wcześniej, krytycznej do uchwały glosie.

¹¹⁰ Tak: Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 177

Bardziej skomplikowana mogła wydawać się sytuacja orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 75 Kodeksu karnego z 1969 r., które już w momencie jego wydania stanowiło potencjalne orzeczenie co do roszczeń majątkowych (mogło bowiem w przypadku zarządzenia wykonania kary w takie orzeczenie przekształcić się, zgodnie z art. 94 § 2 dkpk). Mogło to rodzić określone wątpliwości o tyle, że zgodnie z art. 199 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (dalej: kpc)¹¹¹ sąd odrzuca pozew, jeżeli o to samo roszczenie pomiędzy tymi samymi stronami sprawa jest w toku albo została już prawomocnie osądzona.

W doktrynie prawa karnego ukształtował się pogląd, iż jedynie w przypadku ziszczenia się warunków z art. 94 § 2 dkpk powstawały skutki w postaci powagi rzeczy osądzonej w stosunku do procesu cywilnego, samo orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 75 Kodeksu karnego z 1969 r. skutków takich jednak nie wywoływało¹¹². Z. Gostyński uzasadniał powyższe stanowisko w taki sposób: „Po pierwsze, nie można traktować biegu okresu próby przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary za postępowanie w zakresie roszczeń majątkowych, ponieważ nie dokonuje się w tym czasie żadnych czynności mających na celu dochodzenie roszczenia. Po drugie, [...] niewątpliwe jest pełnienie przez karnopravny obowiązek naprawienia szkody także funkcji kompensacyjnej. Tam, gdzie nie ma kolizji pomiędzy kompensacyjnymi a hierarchicznie od nich wyżej usytuowanymi celami karnopravnego obowiązku naprawienia szkody, nie można interpretować przepisów określających ten obowiązek w sposób, który utrudniałby kompensację. W omawianym wypadku wskazana kolizja nie zachodzi, dlatego należy się sprzeciwić interpretacji, która w rezultacie prowadziłaby do nieuzasadnionej zwłoki w zaspokojeniu wierzyciela”¹¹³. Wobec tego uznać należy, że również nałożenie obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 75 Kodeksu karnego z 1969 r. (tj. przy warunkowym

¹¹¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. Nr 43, poz. 296 (ze zm.)

¹¹² Tak m.in.: W. Daszkiewicz, *Naprawienie szkody w prawie karnym*, Warszawa 1972, s. 34; A. Kafarski, *Akcja cywilna w procesie karnym*, Warszawa 1972, s. 33; M. Leonieni, *Obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem a powództwo cywilne przy warunkowym skazaniu*, *Problemy Praworządności* 1974, nr 10, s. 21; G. Bieniek, *Orzekanie w postępowaniu karnym o naprawieniu szkody wyrządzonej przez pracownika*, *Nowe Prawo* 1980, nr 1, s. 55; Z. Gostyński, *Zobowiązanie skazanego do naprawienia szkody...*, s. 56; tenże: *W sprawie niektórych cywilnoprawnych aspektów obowiązku naprawienia szkody z art. 75 kk*, *Nowe Prawo* 1974, nr 4, s. 487. Należy przy tym zauważyć, iż Z. Gostyński wskazywał, iż w razie ziszczenia się warunków z art. 94 § 2 dkpk orzeczenie o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody winno być uważane za orzeczenie co do roszczeń majątkowych od chwili jego wydania, tj. stanowiło tytuł egzekucyjny od chwili uprawomocnienia się wyroku. Z kolei pozostali wymienieni autorzy wskazywali, iż w przypadku ziszczenia się warunków z art. 94 § 2 dkpk orzeczenie o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody należało uważać za orzeczenie co do roszczeń majątkowych od chwili uprawomocnienia się postanowienia o zarządzeniu wykonania kary.

¹¹³ Z. Gostyński, *Karnopravny obowiązek...*, s. 179

zawieszeniu wykonania kary) nie stało na przeszkodzie dochodzeniu roszczenia na drodze procesu cywilnego, o ile wcześniej sąd nie zarządził wykonania warunkowo zawieszanej kary. W takim bowiem przypadku orzeczenie o naprawieniu szkody przekształcało się, zgodnie z art. 94 § 2 dkpk w orzeczenie co do roszczeń majątkowych i stanowiło *res iudicata*, które winno skutkować odrzuceniem przez sąd cywilny pozwu w sprawie prawomocnie już osądzonej co do roszczeń majątkowych. Samo jednak nałożenie obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu postępowania skutków takich nie rodziło, co jest uzasadnione charakterem prawnym tegoż obowiązku, który funkcję kompensacyjną realizował jedynie przy okazji innych celów karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody.

Odnosząc się do wzajemnego stosunku karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody do dochodzenia odszkodowania na gruncie prawa cywilnego wskazać należy na uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 1978 r.¹¹⁴, zgodnie z którą zobowiązanie sprawcy szkody przez sąd karny na podstawie art. 75 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. do naprawienia szkody w trakcie trwania warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności nie stało na przeszkodzie wytoczeniu przez tę osobę powództwa w trybie art. 189 kpc – o ustalenie, że zakład pracy (w konkretnym stanie faktycznym) przyczynił się do powstania szkody. Z kolei uznano, iż sytuacja taka nie była możliwa, gdy obowiązek naprawienia szkody został nałożony w trybie art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. Argumentem za powyższą tezę była znów treść art. 94 § 2 dkpk – wypadku przekształcenia się orzeczenia o naprawieniu szkody w orzeczenie co do roszczeń majątkowych.

Stąd powództwo o ustalenie przyczynienia się poszkodowanego (pokrzywdzonego) do wyrządzenia szkody było dopuszczalne, jako że prowadziło do ustalenia faktu prawotwórczego, co nie stanowiło zmiany orzeczenia sądu karnego, a skutkowało ustaleniem istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego na gruncie prawa cywilnego (stosownie do uregulowania art. 189 kpc). Jednakże, jak słusznie zauważył W. Daszkiewicz w glosie do powołanej uchwały¹¹⁵, ustalenie, że poszkodowany przyczynił się do szkody, co powodowało odpowiednie zmniejszenie cywilnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, nie powodowało automatycznego zmniejszenia obowiązku karnoprawnego. Zobowiązany do naprawienia szkody w postępowaniu karnym w dalszym zatem ciągu pozostawał zobowiązany do powyższego obowiązku w takim zakresie, w jakim określono to w wyroku sądu karnego, jednak fakt odmiennego ustalenia zobowiązania przez sąd cywilny powinien

¹¹⁴ Uchwała SN z dnia 11 stycznia 1978 r., IV PZP 8/77, Państwo i Prawo 1980, z. 8, s. 136

¹¹⁵ W. Daszkiewicz, Głosa do uchwały SN z 11 stycznia 1978, IV PZP 8/77, Państwo i Prawo 1980, z. 8, s. 138

był być brany pod uwagę przy ocenie przez sąd karny spełnienia warunków próby. Zgodnie z art. 4 § 2 dkpk wiążące dla sądu karnego były prawomocne rozstrzygnięcia innego sądu kształtujące prawo lub stosunek prawny. Wobec tego, co podkreślił również W. Daszkiewicz w powołanej glosie, sąd karny nie był związany deklaratoryjnymi orzeczeniami innego sądu (zaś taki charakter miało orzeczenie wydane w oparciu o art. 189 kpc). Jeżeli zatem sąd karny uznałby, że ustalenia zawarte w wyroku sądu cywilnego były błędne, zaś skazany spełnił nałożony na niego obowiązek naprawienia szkody jedynie w ograniczonym zakresie (stosownie do ustalonego w trybie art. 189 kpc przyczynienia się pokrzywdzonego), sąd karny mógł uznać, iż nałożony warunek probacyjny nie został spełniony, co groziło zarządzeniem wykonania kary.

Rozważyć należy natomiast kwestię stosunku obowiązku naprawienia szkody nakładanego w trybie art. 75 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. lub 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. do innych środków o charakterze „quasi kompensacyjnym” w prawie karnym oraz kary grzywny. W pierwszej kolejności wskazać zatem należy, że Kodeks karny z 1969 r. przewidywał 3 kary zasadnicze: pozbawienie wolności, ograniczenie wolności i grzywnę. Zgodnie z art. 36 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r. grzywna wymierzana była kwotowo w wysokości od 500.000 st. zł do 25.000.000 st. zł, z kolei grzywna orzeczona obok kary pozbawienia wolności wymierzana była w granicach od 500.000 st. zł. do 250.000.000 st. zł¹¹⁶, przy czym sąd orzekał tak określoną grzywnę, jeżeli sprawca działał w celu osiągnięcia korzyści majątkowej oraz w innych wypadkach wskazanych w ustawie. Nadto grzywna w wyższej z wymienionych wysokości mogła być orzekana w przypadku skazania za przestępstwo umyślne, gdy sprawca wyrządził jednocześnie szkodę w mieniu społecznym (art. 36 § 4 Kodeksu karnego z 1969 r.). Przechodząc na grunt stosunku obowiązku naprawienia szkody do grzywny wskazać należy, że art. 75 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r. przewidywał samoistną podstawę orzekania kary grzywny – zawieszając wykonanie kary sąd mógł orzec grzywnę, chociażby jej wymierzenie na innej podstawie nie było przewidziane. Stąd też mogły wystąpić sytuacje kumulatywnego orzekania kary grzywny i obowiązku naprawienia szkody, tym bardziej, że zgodnie z art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. orzeczenie obowiązku naprawienia szkody było w tym przypadku obligatoryjne. Kwestia wzajemnego wpływu na siebie obu instytucji była przedmiotem orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 1976 r., gdzie wskazano, iż „zobowiązanie oskarżonego do

¹¹⁶ Art. 36 § 1 i 2 dkk w brzmieniu ustalonym przez art. 1 pkt. 1 pkt 2 ustawy z dnia 28 lutego 1992 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach i o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. Nr 24, poz. 101

naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody (art. 75 § 3 kk) pozostaje w ścisłym związku z zastosowaniem art. 73 § 1 kk i nie może być uznane za okoliczność łagodzącą oraz wpływającą na obniżenie wymiaru kary grzywny¹¹⁷. Powyższe orzeczenie w zakresie jego redakcyjnego sformułowania i merytorcznej wymowy zostało skrytykowane przez Z. Gostyńskiego, który wskazał, iż orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody nie sposób rozpatrywać w kategoriach okoliczności wpływających na wymiar kary. To właśnie wybór obowiązków przy stosowaniu środka probacyjnego jest konsekwencją uwzględnienia okoliczności, które wpływają na wymiar orzeczonej kary. Stąd nie sposób zaakceptować orzeczenia Sądu Najwyższego w tym zakresie, w jakim wyraża ono niejako twierdzenie, że wymiar jednej z kar jest okolicznością wpływającą na wymiar innej kary (lub zastosowanego w tym wypadku środka)¹¹⁸. Podzielić natomiast należy intencję wyrażoną w cytowanym orzeczeniu, tj. podkreślenie niezależności kary grzywny i obowiązku naprawienia szkody.

W procesie karnym obowiązek odszkodowawczy mógł być skonkretyzowany w postaci zasądzenia powództwa cywilnego lub odszkodowania z urzędu. Co się tyczy wzajemnego stosunku obowiązku naprawienia szkody do tych instytucji, odnośnie odszkodowania z urzędu kwestia ta została uregulowana, zaś w przypadku powództwa cywilnego brak było regulacji w przepisach. Zgodnie z art. 363 § 1 dkpk w razie skazania za przestępstwo zagarnięcia mienia społecznego, jeżeli powództwa cywilnego nie wytoczono, sąd zasądzał z urzędu na rzecz pokrzywdzonej instytucji państwowej lub społecznej odszkodowanie pieniężne, odpowiadające wartości zagarniętego mienia. Z kolei w razie skazania za inne przestępstwo, w którego wyniku została wyrządzona szkoda w mieniu społecznym, sąd mógł zasądzić odpowiednie odszkodowanie z urzędu (art. 363 § 2 dkpk). Zgodnie z art. 363 § 4 dkpk przepisów tych nie stosowało się m. in. wówczas, gdy sąd wydając wyrok skazujący nałożył na sprawcę obowiązek naprawienia szkody. Stąd jednoczesne zastosowanie obu wymienionych instytucji było niedopuszczalne. Stanowisko to w taki sposób uzasadniał S. Zimnoch: „w wypadku skazania za przestępstwo zagarnięcia mienia społecznego, gdy sprawca nie naprawił wyrządzonej tym przestępstwem szkody, a sąd uzna, że zachodzą przesłanki warunkowego zawieszenia wykonania kary, powstaje dylemat: zasądzić odszkodowanie z urzędu na podstawie art. 363 § 1 kpk, czy też tylko zobowiązać do naprawienia szkody na podstawie art. 75 § 3 kk. Oba wymienione przepisy mają charakter obligatoryjny, ale jednoczesne ich zastosowanie nie jest możliwe. W przedstawionej sytuacji,

¹¹⁷ Wyrok SN z dnia 18 maja 1976 r., VI KRN 63/76, OSNKW 1976, nr 6, poz. 112

¹¹⁸ Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 86 – 87

moim zdaniem (tj. S. Zimnocha), należy skazanego zobowiązać do naprawienia szkody. Z dwóch obowiązujących przepisów, których nie można stosować jednocześnie, pierwszeństwo powinien mieć przepis prawa materialnego, a zatem art. 75 § 3 kk. Przepisy procesowe mają charakter wtórny w stosunku do zasad obowiązujących w prawie materialnym”¹¹⁹.

Sytuacja wzajemnego stosunku powództwa cywilnego do obowiązku naprawienia szkody przedstawiała się jednak odmiennie. Po pierwsze, kwestia ta nie została uregulowana w przepisach, brak było zatem zakazu łączenia obu wymienionych instytucji. Za możliwością równoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i zasądzenia powództwa cywilnego wypowiedziano się, tak w orzecznictwie¹²⁰, jak i doktrynie prawa¹²¹. Wskazywano przy tym na celowość równoczesnego nakładania obowiązku naprawienia szkody i zasądzenia powództwa cywilnego z uwagi na fakt, iż karnoprawny obowiązek naprawienia szkody spełniał inne funkcje od cywilnoprawnego obowiązku odszkodowawczego, który mógł realizować się w takim wypadku poprzez zasądzenie powództwa cywilnego. Jednoczesne nałożenie obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 75 § 2 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. lub art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. i zasądzenie wytoczonego powództwa cywilnego gwarantowało podwójne zabezpieczenie interesów pokrzywdzonego. Z jednej bowiem strony – brak kompensacji na rzecz pokrzywdzonego groził sankcjami cywilnoprawnymi, tj. możliwością przymusowego egzekwowania świadczenia, z drugiej zaś strony – groziły sankcje o charakterze karnoprawnym, polegające na możliwości zarządzenia wykonania kary¹²².

¹¹⁹ S. Zimnoch, Zasądzenie odszkodowania a zobowiązanie do naprawienia szkody w procesie karnym, Nowe Prawo 1971, s. 701 – 702. Wysłany przez S. Zimnocha wniosek o zostosowaniu w omawianym przypadku art. 75 § 3 dkk z wyłączeniem stosowania art. 363 § 1 dkkp zasługuje w pełni na podzielenie, jednakże nie sposób jest w całości zgodzić się z przedstawioną w cytowanym fragmencie argumentacją. Nie budzi wątpliwości fakt, iż zakres pojęciowy obu powołanych przepisów pokrywał się w części dotyczącej skazania za przestępstwo zagarnięcia mienia społecznego. Stąd też regulacja art. 363 § 1 dkkp była w świetle art. 363 § 4 dkkp *de facto* częściowo „martwym przepisem”, bowiem już z samej treści powołanych przepisów wynikało, iż nigdy nie mogła ona znaleźć zastosowania w przypadku warunkowego zawieszenia wykonania kary za przestępstwo zagarnięcia mienia społecznego, gdy sprawca nie naprawił szkody. Z treści art. 75 § 3 dkk wynikał obowiązek sądu nałożenia na sprawcę w takim wypadku obowiązku naprawienia szkody, zaś zgodnie z art. 363 § 4 dkkp, w takim przypadku nie miały zastosowania przepisy o odszkodowaniu z urzędu. Stąd wywody S. Zimnocha, jakkolwiek słuszne, wydają się być nieuzasadnione w świetle regulacji powołanych przepisów. Nie można bowiem zgodzić się, iż sąd musiał dokonywać wyboru pomiędzy dwoma obligatoryjnymi instytucjami. W omawianym przypadku zastosowanie art. 363 § 1 dkkp było obligatoryjne jedynie wówczas, gdy sąd nie nakładał obowiązku naprawienia szkody. Jeżeli zatem sąd nałożył obligatoryjny obowiązek naprawienia szkody w trybie art. 75 § 3 dkk, odszkodowanie z urzędu nie było ani obligatoryjne, ani też – co zostało *expressis verbis* uregulowane – nie mogło znaleźć w żadnym wypadku zastosowania.

¹²⁰ Uchwała SN z dnia 11 lutego 1972 r., VI KZP 62/71, OSNKW 1972, nr 4, pz. 61

¹²¹ Tak m.in.: A. Murzynowski, Nałożenie obowiązku..., s. 725; S. Zimnoch, Zasądzenie odszkodowania..., s. 703; W. Wolter, Glosa do uchwały SN z 23 grudnia 1971 r., Nowe Prawo 1972, nr 6, s. 1019 – 1020; G. Rejman, Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego za rok 1973. Część II: Kara, Nowe Prawo 1974, nr 11, s. 1525 i nast.; M. Leonieni, W. Michalski, op. cit., s. 110; M. Leonieni, Warunkowe zawieszenie wykonania kary..., s. 216 i nast.

¹²² Tak: A. Murzynowski, Nałożenie obowiązku..., s. 725; W. Daszkiewicz, Naprawienie szkody..., s. 62 – 63

Odnośnie możliwości powstania dwóch tytułów wykonawczych w przypadku zarządzenia wykonania kary (w sytuacji jednoczesnego nałożenia obowiązku naprawienia szkody i zasądzenia powództwa cywilnego) wskazać należy, iż wysokość kompensacji na rzecz pokrzywdzonego była limitowana wysokością szkody, która nie mogła zostać naprawiona dwukrotnie. Jak zatem wskazał Z. Gostyński, gdyby w takiej sytuacji „wierzyciel, pomimo wcześniejszego wyegzekwowania świadczenia na podstawie orzeczenia zasądającego powództwo cywilne, wystąpił o nadanie klauzuli wykonalności orzeczeniu zobowiązującemu do naprawienia szkody wydanemu na podstawie art. 75 kk, wypadek ten należałoby traktować na równi z ponownym przedstawieniem do egzekucji tego samego tytułu. Sąd, stwierdzając zaopatrzenie w klauzulę wykonalności wyroku w części rozstrzygającej o powództwie cywilnym, odmówiłby nadania klauzuli wykonalności orzeczeniu zobowiązującemu do naprawienia szkody, jako orzeczeniu stwierdzającemu obowiązek tego samego świadczenia”¹²³. Do powyższego pogląd odnieść wypada się aprobowująco, jak bowiem już wskazano granicę kompensacji wyznaczała wysokość szkody. Stąd też nie budzi wątpliwości fakt, iż w postępowaniu klauzulowym, o nadanie klauzuli wykonalności orzeczeniu o obowiązku naprawienia szkody, sąd uprawniony był do badania czy szkoda nie została uprzednio naprawiona i do odmowy w takim przypadku wydania tytułu wykonawczego.

Rozważenia wymaga natomiast kwestia wzajemnego stosunku obowiązku naprawienia szkody i nawiązki, wynikającej z przepisów prawa karnego materialnego. Celowo w tym przypadku (wbrew ogólnie przyjętej metodyce) omówione zostały wcześniej instytucje karnoprocesowe. Jak bowiem wskazywano, zarówno odszkodowanie z urzędu, jak też powództwo cywilne miały charakter czysto kompensacyjny, podczas gdy zarówno istota, sposób orzekania, funkcje nawiązki i skutki jakie jej orzeczenie wywoływało, najbardziej zbliżały ten środek do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Nawiązka w Kodeksie karnym z 1969 r. uregulowana została w trzech przypadkach. Po pierwsze, zgodnie z art. 59 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r., w przypadku skazania za umyślny występki o charakterze chuligańskim sąd obligatoryjnie orzekał na rzecz pokrzywdzonego albo na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża lub na inny, wskazany cel społeczny nawiązkę określoną kwotowo (niezależnie od wysokości wyrządzonej szkody). Po drugie, zgodnie z art. 178 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r., w przypadku skazania za przestępstwo pomówienia sąd fakultatywnie orzekał na rzecz pokrzywdzonego albo na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża lub na inny, wskazany cel społeczny nawiązkę określoną kwotowo (niezależnie od wysokości wyrządzonej

¹²³ Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 190

szkody). Trzeci wypadek orzeczenia nawiązki przewidywał art. 213 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r., zgodnie z którym w przypadku skazania za wyrąb drzewa albo za kradzież drzewa wyrąbanego lub powalonego, sąd obligatoryjnie orzekał na rzecz pokrzywdzonego nawiązkę, uzależniając jej wysokość od rozmiarów szkody – w jej podwójnej wysokości. Charakter prawny nawiązki był przedmiotem kontrowersji w doktrynie prawa. Część autorów uznawała nawiązkę wprost za karę majątkową¹²⁴, określano ją też mianem *quasi* – kary¹²⁵, część autorów uważała, iż nawiązka nie była karą kryminalną¹²⁶. Stwierdzano też, że stanowiła ona swoisty środek prawa karnego¹²⁷. W tym miejscu rozważania na temat nawiązki ograniczone zostaną do wskazania podobieństw i różnic oraz wzajemnego stosunku do obowiązku naprawienia szkody.

Zarówno obowiązek naprawienia szkody, jak i nawiązka orzekane były przez sąd z urzędu, w obu tych wypadkach orzeczenie przez sąd miało charakter konstytutywny¹²⁸. Oba te środki pełniły tak funkcję represyjną, jak i odszkodowawczą. Z kolei odmiennie od obowiązku naprawienia szkody nawiązka mogła być egzekwowana przymusowo, podczas gdy karnoprawny obowiązek naprawienia szkody – poza wypadkiem z art. 94 § 2 dkpk – nie stanowił tytułu do egzekucji. Nadto w przypadku obowiązku naprawienia szkody, orzeczenie sądu musiało być limitowane wysokością szkody, podczas gdy w przypadku nawiązki jej orzeczenie było, albo w ogóle niezależne od wysokości wyrządzonej szkody, lub też ustawa *expressis verbis* przewidywała orzeczenie nawiązki w wyższej wysokości, aniżeli wyrządzona szkoda (art. 213 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r.). Na marginesie należy w tym miejscu zauważyć, iż odnośnie wysokości obowiązku naprawienia szkody Kodeks karny z 1969 r. (w odróżnieniu od art. 62 § 2 kk z 1932 r.) nie uzależniał tejże wysokości od sytuacji materialnej skazanego. Niezależnie jednak od braku ustawowej regulacji związku między nakładaniem obowiązku naprawienia szkody a sytuacją materialną skazanego, uznawano, iż przy orzekaniu tegoż środka należy ową sytuację uwzględnić¹²⁹. Wykonanie nałożonych obowiązków, skoro miało spełniać określone funkcje wychowawcze, musiało też być realne. Stąd rozważenia wymaga też kwestia możliwości i celowości wzajemnego stosowania obowiązku naprawienia szkody oraz nawiązki. Zbieg podstaw obu środków mógł nastąpić w razie skazania na karę

¹²⁴ W. Świada, *Prawo karne*, Warszawa 1989 r., s. 306; J. Waszczyński, *System kar w projekcie kodeksu karnego z 1968 r.*, *Palestra* 1968, nr 12, s. 11

¹²⁵ I. Andrejew, W. Świada, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 527

¹²⁶ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny, Komentarz*, Warszawa 1971, s. 204

¹²⁷ L. Falandysz, *Pokrzywdzony w prawie karnym...*, s. 195

¹²⁸ I. Andrejew, W. Świada, W. Wolter, *Kodeks karny...*, s. 653

¹²⁹ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny...*, s. 155; M. Leonieni, W. Michalski, *op. cit.*, s. 110

ograniczenia wolności lub na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania za umyślny występki o charakterze chuligańskim, zniesławienie, oszczerstwo oraz wyrąb drzewa albo kradzież drzewa wyrąbanego lub powalonego. Ustawa nie przewidywała zakazu łączenia obu wymienionych środków, tym bardziej, iż mógł nastąpić zbieg obligatoryjnych podstaw stosowania wymienionych środków¹³⁰. Jednakże w przypadku fakultatywnej możliwości orzeczenia obu środków uważano, iż pierwszeństwo należy przyznać obowiązkowi naprawienia szkody, który dawał większe szanse skuteczności, z uwagi na jego probacyjny charakter¹³¹.

W praktyce stosowania obowiązku naprawienia szkody wątpliwości mogła budzić również kwestia odpowiedzialności współsprawców z tytułu wyrządzonej szkody. Kodeks karny z 1969 r. nie regulował bowiem w jaki sposób obowiązek naprawienia szkody ma być w takiej sytuacji nakładany, brak było też wskazówek co do metody nakładania tegoż obowiązku na współsprawców. Stąd też wskazać należy na trzy teoretycznie możliwe sposoby zobowiązania współsprawców do naprawienia szkody: zobowiązanie solidarne, zobowiązanie *pro rata parte* oraz zobowiązanie każdego ze współsprawców w całości. Mając na uwadze ścisły związek obowiązku naprawienia szkody z prawem cywilnym nie sposób pominąć, iż z art. 441 § 1 kc wynika reguła zobowiązania solidarnego, w przypadku, gdy kilka osób ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym. Z powołanego przepisu wynika konieczność orzekania o naprawieniu szkody w sposób solidarny na gruncie prawa cywilnego (w przypadku naprawienia szkody przez kilka osób wyrządzonej czynem niedozwolonym). Jak już jednak wskazywano, pomimo ścisłego związku z prawem cywilnym, obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym pełnił zgoła inne funkcje od odszkodowania w prawie cywilnym, zaś funkcja kompensacyjna spełniana była niejako „przy okazji”. Stąd w doktrynie prawa karnego pojawiały się głosy, iż „instytucja odpowiedzialności solidarnej pozostaje w sprzeczności z założeniami indywidualizacji odpowiedzialności karnej i celami wychowawczymi, jakie powinien spełniać obowiązek naprawienia szkody w stosunku do osoby objętej warunkowym zawieszeniem wykonania kary. (...) najwłaściwszym rozwiązaniem jest nakładanie, w zależności od okoliczności, obowiązku naprawienia szkody *pro rata parte* lub w częściach

¹³⁰ Do nałożenia obligatoryjnych podstaw obowiązku naprawienia szkody i nawiązki dochodziło w przypadku zawieszenia wykonania kary za kradzież drzewa wyrąbanego lub powalonego w lesie państwowym. W takiej sytuacji konieczne było orzeczenie obu środków, a zatem sprawca zobowiązany był *de facto* do naprawienia szkody w potrójnej wysokości wyrządzonej szkody – Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 94

¹³¹ Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 93

równych, dopuszczając możliwość solidarnego zasądzenia tego obowiązku do tych nielicznych sytuacji, kiedy z materiału dowodowego wynika, że proces regresowy jest mało prawdopodobny, a współsprawcy uzgodnią między sobą sposób partycypowania w naprawieniu szkody”¹³². O ile pierwsza część cytowanego poglądu znajdowała uzasadnienie w probacyjnym charakterze obowiązku naprawienia szkody, o tyle nie sposób zgodzić się z drugą częścią powołanego stanowiska – karnoprawny obowiązek naprawienia szkody wymagał, bowiem jednoznacznej oceny – albo mógł on być nakładany solidarnie albo też zawsze stało to w sprzeczności z jego istotą i charakterem¹³³. Wydaje się, iż logiczne jest przyjęcie drugiego z zaprezentowanych poglądów. Jak słusznie wskazał Z. Gostyński, zwolnienie pozostałych współsprawców od odpowiedzialności poprzez spełnienie obowiązku naprawienia szkody przez jednego tylko skazanego w całości powodowało utratę waloru probacyjnego przez ten środek. W takim, bowiem wypadku nie można byłoby ocenić pomyślego upływu okresu próby w stosunku do współsprawców warunkowo skazanych, którzy obowiązku naprawienia szkody nie spełnili, a zostali z tego obowiązku zwolnieni przez działanie innego współoskarżonego¹³⁴. Powyższy pogląd znalazł odzwierciedlenie, zarówno w orzecznictwie¹³⁵, jak i wśród przedstawicieli doktryny¹³⁶.

Odnosząc się do kolejnych z powołanych możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody na współsprawców, wskazać należy, że nie było też jasne, czy obowiązek ten powinien być nakładany w całości na każdego ze współpraców, czy też w odpowiednich częściach. Opowiedzieć należy się za tą drugą możliwością, chociaż w pewnym momencie Sąd Najwyższy prezentował pogląd, że obowiązek naprawienia szkody powinien być na wszystkich współsprawców nakładany w całości¹³⁷. Takie stanowisko pozostawało jednak w sprzeczności z zasadą, iż górną granicę obowiązku naprawienia szkody stanowił rozmiar wyrządzonej szkody, jak też nie dawało się pogodzić z zasadą indywidualizacji kar i środków odpowiedzialności karnej, do których obowiązek naprawienia szkody niewątpliwie należał.

¹³² A. Kubica – Zawadzka, op. cit., s. 46

¹³³ Art. 441 § 2 kc przewidywał obligatoryjne orzeczenie o solidarnym zobowiązaniu do naprawienia szkody, gdyby przyjąć, iż przepis ten znajdował uzasadnienie na gruncie prawa karnego nie można przyjmować, iż w niektórych wypadkach sąd mógł orzekać naprawienie szkody w sposób solidarny, w innych zaś wypadkach *pro rata parte*. Przy przyjęciu założenia stosowania w prawie karnym art. 441 § 2 kc obowiązek naprawienia szkody musiałaby być zawsze orzekany solidarnie.

¹³⁴ Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 163

¹³⁵ Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 15 lipca 1971 r., VI KZP 81/71, OSNKW 1971, nr 10, poz. 144

¹³⁶ Tak m.in.: S. Bułaciński, *Obligatoryjne odwołanie warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. Podstawy stosowania*, Nowe Prawo 1972, nr 2, s. 261; W. Wolter, *Głosa do uchwały SN z 23 grudnia 1971 r...*, s. 1020; Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 163

¹³⁷ Tak: wyrok SN z dnia 26 stycznia 1977 r., III KR 28/77, OSNPG 1977, nr 7 – 8, poz. 63; uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 19 grudnia 1979 r., VI KZP 8/79, OSNKW 1980, nr 2, poz. 14

Stanowisko takie zaprezentował też Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 24 marca 1977 r.¹³⁸, zgodnie, z którym nakładając na współsprawców obowiązek naprawienia szkody w trybie art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. sąd winien był zobowiązać każdego z nich do naprawienia szkody w odpowiedniej części, tak by w sumie całość szkody została pokryta¹³⁹.

Nie budzi wątpliwości fakt, iż zobowiązanie do naprawienia szkody następowało w okresie próby, w terminie ustalonym przez sąd (art. 77 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r.). Zgodnie z art. 78 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r. sąd mógł zarządzić wykonanie kary, jeśli skazany m. in. uchylał się od wykonania nałożonych obowiązków, a zatem również obowiązku naprawienia szkody. W przypadku uchylania się od wykonania obowiązku naprawienia szkody nałożonego w trybie art. 75 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. zarządzenie wykonania kary było obligatoryjne. Jak przy tym wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 23 lutego 1974 r.¹⁴⁰ samo niewykonanie obowiązku naprawienia szkody nie było równoznaczne z uchylaniem się od niego. W doktrynie prawa karnego również nie budziło wątpliwości, iż jeśli skazany starał się naprawić szkodę, a nie zdołał tego uczynić – nie można postawić mu zarzutu z powodu niespełnienia warunku okresu próby, nie powinno to rodzić dla niego negatywnych konsekwencji w postaci zarządzenia wykonania kary¹⁴¹.

Mając na uwadze przedstawione poglądy dotyczące obowiązku naprawienia szkody, a w szczególności jego charakteru i sposobu orzekania, wskazać należy na podnoszone w doktrynie prawa karnego, na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r., postulaty *de lege ferenda* dotyczące istoty omawianego obowiązku. Proponowano przede wszystkim ustalenie odrębnej karnoprawnej podstawy orzekania obowiązku naprawienia szkody i mocniejsze powiązanie tegoż obowiązku z prawem cywilnym. Podnoszono przy tym, iż prawo karne nie powinno ingerować w cywilistyczne uregulowanie materialnoprawne z art. 441 § 2 kc¹⁴², co należy traktować, jako głos za solidarnym orzekaniem obowiązku naprawienia szkody. Jedynie na marginesie należy w tym miejscu zauważyć, iż problem możliwości solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody był dyskusyjny nie tylko przy orzekaniu tegoż środka w

¹³⁸ Wyrok SN z dnia 24 marca 1977 r., IV KR 1/77, OSPiKA 1978, nr 2, poz. 33

¹³⁹ Zgodnie z zasadą indywidualizacji kar i środków karnych, zakres nakładanego obowiązku naprawienia szkody na współsprawcę powinien wynikać z jego przyczynienia się do powstania szkody, sąd powinien w tym zakresie poczynić odpowiednie ustalenia. W braku możliwości poczynienia ustaleń w tym zakresie pozostaje wyłączenie zobowiązanie współoskarżonych do naprawienia szkody w częściach równych. Tak: J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, Kodeks karny..., s. 233

¹⁴⁰ Postanowienie SN z dnia 23 lutego 1974 r., IV KRN 17/74, OSNKW 1974, nr 5, poz. 95

¹⁴¹ I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, Kodeks karny..., s. 215; J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, Kodeks karny..., s. 235

¹⁴² W. Daszkiewicz, Wykonanie zawieszony kary z powodu nienaprawienia szkody, Nowe Prawo 1974, nr 10, s. 1258 - 1261

związku ze stosowaniem instytucji probacyjnych na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r., ale też później, przy kolejnych regulacjach prawnych obowiązku naprawienia szkody, co zostanie omówione w Rozdziale II niniejszej rozprawy.

3. Naprawienie szkody jako obowiązek probacyjny przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu skazanego z odbywania reszty kary pozbawienia wolności – art. 94 Kodeksu karnego z 1969 r.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania reszty kary pozbawienia wolności było trzecią z instytucji probacji, z którą na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r. powiązano obowiązek naprawienia szkody. Instytucja ta była wyrazem prewencji szczególnej, bowiem warunkowe zwolnienie następowało wówczas, gdy można było zasadnie przypuszczać, że warunkowo zwolniony nie popełni ponownie przestępstwa, a zatem wtedy, gdy zachodziło uzasadnione przekonanie, że kara odniosła swój pozytywny skutek przed upływem terminu, na jaki została oznaczona w wyroku¹⁴³.

Co do zasady, zgodnie z art. 91 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r. warunkowe zwolnienie mogło nastąpić po odbyciu przez skazanego co najmniej połowy kary, jeżeli odbywał ją po raz pierwszy, zaś dwóch trzecich kary, jeżeli już uprzednio odbywał on karę pozbawienia wolności jako karę zasadniczą, nie wcześniej jednak niż po odbyciu przez skazanego 6 miesięcy kary pozbawienia wolności (art. 91 § 5 Kodeksu karnego z 1969 r.). Odmienne warunki omawianej instytucji przewidywał art. 91 § 2 i 3 Kodeksu karnego z 1969 r.¹⁴⁴. W przypadku warunkowego przedterminowego zwolnienia czas pozostały do odbycia kary stanowił okres próby, który nie mógł być jednak krótszy niż rok, ani dłuższy niż 5 lat, jeżeli

¹⁴³ W. Świda, *Prawo karne...*, s. 314

¹⁴⁴ Zgodnie z art. 91 § 2 dkk warunkowe zwolnienie mogło nastąpić po odbyciu co najmniej jednej trzeciej kary przez skazanego: za przestępstwo nieumyślne; młodocianego; który sam sprawuje pieczę nad dzieckiem do lat 15, do której wykonywania są obowiązani rodzice; kobiety, która w chwili orzekania o warunkowym zwolnieniu miała ukończone 60 lat; mężczyzny, który w chwili orzekania o warunkowym zwolnieniu miał ukończone 65 lat. Z kolei zgodnie z art. 91 § 3 dkk warunkowego przedterminowego zwolnienia nie stosowało się do skazanego, który powracał wielokrotnie do przestępstwa w warunkach art. 60 § 2 lub 3 dkk, chyba że za warunkowym zwolnieniem przemawiały szczególne okoliczności, jednakże w takim wypadku warunkowe zwolnienie mogło nastąpić po odbyciu przez skazanego co najmniej trzech czwartych kary.

zaś skazanym był młodociany okres ten nie mógł upłynąć przed skończeniem przez niego 21 roku życia (art. 93 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r.)¹⁴⁵.

Orzekając o warunkowym przedterminowym zwolnieniu sąd zobligowany był z mocy art. 94 Kodeksu karnego z 1969 r. do odpowiedniego stosowania m.in. art. 75 § 2 i 3 Kodeksu karnego z 1969 r., mówiących o obowiązkach, jakie można nakładać na skazanego w okresie próby, w tym o obowiązku naprawienia szkody. Stąd też instytucja warunkowego zwolnienia w zakresie orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody była bardzo podobna do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary (art. 75 § 2 i 3 Kodeksu karnego z 1969 r. stosowany odpowiednio).

Wskazać jednak należy, że w przypadku orzeczenia o naprawieniu szkody przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu każdorazowo występowało ono tylko i wyłącznie w formie postanowienia, co było konsekwencją tego, iż o warunkowym przedterminowym zwolnieniu orzekał, zgodnie z art. 78 § 1 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny wykonawczy¹⁴⁶ (dalej: Kodeksu karnego z 1969 r.w), sąd penitencjarny w formie postanowienia. Z kolei, zgodnie z art. 80 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r.w w okresie próby osoba, instytucja lub organizacja społeczna, pod której dozór oddano zwolnionego, powinna informować sąd o zachowaniu się zwolnionego, a w szczególności o tym, czy wykonuje on nałożone obowiązki (w tym obowiązek naprawienia szkody) i przestrzega porządku prawnego. Jak już wskazywano przy rozważaniach dotyczących warunkowego zawieszenia wykonania kary, samo formalne niewykonanie obowiązku naprawienia szkody nie mogło pociągać za sobą negatywnych skutków dla skazanego, należało bowiem zbadać czy miał on możliwość wykonania nałożonego obowiązku i czy poczynił w tym zakresie odpowiednie starania. Dopiero w przypadku stwierdzenia, iż – w niniejszym przypadku – warunkowo zwolniony, pomimo możliwości nie spełnił obowiązku naprawienia szkody sąd był uprawniony do odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia. Zgodnie z art. 80 § 4 Kodeksu karnego z 1969 r.w przed wydaniem postanowienia w przedmiocie odwołania warunkowego zwolnienia sąd powinien wysłuchać zwolnionego i jego obrońcę, przy czym udział prokuratora w takim posiedzeniu był obligatoryjny. Wydaje się, iż powyższy przepis stanowił uszczegółowienie wskazanej zasady, iż samo formalne niespełnienie obowiązku nie może skutkować automatycznie negatywnymi konsekwencjami dla osoby poddanej próbie. Konieczność wysłuchania takiej osoby (lub jej obrońcy) gwarantowała możliwość zapoznania

¹⁴⁵ Z kolei zgodnie z art. 93 § 2 dkk w razie warunkowego zwolnienia skazanego, który powracał wielokrotnie do przestępstwa w warunkach określonych w art. 60 § 2 lub 3 dkk, okres próby nie mógł być krótszy niż 3 lata.

¹⁴⁶ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r., Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. Nr 13, poz. 98

się z sytuacją zwolnionego i poznanie rzeczywistych przyczyn nie wykonania przez niego nałożonych obowiązków, w tym obowiązku naprawienia szkody.

Należy zwrócić przy tym uwagę na wzajemną relację i zależności pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody orzekanym przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu a instytucjami zamierzającymi wprost do kompensacji na rzecz pokrzywdzonego, tj. powództwem cywilnym oraz odszkodowaniem z urzędu. O ile bowiem wcześniej omawiano sytuacje związane z jednoczesnym orzekaniem obowiązku naprawienia szkody i wymienionych instytucji, o tyle przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu brak jest owego elementu jednoczesności orzekania. Kwestia nałożenia obowiązku naprawienia szkody w charakterze warunku probacyjnego powstaje tu bowiem już po ewentualnym zasądzeniu powództwa cywilnego lub orzeczeniu o odszkodowaniu z urzędu¹⁴⁷. Rozważenia wymaga zatem dopuszczalność orzeczenia obowiązku naprawienia szkody po uprzednim zasądzeniu powództwa cywilnego lub orzeczeniu o odszkodowaniu z urzędu.

Przede wszystkim wskazać należy, iż przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu brak było jakichkolwiek regulacji ustawowych w zakresie zbiegu obowiązku naprawienia szkody z wymienionymi instytucjami. Stąd – w odróżnieniu od warunkowego przedterminowego zwolnienia – przyjmowano w tym przypadku jednolite rozwiązanie dla zbiegu wszystkich omawianych instytucji. W nauce prawa karnego wskazywano, że, jeżeli przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary przyjmowano możliwość nałożenia obowiązku naprawienia szkody pomimo istnienia wcześniejszego, prawomocnego rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych, to tym bardziej jest to dopuszczalne przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu. Wniosek taki wynika z funkcjonalnej odrębności karnoprawnego i cywilnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, co omówiono wcześniej. Jak słusznie zauważył Z. Gostyński, przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu odpada nawet obawa powstania dwóch tytułów wykonawczych, co mogło grozić przy obowiązku naprawienia szkody orzekanym w sytuacji warunkowego zawieszenia wykonania kary¹⁴⁸.

Podobne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 14 czerwca 1974 r., w której wskazał, iż: „W razie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego na karę pozbawienia wolności za zagarnięcie mienia społecznego sąd penitencjarny nakłada na skazanego – w wypadku gdy szkoda nie została naprawiona – obowiązek jej naprawienia

¹⁴⁷ Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 194

¹⁴⁸ Tenże, s. 195

niezależnie od tego, czy sąd w wyroku zasądził od skazanego odszkodowanie pieniężne (art. 363 § 1 kpk) lub powództwo cywilne¹⁴⁹. Powyższe rozważania dotyczą oczywiście sytuacji, gdy w chwili orzekania o warunkowym przedterminowym zwolnieniu w dalszym ciągu szkoda nie została naprawiona, tj. świadczenie nie zostało spełnione lub wyegzekwowane w wyniku zasądzonego uprzednio powództwa cywilnego lub odszkodowania z urzędu.

Odnośnie samego stosowania instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności wskazać należy, że z trzech omawianych instytucji związanych z probacją, gdzie stosowano obowiązek naprawienia szkody, warunkowe przedterminowe zwolnienie miało zdecydowanie najczęstsze zastosowanie¹⁵⁰. Należy przy tym jednak zauważyć, iż przy warunkowym zwolnieniu sądy najczęściej stosowały w stosunku do warunkowo zwalnianego dozór, zaś procent orzeczeń warunkowych zwolnień z dozorem znacznie przekraczał procent warunkowych zwolnień przy zastosowaniu innych środków, w tym obowiązku naprawienia szkody. Sytuację tą obrazuje przedstawiona tabela.

Tabela 6. Praktyka udzielania warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w okresie 1970 – 1986

Lata	Udzielone warunkowe zwolnienia	Udzielone warunkowe zwolnienia z dozorem	Udział procentowy
1970 - 1981	267 915	233 303	87
1982	27 527	25 181	91
1983	25 186	23 083	92
1984	18 348	17 166	94
1985	14 409	13 213	92
1986	26 503	24 073	91
Razem	379 888	336 019	88

Źródło: W. Świda, Prawo karne..., s. 317

¹⁴⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1974 r., VI KZP 10/74, OSNKW 1974, nr 9, poz. 159

¹⁵⁰ W. Świda, Prawo karne..., s. 316

Z kolei odnośnie stosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia z jednoczesnym zobowiązaniem warunkowo zwalnianego do naprawienia szkody sytuacja przedstawiała się zgoła odmiennie, co obrazuje poniższa tabela:

Tabela 7. Praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody w związku z warunkowym, przedterminowym zwolnieniem z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w okresie 1976 – 1981

Rok	Liczba warunkowo zwolnionych	Liczba orzeczeń o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody	Wskaźnik procentowy
1976	23 210	1 030	4,44
1977	20 541	888	4,32
1978	17 791	677	3,80
1979	22 093	930	4,21
1980	27 379	1 260	4,67
1981	36 566	1 012	2,76

Źródło: Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 60

Jak wynika z analizy udziału procentowego orzeczeń o obowiązku naprawienia szkody w stosunku do liczby warunkowo zwolnionych w latach 1976 - 1981 liczba orzeczeń o obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu oscylowała w granicach 4 % do ogółu zwolnień. Z kolei liczba orzeczeń o dozorach wobec ogółu zwolnień wynosiła około 88 %. Stąd wniosek, iż w przypadku warunkowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności dozór orzekano co najmniej 22 razy częściej niż obowiązek naprawienia szkody¹⁵¹. Zadaniem wykonującego dozór było m. in. zbadanie wykonania przez warunkowo zwolnionego nałożonego obowiązku szkody, co jak widać nie zdarzało się w praktyce zbyt często. Zgodnie z art. 80 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r. w osoba, instytucja lub organizacja społeczna, pod której dozór oddano zwolnionego zobowiązana była

¹⁵¹ Z. Gostyński nie wskazuje w ilu z powołanych przypadków stosowano odpowiednio art. 78 § 2 pkt. 1 dkk, w ilu zaś art. 78 § 3 dkk co nie pozwala na pełne i jednoznaczne wypowiedzenie się co do ilości orzeczeń o naprawienia szkody, na podstawie dostępnych danych wydaje się jednak, iż sądy podchodziły do omawianego środka z dużym dystansem. Należy jednak z drugiej strony zauważyć, iż obowiązek naprawienia szkody mógł zostać orzeczony wyłącznie w przypadku, gdy szkoda w dalszym ciągu istniała, stąd w przypadku udzielania warunkowego zwolnienia, w szeregu przypadków możliwość ta mogła być wyłączona.

do informowania sądu o zachowaniu się warunkowo zwolnione, w szczególności o tym, czy wykonuje on nałożone obowiązki. W przypadku zajścia takiej konieczności w okresie warunkowego zwolnienia również istniała możliwość ustanowienia, rozszerzenia, bądź zmiany obowiązków (w tym obowiązku naprawienia szkody), o których orzeczono w postanowieniu o warunkowym zwolnieniu.

Odnośnie możliwości zaskarżenia orzeczenia o zobowiązaniu do naprawienia szkody przy warunkowym zwolnieniu wskazać należy, że zgodnie z art. 79 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r.w skazanemu nie przysługiwało zażalenie w tym zakresie. Na postanowienie w przedmiocie warunkowego zwolnienia zażalenie przysługiwało wyłącznie prokuratorowi. Skazanemu przysługiwało wyłącznie zażalenie na postanowienie odmawiające warunkowego przedterminowego zwolnienia, a więc w praktyce nigdy nie miał on możliwości zaskarżenia orzeczenia o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zwolnieniu. Rozwiązanie takie było słusznie krytykowane w doktrynie – wskazywano, iż ustawodawca nie uwzględnił tego, iż dla skazanego warunki na jakich następuje zwolnienie z odbywania kary nie były obojętne¹⁵². Rozwiązanie to musiało budzić zastrzeżenia szczególnie przy nakładaniu obowiązku naprawienia szkody, co do którego skazany mógł się wypowiedzieć (art. 79 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r.w), ale nie mógł go zaskarżyć (art. 79 § 3 Kodeksu karnego z 1969 r.w).

4. Naprawienie szkody jako obowiązek związany z karą ograniczenia wolności – art. 35 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r.

Na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r. zobowiązanie do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, oprócz wymienionych obowiązków probacyjnych, uregulowane zostało również jako obowiązek wynikający z kary ograniczenia wolności, która była karą zasadniczą (art. 30 § 1 pkt. 2 Kodeksu karnego z 1969 r.). Kara ograniczenia wolności była w Kodeksie karnym z 1969 r. karą nową, wprowadzoną celem wzbogacenia środków karnych takim środkiem, który mógłby zastąpić karę krótkoterminowego pozbawienia wolności¹⁵³. Zgodnie z art. 33 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r. kara ograniczenia wolności wymierzana była w latach i miesiącach, w granicach od 3 miesięcy do 2 lat. Skazany na karę ograniczenia

¹⁵² Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek..., s. 132

¹⁵³ I. Andrejew, Polskie prawo karne w zarysie, Warszawa 1978, s. 255

wolności zobowiązany był do postępowania określonego w art. 33 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r., co uszczegóławiał art. 34 Kodeksu karnego z 1969 r.¹⁵⁴. Z kolei w myśl art. 35 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. wymierzając karę ograniczenia wolności, sąd mógł zobowiązać skazanego do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przestępstwem.

Zauważyć zatem należy, iż w przypadku obowiązku naprawienia szkody przy karze ograniczenia wolności art. 35 pkt 1 Kodeksu karnego z 1969 r. przewidywał jedynie fakultatywne zobowiązanie oskarżonego do naprawienia szkody, brak było instytucji obligatoryjnego zobowiązania do naprawienia szkody, jak chociażby przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary. Sąd mógł zobowiązać skazanego do naprawienia szkody w całości lub w części, przy czym w przypadku możliwości poczynienia przez sąd karny ustaleń co do wysokości całej szkody wydaje się, iż regułą powinno być zobowiązanie do naprawienia całej szkody. Jedynie w przypadku niemożliwości ustalenia rozmiarów całej szkody, sąd winien zobowiązywać do naprawienia szkody w części. Jak już wcześniej wskazywano orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody przy karze ograniczenia wolności nie miało waloru rozstrzygnięcia co do roszczeń majątkowych, a zatem zobowiązanie do naprawienia szkody w całości *de facto* nie zamykało drogi pokrzywdzonemu, który chciałby dochodzić roszczeń na drodze cywilnej, gdyby okazało się w przyszłości, iż rozmiary szkody są w rzeczywistości wyższe aniżeli przyjęte w obowiązku naprawienia szkody.

Kwestia formy orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody orzekanym przy karze ograniczenia wolności przedstawiała się podobnie jak przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary. W obu tych wypadkach orzeczenie takie mogło zapaść wyłącznie w formie wyroku, jako, że obowiązek naprawienia szkody był w obu tych wypadkach powiązany z wymierzeniem kary, która mogła być oczywiście orzekana przez sąd wyłącznie w formie wyroku.

Wskazać natomiast należy, iż tak jak przy omówionych instytucjach związanych z probacją, spełnienie obowiązku naprawienia szkody mogło pozwalać na zweryfikowanie pozytywnie przebiegu okresu próby, tak w przypadku kary ograniczenia wolności mogło ono warunkować zwolnienie skazanego z odbycia maksymalnie połowy kary, przy jednoczesnym uznaniu kary za wykonaną. Zgodnie bowiem z art. 88 Kodeksu karnego z 1969 r. skazanego na karę ograniczenia wolności, który odbył przynajmniej połowę orzeczonej kary, przy czym

¹⁵⁴ Zgodnie z art. 33 § 2 dkk w czasie odbywania kary ograniczenia wolności skazany nie mógł bez zgody sądu zmieniać swojego miejsca stałego pobytu, był zobowiązany do wykonywania pracy wskazanej przez sąd, był pozbawiony prawa sprawowania funkcji w organizacjach społecznych, miał obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary.

przestrzegał porządku prawnego i wyróżniał się swą pracą, jak również wykonał nałożone na niego obowiązki, sąd mógł zwolnić od reszty kary, uznając ją za wykonaną. Wyciągnięcie pozytywnych dla skazanego konsekwencji z wykonania nałożonego na niego obowiązku naprawienia szkody (w przypadku spełnienia pozostałych przesłanej z art. 88 Kodeksu karnego z 1969 r.) zależało zatem od decyzji sądu.

Odmienne przedstawiało się natomiast zagadnienie niewykonania przez skazanego nałożonego na niego obowiązku naprawienia szkody przy orzeczonej karze ograniczenia wolności. Po pierwsze, skazany, który uchylał się od nałożonego na niego obowiązku naprawienia szkody nie mógł skorzystać z dobrodziejstwa art. 88 Kodeksu karnego z 1969 r., uznania kary za wykonaną po odbyciu co najmniej połowy tejże kary. Po wtóre, w przypadku „uporczywego” uchylania się od wykonania obowiązku naprawienia szkody sąd władny był w myśl art. 84 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r. w zw. z art. 122 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r. orzec zastępczą karę grzywny lub zastępczą karę pozbawienia wolności. Należy przy tym zwrócić uwagę na to, iż w przypadku omówionych wcześniej instytucji probacyjnych zwrot „uchyla się” powiązany był wyraźnie z obowiązkiem naprawienia szkody, podczas gdy w przypadku kary ograniczenia wolności odnosił się on do uchylania się on do samej kary. Zgodnie z art. 122 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r. za uchylanie się od odbycia kary ograniczenia wolności należało również uznawać uporczywe uchylanie się od wykonania obowiązku naprawienia szkody, a zatem jak już wskazywano wyłącznie takie uchylanie się mogło doprowadzić do orzeczenia zastępczej kary grzywny lub pozbawienia wolności. Stąd też, jak zauważył Z. Gostyński, zasadne było na gruncie kary ograniczenia wolności rozróżnianie dwóch typów uchylania się od wykonania obowiązku naprawienia szkody – uchylania się „zwykłego” i uchylania się „kwalifikowanego”¹⁵⁵. Jakkolwiek rozróżnienie takie było metodologicznie słuszne, tak jednak brak sprecyzowania przez ustawodawcę pojęcia „uporczywości” uchylania się od wykonania obowiązku naprawienia szkody powodował, iż to co w jednej sprawie mogło skutkować zamianą kary ograniczenia wolności na zastępczą karę grzywny lub pozbawienia wolności, w innej takich negatywnych skutków mogło w stosunku do skazanego nie rodzić, co zależało wyłącznie od uznania sądu.

Stosowanie kary ograniczenia wolności z jednoczesnym zobowiązaniem skazanego do naprawienia wyrządzonej szkody obrazuje poniższa tabela.

¹⁵⁵ Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 213

Tabela 8. Praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody przy orzekaniu kary ograniczenia wolności w okresie 1970 - 1980

Rok	Liczba skazanych na karę ograniczenia wolności	Liczba orzeczeń o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody	Udział procentowy
1970	14058	1212	8,6
1971	22159	1664	7,5
1972	11136	849	7,6
1973	14112	936	6,6
1974	15815	1174	7,4
1975	22736	1418	6,2
1976	24935	1704	6,84
1977	19160	1386	7,22
1978	25691	1796	6,99
1979	26862	1769	6,58
1980	27380	2028	7,4

Źródło: J. Skupiński, Kara ograniczenia wolności w orzecznictwie sądowym 1973 – 1975 (w porównaniu z okresem pierwszego trzylecia obowiązywania kodeksu karnego), *Studia Prawnicze* 1977, nr 4(54), s. 103; Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 59¹⁵⁶

Przedstawione w tabeli dane statystyczne dotyczące stosowania obowiązku naprawienia szkody przy karze ograniczenia wolności nie odbiegają w znaczny sposób od stosowania obowiązku naprawienia szkody przy omawianych wcześniej instytucjach probacyjnych. Z przedstawionych danych wynika mianowicie, iż w przypadku zobowiązania skazanego na karę ograniczenia wolności do naprawienia szkody, udział procentowy ilości orzeczeń o obowiązku naprawienia szkody do wszystkich orzeczeń o wymierzeniu kary ograniczenia wolności oscylował na przestrzeni badanych lat wokół 7 %. Powyższe uzasadnia twierdzenie, że praktyka orzecznicza w zakresie nakładania obowiązku naprawienia szkody przy karze ograniczenia wolności, podobnie jak przy omawianych

¹⁵⁶ Tabelę opracowano na podstawie danych statystycznych podawanych przez J. Skupińskiego w: J. Skupiński, Kara ograniczenia wolności w orzecznictwie sądowym 1973 – 1975 (w porównaniu z okresem pierwszego trzylecia obowiązywania kodeksu karnego), *Studia Prawnicze* 1977, nr 4(54), s. 103 – dane za lata 1970 – 1975, oraz przez Z. Gostyńskiego w: Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek...*, s. 59, tabela 3 (dane za lata 1976 – 1980).

instytucjach probacyjnych, była nieznaczna – sądy niechętnie zobowiązywały skazanego na karę ograniczenia wolności do naprawienia wyrządzonej szkody.

Przyczyn tego stanu rzeczy należy upatrywać w braku w Kodeksie karnym z 1969 r. instytucji obligatoryjnego zobowiązania do naprawienia szkody przy karze ograniczenia wolności, co miało miejsce chociażby przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary (w art. 35 pkt 1 Kodeksu karnego z 1969 r. przewidziano wyłącznie fakultatywne zobowiązanie do naprawienia szkody). Ponadto sądy niechętnie zobowiązywały skazanych na karę ograniczenia wolności do naprawienia szkody, z powodu niezrozumienia istoty tegoż obowiązku, trudności z ustaleniem samej szkody przy niektórych przestępstwach, co do których możliwe było orzeczenie kary ograniczenia wolności, jak też trudności z ustaleniem związku przyczynowego pomiędzy zachowaniem się sprawcy a wyrządzoną szkodą, bądź jej wysokością. Przy wielu przestępstwach, co do których możliwe było orzeczenie kary ograniczenia wolności szkoda mogła w ogóle nie zaistnieć, zaś mogło wystąpić wyłącznie zagrożenie jej wystąpienia. Jedynie tytułem przykładu wskazać należy chociażby na art. 147 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r., zgodnie z którym, kto w stanie nietrzeźwości pełnił czynności związane bezpośrednio z zapewnieniem bezpieczeństwa ruchu pojazdów podlegał karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny. Jak wskazał w tym zakresie Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 czerwca 1998 r., V KKN 213/97 już samo stawienie się do pracy (objęcie służby) w stanie nietrzeźwym i okazanie formalnej gotowości do wykonywania obowiązków służbowych związanych wprost z bezpieczeństwem ruchu pojazdów wyczerpuje znamiona przestępstwa z art. 147 § 1 k.k., choćby nie zaistniała akurat potrzeba faktycznego wykonywania konkretnych czynności z zakresu tych obowiązków¹⁵⁷. W takim wypadku trudno byłoby mówić o wystąpieniu jakiegokolwiek szkody, co również musiało mieć wpływ na rzadkie zobowiązanie skazanych na kary ograniczenia wolności do naprawienia szkody, tym bardziej, że podobne przykłady można mnożyć co do wielu przestępstw, w stosunku do których możliwe było orzeczenie kary ograniczenia wolności.

Powyższej sytuacji nie zmieniło też wydanie przez Sąd Najwyższy uchwały Izby Karnej i Wojskowej z dnia 26 listopada 1976 r., VI KZP 11/75 – wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie wzmoczenia ochrony interesów pokrzywdzonego w postępowaniu sądowym w sprawach karnych, gdzie wskazano na konieczność częstszego stosowania obowiązku naprawienia szkody i traktowania go jako

¹⁵⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 1998 r., V KKN 213/97, Prokuratura i Prawo - wkładka 1998, Nr 11 - 12, s. 5

reguły, nawet gdy zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody jest jedynie fakultatywne (jak w przypadku obowiązku naprawienia szkody przy karze ograniczenia wolności – art. 35 pkt. 1 Kodeksu karnego z 1969 r.)¹⁵⁸. Wydaje się, iż wcześniej przedstawione względy ostatecznie przesądziły o marginalizacji obowiązku naprawienia szkody na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r., tak w przypadku orzekania kary ograniczenia wolności, jak też wcześniej omówionych warunkowego umorzenia postępowania, warunkowego zawieszenia wykonania kary oraz warunkowego zwolnienia z odbywania reszty kary pozbawienia wolności.

¹⁵⁸ Uchwała Sądu Najwyższego Izby Karna oraz Wojskowa z dnia 26 listopada 1976 r., VI KZP 11/75, OSNKW 1977 Nr 1 poz. 1

ROZDZIAŁ III

OBOWIĄZEK NAPRAWIENIA SZKODY W ŚWIETLE KODEKSU KARNEGO Z DNIA 6 CZERWCA 1997 R.

Kodeks karny z 1997 r.¹ (dalej: kk) dokonał zasadniczych zmian w dotychczasowej regulacji obowiązku naprawienia szkody. Przede wszystkim w polskim prawie karnym po raz pierwszy obowiązek naprawienia szkody uregulowany został jako samodzielny środek karny – wymieniony w art. 39 pkt. 5 kk, którego warunki i tryb orzekania przywidywał art. 46 § 1 kk. Po wtóre, ustawodawca zdecydował się w nowej kodyfikacji karnej na wprowadzenie zmian w regulacji obowiązku naprawienia szkody jako środka probacyjnego. Obowiązek naprawienia szkody – podobnie jak w Kodeksie karnym z 1969 r. – powiązany został z takimi instytucjami, jak: warunkowe umorzenie postępowania karnego z art. 67 § 3 kk, warunkowe zawieszenie wykonania kary z art. 72 § 2 kk oraz z karą ograniczenia wolności – art. 36 § 2 w zw. z art. 72 § 2 kk. „Za tym, że także w tym ostatnim wypadku nałożenie obowiązku naprawienia szkody spełnia funkcję środka probacyjnego, przemawia jednoznacznie unormowanie art. 83 kk, przy czym znaczenie ma tutaj nie tylko treść przepisu, lecz także jego umiejscowienie w rozdziale zatytułowanym Środki związane z poddaniem sprawcy próbie”². Z kolei odmiennie niż w Kodeksie karnym z 1969 r. zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody nie zostało powiązane z instytucją warunkowego przedterminowego zwolnienia.

W niniejszym rozdziale omówione zostaną poszczególne możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody – zarówno jako środka karnego, jak też obowiązku orzekanego w ramach instytucji probacyjnych. Ponadto analizie poddane zostaną najważniejsze zmiany – wpływające nie tylko na konstrukcję obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, ale też na jego istotę i charakter prawny. Omówione zostaną przyczyny zmian, założenia nowelizacji, jak też funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w praktyce – w oparciu o poglądy doktryny i orzecznictwo sądowe. Obowiązek naprawienia szkody porównany zostanie z innymi instytucjami o charakterze kompensacyjnym, w tym

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 553 (ze zm.)

² Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym, Warszawa 1999, s. 3

omówiony zostanie stosunek tegoż środka do powództwa adhezyjnego z Kodeksu postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r.³ (dalej: kpk).

§ 1. Cel wprowadzenia obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego w Kodeksie karnym z dnia 6 czerwca 1997 r.

Generalnie rzecz ujmując wskazać należy, że w zamierzeniach ustawodawcy, wprowadzenie obowiązku naprawienia szkody do katalogu środków karnych stanowiło istotny krok ku rozszerzeniu zakresu ochrony interesów pokrzywdzonego. W doktrynie podnosi się, że konstrukcja obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego oznacza dążenie polskiego ustawodawcy do zapewnienia szerokiej ochrony interesów pokrzywdzonych, również w przepisach prawa karnego materialnego. Powyższe stanowić ma jednocześnie dowód na bezpośredni wpływ poglądów współczesnej doktryny – akcentujących konieczność szerszego niż dotychczas uwzględnienia interesów ofiary – na kształt przedmiotowej kodyfikacji⁴. Wskazać przy tym należy, że w trakcie dyskusji nad projektem nowej kodyfikacji karnej w doktrynie wielokrotnie wskazywano, iż niezbędnym jest, żeby polskie ustawodawstwo karne, w znacznie większym stopniu, aniżeli miało to miejsce dotychczas, uwzględniało interesy pokrzywdzonych, bowiem taki jest kierunek przekształceń systemów wymiaru sprawiedliwości karnej na całym świecie⁵. Stąd uznać należy, że w dużym stopniu wpływ na wypracowanie i wdrożenie przez polskie prawo karne postulatów ochrony praw pokrzywdzonych miały umowy międzynarodowe oraz Unijne akty prawne⁶.

Powyższe wynika wprost z uzasadnienia do projektu Kodeksu karnego z 1997 r., gdzie wskazano: „Zgodnie z deklaracją ONZ z 29.XI.1985 r., europejską konwencją z 24.XI.1988 r. o restytucji i kompensacji dla ofiar przestępstw tudzież rezolucją RE 11/85 reforma prawa i procesu karnego zmierza do istotnej zmiany statusu pokrzywdzonego w procesie karnym i w postępowaniu przygotowawczym, co wiąże się z filozofią karaną odmienną od dotychczasowej, zdominowanej przez interes państwa (zbyt daleko posunięte

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555

⁴ A. Marek, T. Oczkowski, Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny, [w:] M. Melezini (red.), System Prawa Karnego, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, Tom VI, Warszawa 2010, s. 686 – 687

⁵ E. Bieńkowska, Standardy europejskie w odniesieniu do ofiar przestępstw a reforma prawa karnego materialnego, Państwo i Prawo 1990, z. 6, s. 93

⁶ A. Marek, T. Oczkowski, op. cit., s. 687

„upaństowienie” karania), sprowadzającej się w istocie do ukarania sprawcy, niedoceniań restytucji i kompensacji oraz pomijania ważnej roli rozwiązania konfliktu społecznego, jaki powstał pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym przez popełnienie przestępstwa. W prawie karnym materialnym wiąże się to z rolą, jaką przywiązuje się do zapobiegnięcia przez sprawcę powstaniu szkody, co może prowadzić do niepodlegania karze (np. czynny żal przy usiłowaniu, podżeganiu lub pomocnictwie, dobrowolne uchylenie grożącego niebezpieczeństwa), do nadzwyczajnego złagodzenia kary (np. w razie zwrotu opanowanego statku, czynienia starań o naprawienie szkody), czy odstąpienia od wymierzenia kary (np. w wypadku dobrowolnego naprawienia szkody w całości, zwrotu rzeczy mającej szczególne znaczenie dla kultury w stanie nieuszkodzonym, naprawienie szkody gospodarczej w całości, zapobiegnięcia dalszym przestępstwom grupy przestępczej). Projekt w stosunku do obowiązującego k.k. z 1969 r. znacznie rozszerza możliwość stosowania niepodlegania karze, odstąpienia od wymierzenia kary oraz nadzwyczajnego złagodzenia kary w odniesieniu do przestępstw sprowadzenia niebezpieczeństwa, przestępstw przeciwko mieniu, obrotowi gospodarczemu i in. W konsekwencji przewiduje obowiązek naprawienia szkody w całości lub w części, traktowany jako część orzeczenia w sprawie karnej, który można orzec nawet jako jedyny środek karny, rezygnując z wymierzenia kary, jeżeli zostaną spełnione przesłanki określone w art. 58 albo art. 59 § 5⁷. Obowiązujący Kodeks karny opart został zatem na założeniu, że prawo karne nie sprowadza się wyłącznie do ukarania sprawcy, lecz jego celem jest także kompensacja i restytucja szkody poniesionej przez pokrzywdzonego na skutek przestępstwa⁸.

W związku ze wskazanym w uzasadnieniu celem, leżącym u podstaw wprowadzenia nowej regulacji obowiązku naprawienia szkody w Kodeksie karnym z 1997 r., nie sposób jest rozważać zamierzeń zapewnienia lepszej ochrony przez prawo karne interesów pokrzywdzonych, bez jednoczesnej analizy poszczególnych funkcji, jakie tenże obowiązek ma spełniać. O ile w doktrynie oraz w orzecznictwie panuje zgoda co do tego, że karnoprawny obowiązek naprawienia szkody spełnia jednocześnie funkcje penalne oraz funkcję kompensacyjną⁹, o tyle kwestia relacji pomiędzy funkcjami określonego w przepisach prawa karnego obowiązku naprawienia szkody budzi w doktrynie i orzecznictwie wiele

⁷ Uzasadnienie do projektu Kodeksu karnego, Komisja ds. Reformy Prawa Karnego, Państwo i Prawo 1994, z. 3 - wkładka, s. 31

⁸ J. Skorupka, Wybrane zagadnienia z problematyki funkcji kompensacyjnej prawa karnego [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.) Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010, s. 33

⁹ Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 22 i cytowane tam: literatura i orzecznictwo

wątpliwości. Wskazuje się, że już samo umiejscowienie obowiązku naprawienia szkody w katalogu środków karnych świadczy o niewątpliwym podniesieniu znaczenia konieczności kompensacji szkód w prawie karnym¹⁰, jednakże nie sposób pomijać, że celem omawianego środka karnego jest nie tylko naprawienie szkód czy też zrekompensowanie krzywd wyrządzonych przestępstwem, lecz także oddziaływanie na sprawcę o charakterze prewencyjno - wychowawczym¹¹.

W rezultacie wprowadzenia obowiązku naprawienia szkody do katalogu środków karnych w doktrynie prawa karnego rozpoczęła się dyskusja nad skomplikowanym charakterem prawnym tegoż środka, obrazująca zderzenie jego cywilistycznej natury z penalnym usytuowaniem. Za penalnym charakterem tegoż środka przemawia między innymi samo jego usytuowanie, powodujące konieczność odpowiedniego stosowania do niego dyrektyw wymiaru kary, określonych w art. 56 kk w zw. z art. 53 kk. Zgodnie z art. 53 § 1 kk sąd wymierza karę według swego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. W doktrynie prawa karnego nie budzi przy tym wątpliwości, że obowiązek naprawienia szkody orzekany w prawie karnym spełnia omówione w powołanym przepisie cele prewencji ogólnej i szczególnej, jak też zaspokaja społeczne poczucie sprawiedliwości, działając przy tym wychowawczo¹². Wskazuje się wręcz, że obowiązek naprawienia szkody orzekany jako środek karny spełnia funkcję kompensacyjną, szczególnoprewencyjną, ogólnoprewencyjną, a także sprawiedliwościową, a zatem wszystkie funkcje penalne (o uzna się kompensację za jeden z celów kary)¹³.

Ponadto orzeczenie prawnokarnego obowiązku naprawienia szkody, w odróżnieniu od odszkodowania orzekanego na gruncie prawa cywilnego, ma charakter konstytutywny, podczas gdy zasądzenie odszkodowania w procesie cywilnym ma charakter deklaratoryjny. Oznacza to, iż w przypadku prawnokarnego obowiązku naprawienia szkody zobowiązanie do wykonania tegoż obowiązku powstaje dopiero w momencie jego orzeczenia, gdy tymczasem

¹⁰ A. Marek, T. Oczkowski, op. cit., s. 691

¹¹ A. Marek, op. cit., s. 131

¹² Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 25 – 26; J. Skorupka, op. cit., s. 44 - 45

¹³ Z. Sienkiewicz, Kilka uwag o funkcjach obowiązku naprawienia szkody w projekcie kodeksu karnego, Przegląd Sądowy 1994, z. 1, s. 76 - 77

na gruncie prawa cywilnego już samo wyrządzenie szkody powoduje zobowiązanie do jej naprawienia.

Co więcej, w myśl art. 46 § 1 kk stanowiącego, iż przy nakładni obowiązku naprawienia szkody nie stosuje się przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia, możliwe jest zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody przez sąd karny, nawet w wypadku gdyby termin przedawnienia roszczenia przewidziany przez prawo cywilne pozwalał sprawcy na uniknięcie cywilnoprawnej odpowiedzialności odszkodowawczej. Powyższe stanowi kolejny argument za penalnym charakterem obowiązku naprawienia szkody.

Z drugiej strony, jak słusznie zauważa A. Muszyńska: „Pomimo włączenia analizowanego obowiązku w zakres środków reakcji karnej nie należałoby jednak tracić z pola widzenia jego cywilistycznych powiązań, ujawniających się w szczególności przy oznaczeniu szkody, której cywilistyczna natura wyraźnie dochodzi do głosu, oraz określaniu granic jej naprawienia”¹⁴. Nie sposób także pominąć, że wskazywany art. 46 § 1 kk stanowi o niestosowaniu do obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego wyłącznie przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia. Oznacza to, że w pozostałym zakresie przepisy prawa cywilnego znajdują w pełni zastosowanie, co powoduje kolejne wątpliwości, między innymi w zakresie konieczności pogodzenia zasady indywidualizacji kar i środków karnych z mającą pierwszeństwo w prawie cywilnym, w przypadku wielości współsprawców, zasadą orzekania odszkodowania solidarnie. Powyższa problematyka omówiona zostanie w kolejnych częściach pracy, na tym etapie wskazać jedynie należy, że w doktrynie prawa karnego pojawiają się w związku z wymienionymi problemami porównania dyskusji na temat charakteru prawnego obowiązku naprawienia szkody z węzłem gordyjskim¹⁵.

W ocenie autora niniejszej rozprawy, o ile kompensacja nie zostanie uznana za jeden z celów kary, obowiązek naprawienia szkody jako środek karny jawi się jako środek o mieszanym, cywiloprawnym i penalnym charakterze. Na pierwszy plan zdaje się przy tym wysuwać kompensacyjna funkcja tegoż środka. Z kolei uznanie kompensacji za jeden z celów kary powoduje, że nie należy przeciwstawiać kompensacyjnej funkcji obowiązku naprawienia szkody z jego funkcjami penalnymi, wówczas bowiem taki zabieg byłby nieuzasadniony z metodologicznego punktu widzenia¹⁶.

¹⁴ A. Muszyńska, *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010, s. 134

¹⁵ B. Janiszewski, *Kompensacja szkód jako zadanie prawa karnego* [w:] Z. Ofiarski (red.), *Księga jubileuszowa z okazji 15 – lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 2004, s. 323

¹⁶ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 27 - 28

W związku z powyższym nie budzi wątpliwości, iż jakkolwiek celem wprowadzenia obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego było dążenie ustawodawcy do zapewnienia szerokiej ochrony interesów pokrzywdzonych, to jednak na spełnianie tegoż celu w dużej mierze wpływ miały dalsze zmiany konstrukcji obowiązku naprawienia szkody, jak też orzecznictwo kształtujące się na łamach zmieniającej się kodyfikacji. W pewnych sytuacjach – co będzie omawiane przy szczegółowej analizie poszczególnych zmian konstrukcji obowiązku naprawienia szkody – można było mieć wątpliwości, czy pomimo intencji ustawodawcy zapewnienia lepszej ochrony ofiar przestępstw, karnoprawny obowiązek naprawienia szkody zapewnia należytą ochronę osób pokrzywdzonych, czy też jego konstrukcja działa wręcz na ich niekorzyść¹⁷.

§ 2. Uregulowanie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego w okresie od 1 września 1998 r. do 8 czerwca 2010 r.

Warunki i tryb orzekania wymienionego w art. 39 pkt. 5 kk obowiązku naprawienia szkody przewidziane zostały w art. 46 § 1 kk. Przepis ten w brzmieniu pierwotnym, przewidywał, iż w razie skazania za przestępstwo spowodowania śmierci, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji lub przestępstwo przeciwko środowisku, mieniu lub obrotowi gospodarczemu, sąd, na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej, orzeka obowiązek naprawienia wyrządzonej szkody w całości albo w części; przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia oraz możliwości zasądzenia renty nie stosuje się. Art. 46 § 2 kk stanowił natomiast, że zamiast obowiązku naprawienia szkody sąd może orzec na rzecz pokrzywdzonego nawiązkę w celu zadośćuczynienia za ciężki uszczerbek na zdrowiu, naruszenie czynności narządu ciała, rozstrój zdrowia, a także za doznaną krzywdę.

Z dniem 1 lipca 2007 r. art. 46 § 1 kk został zmieniony przez art. 98 pkt 1 ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy¹⁸. Przedmiotowa zmiana polegała na dodaniu do katalogu przestępstw, za które istniała możliwość orzeczenia obowiązku

¹⁷ Problemy te zauważone zostały już w trakcie dyskusji nad reformą prawa karnego przed wprowadzeniem kodeksu karnego z 1997 r. E. Bieńkowska oceniając projekt kodeksu karnego z 1997 r. konkludowała wówczas, że z jednej strony projekt ten oznaczał pewien postęp w sferze ochrony ofiar przestępstw, ale z drugiej strony nie był w tym w pełni konsekwentny. Tak: E. Bieńkowska, Projekt kodyfikacji karnej a zabezpieczenie interesów ofiar przestępstw, Państwo i Prawo 1995, z. 4, s. 73

¹⁸ Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy, Dz. U., Nr 89, poz. 589

naprawienia szkody, nowej kategorii tj. przestępstw przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową. W pozostałym zakresie konstrukcja powołanego przepisu, jak też art. 46 § 2 kk, nie uległa zmianie.

W takim też kształcie obowiązek naprawienia szkody jako środek karny funkcjonował w prawie karnym do dnia 8 czerwca 2010 r., kiedy to art. 46 kk w całości zmieniony został przez art. 1 pkt 10 ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw¹⁹.

1. Skazanie za przestępstwo z katalogu art. 46 § 1 kk.

Zgodnie z art. 46 § 1 kk możliwość orzeczenia środka karnego obowiązku naprawienia szkody ograniczona została do skazania sprawcy przestępstwa za czyn zaliczony do przewidzianych w tym przepisie kategorii przestępstw. Zauważyć przy tym należy, że do pierwszej z karnomaterialnych podstaw orzekania obowiązku naprawienia szkody zaliczone zostało skazanie, które to należy rozumieć szerzej niż uznanie sprawcy za winnego i wymierzenie mu za popełniony czyn kary. O ile ustalenie winy sprawcy przestępstwa stanowiło warunek *sine qua non* orzeczenia obowiązku naprawienia szkody, o tyle wymierzenie kary za popełniony czyn nie było już warunkiem koniecznym w celu orzeczenia omawianego środka karnego.

Zgodnie z przewidzianymi w Kodeksie karnym uregulowaniami (art. 59 kk oraz nadzwyczajnym złagodzeniem kary z art. 60 kk), w konkretnych wypadkach sąd uprawniony był do odstąpienia od wymierzenia kary i poprzestania na orzeczeniu samego środka karnego (w tym również obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego wymienionego w art. 39 pkt. 5 kk). Zgodnie z art. 59 kk w pierwotnym brzmieniu: jeżeli przestępstwo zagrożone było karą pozbawienia wolności nie przekraczającą 3 lat albo alternatywnie karami wymienionymi w art. 32 pkt 1-3 (grzywną, ograniczeniem wolności lub karą pozbawienia wolności) i społeczna szkodliwość czynu nie była znaczna, sąd mógł odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli orzekał równocześnie środek karny, a cele kary miały zostać przez ten środek spełnione. Powołany przepis zmieniony został z dniem 12 marca 2007 r. przez art. 1 pkt 4 ustawy z dnia

¹⁹ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U., Nr 206, poz. 1589

16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw²⁰, przy czym zmiana ta polegała na wyłączeniu możliwości zastosowania przedmiotowej regulacji do sprawcy występku o charakterze chuligańskim. W takim też brzmieniu art. 59 kk funkcjonował do 8 czerwca 2010 r., kiedy zmieniony został przez art. 1 pkt 14 ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw²¹ i uzyskał brzmienie: jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat albo karą łagodniejszego rodzaju i społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna, sąd może odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli orzeka równocześnie środek karny, a cele kary zostaną przez ten środek spełnione (art. 59 § 1 kk), przy czym przepisu tego nie stosuje się do sprawcy występku o charakterze chuligańskim (art. 59 § 2 kk).

Z kolei na podstawie art. 60 § 1 kk sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w wypadkach przewidzianych w ustawie oraz w stosunku do młodocianego, jeżeli przemawiają za tym względy określone w art. 54 § 1 kk. Z kolei zgodnie z art. 60 § 7 kk jeżeli czyn zagrożony jest alternatywnie karami wymienionymi w art. 32 pkt 1-3 (grzywną, ograniczeniem wolności lub karą pozbawienia wolności), nadzwyczajne złagodzenie kary polega na odstąpieniu od wymierzenia kary i orzeczeniu środka karnego wymienionego w art. 39 pkt 2-8 kk. Jak stanowi powołany przepis, w omawianym wypadku wyłączona jest możliwość odstąpienia od orzeczenia środka karnego przy jednoczesnym odstąpieniu od wymierzenia kary, co przewidziane zostało w art. 61 § 2 kk. Wskazane przepisy w dalszym ciągu zachowały kształt przewidziany w pierwotnej wersji Kodeksu karnego.

W doktrynie wskazuje się zatem, iż pierwszoplanowe znaczenie dla zastosowania środka karnego z art. 46 § 1 kk ma stwierdzenie przez sąd karny popełnienia przestępstwa przez sprawcę, przypisanie mu winy, zaś następstwem wydania orzeczenia skazującego może być nałożenie na sprawcę obowiązku naprawienia szkody²². Fakt, iż odstąpienie od wymierzenia kary należy traktować jako skazanie wynika przy tym wprost z art. 107 § 5 kk, który stanowi, iż w razie odstąpienia od wymierzenia kary, zatarcie skazania następuje z mocy prawa z upływem roku od wydania prawomocnego orzeczenia.

²⁰ Ustawa z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 226, poz. 1648

²¹ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 206, poz. 1589

²² A. Marek, T. Oczkowski, op. cit., s. 705

Ustalenie winy sprawcy nie zawsze jednak prowadzi do skazania, czego przykładem jest instytucja warunkowego umorzenia postępowania z art. 66 § 1 kk. W doktrynie nie budzi wątpliwości, iż warunkowe umorzenie postępowania jest orzeczeniem innego rodzaju aniżeli skazanie w warunkach art. 46 § 1 kk, czego konsekwencją jest brak możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego²³. W doktrynie prawa karnego pojawiło się, co prawda, również stanowisko uznające orzeczenie obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 kk za obligatoryjne przy warunkowym umorzeniu postępowania²⁴, jednakże wyrażony pogląd uznać należy za całkowicie chybiony. Fakt, iż wskazane stanowisko nie może zyskać aprobaty wynika zresztą z art. 67 § 3 kk, gdzie wskazano, iż umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości albo w części, a może na niego nałożyć obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt 1-3, 5-6a, 7a lub 7b, a ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 lub nawiązkę oraz zakaz prowadzenia pojazdów, wymieniony w art. 39 pkt 3, do lat 2. Należy jednoznacznie podkreślić, że zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego nie jest środkiem karnym z art. 39 pkt 5 kk, bowiem jak wynika z językowej wykładni art. 67 § 3 kk do zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody należy wówczas stosować reguły z art. 72 § 2 kk.

W art. 67 § 3 kk wymienione zostały odrębne cztery kategorie środków karnoprawnych: obligatoryjny obowiązek naprawienia szkody w całości lub części, następnie fakultatywne w orzekaniu przez sąd: poszczególne obowiązki z art. 72 § 1 k.k., świadczenie pieniężne z art. 39 pkt 7 k.k. i zakaz z art. 39 pkt 3 k.k. Należy przy tym zauważyć, że w przypadku orzekanych przy warunkowym umorzeniu postępowania środków karnych – zostały one w art. 67 § 3 kk oznaczone wprost jako środki karne z art. 39 kk. Oznaczenia takiego brak w przypadku zobowiązania do naprawienia szkody, stąd uznać należy, że nie jest ono w tym przypadku orzekane jako środek karny, należy natomiast do niego stosować reguły

²³ M. Szewczyk, Środki karne. Komentarz do art. 46 – 52 kk, [w:] A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2007, s. 639; Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 57; A. Muszyńska, Naprawienie szkody..., s. 140

²⁴ D. Kaczorkiewicz, D. Tarnowska, Rozstrzygnięcia sądu w przedmiocie naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010, s. 279

z art. 72 § 2 kk, pozwalające w tym przypadku m.in. na określenie terminu wykonania obowiązku naprawienia szkody²⁵.

Również w orzecznictwie wskazuje się, że warunkowe umorzenie postępowania karnego, jako instytucja prawa karnego zamieszczona w Rozdziale VIII kk (art. 66-68) nie jest formą ani odmianą warunkowego skazania. Fakt skazania sprawcy jako warunek *sine qua non* orzeczenia środka karnego nawiązki (odpowiednio: obowiązku naprawienia szkody) został przez ustawodawcę wyraźnie wskazany w dyspozycji art. 46 § 1 kk²⁶.

Należy zauważyć, iż możliwość orzeczenia środka karnego z art. 39 pkt. 5 kk ograniczona została do sytuacji, gdy orzeczony wyrok skazujący dotyczył popełnienia co najmniej jednego z przestępstw, które zostały wymienione w art. 46 § 1 kk. Jak słusznie zauważył Z. Gostyński²⁷ w przepisie tym brak było jednolitych kryteriów co do sposobu wyciszczenia wskazanych w nim przestępstw, bowiem część z nich została wyraźnie określona przez ich nazwanie, natomiast pozostała część przez wskazanie rodzajowego przedmiotu ochrony. Do pierwszej ze wskazanych kategorii należy zaliczyć spowodowanie śmierci, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu oraz naruszenie czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, podczas gdy do drugiej ze wskazanych kategorii należą grupy przestępstw: przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, przeciwko środowisku, przeciwko mieniu, przeciwko obrotowi gospodarczemu. Od dnia 1 lipca 2007 r. na skutek nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy do katalogu określonych rodzajowo przestępstw, za które istniała możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody, dodana została nowa kategoria tj. przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową.

Odnośnie możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego w przypadku skazania za spowodowanie śmierci, wskazać należy, iż Kodeks karny określał w tym wypadku jedynie skutek popełnionego czynu. Tym samym możliwe było nałożenie omawianego środka karnego zarówno w przypadku popełnienia wymagających umyślności wszystkich typów zabójstwa, jak też nieumyślnego spowodowania śmierci określonego w art. 155 kk oraz określonego w art. 156 § 3 kk przestępstwa z winy kombinowanej – spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, którego następstwem była śmierć

²⁵ Podobna argumentacja odnośnie świadczenia pieniężnego orzeczonego na mocy art. 67 § 3 k.k. (prowadząca do odmiennego niż przy naprawieniu szkody wniosku, iż świadczenie pieniężne jest wówczas środkiem karnym) przedstawiona została w wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 30 września 2008 r., II AKa 282/08, Lex nr 509106

²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2004 r., V KK 373/03, Lex nr 162576

²⁷ Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 60

człowieka. Podobnie istniała możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 kk w przypadku skazania sprawcy za umyślnie – nieumyślnie przestępstwo z art. 158 § 3 kk polegające na braniu udziału w bójce lub pobiciu, którego następstwem była śmierć człowieka. Zgodzić należy się też z Z. Gostyńskim²⁸, iż możliwość orzeczenia środka karnego obowiązku naprawienia szkody istniała również w przypadku zachowania sprawcy polegającego na popełnieniu przestępstwa związanego z przerwaniem ciąży, którego skutkiem była śmierć płodu – rozumiana jako śmierć człowieka określona w art. 46 § 1 kk. Szerzej idące rozważania odnośnie przestępstw związanych z przerwaniem ciąży oraz możliwości przypisania za ich popełnienie skutku w postaci śmierci człowieka wykraczają poza ramy niniejszej pracy. Należy jedynie zauważyć, że art. 38 Konstytucji RP²⁹ poręcza ochronę życia człowieka, a więc jednostki już narodzonej, a nie tylko poczętej, bowiem tak termin ten rozumiany jest w medycynie i prawie, w odróżnieniu od szerzej rozumianego pojęcia istota ludzka, którego w danym przepisie nie spotykamy. Art. 38 Konstytucji RP stanowi, iż Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia.

Co do możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w przypadku skazania za spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu oraz naruszenie czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia – wskazanie w art. 46 § 1 kk znamion określających stronę przedmiotową tych typów przestępstw, nie pozostawia wątpliwości, iż chodziło o skazanie za czyny z art. 156 § 1 lub 2 kk albo za czyn z art. 157 § 1, 2 lub 3 kk.

Z kolei w zakresie wskazania w art. 46 § 1 kk jedynie rodzajowego przedmiotu ochrony co do przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, przeciwko środowisku, przeciwko mieniu, przeciwko obrotowi gospodarczemu, a od dnia 1 lipca 2007 r. również przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową, wskazać należy, iż w tym zakresie możliwe było orzeczenie obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 kk co do wszystkich przestępstw stypizowanych w rozdziałach XXI, XXII, XXXV, XXXVI oraz od 1 lipca 2007 r. również rozdziału XXVIII kk.

W trakcie dyskusji nad reformą prawa karnego w doktrynie pojawiły się, zarówno głosy aprobowujące stypizowanie przez ustawodawcę w art. 46 § 1 kk jedynie poszczególnych grup przestępstw, za popełnienie których możliwe było orzeczenie środka karnego obowiązku naprawienia szkody, jak też głosy krytyczne co do takiego zawężenia. Z jednej strony

²⁸ Tamże, s. 60

²⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483

wskazywano, iż rozwiązanie przyjęte w art. 46 § 1 kk należało uznać za racjonalne, bowiem stypizowano w nim grupy przestępstw, w przypadku których najczęściej dochodziło do wyrządzenia szkód, rozwiązanie konfliktu pomiędzy sprawcą czynu a pokrzywdzonym miało bardzo ważne znaczenie, zaś ciężar gatunkowy i stopień społecznej szkodliwości nie musiał każdorazowo obligować do stosowania surowej lub w ogóle tradycyjnej represji³⁰. Z drugiej strony rozwiązanie powyższe poddane zostało krytyce. Podnoszono, iż brak jest uzasadnienia do zawężenia możliwości orzekania omawianego środka karnego tylko do wskazanych w art. 46 § 1 kk grup przestępstw, skoro potencjalnie istniała możliwość wyrządzenia szkody przez popełnienie również innych przestępstw, nie ujętych w tymże przepisie. E. Bieńkowska oceniając wstępny projekt części ogólnej kodeksu karnego, a w szczególności regulacji obowiązku naprawienia szkody jako samodzielnego środka karnego wskazywała już wówczas na problemy, które wiązały się z przyjętym sposobem orzekania tegoż środka. Autorka wskazywała, iż trudno jest znaleźć odpowiedź na pytanie dlaczego środek ten miałby być orzekany tylko i wyłącznie na wniosek a nie z urzędu, jak też podnosiła, iż brak jest odpowiedzi na pytanie czemu obowiązek naprawienia szkody jako środek karny miałby być orzekany jedynie co do kategorii przestępstw wymienionych w tymże przepisie, a nie również co do innych czynów zabronionych³¹. W związku z powyższym Autorka oceniając projekt kodeksu karnego z 1997 r. konkludowała, iż z jednej strony projekt ten oznaczał pewien postęp w sferze ochrony ofiar przestępstw, jednak z drugiej strony nie był w tym w pełni konsekwentny³². W doktrynie wskazywano ponadto, iż w przypadku naprawienia szkody orzekałego jako środek probacyjny nie było ograniczenia do niektórych tylko przestępstw, dlatego też nie występowały jasne i racjonalne podstawy do tego rodzaju ograniczenia przy naprawieniu szkody orzekałym jako środek karny³³.

Należy jednoznacznie opowiedzieć się za poglądami wskazującymi na celowość nie zawężania przez ustawodawcę możliwości orzekania omawianego środka karnego tylko do określonych grup przestępstw. Konieczność zmiany art. 46 kk zauważył też ustawodawca, przy czym w wyniku dokonanej nowelizacji, od dnia 8 czerwca 2010 r. istnienie możliwość orzekania obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego za jakiegokolwiek przestępstwo, którym wyrządzona została szkoda.

³⁰ K. Buchała, System kar, środków karnych i środków zabezpieczających w projekcie kodeksu karnego, Państwo i Prawo 1991, nr 6, s. 27

³¹ E. Bieńkowska, Standardy europejskie..., s. 99

³² E. Bieńkowska, Projekt kodyfikacji karnej a zabezpieczenie interesów ofiar przestępstw, Państwo i Prawo 1995, z. 4, s. 73

³³ W. Zalewski, Sprawiedliwość naprawcza..., s. 275

2. Wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej

Kolejną z przesłanek orzeczenia przez sąd na podstawie art. 46 § 1 kk obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części było do dnia 8 czerwca 2010 r. skuteczne złożenie przez pokrzywdzonego lub inną osobę uprawnioną wniosku o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem z katalogu tegoż przepisu. Art. 46 § 1 kk stanowił, iż w przypadku spełnienia m.in. tej przesłanki orzeczenie przez sąd środka karnego obowiązku naprawienia szkody było obligatoryjne. Od dnia 8 czerwca 2010 r. istnieje możliwość orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody również z urzędu.

Należy przy tym zauważyć, iż wcześniejsze uzależnienie możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody od wniosku pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej stanowiło wyjątek od zasady orzekania środków karnych z urzędu. Analiza uzależnienia orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody od wniosku w tym zakresie, doprowadziła do wyrażenia w doktrynie sprzecznych poglądów – począwszy od akceptacji a skończywszy na krytyce obowiązującego wówczas rozwiązania. Do pierwszej grupy należy zaliczyć poglądy reprezentowane przez Z. Gostyńskiego, który wprost wskazywał, że chociaż obowiązek naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 kk stanowił wyjątek od samej natury środków karnych – sprawiającej, że ich orzekanie odbywa się z urzędu – to jest to wyjątek uzasadniony. Autor ten wskazywał, że przyjęte rozwiązanie chroniło interesy pokrzywdzonego, bowiem z uwagi na określone w art. 107 § 2 kpk³⁴ konsekwencje nałożenia obowiązku naprawienia szkody mogłoby, w przypadku braku wymagania wniosku pokrzywdzonego, dojść do pozbawienia go prawa wyboru drogi dochodzenia roszczeń cywilnych, gdy tymczasem nie sposób wykluczyć sytuacji, gdy pokrzywdzony preferowałby drogę procesu cywilnego³⁵. Odmienne omawianą konstrukcję przepisu art. 46 § 1 kk oceniała

³⁴ Przepis ten stanowił, że za orzeczenie co do roszczeń majątkowych uważa się również orzeczenie nakładające obowiązek naprawienia szkody, jeżeli nadaje się ono do egzekucji w myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego.

³⁵ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 54 – 55. Należy zauważyć, że w późniejszym piśmiennictwie wyrażone zostało kategoryczne przekonanie, iż uzależnienie orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody od wniosku uznawane było przez Z. Gostyńskiego za sprzeczne z naturą środków karnych. Tak: R. A. Stefański, *Procesowe aspekty środka karnego obowiązku naprawienia szkody*, [w:] Z. Cwiągalski, G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody*, Warszawa 2010, s. 227. O ile zgodzić należy się z powołanym autorem, że Z. Gostyński wskazywał na wyjątkowy charakter obowiązku naprawienia szkody na tle innych środków karnych, o tyle zauważyć należy, iż jednocześnie uzasadniał on powyższy wyjątek dobrem pokrzywdzonego. Powyższe nie pozwala na uznanie Z. Gostyńskiego za przeciwnika orzekania obowiązku naprawienia szkody jedynie na wniosek, wprost przeciwnie – autor ten zdaje się być zwolennikiem takiego rozwiązania, szeroko je uzasadniając.

E. Bieńkowska, która analizując praktykę funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości krytykowała proponowane wówczas zmiany w projekcie Kodeksu karnego – mające na celu wprowadzenie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, ale orzekałego tylko i wyłącznie na wniosek i jedynie w odniesieniu do ograniczonego katalogu przestępstw³⁶. Autorka wskazywała, iż brak jest racjonalnego uzasadnienia do uzależnienia orzekania środka karnego z art. 39 pkt. 5 kk wyłącznie od skutecznie złożonego wniosku.

Jak już wskazywano, obecnie – od 8 czerwca 2010 r. – istnieje możliwość orzeczenia przez sąd obowiązku naprawienia szkody z urzędu, co nie wyklucza jednak złożenia przez pokrzywdzonego stosownego wniosku w tym zakresie. Powyższa problematyka omówiona zostanie w dalszej części pracy.

W tym miejscu rozważenia wymaga natomiast kwestia kręgu osób uprawnionych do składania wniosku o orzeczenie środka karnego obowiązku naprawienia szkody. Jak stanowił art. 46 § 1 kk w brzmieniu sprzed 8 czerwca 2010 r., uprawnienie powyższe przysługiwało pokrzywdzonemu lub innej osobie uprawnionej. Pojęcie pokrzywdzonego, pomimo ścisłego związku z prawem karnym materialnym, nie zostało jednak w Kodeksie karnym zdefiniowane. Definicję legalną pokrzywdzonego odnaleźć natomiast można w art. 49 kpk, który wymaga przytoczenia w całości:

"Art. 49 § 1. Pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo.

§ 2. Pokrzywdzonym może być także instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, choćby nie miała osobowości prawnej.

§ 3. Za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia.

§ 4. W sprawach o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji, prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy kontroli państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania".

Z dniem 1 lipca 2007 r. do przepisu tego dodany został przez art. 99 ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy § 3a, który stanowi, że w sprawach o przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową, o których mowa w art. 218 – 221 oraz w art. 225 § 2 Kodeksu karnego, organy Państwowej Inspekcji Pracy

³⁶ E. Bieńkowska, Refleksje o reformie prawa karnego na tle wyników badania ankietowego ofiar przestępstw, Państwo i Prawo 1991, z. 5, s. 83

mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, jeżeli w zakresie swego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania.

Stąd też analiza pojęcia pokrzywdzonego wymaga uwzględnienia zarówno znaczenia materialnego, jak i procesowego (formalnego) tegoż pojęcia. W doktrynie przyjmuje się, że materialną istotę definicji pokrzywdzonego wyznaczają znamiona przestępstwa, w wyniku którego naruszono lub zagrożono dobru prawnemu. Z kolei z punktu widzenia procesowego pokrzywdzonym jest podmiot, którego jakiegokolwiek dobro prawne zostało naruszone lub zagrożone³⁷. Jak słusznie wskazywał Z. Gostyński dla stwierdzenia, czy *in concreto* można uznać daną osobę za pokrzywdzonego w rozumieniu art. 49 § 1 kpk niezwykle istotne jest właściwe ustalenie przedmiotu ochrony, co ma jednocześnie kluczowe znaczenie z punktu widzenia dopuszczalności stosowania art. 46 § 1 kk w odniesieniu do skazania za wymienione w tym przepisie przestępstwa, poprzez określenie rodzaju dobra prawnego³⁸.

Należy zauważyć, iż w orzecznictwie wyrażano w omawianym zakresie dość niejednolite poglądy, przy czym linia orzecznicza ewoluowała od szerokiego rozumienia pojęcia pokrzywdzonego przedstawianego jeszcze na gruncie obowiązywania dkpk³⁹ do przyjęcia wąskiej interpretacji tej definicji, odnoszącej się jedynie do zespołu znamion przestępstwa będącego przedmiotem postępowania oraz czynów współukaranych⁴⁰. Obecnie również w doktrynie dominuje pogląd, zgodnie z którym o statusie pokrzywdzonego przesądza bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego, które stanowi bezpośredni przedmiot ochrony udzielanej w przepisach prawa karnego materialnego⁴¹. Pogląd ten należy uznać za słuszny, jako zapobiegający dowolności w przyznawaniu legitymacji pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, co jest niedopuszczalne także w kontekście zakazu poddawania dziedziny stron procesowych wykładni rozszerzającej⁴². W odniesieniu do rozważanego zagadnienia podkreślał to W. Daszkiewicz pisząc: "Bezpośredniość o której mowa, zachodzi, gdy pomiędzy czynem zawierającym przedmiotowe znamiona przestępstwa a naruszeniem lub zagrożeniem dobra danego

³⁷ A. Muszyńska, op. cit., s. 101

³⁸ Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 62

³⁹ Uchwała Sądu Najwyższego Izby Karna oraz Wojskowa z dnia 26 listopada 1976 r., VI KZP 11/75. W uchwale tej wskazano m.in., że o tym, kto jest osobą pokrzywdzoną w konkretnej sprawie, decyduje dobro prawne tej osoby naruszone lub zagrożone przez sprawcę czynu, i to w sposób bezpośredni, choćby nie wynikało to wprost z opisu tego czynu i jego kwalifikacji prawnej

⁴⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 września 1999 r., I KZP 26/99

⁴¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2004, t. I, s. 282; Z. Gostyński (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2000, t. I, s. 278

⁴² Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 1931 r., II Pr 28/31

podmiotu nie ma ogniów pośrednich⁴³. Zgodnie z art. 49 § 3 kpk powyższy warunek bezpośrednio naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego nie dotyczy jedynie zakładu ubezpieczeń (tzw. wtórnego pokrzywdzonego), który uważany jest za pokrzywdzonego w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przestępstwem lub też zobowiązany jest do jej pokrycia.

Podobnie jak w odniesieniu do pojęć osoby fizycznej oraz osoby prawnej, których to definicji należy poszukiwać poza szeroko rozumianym prawem karnym⁴⁴, również zakres pojęciowy nazwy zakład ubezpieczeń nie został określony ani w materialnym prawie karnym, ani też w procedurze karnej. Celem ustalenia tejże nazwy odwołać należy się do przepisów ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej⁴⁵, która określa formy wykonywania działalności ubezpieczeniowej przez zakłady ubezpieczeniowe działające jako spółki akcyjne albo towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Pomijając w tym miejscu szersze rozważania na temat ewolucji prawa ubezpieczeniowego, kolejnych nowelizacji i zmian nazewnictwa, w tym zmiany w kodeksie cywilnym nazwy zakładu ubezpieczeń na pojęcie ubezpieczyciela, odnieść należy się do relacji pomiędzy omawianą dziedziną prawa ubezpieczeń a prawem karnym.

W doktrynie prawa karnego pojawiły się bowiem dwa, odmienne stanowiska co do interpretacji nazwy zakład ubezpieczeń, wykluczające oraz zaliczające w zakres tej nazwy – a zatem jako pokrzywdzonego – Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny. Z jednej strony wskazywano, iż pojęcie zakładu ubezpieczeń należy rozumieć w taki sposób, jaki jest przyjęty w prawie ubezpieczeń, natomiast analiza tego pojęcia na gruncie prawa ubezpieczeń nie pozwala na zaliczenie do tej kategorii również Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego⁴⁶. Z drugiej natomiast strony zaprezentowane zostało odmienne stanowisko, zgodnie z którym zakres nazwy zakład ubezpieczeń w rozumieniu Kodeksu postępowania karnego jest szerszy aniżeli tej użytej w ustawie o działalności ubezpieczeniowej⁴⁷. Powyższy pogląd uzasadniano wykładnią funkcjonalną tegoż pojęcia, wskazując, iż Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny faktycznie, w określonych w prawie ubezpieczeniowym przypadkach, realizuje zadania zakładu ubezpieczeń, stąd uzasadnione jest zaliczenie tegoż do pojęcia

⁴³ W. Daszkiewicz, Pokrzywdzony przestępstwem. Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze. Warszawa, 1998 z. 14, s. 148

⁴⁴ Do pojęcia osoby fizycznej odnosi się art. 8 § 1 kc, zgodnie z którym każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną, zaś do pojęcia osoby prawnej art. 33 kc, stanowiący, że osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną.

⁴⁵ Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej, Dz. U. z 2010 r., Nr 11, poz. 66

⁴⁶ Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 65

⁴⁷ R. A. Stefański, Zakład ubezpieczeń a proces karny, Prokuratura i Prawo 1996, nr 11, s. 54

zakładu ubezpieczeń, a zatem uznanie Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego za pokrzywdzonego⁴⁸. W ocenie autora niniejszej rozprawy taka interpretacja jest błędna. O ile *de lege ferenda* uzasadnione wydaje się zaliczenie Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego, obok zakładu ubezpieczeń do podmiotów mogących występować jako pokrzywdzony, o tyle *de lege lata* stan taki nie może zyskać akceptacji. Zgodzić należy się raczej z Z. Gostyńskim, iż pojęcie zakładu ubezpieczeń pochodzi z innej dziedziny prawa i jedynie incydentalnie pojawia się w Kodeksie postępowania karnego, a zatem należy je rozumieć w sposób przyjęty w ustawie o działalności ubezpieczeniowej, która nie zalicza Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego do zakładów ubezpieczeń.

Rozważenia w tym miejscu wymaga natomiast kwestia podmiotów, które mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego – w tym realizować uprawnienie do złożenia wniosku o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk. W doktrynie prawa karnego podmioty te dzieli się na dwa różne kręgi, tj. osoby zastępujące pokrzywdzonego – uprawnione do złożenia omawianego wniosku w imieniu i na rzecz pokrzywdzonego na podstawie art. 49 § 3a, art. 49 § 4, art. 51 § 2 i 3 kpk oraz oddzielnie osoby uprawnione do wykonywania wszystkich praw pokrzywdzonego po jego śmierci, na podstawie art. 52 § 1 kpk⁴⁹.

Zgodnie z art. 49 § 3a kpk w sprawach o przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową, o których mowa w art. 218 – 221 oraz w art. 225 § 2 Kodeksu karnego, organy Państwowej Inspekcji Pracy mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, jeżeli w zakresie swego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. Z kolei, jak stanowi art. 49 § 4 kpk w sprawach o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji, prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy kontroli państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. Powyższe przepisy stanowią podstawę prawną do aktywności procesowej wyżej wymienionych instytucji. Należy przy tym zauważyć, iż w omawianych wypadkach instytucje te nie są pokrzywdzonymi i nie działają w imieniu własnym, ale w interesie innych pokrzywdzonych. Co więcej, wskazane przepisy wykazują pewne podobieństwa, które uzasadniają ich łączne omówienie.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, że możliwość działania, zarówno organów Państwowej Inspekcji Pracy, jak też organów kontroli państwowej uzależniona została od

⁴⁸ A. Muszyńska, op. cit., s. 112

⁴⁹ A. Marek, T. Oczkowski, op. cit., s. 696

popelnienia w danym wypadku przestępstwa spełniającego warunki z tychże przepisów. W przypadku art. 49 § 3a kpk chodzi o czyny z art. 218 – 221 kk oraz z art. 225 § 2 kk, zaś w przypadku działania organów kontroli państwowej na podstawie art. 49 § 4 kpk chodzi o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej. Po wtóre, nie sposób pominąć, że zarówno organy Państwowej Inspekcji Pracy, jak i organy kontroli państwowej mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, wyłącznie wówczas, gdy w zakresie swego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania. Powyższe przesłanki muszą zostać spełnione łącznie w warunkach obu omawianych przepisów, aby właściwe organy mogły zostać uznane za uprawnione do złożenia wniosku o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk. Należy jednak zauważyć, że pomiędzy art. 49 § 3a kpk a art. 49 § 4 kpk zachodzi też znacząca różnica, bowiem działanie organów kontroli państwowej na podstawie art. 49 § 4 kpk determinuje też brak aktywności procesowej organu pokrzywdzonej instytucji. Z kolei w przypadku działania organów Państwowej Inspekcji Pracy nie jest wymagana bierność procesowa ze strony pokrzywdzonego.

Kolejnymi przepisami Kodeksu postępowania karnego przewidującymi wykonywanie praw pokrzywdzonego przez inne osoby są art. 51 § 2 kpk i art. 51 § 3 kpk. Zgodnie z pierwszym z powołanych przepisów jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje⁵⁰. Osoby te są też w takim wypadku uprawnione do złożenia wniosku w trybie art. 46 § 1 kk. Z dniem 1 lipca 2003 r.⁵¹ do art. 51 kpk dodany został § 3, który stanowi: jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęć pokrzywdzony pozostaje.

Oddzielną grupą mogącą wykonywać prawa pokrzywdzonego są osoby uprawnione do wykonywania wszystkich praw pokrzywdzonego po jego śmierci, na podstawie art. 52 § 1 kpk. W doktrynie prawa karnego przyjmuje się, iż sukcesja karnoprosesowych uprawnień pokrzywdzonego jest konstrukcją prawną niezależną od sukcesji prawnej na gruncie prawa

⁵⁰ Zgodnie z art. 98 § 1 kro rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Zgodnie z art. 99 kro jeżeli żadne z rodziców nie może reprezentować dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską, reprezentuje je kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy. Z kolei na podstawie art. 13 § 2 kc przedstawicielami ustawowymi ubezwłasnowolnionego całkowicie są rodzice lub opiekun, zaś na podstawie art. 16 § 2 kc przedstawicielem ustawowym ubezwłasnowolnionego częściowo jest kurator.

⁵¹ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U., Nr. 17, poz. 155

cywilnego⁵². Zgodnie z powołanym przepisem w razie śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe, a w wypadku ich braku lub nieujawnienia – prokurator. Art. 52 kpk podzielony został na dwa paragrafy dopiero z dniem 1 lipca 2003 r., przy czym § 1 zachował brzmienie dotychczasowego przepisu, z zastrzeżeniem, iż prokurator działa z urzędu. Z kolei nowo dodany § 2 art. 52 kpk uzyskał brzmienie: w wypadku gdy organ prowadzący postępowanie dysponuje informacjami o osobach najbliższych dla pokrzywdzonego, powinien pouczyć o przysługujących uprawnieniach co najmniej jedną z nich. Powyższe stanowi obowiązek organu prowadzącego postępowanie, przy czym zwrot „co najmniej” sugeruje, iż jest to wymaganie minimalne, bowiem gdy organ dysponuje informacjami o wielu osobach bliskich, powinien o stosownych uprawnieniach pouczyć każdą z nich. W doktrynie prawa karnego wskazuje się przy tym, iż obowiązkiem sądu jest każdorazowe pouczenie osoby najbliższej wstępującej w prawa zmarłego pokrzywdzonego o przysługującym prawie złożenia wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody⁵³.

Pojęcie „innej osoby uprawnionej” do złożenia wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 kk odnoszone było również do prokuratora – jako podmiotu uprawnionego do złożenia stosownego wniosku w imieniu i na rzecz pokrzywdzonego. Do dnia 1 lipca 2003 r., a zatem do dnia wejścia w życie nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r., powyższe uprawnienie prokuratora wywodziło się z art. 52 kpk uprawniającego go do wykonywania praw zmarłego pokrzywdzonego w wypadku braku lub nieujawnienia osób najbliższych. Stąd możliwość złożenia przez prokuratora wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 kk ograniczała się wówczas do konieczności działania w wypadku śmierci pokrzywdzonego. W orzecznictwie wskazywano wówczas wprost, że prokurator może złożyć wniosek określony w art. 46 § 1 kk tylko w warunkach wskazanych w art. 52 *in fine* kpk⁵⁴, przy czym dysponentem wniosku jest pokrzywdzony, a prokurator może jego wniosek inicjować, bądź ustosunkować się do złożonego wniosku⁵⁵. Powyższe poglądy utraciły aktualność⁵⁶ z dniem 1 lipca 2003 r. tj. z dniem wejścia w życie wspomnianej wcześniej nowelizacji Kodeksu postępowania

⁵² W. Daszkiewicz, Sukcesja procesowych praw pokrzywdzonego w postępowaniu karnym [w:] A. Marek (red.), Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza, Toruń 2004, s. 19

⁵³ M. Szewczyk, op. cit., s. 640

⁵⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2000 r., V KKN 145/00

⁵⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 marca 2002 r., II AKa 47/02

⁵⁶ Odmienne: J. Grajewski [w:] J. Grajewski, L. K. Paprzycki, S. Steinborn, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2006, t. II, s. 203

karnego, wprowadzającej art. 49a kpk, zgodnie z którym jeżeli nie wytoczono powództwa cywilnego, pokrzywdzony, a także prokurator, może aż do zakończenia pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej złożyć wniosek, o którym mowa w art. 46 § 1 Kodeksu karnego. Tym samym prokurator uznany został za równorzędny z pokrzywdzonym podmiot uprawniony do składania wniosku w trybie art. 46 § 1 kk we wskazanym terminie prekluzyjnym.

Omawiając procesowe aspekty wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 kk wskazać należy też na takie zagadnienia, jak termin do złożenia tegoż wniosku, sposób i formę złożenia wniosku, a także zagadnienie związania sądu złożonym wnioskiem o orzeczenie omawianego środka karnego.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, że do dnia 1 lipca 2003 r. ustawodawca nie przewidywał żadnego końcowego terminu na złożenie wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego. W doktrynie uznawano w związku z tym, iż złożenie omawianego wniosku przez pokrzywdzonego lub inną osobę uprawnioną było dopuszczalne aż do chwili udania się sądu na naradę przed wydaniem wyroku w I instancji⁵⁷. Jednocześnie zauważano, że co do zasady wniosek ten powinien być zgłaszany na etapie rozpoznawania sprawy w I instancji, jednak uznano też za możliwe złożenie omawianego wniosku w ramach postępowania odwoławczego w przypadku dopuszczenia się przez sąd I instancji uchybienia polegającego na braku pouczenia pokrzywdzonego o przysługującym mu prawie do złożenia wniosku z art. 46 § 1 kk⁵⁸.

Sytuacja powyższa uległa zmianie po dodaniu przez art. 1 pkt 15 ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, art. 49a kpk. Powyższy przepis ustanowił termin prekluzyjny na zgłoszenie wniosku o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk, stanowi bowiem, iż przedmiotowy wniosek może zostać zgłoszony do zakończenia pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej. W doktrynie prawa karnego termin z art. 49a kpk określa się bądź mianem terminu prekluzyjnego, lub też mianem terminu materialno –

⁵⁷ T. Grzegorzczak, Wniosek o naprawienie szkody w nowym prawie i postępowaniu karnym, Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze. Kodeks postępowania karnego, z. 3, Warszawa 1997, s. 58 - 59

⁵⁸ Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 73

procesowego, podkreślając przy tym, iż jest on nieprzekraczalny i nie ma możliwości jego przywrócenia⁵⁹.

Analizując przepis art. 49a kpk wskazać należy przede wszystkim, że pierwszym przesłuchaniem pokrzywdzonego na rozprawie głównej, do zakończenia, którego pokrzywdzony może złożyć wniosek o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk jest ujęte chronologicznie pierwsze przesłuchanie pokrzywdzonego w toku całego postępowania sądowego. W orzecznictwie wskazywano przy tym, iż odniesienie przez ustawodawcę terminu złożenia wniosku z art. 46 § 1 kk do pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej nie pozostawia innych możliwości interpretacyjnych niż te, które wynikają z wykładni językowej użytego sformułowania. Pozostając w zgodzie z regułami tejże wykładni, nie sposób jest nadawać walor pierwszego przesłuchania, także kolejnym przesłuchaniom pokrzywdzonego, do których dochodzi ze względu na prowadzenie rozprawy od początku. Sam fakt, że zasady procesu karnego nie wykluczają nawet wielokrotnego prowadzenia rozprawy od początku, nie może oznaczać przecież, iż w toku jednego procesu karnego wielokrotnie będzie następowało "pierwsze" przesłuchanie pokrzywdzonego⁶⁰. Wobec powyższego uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania nie otwiera, przesłuchanemu już wcześniej pokrzywdzonemu, drogi do złożenia przedmiotowego wniosku, którego nie zgłosił on do zakończenia tejże czynności⁶¹.

W praktyce funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości łatwo jednak wyobrazić sobie sytuację, kiedy do przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej w ogóle nie dojdzie – czy to z uwagi na nieobecność pokrzywdzonego na rozprawie z przyczyn, które nie dadzą się usunąć, czy też w przypadku wykonywania praw pokrzywdzonego przez inne podmioty z art. 51 i 52 kpk, nie występujące jednocześnie w sprawie w charakterze świadka⁶². W doktrynie prawa karnego przyjmuje się zatem, iż terminem końcowym na skuteczne złożenie wniosku o orzeczenie środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest co do zasady zakończenie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej (art. 49a kpk), jednak w sytuacji gdy pokrzywdzony nie został przesłuchany w toku rozprawy, należy

⁵⁹ W. Zalewski, Środki karne [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 32 – 116. Tom II, Warszawa 2011, s. 222

⁶⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 8 listopada 2007 r., II Aka 346/07, Krakowskie Zeszyty Sądowe 2008, z. 2, poz. 60

⁶¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 8 listopada 2007 r., II Aka 346/07, Krakowskie Zeszyty Sądowe 2008, z. 2, poz. 62

⁶² A. Marek, T. Oczkowski, op.cit., s. 695

dopuszczyć możliwość skutecznego złożenia omawianego wniosku na etapie głosów stron⁶³, a nawet do chwili udania się sądu na naradę i wydania orzeczenia⁶⁴.

Z kolei – co do zasady – nie jest dopuszczalne zgłoszenie wniosku o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk w ramach postępowania odwoławczego⁶⁵. W przypadku uchylenia zaskarżonego wyroku przez sąd odwoławczy dopuszczalność skutecznego zgłoszenia wniosku z art. 46 § 1 kk zależy, zarówno od kierunku zaskarżenia wyroku (należałoby to uznać za dopuszczalne wyłącznie w przypadku zaskarżenia wyroku na niekorzyść oskarżonego – art. 443 kpk), jak też jest limitowana granicami w jakich nastąpiło przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania⁶⁶.

W doktrynie wyrażono przy tym pogląd, iż w przypadku złożenia wniosku o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk po terminie z art. 49a kpk wniosek ten podlega oddaleniu postanowieniem sądu, które jest niezaskarżalne⁶⁷. Wydaje się, iż z proceduralnego punktu widzenia pogląd ten należałoby sprecyzować w ten sposób, iż w przypadku zbyt późnego złożenia wniosku z art. 46 § 1 kk sąd winien odmówić przyjęcia takiego wniosku, a nie go oddalać. Rzeczywiście natomiast postanowienie sądu w tym zakresie byłoby niezaskarżalne i mogłoby podlegać co najwyżej kontroli odwoławczej – w ramach podniesienia stosownego zarzutu w apelacji od wyroku sądu I instancji (art. 447 § 3 kpk). W orzecznictwie wskazywano w tym zakresie, iż termin z art. 49a kpk jest terminem prekluzyjnym, którego nie można przekroczyć oraz który nie podlega przywróceniu⁶⁸. Sąd

⁶³ M. Szewczyk, op. cit., s. 641

⁶⁴ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 72; W. Grzeszczyk, *Główne kierunki zmian kodeksu postępowania karnego (część I)*, Prokuratura i Prawo 2003, Nr 5, s. 8 – 9. Odmienny pogląd wyrażony został przez T. Grzegorzycy, zdaniem którego w sytuacji, gdy nie dochodzi do przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej terminem końcowym na skuteczne złożenie wniosku o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk jest albo odczytanie protokołu z przesłuchania pokrzywdzonego złożonego na etapie postępowania przygotowawczego (art. 391 § 1 kpk), albo ujawnienie jego zeznań bez odczytywania na podstawie art. 394 § 2 kpk. Tak: T. Grzegorzycy, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 208. Powyższy pogląd nie zyskał akceptacji w doktrynie, co więcej powyższe skutkowałoby znacznym osłabieniem faktycznej pozycji pokrzywdzonego w procesie karnym i swoistą blankietowością możliwości złożenia wniosku o naprawienie szkody np. w przypadku, gdy pokrzywdzony nie stawił się na rozprawę z przyczyny, która nie dała się usunąć.

⁶⁵ W doktrynie słusznie wskazuje się przy tym, iż jedynym wyjątkiem w tym zakresie byłoby dopuszczenie się przez sąd I instancji naruszenia przepisów postępowania polegającego na braku pouczenia pokrzywdzonego o przysługującej mu możliwości do złożenia omawianego wniosku. Tak: Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 73

⁶⁶ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 73 – 74

⁶⁷ K. T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 150

⁶⁸ Tak: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 27 kwietnia 2005 r., II AKa 65/05; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lipca 2010 r., II KK 291/09

niedotrzymanie terminu z art. 49a kpk powoduje utratę uprawnienia do domagania się orzeczenia przez sąd naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 kk⁶⁹.

Na marginesie zauważyć należy, że ustawa karnoprosesowa precyzuje jedynie termin końcowy na zgłoszenie omawianego wniosku, stąd nie budzi wątpliwości, iż wniosek o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk może być zgłoszony w każdym czasie, również na etapie postępowania przygotowawczego – brak jest bowiem wymogu zgłaszania go dopiero na rozprawie.

Podobnie brak jest szczegółowych wymagań, jeżeli chodzi o formę w jakiej wniosek o orzeczenie środka karnego obowiązku naprawienia szkody powinien być zgłoszony. Wobec powyższego uznać należy, iż wniosek ten może zostać zgłoszony w dowolnej formie, czy to ustnie do protokołu, czy też w formie pisma procesowego. Oczywiście w przypadku złożenia wniosku o naprawienie szkody w postaci pisma procesowego, wniosek ten będzie musiał spełniać ogólne wymagania z art. 119 § 1 kpk, tj. zawierać oznaczenie organu, do którego jest wniosek skierowany, oraz sprawy, której dotyczy, oznaczenie oraz adres wnoszącego pismo, treść wniosku w miarę potrzeby z uzasadnieniem, datę i podpis składającego wniosek. Należy przy tym liczyć się z konsekwencjami braku spełnienia wymagań formalnych, mianowicie możliwości wezwania do usunięcia braków formalnych w terminie 7 dni (art. 120 § 1 kpk), a w przypadku nieuzupełnienia braków w terminie – z uznaniem wniosku za bezskuteczny (art. 120 § 2 kpk). Jak wskazuje się w orzecznictwie termin z art. 120 kpk nie jest terminem zawitym, a więc nie podlega procedurze przywracania. Nie wyklucza to jednak ponownego dokonania czynności, która została uznana za bezskuteczną, ale pod warunkiem, że nie upłynął jeszcze termin do jej dokonania⁷⁰. W przypadku konieczności ponownego złożenia wniosku z art. 46 § 1 kk, wobec uznania go za bezskuteczny w sytuacji opisanej wyżej – będzie to możliwe wyłącznie, gdy nie upłynął jeszcze termin z art. 49a kpk dla skutecznego zgłoszenia wniosku o naprawienie szkody.

W doktrynie wyrażono przy tym pogląd, iż warunkiem koniecznym i wystarczającym do orzeczenia przez sąd środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest jednoznaczne wyrażenie woli orzeczenia przez sąd tego środka karnego, z jednoczesnym wskazaniem podmiotu, na rzecz którego ten obowiązek ma być nałożony⁷¹. Zauważyć jednak wypada, że jak wskazuje się w piśmiennictwie, brak jakichkolwiek przepisów, które określałyby

⁶⁹ R. A. Stefański, *Procesowe aspekty...*, s. 33

⁷⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2008 r., III KZ 85/08

⁷¹ J. Kowalska, D. Skrzyńska, *Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2001, nr 1, s. 46

obligatoryjne elementy treści omawianego wniosku powoduje, iż sam wniosek ma charakter zdecydowanie odformalizowany⁷². Dlatego też uznać należy, iż samo wyrażenie przez uprawnionego woli naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem jest elementem wystarczającym dla orzeczenia przez sąd omawianego środka karnego (w sytuacji, gdy ziszczy się przesłanki tegoż orzeczenia). Nie ma zatem konieczności wskazywania przez pokrzywdzonego podstawy prawnej jego żądania, bądź też precyzowania, iż wnosi on o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody tytułem środka karnego. Jak słusznie natomiast zauważa się w literaturze przedmiotu: „w interesie pokrzywdzonego leży, aby wniosek ten zawierał także informację o wartości wyrządzonej szkody, oczekiwaniach pokrzywdzonego co do sposobu naprawienia szkody. Oczywiście konkretyzacja pewnych danych przez pokrzywdzonego nie wiąże sądu, ale może to być pomocne w toku prowadzonego przez sąd postępowania dowodowego”⁷³.

3. Istnienie szkody w dniu orzekania

Niewątpliwie samo wyrządzenie szkody wskutek dokonanego przestępstwa stanowiło i stanowi warunek *sine qua non* orzeczenia obowiązku jej naprawienia w trybie art. 46 § 1 kk. Powyższe stwierdzenie należy zresztą odnosić nie tylko do obowiązku naprawienia szkody orzekałego jako środek karny, ale też zobowiązania do naprawienia szkody orzekałego jako środek probacyjny w ramach systemu środków związanych z poddaniem sprawcy próbie. Co więcej do obu wskazanych form orzeczenia o naprawieniu szkody w ramach prawa karnego odnosić należy też tezę, iż szkoda nie tylko musi zostać wyrządzona popełnionym przestępstwem, ale też musi ona istnieć w dacie wyrokowania w przedmiocie ukarania sprawcy (ewentualnie warunkowego umorzenia postępowania) i orzeczenia stosownych środków karnych, bądź probacyjnych.

O ile zatem w doktrynie prawa karnego już na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r. ugruntował się pogląd o odrębnej, odmiennej od prawa cywilnego, karnomaterialnej podstawie orzekania obowiązku naprawienia szkody w ramach środków przewidzianych przez prawo karne⁷⁴, o tyle nie sposób dokonywać analizy pojęcia szkody (jako przesłanki orzekania obowiązku jej naprawienia w prawie karnym) bez odwołania się do dziedziny prawa cywilnego – bezsprzecznie podstawowej i pierwszorzędnej dla wykładni tegoż pojęcia.

⁷² K. T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, op. cit., s. 150

⁷³ A. Marek, T. Oczkowski, op. cit., s. 704

⁷⁴ Zob. rozważania na ten temat w Rozdziale I na s. 32 niniejszej pracy

Przede wszystkim zauważyć należy, iż Kodeks karny w żadnym z przepisów nie określa zakresu znaczeniowego pojęcia „szkoda”. Ustawodawca ograniczył się w tym zakresie do użycia tej definicji w art. 115 § 7 kk, przy czym używając pojęć „znaczną szkodą” oraz „szkoda w wielkich rozmiarach” odniósł powyższe do wartości mienia znacznej wartości oraz mienia wielkiej wartości – opisanych w art. 115 § 5 i 6 kk. Poza tym pojęcie szkody występuje w Kodeksie karnym w ujęciu różnych przestępstw (m.in. art. 190 § 1 kk, 231 § 1 kk), jednak użycie pojęcia szkody w danych opisach czynów zabronionych nie uprawnia w żadnym stopniu do wnioskowania o treści pojęcia szkody jako przesłanki jej naprawienia⁷⁵. Brak oznaczenia zakresu znaczeniowego definicji szkody w Kodeksie karnym należy tłumaczyć faktem, iż szkoda stanowi pojęcie podstawowe dla dziedziny prawa cywilnego nie zaś nauk penalnych, co tym bardziej uzasadnia odwołanie się przy dokonywaniu analizy tegoż pojęcia do nauki prawa cywilnego.

W pierwszej kolejności zauważyć zatem należy, iż na gruncie prawa cywilnego – podobnie jak w prawie karnym – brak jest definicji legalnej pojęcia szkody⁷⁶. Tym niemniej w doktrynie prawa cywilnego podejmowano szerokie próby dokonania wykładni pojęcia szkody, poświęcając temuż pojęciu głębokie, kompleksowe rozważania⁷⁷. Pojęcie szkody rozważa się dwupłaszczyznowo: po pierwsze w kontekście uszczerbku majątkowego (szkody majątkowej), po drugie zaś w kontekście szkody niemajątkowej.

Zgodnie z art. 361 § 2 kc w braku odmiennego przepisu ustawy lub postanowienia umowy, naprawienie szkody obejmuje straty, które poszkodowany poniósł, oraz korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono. W literaturze cywilistycznej przyjmowano, iż szkoda majątkowa odpowiada różnicy pomiędzy obecnym stanem majątkowym, a stanem hipotetycznym, który by istniał, gdyby szkody nie wyrządzono⁷⁸. Jak wprost wynika z powołanego przepisu powyższy uszczerbek obejmuje, zarówno stratę polegającą na zmniejszeniu się aktywów lub na zwiększeniu się pasywów majątku (określaną jako *damnum emergens*) oraz utracony zysk (*lucrum cessans*). Ów utracony zysk stanowi zagadnienie o tyle skomplikowane, że przy jego wykładni dokonuje się pewnych założeń

⁷⁵ Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 38

⁷⁶ Należy zgodzić się z Z. Gostyńskim, iż „uzasadnione wydaje się przypuszczenie, że rzeczywistą przyczyną pominięcia normatywnego określenia szkody w prawie cywilnym jest okoliczność, iż ustawodawca z reguły unika rozstrzygnięcia sporów prawnych przez definiowanie podstawowych w danej dziedzinie prawa pojęć, co do których znaczenia nie ma w nauce pełnej zgody” oraz, że z tych samych względów kodeks karny nie definiuje pojęcia winy. Tak: Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 32

⁷⁷ Z. Radwański (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1: Prawo zobowiązań – część ogólna, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1981, s. 214 i nast.; W. Czachórski, Prawo zobowiązań w zarysie, Warszawa 1968, s. 118 – 119; A. Ohantowicz, J. Górski, Zarys prawa zobowiązań, Warszawa 1970, s. 46 – 47

⁷⁸ A. Szpunar, Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie, Bydgoszcz 1998, s. 33

polegających na teoretycznym szacowaniu stanu majątkowego poszkodowanego, który to stan urzeczywistniłby się, gdyby szkoda nie została wyrządzona⁷⁹. Z kolei szkoda niemajątkowa odpowiada w prawie cywilnym pojęciu krzywdy, przy czym zgodnie z art. 445 § 1 kc w zw. z art. 444 § 1 kc sąd może przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia tegoż poszkodowanego. Z kolei zgodnie z art. 448 kc w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.

Ów szeroki, cywilistyczny zakres pojęcia szkody należy odpowiednio przenosić na grunt prawa karnego. Zgodnie z art. 46 § 1 kk orzekając środek karny w postaci obowiązku naprawienia szkody nie stosuje się jedynie przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia oraz możliwości zasądzenia renty. Oznacza to, że pozostałe przepisy prawa cywilnego znajdują zastosowanie (stosuje się je przy tym odpowiednio – co oznacza, iż nie mogą one pozostawać w sprzeczności z normami prawa karnego). Stąd też, w doktrynie prawa karnego wyrażono pogląd, iż – uwzględniając szerokie, cywilistyczne podejście do pojęcia szkody – na gruncie prawa karnego dopiero analiza ustawowych znamion czynu może prowadzić do odpowiedzi na pytanie, o jaki rodzaj szkody (majątkowej, czy niemajątkowej) chodzi w danym przepisie prawa karnego materialnego⁸⁰.

Co do zasady, dokonując wykładni pojęcia szkody na gruncie prawa karnego, przyjmuje się, że im szerszy jest zakres znaczeniowy pojęcia szkody, obejmującej nie tylko uszczerbek majątkowy, ale też niemajątkowy, tym lepiej zabezpieczona zostaje realizacja celu kompensacyjnego obowiązku naprawienia szkody, dlatego też ostatecznie przyjmuje się szerokie – cywilistyczne rozumienie pojęcia szkody przy określaniu karnoprawnego obowiązku jej naprawienia⁸¹. Cywilistyczne ujęcie szkody nie tylko znajduje w prawie karnym zastosowanie w odpowiednim zakresie, ale sprzyja też realizacji sformułowanego przez A. Szpunara postulatu unikania posługiwania się tym samym pojęciem w różnych znaczeniach w ramach tego samego systemu prawnego⁸².

Jakkolwiek w doktrynie zdecydowanie dominuje pogląd o obejmowaniu przez karnoprawny obowiązek naprawienia szkody, zarówno szkody majątkowej, jak i

⁷⁹ W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1994, s. 76 – 77

⁸⁰ R. Kaczmarek, *Pojęcie szkody w literaturze karnistycznej w porównaniu z cywilistyczną jej kwalifikacją*, *Nowe Prawo* 1982, nr 11 – 12, s. 69 – 70

⁸¹ A. Muszyńska, *op. cit.*, s. 75

⁸² A. Szpunar, *Rozważania nad odszkodowaniem i karą*, *Państwo i Prawo* 1974, z. 6, s. 27

niemajątkowej⁸³, jednakże niektórzy przedstawiciele nauki prawa karnego opowiedzieli się za wąskim rozumieniem szkody – nie obejmującej swym zasięgiem uszczerbku niemajątkowego w ramach orzekałego obowiązku naprawienia szkody⁸⁴. Pogląd ten został w nauce prawa karnego skrytykowany⁸⁵, przy czym Z. Gostyński⁸⁶ wskazywał wręcz na rewizję poglądów w późniejszym czasie przez A. Zolla, który będąc zwolennikiem wąskiego ujęcia szkody i odnoszenia tegoż pojęcia wyłącznie do uszczerbku majątkowego, wypowiadał się następnie o obejmowaniu przez obowiązek naprawienia szkody zarówno szkód materialnych, jak też szkód powstałych w innych dobrach pokrzywdzonego⁸⁷.

Należy przy tym zauważyć, że powyższe rozbieżności w interpretacji art. 46 § 1 kk niejako weryfikuje nowelizacja tegoż przepisu dokonana ustawą z dnia 5 listopada 2009 r.⁸⁸, wprowadzająca – obok obowiązku naprawienia szkody – obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Problemy interpretacyjne rodzące się na tle nowej regulacji art. 46 § 1 kk omówione zostaną w dalszej części pracy.

Analizując szkodę jako samą przesłankę orzeczenia obowiązku jej naprawienia wskazać natomiast należy, iż szkoda ta musi wynikać bezpośrednio z przestępstwa i nie jest dopuszczalne uwzględnianie przy ustalaniu jej wysokości tych składników i elementów szkody, które wynikły z następstw czynu⁸⁹. Tym samym brak jest możliwości nałożenia na sprawcę przestępstwa obowiązku naprawienia szkody uwzględniającego roszczenie o zapłatę odsetek. Powyższa regulacja wynika z faktu, iż karnoprawny obowiązek naprawienia szkody (odmiennie od obowiązku naprawienia szkody na gruncie prawa cywilnego) ma charakter konstytutywny i powstaje dopiero w momencie wydania przez sąd orzeczenia, a nie w momencie wyrządzenia szkody. Tym samym, skoro na gruncie prawa cywilnego obowiązek naprawienia szkody powstaje już w momencie jej wyrządzenia, to zgodnie z art. 481 § 1 kc w

⁸³ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 44; B. Kolasiński, *Obowiązek naprawienia szkody (art. 46 § 1 kk) – zasady ustalania jej wysokości*, *Monitor Prawniczy* 2001, nr 8, s. 465 – 469; B. Kolasiński, *Szkoda w rozumieniu art. 46 § 1 kk*, *Prokuratura i Prawo* 2001, nr 4, s. 67; M. Łukaszewicz, A. Ostapa, *Obowiązek naprawienia szkody – wybrane zagadnienia*, *Prokuratura i Prawo* 2001, nr 9, s. 63 – 64, A. Guzik, *Wpływ warunków materialnych sprawcy na nakładanie obowiązku naprawienia szkody*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2002, nr 1, s. 134; T. Grzegorzczak, *Zobowiązanie sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody lub uiszczenia nawiązki w trybie art. 46 kk*, *Przełęcz Sądowy* 2009, nr 1, s. 48

⁸⁴ A. Zoll, *Materialnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego*, Warszawa – Kraków 1973, s. 113; J. Śliwowski, *Kara ograniczenia wolności. Studium penalistyczne*, Warszawa 1973, s. 114

⁸⁵ Z. Gostyński, *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody*, Katowice 1984, s. 109

⁸⁶ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 41

⁸⁷ A. Zoll, K. Buchała, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1 – 116 kodeksu karnego*, Kraków 1998, s. 492

⁸⁸ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, *Dz. U.* Nr 206, poz. 1589

⁸⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2002 r., II KKN 385/01

sytuacji, gdy dłużnik opóźnia się ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, wierzyciel może żądać odsetek za czas opóźnienia, chociażby nie poniósł żadnej szkody i chociażby opóźnienie było następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi. Co więcej, w wypadku zwłoki dłużnika (tj. zawinionego przez niego opóźnienia się ze spełnieniem świadczenia) wierzyciel może na podstawie art. 481 § 3 kc – niezależnie od żądania naprawienia wyrządzonej szkody – domagać się dodatkowego odszkodowania na zasadach ogólnych. Z kolei w odniesieniu do obowiązku naprawienia szkody orzekanego na gruncie prawa karnego *de lege lata* nie sposób przyjmować, iż pokrzywdzony mógłby domagać się uwzględnienia w ramach orzekanego środka karnego odsetek, bądź odszkodowania z art. 481 § 3 kc. Skoro zobowiązanie do naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 kk zaistnieje dopiero w momencie uprawomocnienia się wydanego przez sąd orzeczenia, to nie może w takim wypadku być mowy o jakimkolwiek opóźnieniu, czy zwłoce sprawcy w spełnieniu świadczenia (za okres od wyrządzenia szkody do dnia wyrokowania).

Należy zauważyć, że w doktrynie podniesiono głosy krytyczne odnośnie braku możliwości uwzględnienia w ramach orzekanego obowiązku naprawienia szkody odsetek z tytułu opóźnienia w spełnieniu świadczenia. Wskazywano, że „funkcjonalna strona przyjętego rozwiązania razi brakiem pragmatyzmu i koliduje ze wzmoczoną współcześnie ochroną praw pokrzywdzonego, który pomimo akcesoryjnego charakteru roszczenia o odsetki zmuszony jest dochodzić ich w odrębnym postępowaniu cywilnym, a przecież jego właśnie unika, uzyskując kompensację szkody w procesie karnym”⁹⁰.

Wydaje się przy tym, że m.in. z powodu powyższych wątpliwości część przedstawicieli doktryny opowiedziała się za możliwością orzeczenia w ramach środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody odsetek na przyszłość tj. za okres od dnia wydania wyroku do dnia uzyskania świadczenia przez pokrzywdzonego. Uzasadniając takie stanowisko wskazywano, iż odsetki takie stanowiłyby element dyscyplinujący sprawcę i rekompensujący ewentualne opóźnienie w zapłacie, zaś wobec braku wyraźnego zakazu w prawie karnym, orzeczenie odsetek za taki okres należy uznać za dopuszczalne⁹¹. Pomimo krytyki, na jaką zasługuje funkcjonalna strona prawnokarnego obowiązku naprawienia szkody w tym zakresie – przedstawiona interpretacja na gruncie obowiązujących przepisów z pewnością nie może zyskać akceptacji. Jak już wskazywano szkoda, o jakiej mowa w art. 46 § 1 kk musi wynikać bezpośrednio z popełnionego przez sprawcę czynu. Tymczasem odsetki

⁹⁰ A. Muszyńska, op. cit., s. 83

⁹¹ R. Giętkowski, Hierarchia funkcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce, *Palestra* 2003, nr 11 - 12, s. 136 – 137; A. Marek, T. Oczkowski, op. cit., s. 711

(wynikające z odpowiednich przepisów prawa cywilnego) są zawsze świadczeniem akcesoryjnym w stosunku do naprawianej (wyrządzonej) szkody. Stąd, zarówno rozumienie szkody w prawie karnym, jak też cywilistyczna wykładnia odsetek sprzeciwiają się orzekaniu obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym z uwzględnieniem odsetek (za jakikolwiek okres – czy to wstecz, czy na przyszłość).

Co więcej, cywilistyczne podejście do pojęcia szkody w ramach orzekanego na gruncie prawa karnego obowiązku jej naprawienia, nakazuje uwzględnianie warunku istnienia szkody w dniu wyrokowania, pod rygorem braku orzeczenia omawianego obowiązku. W praktyce nie można bowiem wykluczyć sytuacji, kiedy do naprawienia szkody dojdzie przed wyrokowaniem w sprawie, nie budzi natomiast wątpliwości fakt, iż szkoda stanowiąca przesłankę obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym nie może mieć zakresu ustalonego szerzej niż w prawie cywilnym⁹². Tym samym, o ile przed wydaniem orzeczenia zawierającego nałożenie na sprawcę przestępstwa obowiązku naprawienia szkody doszło do naprawienia szkody w całości – brak jest uzasadnienia do nakładania na sprawcę czynu omawianego obowiązku. Odmienne stanowisko prowadziłoby do możliwości nieuzasadnionego wzbogacenia się pokrzywdzonego na skutek wyrządzonego mu przestępstwa. Wobec powyższego uznać należy, iż w przypadku naprawienia szkody w całości jeszcze przed wydaniem orzeczenia w sprawie, sąd winien zaniechać nakładania na sprawcę obowiązku naprawienia szkody (nawet w przypadku prawidłowego złożenia wniosku w tym zakresie przez pokrzywdzonego lub inną osobę uprawnioną).

Podobnie przy ustalaniu zakresu szkody, do której naprawienia sąd może zobowiązać w ramach postępowania karnego, kierować należy się zasadami prawa cywilnego (o ile oczywiście nie stoją one w sprzeczności z zasadami prawa karnego). Zgodnie z art. 46 § 1 kk zobowiązanie do naprawienia szkody powinno nastąpić w całości albo w części. Za wyjątkiem niniejszego wskazania brak jest w przepisach prawa karnego wskazówek w zakresie ustalania zakresu szkody. Tym samym pierwszoplanowa, zarówno w prawie cywilnym, jak i w prawie karnym, reguła pełnej rekompensaty limitowana jest przez art. 362 kc (stosowany na gruncie prawa karnego odpowiednio). Zgodnie z powołanym przepisem jeżeli poszkodowany przyczynił się do powstania lub zwiększenia szkody, obowiązek jej naprawienia ulega odpowiedniemu zmniejszeniu stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron. W doktrynie prawa karnego wskazuje się przy tym, iż zachowanie pokrzywdzonego musi wpływać na ocenę stopnia zawinienia sprawcy, bowiem

⁹² A. Muszyńska, op. cit., s. 75

analizowane jest w ramach dyrektywy nakazującej uwzględnianie zachowania pokrzywdzonego, co znajduje odzwierciedlenie w wymiarze kary lub środka karnego⁹³. Z kolei na gruncie prawa karnego brak jest podstaw do dalszego limitowania wysokości szkody z uwagi na stan majątkowy pokrzywdzonego i sprawcy czynu, który w świetle zasad współżycia społecznego wymagałby takiego ograniczenia (co na gruncie prawa cywilnego jest dopuszczalne w oparciu o art. 440 kc).

Należy przy tym zauważyć, że powyższe rozważania doktrynalne zostały w całości zaakceptowane w orzecznictwie Sądu Najwyższego, gdzie wskazuje się, że skoro przepisy prawa karnego nie zawierają postanowień dotyczących ustalania zakresu obowiązku naprawienia szkody, to z pewnością należy posiłkowo odwołać się do przepisu art. 361 § 2 kc, z którego wynika zasada pełnego odszkodowania. Tak więc ustalenie szkody (jej rozmiarów) według reguły określonej w art. 361 § 2 kc powinno stanowić punkt wyjścia nakładania przez sąd karny obowiązku naprawienia szkody zarówno w charakterze środka karnego, jak i warunku probacyjnego. W konsekwencji należy przyjąć, że regułą jest zobowiązanie do naprawienia szkody w całości, zaś odstępstwa od tej reguły muszą być podyktowane jedynie bardzo ważnymi względami (np. ujawniony w sprawie materiał dowodowy nie pozwala na ustalenie szkody w pełnej wysokości, szkoda została uprzednio w części już naprawiona albo gdy naprawienie szkody w całości byłoby nierealne lub też gdy zachowanie się pokrzywdzonego przed popełnieniem przestępstwa czy w czasie popełnienia przestępstwa nie uzasadnia naprawienia mu szkody w całości, albo wreszcie gdy sam pokrzywdzony przyczynił się do powstania szkody). Z kolei odwoływanie się przez sąd karny do zasad współżycia społecznego nie jest konieczne, a stan majątkowy sprawcy i pokrzywdzonego powinien być uwzględniony w związku z oceną *in concreto* zadań profilaktyczno – wychowawczych nakładanego obowiązku naprawienia szkody, co powoduje brak możliwości przeniesienia na grunt prawa karnego art. 440 kc⁹⁴.

Odnosnie odpowiedniego stosowania przepisów prawa cywilnego do samego rozumienia pojęcia szkody w prawie karnym, powyższą analizę uzupełnić należy dodatkowo o ograniczenie na gruncie prawa cywilnego pojęcia szkody do uszczerbku wynikłego bez prawnego uzasadnienia oraz wbrew woli uprawnionego. Zgodzić należy się z Z. Gostyńskim⁹⁵, iż wskazane zastrzeżenia na gruncie prawa karnego są pozbawione znaczenia.

⁹³ M. Filar, Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2002, nr 2, s. 31

⁹⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2012 r., IV KK 365/11

⁹⁵ Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 35

Po pierwsze, szkoda wynikła z przestępstwa co do zasady następuje bez prawnego uzasadnienia, bowiem sama bezprawność jest warunkiem odpowiedzialności karnej. Po drugie, na gruncie prawa karnego zgoda pokrzywdzonego na dokonanie czynu nie wyłącza jego przestępności i nie ma wpływu na karnoprawną ocenę tegoż czynu.

§ 3. Uregulowanie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego po dniu 8 czerwca 2010 r.

Ustawą z dnia 5 listopada 2009 r., która weszła w życie 8 czerwca 2010 r.⁹⁶ dokonano m.in. zasadniczych zmian w konstrukcji przepisu art. 46 kk, zmieniając dotychczasowy obraz i możliwości zastosowania środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody. Art. 46 § 1 kk uzyskał brzmienie: w razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, obowiązek naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości albo w części lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia oraz możliwości zasądzenia renty nie stosuje się⁹⁷. Wprowadzone zmiany dotyczyły zatem, zarówno zniesienia obowiązującego uprzednio katalogu przestępstw, za jakie można było orzekać obowiązek naprawienia szkody, jak też wprowadzenia możliwości orzekania tego środka karnego przez sąd z urzędu. Ponadto w treści przepisu art. 46 § 1 obok obowiązku naprawienia szkody dodana została możliwość orzekania przez sąd obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Przed szczegółowym odniesieniem się do dokonanych w tym przepisie zmian przytoczenia wymaga odpowiedni fragment (str. 9 – 10) uzasadnienia rządowego projektu w/w ustawy⁹⁸, przy czym z uwagi na wagę dokonanych omawianą nowelizacją zmian, przytoczyć należy go *in extenso*: „Zmiana dotycząca art. 46 k.k. jest zmianą znacznie poszerzającą zakres uprawnień pokrzywdzonego dochodzącego kompensaty w toku postępowania karnego. Kierując się priorytetem zapewnienia pełnej ochrony interesów

⁹⁶ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 206, poz. 1589

⁹⁷ Zmianie nie uległ natomiast art. 46 § 2 kk, który stanowi, iż zamiast obowiązku określonego w § 1 sąd może orzec nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego.

⁹⁸ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy 1394, VI Kadencja, Lex VI.1394, dostępny również: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruku/1394>

pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, w projekcie przyznano pokrzywdzonemu prawo żądania naprawienia wyrządzonej szkody, jak również żądania zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, w wypadku skazania za każde przestępstwo, w wyniku którego taka szkoda lub krzywda zaistniała. Sąd może w takich przypadkach orzec tylko odszkodowanie bądź tylko zadośćuczynienie, albo zarówno odszkodowanie, jak i zadośćuczynienie, i to zarówno z urzędu (fakultatywnie), jak i na wniosek (obligatoryjnie). Brak bowiem racjonalnego uzasadnienia dla istniejącego ograniczenia odnośnie rodzajów przestępstw (aktualnie regulacja z art. 46 § 1 k.k. dotyczy jedynie skazania za przestępstwo spowodowania śmierci, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji lub przestępstwo przeciwko środowisku, mieniu lub obrotowi gospodarczemu), w wypadku których możliwe jest złożenie przez pokrzywdzonego wniosku o orzeczenie wobec sprawcy przestępstwa obowiązku naprawienia szkody, jak również wyłączenia możliwości orzekania przez sąd o tym środku karnym z urzędu, co może znajdować pełne uzasadnienie zwłaszcza w wypadkach oczywistej nieporadności pokrzywdzonego, skutkującej niemożnością realizacji przysługujących mu uprawnień procesowych.

Brak również dostatecznego uzasadnienia dla orzekania przez sąd nawiązki jako środka stanowiącego surogat jedynie obowiązku naprawienia szkody. Niezależnie od uprawnień do domagania się przez pokrzywdzonego (lub inną uprawnioną osobę) zadośćuczynienia w razie skazania za każde przestępstwo, do projektowanego brzmienia przepisu wprowadzono możliwość orzeczenia nawiązki w miejsce obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, w oderwaniu jednak od przesłanek zadośćuczynienia. Projektowana zmiana treści art. 46 k.k. pozwoli w większości przypadków na pełną realizację przez pokrzywdzonego w procesie karnym jego roszczeń restytucyjnych i kompensacyjnych związanych z przestępstwem stanowiącym przedmiot postępowania, usuwając konieczność ich dochodzenia na drodze cywilnej w odrębnym postępowaniu, co skutkuje zazwyczaj istotnym wydłużeniem terminu uzyskania przez pokrzywdzonego należnego odszkodowania i zadośćuczynienia, a nadto wiąże się z istotnymi ciężarami dla pokrzywdzonego. Wśród ciężarów tych na czoło wysuwa się konieczność poniesienia znacznych kosztów związanych z wytoczeniem powództwa oraz uczestnictwem w częstokroć długotrwałym postępowaniu cywilnym, rządzącym się zasadą kontrydiktoryjności, która wymusza na stronach procesu istotną aktywność oraz biegłość merytoryczną, względnie korzystanie z pomocy adwokata lub radcy prawnego, co wiąże się z dodatkowymi kosztami”.

Analizując dokonane zmiany zwrócić należy zatem uwagę tak na kwestie związane z samą konstrukcją obecnie obowiązującego art. 46 § 1 kk, jak też celowość wprowadzonych zmian i kwestie problematyczne, które mogą wynikać ze stosowania nowej regulacji obowiązku naprawienia szkody.

W pierwszej kolejności wskazać należy, że sam kierunek wprowadzonych zmian oceniać trzeba z pewnością pozytywnie. Zarówno wprowadzenie możliwości orzekania omawianego obowiązku przez sąd z urzędu, jak też wprowadzenie możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody w postępowaniu co do każdego przestępstwa, w wyniku którego zaistniała szkoda to rozwiązania niewątpliwie słuszne.

W doktrynie prawa karnego od długiego czasu zwracano uwagę, że brak jest podstaw do zawężenia możliwości orzekania tego środka karnego do pewnego tylko katalogu przestępstw (bowiem również inne przestępstwa mogą wiązać się z wyrządzeniem szkody), jak też wskazywano na celowość orzekania tegoż środka również z urzędu przez sąd⁹⁹. Wskazywano przy tym, że orzekanie naprawienia szkody wyłącznie na wniosek pokrzywdzonego było zbyt skomplikowane dla pokrzywdzonych, którzy ponadto mogli obawiać się odwetu ze strony sprawcy przestępstwa za pogorszenie jego sytuacji¹⁰⁰. Podobnie krytyce poddane zostało zawężenie stosowania środka karnego z art. 46 § 1 kk do sprawców niektórych tylko przestępstw. Wskazywano, iż brak jest uzasadnionych podstaw do takiego ograniczenia przy stosowaniu tegoż środka karnego, skoro powyższe ograniczenie nie występuje przy naprawieniu szkody orzekanym jako obowiązek probacyjny¹⁰¹.

Należy natomiast rozważyć, czy celowym rozwiązaniem jest wprowadzenie obok obowiązku naprawienia szkody możliwości orzekania przez sąd obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę. Ponadto rozważyć należy, czy wprowadzenie możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę (jako obowiązków oddzielonych w przepisie spójnikiem „lub”) w rzeczywistości nie przesądza o braku możliwości jednoczesnego zobowiązania sprawców czynu do naprawienia uszczerbku majątkowego i zadośćuczynienia za uszczerbek niemajątkowy – wbrew intencjom ustawodawcy w tym zakresie.

⁹⁹ E. Bieńkowska, Refleksje o reformie prawa karnego na tle wyników badania ankietowego ofiar przestępstw, *Państwo i Prawo* 1991, z. 5, s. 77; E. Bieńkowska, Projekt kodyfikacji karnej a zabezpieczenie interesów ofiar przestępstw, *Państwo i Prawo* 1995, z. 4, s. 71

¹⁰⁰ W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza...*, s. 274 – 275

¹⁰¹ E. Bieńkowska, Standardy europejskie w odniesieniu do ofiar przestępstw a reforma prawa karnego materialnego, *Państwo i Prawo* 1990, z. 6, s. 99 – 101; W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza...*, s. 275

W pierwszej kolejności zauważyć należy, że na gruncie poprzednio obowiązujących regulacji obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, w doktrynie ukształtował się przeważający pogląd o szerokim rozumieniu pojęcia szkody, obejmującej swym zasięgiem zarówno uszczerbek majątkowy (odnoszący się do szkody rzeczywistej i utraconych korzyści), jak też uszczerbek niemajątkowy – wynikłe z wyrządzonego przestępstwa¹⁰². Powyższe zyskało też aprobatę w orzecznictwie Sądu Najwyższego, przy czym linia orzecznicza w tym zakresie kształtowała się już od Kodeksu karnego z 1932 r.¹⁰³. Wskazać należy, że chociaż pogląd o szerokim, cywilistycznym rozumieniu pojęcia szkody w ramach orzekanego na gruncie prawa karnego obowiązku jej naprawienia zdecydowanie dominował w nauce prawa karnego, to jednak część autorów wywodziła, iż szkodę należy rozumieć wąsko – wyłącznie jako uszczerbek majątkowy¹⁰⁴. Omawiana nowelizacja zweryfikowała powyższe poglądy – ustawodawca, wprowadzając obok obowiązku naprawienia szkody także obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, opowiedział się jednoznacznie za wąskim rozumieniem pojęcia szkody w prawie karnym. Gdyby bowiem szkoda miała być rozumiana szeroko i obejmować swym zakresem znaczeniowym również pojęcie krzywdy (jako uszczerbku niemajątkowego) zmiana redakcyjna przepisu art. 46 § 1 kk przez dodanie obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę byłaby nie tylko bezcelowa, ale stanowiłaby też nielogiczne powtórzenie inaczej sformułowanego obowiązku naprawienia szkody. Wychodząc z założenia racjonalności ustawodawcy – nie sposób jest zakładać wyłącznie omyłkowego popelnienia takiego pleonazmu językowego w art. 46 § 1 kk.

Co więcej, jak wynika z cytowanego wcześniej uzasadnienia do projektu przedmiotowej nowelizacji – ustawodawca dokonał wyraźnego rozróżnienia pomiędzy odszkodowaniem a zadośćuczynieniem, wskazując, iż dopiero wprowadzenie obok obowiązku naprawienia szkody również obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę zapewnia możliwość pełnej kompensaty na rzecz pokrzywdzonego w postępowaniu karnym – uprzednio miał on bowiem być zmuszony do dochodzenia swoich roszczeń (w zakresie naprawienia uszczerbku niemajątkowego) na gruncie procesu cywilnego co znacznie wydłużało uzyskanie należnej kompensaty i generowało dodatkowe koszty. Nie sposób przy tym nie zauważyć, iż projekt omawianej zmiany art. 46 § 1 kk w przedmiotowej nowelizacji

¹⁰² Zob. rozważania na ten temat w § 1 Rozdziału I (dotyczące rozumienia szkody na gruncie art. 62 § 2 dkk z 1932 r.), w § 2 Rozdziału I (dotyczące rozumienia szkody na gruncie instytucji przewidujących tenże obowiązek w dkk z 1969 r.), a także w § 2 pkt. 3 niniejszego Rozdziału (odnośnie koncepcji odnoszących się do pojęcia szkody na gruncie poprzedniej regulacji art. 46 kk – sprzed 8 czerwca 2010 r.)

¹⁰³ Zob. Uchwała SN z dnia 25 października 1962 r., VI KO 26/62, OSNKW 1963/9/164

¹⁰⁴ Zob. rozważania na ten temat w § 2 pkt. 3 niniejszego Rozdziału i cytowana tam literatura

poddano dwukrotnej ocenie prawnej, przy czym w obu opiniach prawnych pozytywnie oceniono wprowadzenie możliwości orzeczenia zadośćuczynienia za krzywdę doznaną przestępstwem, wskazując, iż powyższe rozwiązanie znacznie rozszerza zakres stosowania przedmiotowego środka karnego, jak też, że wprowadzenie obok naprawienia szkody także możliwości orzeczenia zadośćuczynienia za krzywdę doznaną przestępstwem realizuje od dawna zgłaszane postulaty w doktrynie¹⁰⁵. Jedynie na marginesie należy w tym miejscu zauważyć, że jak już wskazywano wcześniej, w doktrynie od dawna ukształtował się pogląd o szerokim, cywilistycznym rozumieniu pojęcia szkody – jako obejmującej swym zakresem zarówno uszczerbek majątkowy jak i niemajątkowy. O ile nie sposób kwestionować celowości orzekania w postępowaniu karnym zarówno obowiązku naprawienia uszczerbku majątkowego, jak też uszczerbku niemajątkowego, to jednak wątpliwe są argumenty o rzekomym postulowaniu w doktrynie wprowadzenia takiego rozwiązania. Mając na uwadze ukształtowany, przeważający w doktrynie prawa karnego pogląd o szerokim rozumieniu pojęcia szkody, co najwyżej uznać należy, iż w literaturze wskazywano na konieczność zobowiązania sprawców przez sąd do naprawienia zarówno szkody jak i krzywdy w ramach orzekałego środka karnego z art. 46 § 1 kk. Powyższe jednak mogło odbywać się w warunkach orzekania obowiązku naprawienia szkody, zaś wprowadzenie obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę nie było – jak się wydaje – do tego konieczne. Zdecydowanie odróżnić należy postulowane w doktrynie orzekanie w ramach środka karnego z art. 46 § 1 kk obu form naprawienia szkody (jako uszczerbku majątkowego i niemajątkowego) od wyinterpretowanych przez autorów wskazanych opinii prawnych postulatów co do wprowadzenia obok obowiązku naprawienia szkody również obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę.

Jednoznacznie podkreślić natomiast należy, że wprowadzając powyższą regulację ustawodawca wprost opowiedział się za odróżnieniem pojęcia szkody od pojęcia krzywdy, przyjmując wąskie rozumienie pojęcia szkody – odmienne od dotychczas (przeważnie) wskazywanego na gruncie art. 46 § 1 kk. Dlatego rozważając obecny kształt środka karnego z art. 46 § 1 kk wskazać należy zarówno na możliwe problemy interpretacyjne rodzące się na

¹⁰⁵ W. Wróbel, Opinia prawna o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy 1394, Warszawa 2009, s. 7; Podobnie: A. Sakowicz, Opinia o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Druk 1394, Warszawa 2009, s. 8 – 9

tle nowej regulacji omawianej instytucji, jak też skutki przyjęcia przez ustawodawcę wąskiego rozumienia pojęcia szkody w prawie karnym.

Jak już była mowa przy rozważaniach na temat celowości wprowadzonych zmian środka karnego obowiązku naprawienia szkody – różne przestępstwa, nie tylko uprzednio ujęte w art. 46 § 1 kk rodzaje przestępstw, mogą wywoływać szkodę. Powyższe jest oczywiście uzależnione od stanu faktycznego, okoliczności konkretnej sprawy itp. Stąd nie byłoby celowe rozważanie skutków przyjęcia przez ustawodawcę wąskiego rozumienia pojęcia szkody w prawie karnym – w odniesieniu do każdego z przestępstw stypizowanych w Kodeksie karnym z osobna. Zasadne wydaje się natomiast przeanalizowanie tych przepisów części ogólnej, jak też części szczególnej Kodeksu karnego, które posługują się pojęciem szkody – odniesienie do nich przyjętej przez ustawodawcę konstrukcji.

Odnosnie odpowiednich przepisów części ogólnej Kodeksu karnego wskazać należy, że poza przepisami stanowiącymi o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pojęcie szkody występuje po pierwsze w art. 53 § 2 kk. Przepis ten stanowi, iż wymierzając karę, sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego. Przyjęta przez ustawodawcę konstrukcja wąskiego rozumienia pojęcia szkody dobrze koreluje z opisanym w art. 53 § 2 kk ujęciem zasad wymiaru kary i środków karnych. Wskazanie w tymże przepisie, iż sąd winien uwzględniać (nie tylko) starania o naprawienie szkody, ale też zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości wyczerpuje w zasadzie zarówno możliwość wzięcia przez sąd pod uwagę starań o naprawienie szkody majątkowej, jak też starań o zadośćuczynienie krzywdzie – naprawienie szkody niemajątkowej.

W dalszej kolejności zwrócić należy uwagę na przepis art. 60 § 2 pkt. 1 i 2 kk, stanowiący uzupełniającą możliwość zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa. Możliwość taka istnieje m.in. jeżeli pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody (art. 60 § 2 pkt. 1 kk), a także ze względu na

postawę sprawcy, zwłaszcza gdy czynił starania o naprawienie szkody lub o jej zapobieżenie. W niniejszym wypadku wąskie rozumienie pojęcia szkody (tj. wyłącznie uszczerbku majątkowego) uniemożliwia *de facto* nadzwyczajne złagodzenie kary, jeżeli brak jest zgody pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą czynu, jednakże sprawca w całości zadośćuczynił poczuciu krzywdy pokrzywdzonego – czy to poprzez odpowiednią rekompensatę pieniężną, czy też w inny sposób. Powyższe może teoretycznie prowadzić do sytuacji, kiedy pokrzywdzony kierując się odwetem za wyrządzony mu czyn nie zgodzi się na pojednanie ze sprawcą, pomimo naprawienia mu szkody niemajątkowej (o ile wyłącznie taka została wyrządzona), zaś sprawca czynu, zgodnie z literalnym brzmieniem omawianego przepisu, nie będzie w stanie uzyskać dobrodziejstwa nadzwyczajnego złagodzenia kary. Wydaje się, że nie taka była intencja ustawodawcy, jednakże założenie racjonalności ustawodawcy i konieczność przyjęcia jednego rozumienia tych samych pojęć w ramach Kodeksu karnego (a zatem w tym wypadku jednego, wąskiego rozumienia pojęcia szkody w prawie karnym) prowadzi do powyższych wniosków. Powyższe, poddaje w wątpliwość co najmniej zakres wprowadzonych omawianą nowelizacją zmian – ustawodawca zdecydował się na głęboką ingerencję w przepis art. 46 § 1 kk, nie zmieniając jednak przy tym szeregu innych przepisów posługujących się pojęciem szkody, czego przykładem jest właśnie art. 60 § 2 kk. Podobne uwagi można również odnosić do art. 66 § 3 kk – przesłanek warunkowego umorzenia postępowania co do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nie przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności.

Następnie zwrócić należy uwagę na przepis art. 115 § 2 kk, w świetle którego, przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. Nie budzi wątpliwości, iż pojemność znaczeniowa pojęć użytych przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu może pozwalać na wzięcie przez sąd pod uwagę zarówno szkody majątkowej (grożącej lub wyrządzonej), jak też uszczerbku niemajątkowego (choćby w ramach okoliczności popełnionego czynu, czy rodzaju i charakteru naruszonego dobra). Podobnie wskazane w art. 115 § 7 pojęcia znacznej szkody i szkody w wielkich rozmiarach dobrze korelują z przyjęciem wąskiego rozumienia szkody – odpowiednio

rozumie się mienie znacznej wartości (art. 115 § 5 kk) oraz mienie wielkiej wartości (art. 115 § 6 kk) – a zatem wyłącznie uszczerbek majątkowy¹⁰⁶.

Analizując implikacje prawne wprowadzonego na gruncie prawa karnego wąskiego rozumienia pojęcia szkody nie sposób oczywiście nie odnieść się do części szczególnej Kodeksu karnego – w zakresie przestępstw, przy opisie których ustawodawca posłużył się pojęciem szkody. Nie sposób przy tym zakładać, żeby na gruncie przepisów części ogólnej Kodeksu karnego ustawodawca posługiwał się odmiennym ujęciem definicji szkody, aniżeli na gruncie przepisów części szczególnej. Powyższe prowadzi zatem do wniosku, iż szkoda, o której mowa przy poszczególnych przestępstwach stanowi uszczerbek wyłącznie majątkowy, w zakresie znaczeniowym tegoż pojęcia nie mieści się natomiast uszczerbek niemajątkowy. Tym niemniej analizując poszczególne, stypizowane w Kodeksie karnym przestępstwa odnoszące się do pojęcia szkody w szeregu przypadków nasuwają się poważne wątpliwości co do konsekwencji ustawodawcy, pozwalające wręcz na wysnucie tezy o braku odpowiedniego rozważenia konsekwencji generalnego ujęcia szkody jako uszczerbku wyłącznie majątkowego, nie obejmującego swym zakresem znaczeniowym uszczerbku niemajątkowego (co wynika w zart. 46 § 1 kk, gdzie mowa o obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę).

Przechodząc do szczegółowego omówienia wpływu wąskiego rozumienia pojęcia szkody (które wynika z art. 46 § 1 kk) na ujęcie poszczególnych przestępstw stypizowanych w Kodeksie karnym, wskazać należy, że zasadne jest odwołanie się tak do niektórych grup przestępstw w ogólności, jak też do poszczególnych czynów zabronionych – które posługują się pojęciem szkody.

W pierwszej kolejności wskazać zatem należy, że nie wydaje się, iż używając pojęcia szkody przy przestępstwach przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej ustawodawca miał pierwotnie na celu ograniczenie zakresu pojęciowego wyłącznie do uszczerbku majątkowego. Przykładowo wskazać należy na art. 130 § 2 kk: kto, biorąc udział w obcym wywiadzie albo działając na jego rzecz, udziela temu wywiadowi wiadomości, których przekazanie może

¹⁰⁶ Przy rozważaniach na temat wąskiego rozumienia pojęcia szkody w prawie karnym – w odniesieniu do przepisów części ogólnej Kodeksu karnego, posługujących się omawianym pojęciem, pominięte zostały przepisy związane z popełnieniem przestępstwa na czyjąś szkodę (np. na szkodę małoletniego), z uwagi na fakt, iż pojęcie „na szkodę” występuje w zupełnie odmiennym kontekście językowym od omawianego w niniejszej pracy pojęcia szkody jako uszczerbku. Użycie pojęcia popełnienia czynu „na szkodę” nie stanowi o szkodzie jako uszczerbku majątkowym lub niemajątkowym – odnosi się do wyrządzenia czynu konkretnej, najczęściej rodzajowo określonej grupie osób. Tym samym rozważanie przepisów posługujących się pojęciem popełnienia czynu „na szkodę” byłoby bezcelowe w ramach objętego pracą tematu. Z powyższych przyczyn – przy odniesieniu wąskiego pojęcia szkody do części szczególnej Kodeksu karnego – pominięte zostały przestępstwa stanowiące o popełnieniu czynu „na szkodę”, a nie mówiące wprost o wyrządzeniu szkody, zaistnieniu szkody.

wyrządzić szkodę Rzeczypospolitej Polskiej podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Oczywiście wydaje się, że udzielenie wiadomości obcemu wywiadowi niejednokrotnie może nie wyrządzać szkody majątkowej Rzeczypospolitej Polskiej, natomiast sprowadzać może się do poważnej szkody wizerunkowej, szkody niemajątkowej na arenie stosunków międzynarodowych. Tymczasem wynikająca z art. 46 § 1 kk wąska wykładnia pojęcia szkody *de facto* ogranicza następstwa działania sprawcy w tym zakresie do wyrządzenia uszczerbku majątkowego, co poddaje w wątpliwość szereg sytuacji, w których tenże przepis mógłby mieć potencjalne zastosowanie. Stąd stwierdzić należy, że powyższy przepis (a właściwie opisane w omawianym rozdziale Kodeks karnego przestępstwa) niewłaściwie koreluje z przyjętym skutkiem omawianej nowelizacji wąskim rozumieniem pojęcia szkody.

Podobnie, wydaje się, że ponownego zdefiniowania wymaga pojęcie szkody występujące przy przestępstwach przeciwko środowisku. Kontrowersje może budzić okoliczność, czy pojęcie „istotnej szkody” używane chociażby w art. 181 § 2 i 3 kk odnosić należy wyłącznie do uszczerbku majątkowego, skoro np. zniszczenie roślin będących pod ochroną może być trudne, jeśli – w niektórych wypadkach – w ogóle niemożliwe do wycenienia. W doktrynie podnosi się, że chodzi tu o tzw. „szkodę środowiskową” przy ocenie której należy kierować się kryteriami przyrodniczymi a nie kwestią powstałego lub nie uszczerbku majątkowego¹⁰⁷ – jednak w takim wypadku rozważyć należałoby zmianę używanej w tym przepisie nomenklatury, celem zachowania spójności i jedności użytych pojęć w całym Kodeksie karnym.

Zauważyć przy tym należy, że takim samym pojęciem tj. „istotnej szkody” ustawodawca posłużył się penalizując zachowanie funkcjonariusza publicznego, który nieumyślnie przekraczając swoje uprawnienia lub nie dopełniając obowiązków, działa na szkodę interesu publicznego lub prywatnego i wyrządza przy tym istotną szkodę (art. 231 § 3 kk). Podkreślić zatem należy, że posługiwanie się pojęciem szkody (odpowiednio: pojęciem istotnej szkody) w różnych, odmiennych ujęciach na gruncie różnych przepisów Kodeksu karnego nie jest działaniem racjonalnym i wymaga odpowiedniej korekty. Jeżeli ustawodawca zdecydował się na ujęcie szkody jako uszczerbku wyłącznie majątkowego (wprowadzając w art. 46 § 1 kk obok obowiązku naprawienia szkody również obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę) – powyższe winno znaleźć odzwierciedlenie w

¹⁰⁷ Tak: A. Wąsek, R. Zawłocki, Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz do artykułów 117 – 221. Tom I, Warszawa 2010, s. 763

poszczególnych przepisach Kodeksu karnego, czy to poprzez ich doprecyzowanie, czy też przez zmianę używanej w tychże przepisach nomenklatury.

Niekonsekwencja ustawodawcy w tym zakresie jest szczególnie widoczna przy przepisach art. 268 § 3 kk oraz art. 268a § 2 kk, w których posłużono się z kolei pojęciem „znacznej szkody majątkowej”. W konsekwencji omawianej nowelizacji art. 46 § 1 kk brak jest jakiegokolwiek logicznego uzasadnienia dla używania pojęcia „szkody majątkowej”, podczas gdy samo pojęcie szkody stanowi już o uszczerbku majątkowym. Tym samym pojęcie szkody majątkowej stanowi wyrażenie tautologiczne – poprawianie tego rodzaju błędu logicznego polegać winno na usunięciu jednego z wyrazów, który nie wnosi do wypowiedzi żadnej nowej informacji (tj. wyrazu "majątkowa" po wyrazie "szkoda").

Zauważyć zresztą należy, że wskazane wyrażenia tautologiczne w art. 268 § 3 kk i art. 268a § 2 kk nie stanowią omyłkowego przeoczenia ustawodawcy – identyczna sytuacja występuje w art. 296 § 1, 1a i 3 kk, art. 296a § 1 i 4 kk oraz art. 303 § 1 i 2 kk. Podobnie pojęciem „szkody majątkowej” ustawodawca posłużył się zresztą w przepisie art. 190a § 2 kk – penalizującego zachowanie sprawcy, który podszywając się pod inną osobę, wykorzystuje jej wizerunek lub inne jej dane osobowe w celu wyrządzenia jej szkody majątkowej lub osobistej. Powyższe jest o tyle charakterystyczne, że ustawa zmieniająca m. in. art. 46 § 1 kk i wprowadzająca wąskie rozumienie pojęcia szkody (jako uszczerbku wyłącznie majątkowego) weszła w życie 8 czerwca 2010 r., zaś art. 190a kk dodany został przez art. 1 pkt 2 ustawy z dnia 25 lutego 2011 r.¹⁰⁸, zmieniającej Kodeks karny z dniem 6 czerwca 2011 r. – a zatem niemalże równo rok od kiedy obowiązywało wąskie rozumienie pojęcia szkody w prawie karnym. Może to zdumiewać tym bardziej, że art. 190a § 2 kk posługuje się nie tylko błędnym (jak już wskazywano) pojęciem „szkody majątkowej”, ale co więcej używa on równie wadliwego pojęcia „szkody osobistej”. Trudno jest prześledzić tok rozumowania prawodawcy w tym zakresie – w czerwcu 2010 r. wyraźnie oddzielono pojęcie szkody od pojęcia krzywdy w prawie karnym (co znalazło wprost wyraz w art. 46 § 1 kk, ale co miało też wpływ na całe prawo karne), natomiast w czerwcu 2011 r. definicja szkody użyta została w kontekście „szkody osobistej” – a zatem niczego innego jak uszczerbku niemajątkowego, (czy też krzywdy – posługując się nomenklaturą art. 46 § 1 kk). Obie – w zasadzie sprzeczne ze sobą w kontekście pojęcia szkody – nowelizacje Kodeksu karnego wprowadzone zostały podczas tej samej, VI Kadencji Sejmu RP, co nie budzi większych wątpliwości tylko jeśli przyjmie się założenie, iż kolejne nowelizacje wprowadzane były bez większego

¹⁰⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, Dz. U. z 2011 r., Nr 72, poz. 381

zastanowienia w tym zakresie, zaś ustawodawca zdaje się nie do końca pojmować znaczenie wprowadzanych zmian i ingerencji w spójność Kodeksu karnego, czy też przepisów prawa w ogóle.

Podobne niekonsekwencje występują również w części wojskowej Kodeksu karnego. W art. 360 § 2 kk penalizowane jest zachowanie żołnierza, który broń, amunicję, materiał wybuchowy lub inny środek walki niszczy, uszkadza lub czyni niezdatnym do użytku – powodując przez to znaczną szkodę w mieniu. Trudno sobie wyobrazić sytuację, w której uszczerbek majątkowy miałby dotyczyć innej sfery aniżeli mienia, stąd zasadne byłoby usunięcie z omawianego przepisu zwrotu „w mieniu” – w wyniku omawianej nowelizacji dla opisanego uszczerbku majątkowego (czy też uszczerbku w mieniu) wystarczające jest bowiem samo pojęcie szkody.

Powyższe argumenty nie tylko świadczą o braku konsekwencji ustawodawcy w zakresie wprowadzanych zmian, ale też poddają w wątpliwość celowość rozdzielania pojęcia szkody od pojęcia krzywdy – co powoduje chociażby konieczność dalszego precyzowania wymienionych przepisów Kodeksu karnego. Nie może budzić wątpliwości, wskazana w uzasadnieniu do omawianej nowelizacji, intencja ustawodawcy w zakresie lepszej realizacji uprawnień pokrzywdzonego w procesie karnym i zapewnienia możliwości dochodzenia zadośćuczynienia już na etapie postępowania karnego. Jednakże celowość rozdzielania obu tych pojęć (szkody i krzywdy) może już zastanawiać, zaś biorąc pod uwagę brak jednoczesnej kompleksowej zmiany odpowiednich przepisów w tym zakresie uznać należy omawianą nowelizację w tym zakresie za chybioną, lub co najmniej nie dopracowaną.

Podobnie wskazuje się też w doktrynie, gdzie (odmiennie od autorów obu opisanych wcześniej opinii prawnych co do omawianej nowelizacji) podnosi się, iż „ta poważna nowelizacja Kodeksu karnego nie obejmuje wszystkich bezspornie koniecznych zmian, a sama zawiera nierzadko rozwiązania dyskusyjne. Wydaje się, że w ten sposób nie wykorzystano odpowiedniej okazji do wymaganej kompleksowej poprawy Kodeksu karnego”¹⁰⁹. Wyrażany jest przy tym też pogląd, że „zmiany Kodeksu karnego następują wręcz przypadkowo i chaotycznie, przez co nie tylko nie wzmacniają jego funkcjonalności, ale sprawiają, iż ten podstawowy dla praw i obowiązków obywateli akt prawny staje się dla

¹⁰⁹ R. Zawłocki, Nowela „listopadowa” Kodeksu karnego, *Monitor Prawniczy* 2010, Nr 12, s. 657 – 658

nich coraz bardziej nieczytelny, a dla właściwych organów – trudniejszy w stosowaniu”¹¹⁰. Powyższe poglądy należy w pełni podzielić.

Przechodząc do kwestii związanych z możliwością jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ramach przepisu art. 46 § 1 kk wskazać przede wszystkim należy, że obecnie nie powinno budzić wątpliwości, iż art. 46 § 1 kk obejmuje swym zakresem dwa odrębne roszczenia. Przepis ten stanowi, że – w przypadku spełnienia omawianych w nim przesłanek – sąd może orzec lub orzeka: obowiązek naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości albo w części lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Rozstrzygając powyższą kwestię zwrócić należy uwagę na podobne brzmienie art. 448 zd. 1 kc, który stanowi, iż w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Podobnie jak w przypadku art. 46 § 1 kk ustawodawca posłużył się w tym wypadku spójnikiem „lub”, który jest kluczowy dla możliwości (lub jej braku) jednoczesnego zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę.

W uchwale z dnia 9 września 2008 r.¹¹¹ Sąd Najwyższy – odnosząc się do znaczenia językowego spójnika „lub” w art. 448 kc (co można odpowiednio odnieść do art. 46 § 1 kk z uwagi na użyte, tożsame określenie) wskazał, że występujący w tekście spójnik "lub", którego zgodnie z zasadami logiki prawniczej powinno używać się do oznaczania alternatywy nierozłącznej, a więc dopuszczającej kumulację, nie przesądza wyniku wykładni językowej. Wykładnia ta obejmuje zespół reguł, które nawiązują do szeroko rozumianego kontekstu językowego, właściwych dla danego języka reguł znaczeniowych, reguł składni oraz reguł użycia wyrażeń tego języka. Jedną z najważniejszych jest przy tym dyrektywa języka potocznego, zgodnie z którą normie należy przypisać takie znaczenie, jakie ma ona w języku potocznym, chyba że za odstępniem od tego znaczenia przemawiają ważne względy. Dał temu wyraz Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 8 maja 1998 r.¹¹², stwierdzając, że

¹¹⁰ Tamże, s. 658. Autor wskazuje przy tym, że pospiesznej i dyskretniej nowelizacji „listopadowej” prawie nie towarzyszyła dyskusja w kręgach naukowych. Znów – wbrew sporządzonym opiniom do projektu ustawy nowelizującej Kodeks karny w tym zakresie – Autor wskazał, że „nowelizacja ta w małym stopniu uwzględniła postulaty doktryny prawa karnego. Niewątpliwie jednak to na jej przedstawicielach spoczywał będzie główny ciężar wypracowania racjonalnej wykładni wprowadzonych zmian”.

¹¹¹ Uchwała Sądu Najwyższego (7 sędziów) z dnia 9 września 2008 r., III CZP 31/08

¹¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1998 r., I CKN 664/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 7

– zgodnie z regułami języka normatywnego – w aktach normatywnych należy posługiwać się poprawnymi wyrażeniami językowymi w ich podstawowym i powszechnie przyjętym znaczeniu i unikać posługiwania się określeniami specjalistycznymi, jeżeli mają odpowiednik w języku potocznym. Płynące z języka znaczenie spójników "albo" i "lub" jest tożsame; przyjmuje się, że w obu wypadkach chodzi o spójnik wyrażający wymiennność albo wzajemne wyłączanie się zdań równorzędnych lub części zdań¹¹³. Również ustawodawca, formułując przepisy, niejednokrotnie używa spójników "albo" i "lub", nie czyniąc między nimi różnicy. Wszystko to sprawia, że wykładnia językowa nie prowadzi do jednoznacznego wyniku.

W cytowanej uchwale – przyjmując ostatecznie możliwość kumulacji roszczeń oddzielonych w przepisie spójnikiem „lub” – wskazano również, że przyjęte w nauce zasady ogólne dotyczące zbiegu norm w prawie cywilnym nie wyłączają dopuszczalności kumulacji roszczeń tylko z tej przyczyny, że zostały one uregulowane w jednym przepisie i oparte na tych samych przesłankach. Zbieg norm jest wprawdzie zagadnieniem złożonym i niejednolicie pojmowanym w dogmatyce prawa, niemniej dominuje pogląd, że nie jest on wynikiem niedoskonałości techniki legislacyjnej, lecz jednym ze sposobów umocnienia praw i ułatwienia ich realizacji. Trzeba więc liczyć się z nim jako z normalną konstrukcją ustawową, a ponieważ nie można skonkretyzować wszystkich sytuacji, w których zbieg występuje, należy mówić o otwartym katalogu zbiegu przepisów i norm. Jeżeli zbieg norm prowadzi do zbiegu roszczeń, wykluczenie kumulacji może nastąpić tylko ze szczególnych przyczyn, takich jak wykluczenie możliwości zastosowania więcej niż jednej ze zbiegających się norm wskutek wyraźnej lub dorozumianej dyspozycji ustawowej albo z powodu pochłonięcia jednej normy przez drugą, albo – w niektórych przypadkach – wówczas, gdy między normami zachodzi stosunek normy szczególnej i ogólnej. Na gruncie art. 448 k.c. trudno dopatrzeć się takich szczególnych przyczyn, dlatego nie przekonuje argument, że uregulowanie obu roszczeń w jednym przepisie i oparcie ich na tej samej przesłance zawinionego działania sprawcy naruszenia dobra osobistego wyłącza możliwość ich kumulacji.

Wyniki dotychczasowych rozważań prowadzą do wniosku, że podobnie jak przy art. 448 kc, również na tle art. 46 § 1 kk o sposobie rozstrzygnięcia kwestii dopuszczalności kumulacji roszczeń przewidzianych w tym przepisie decydować muszą dyrektywy wykładni funkcjonalnej – a nie sama wykładnia językowa, która okazuje się w tym przypadku niewystarczająca.

¹¹³ Tak: M. Szymczak (red.), Słownik języka polskiego, Warszawa 1995, t. 1, s. 28 i t. 2, s. 51

Biorąc powyższe pod uwagę należy opowiedzieć się za możliwością jednoczesnego zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia wyrządzonej szkody oraz zadośćuczynienia za krzywdę – w ramach przepisu art. 46 § 1 kk. Za takim stanowiskiem przemawia nie tylko uzasadnienie projektu omawianej ustawy nowelizującej Kodeks karny w tym zakresie, ale też (wynikająca z obecnego brzmienia Kodeksu karnego) troska o zabezpieczenie interesów pokrzywdzonego. Nie może budzić żadnych wątpliwości, iż konieczność dochodzenia zadośćuczynienia za wyrządzony czyn na drodze procesu cywilnego – niezależnie od toczącego się lub zakończonoego postępowania karnego znacznie utrudniłaby i przedłużyła pełne zabezpieczenie naruszonych interesów pokrzywdzonego, co więcej prawdopodobne jest, iż prowadziłyby w wielu przypadkach do całkowitego zaniechania dochodzenia dalszych roszczeń. Tymczasem, jak wskazuje się w doktrynie prawa karnego, z funkcji kompensacyjnej naprawienia szkody wynika przede wszystkim dyrektywa tworzenia pokrzywdzonemu możliwości szybkiego i realnego uzyskania pełnego zadośćuczynienia, bez potrzeby podejmowania dodatkowych czasochłonnych i kosztownych kroków¹¹⁴. Stąd zaprezentowany pogląd o możliwości jednoczesnego zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia za krzywdę, uznać należy (pomimo niefortunnego wyodrębnienia tych dwóch rodzajów szkody oraz niefortunnego użycia spójnika „lub” w art. 46 § 1 kk) za w pełni uzasadniony.

Reasumując, kierunek zmian wprowadzony ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. oceniać należy pozytywnie, jednak zmiany te oceniać należy jedynie w kategorii początku zmian instytucji obowiązku naprawienia szkody, bowiem w obecnym kształcie środek ten nadal może budzić szereg, zaprezentowanych wcześniej wątpliwości. Z pewnością zasadne było wprowadzenie możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody przez sąd z urzędu, jak też wyeliminowania ograniczenia w stosowaniu tegoż środka do niektórych tylko kategorii przestępstw. Jednakże wyodrębnienie z definicji szkody pojęcia krzywdy i wprowadzenie obok obowiązku naprawienia szkody również obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę (który mógłby funkcjonować w ramach obowiązku naprawienia szeroko rozumianej szkody) wydaje się swoistym „krokiem w tył”. Wobec tego ocena omawianej nowelizacji powinna być jedynie częściowo pozytywna¹¹⁵.

¹¹⁴ B. Janiszewski, Naprawienie szkody a cele wymiaru kary [w:] S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, Księgo poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego, Kraków 2002, s. 53

¹¹⁵ Wypada przy tym odnotować – za R. Zawłockim – iż „pospiesznej i dyskretnej nowelizacji listopadowej praktycznie w ogóle nie towarzyszyła dyskusja w kręgach naukowych. Nowelizacja ta w małym stopniu uwzględnia postulaty doktryny prawa karnego. Niewątpliwie jednak to na jej przedstawicielach spoczywał

§ 4. Tryb orzekania obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego

Jak już była o tym mowa obowiązek naprawienia szkody może być nakładany przez sąd, zarówno na wniosek, jak też z urzędu. Zgodnie z art. 46 § 1 kk w aktualnym brzmieniu, w razie skazania sąd ma możliwość fakultatywnego orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody, w przypadku zaś, gdy uprawniony podmiot złoży stosowny wniosek – orzeczenie w przedmiocie obowiązku naprawienia szkody jest obligatoryjne. W doktrynie wskazuje się, że od tej reguły istnieją trzy wyjątki¹¹⁶. Po pierwsze – jak wynika z art. 46 § 2 kk – zamiast obowiązku naprawienia szkody sąd może orzec nawiązkę. Dwa kolejne wyjątki wynikają z art. 415 § 5 kpk, zgodnie z którym obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnionego przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono. Do powyższej listy dodać również należy: wcześniejsze wytoczenie powództwa adhezyjnego (wobec faktu, iż kumulacja wniosku z art. 46 § 1 kk z powództwem adhezyjnym jest niedopuszczalna) oraz uprzednie naprawienie szkody w całości.

Poza kwestią orzekania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek, przy rozważaniach na temat trybu orzekania tegoż środka karnego odnotować należy następujące kwestie: orzekanie omawianego środka karnego na rozprawie oraz na posiedzeniu, a także sposób konkretyzacji obowiązku naprawienia szkody, w tym problematykę orzekania obowiązku naprawienia szkody na współsprawców przestępstwa.

Jeżeli chodzi o forum, czy też rodzaj terminu, na którym sąd decyduje o nakładaniu omawianego środka karnego – nie budzi wątpliwości, iż co do zasady orzeczenie takie następuje na rozprawie. Rozprawa stanowi podstawową i najczęstszą formę, podczas której wydawany jest wyrok skazujący, stanowiący (o czym była mowa wcześniej) warunek *sine qua non* do orzeczenia środka karnego obowiązku naprawienia szkody. Należy przy tym zauważyć, iż zgodnie z art. 339 § 1 pkt. 3 kpk w przypadku złożenia przez prokuratora aktu oskarżenia wraz z wnioskiem o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia rozprawy Prezes sądu zobowiązany jest do skierowania sprawy na posiedzenie. Jak stanowi art. 335 § 1

będzie główny ciężar wypracowania racjonalnej wykładni wprowadzonych zmian. Oczywiście wydaje się, że każda zmiana Kodeksu karnego powinna podlegać ocenie szerokiego grona teoretyków, a minimalnym wymogiem wydaje się być tutaj ocena ze strony Komisji Kodyfikacyjnej ds. Prawa Karnego. Należy wyrazić nadzieję, że w przyszłości postulat ten będzie realizowany”. Tak: R. Zawłocki, Nowela „listopadowa” Kodeksu karnego, *Monitor Prawniczy* 2010, Nr 12, s. 658

¹¹⁶ W. Zalewski, *Środki karne...*, s. 224

kpk prokurator może umieścić w akcie oskarżenia wnioski o wydanie wyroku skazującego i orzeczenie uzgodnionych z oskarżonym kary lub środka karnego za występki zagrożony karą nieprzekraczającą 10 lat pozbawienia wolności bez przeprowadzenia rozprawy, jeżeli okoliczności popełnienia przestępstwa nie budzą wątpliwości, a postawa oskarżonego wskazuje, że cele postępowania zostaną osiągnięte. W przypadku uwzględnienia wniosku przez sąd dochodzi do wydania wyroku skazującego na posiedzeniu, a zatem w takim wypadku istnieje możliwość orzeczenia m. in. środka karnego obowiązku naprawienia szkody na posiedzeniu.

Odnośnie formy procesowej, w jakiej nastąpić może nałożenie środka karnego z art. 46 § 1 kk wskazać należy jedynie, iż skazanie (będące warunkiem koniecznym do nałożenia obowiązku naprawienia szkody) może nastąpić jedynie wskutek wydanego przez sąd wyroku. Do dnia 1 lipca 2003 r.¹¹⁷ mogło ono nastąpić w dwóch formach procesowych, a mianowicie obok wyroku skazującego możliwe było skazanie wskutek uprawomocnienia się wydanego przez sąd nakazu karnego. Ze wskazaną datą zmianie uległ art. 502 kpk – w miejsce nakazu karnego wprowadzono instytucję wyroku nakazowego. Ponadto do wskazanej daty, przy nakazach karnych istniała możliwość orzeczenia przez sąd wyłącznie środków karnych w postaci przepadku przedmiotów i nawiązki, natomiast od dnia 1 lipca 2003 r. sądy stosujące wyroki nakazowe mogą w ten sposób orzekać wszelkie środki karne (co wynika ze zmiany art. 520 § 2 kpk)¹¹⁸.

Trzeba też wskazać, że konkretyzując obowiązek naprawienia szkody w wydawanym orzeczeniu sąd winien uwzględniać oświadczenie pokrzywdzonego w tym przedmiocie, dotyczące sposobu w jaki szkoda powinna zostać naprawiona. Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 października 2011 r.¹¹⁹ w wypadku orzekania o obowiązku naprawienia szkody, jako środkiem karnym z art. 46 § 1 k.k., w wyroku powinno się dokładnie określić sposób jego wykonania. Sąd nie jest przy tym związany postanowieniami ugody między pokrzywdzonym a oskarżonym zawartej po skierowaniu sprawy na drogę postępowania mediacyjnego (art. 23a § 1 k.p.k.) Niemniej jednak transponowanie treści takiej ugody, co do obowiązku naprawienia szkody, do wyroku powoduje, że taka ugoda staje się prawnie wiążąca. Nie można jednak wykluczyć, że świadczenie to będzie rozłożone na raty, a

¹¹⁷ Data wejścia w życie ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U., Nr 17, poz. 155

¹¹⁸ Podobnie w wyroku z dnia 3 lipca 2012 r., IV KK 100/12 Sąd Najwyższy wskazał, iż wyrokiem nakazowym można orzec środek karny w postaci obowiązku naprawienia szkody (art. 46 § 1 k.k. w zw. z art. 502 § 2 k.p.k.).

¹¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 października 2011 r., II AKa 366/11

więc i terminowe, bo u podstaw wprowadzenia tego obowiązku jako środka karnego było ułatwienie pokrzywdzonemu dochodzenia jego roszczeń. Skoro więc w postępowaniu mediacyjnym pokrzywdzony z korzyścią dla siebie (wcześniejsze uzyskanie pierwszej raty) zgodził się na wykonanie tego obowiązku w terminowych ratach, to nie ma racjonalnych podstaw do odrzucania takiego rozwiązania. Przecież w tym konkretnym przypadku sąd - orzekając o środku karnym w postaci obowiązku naprawienia szkody - nie działał z urzędu, ale na wniosek pokrzywdzonego, a więc powinien respektować jego interesy. Gwarancją tego jest art. 2 § 1 pkt 3 kpk, który wśród celów postępowania karnego wymienia to, aby w jego toku uwzględniane były również prawnie chronione interesy pokrzywdzonego. W doktrynie wskazuje się przy tym, iż karnistyczne ujęcie naprawienia szkody następuje w postaciach przewidzianych w art. 363 § 1 kc, tj. przez przywrócenie stanu poprzedniego lub zapłatę odpowiedniej sumy, co oczywiście następować będzie najczęściej¹²⁰. Oczywistym jest przy tym, że skoro naprawienie szkody, o jakiej mowa w art. 46 § 1 k.k., to w szczególności wyrównanie straty, którą poszkodowany poniósł (art. 361 § 2 kc) to sąd karny musi uwzględnić w chwili wyrokowania rozmiary pokrytej już szkody. Stąd orzeczony obowiązek naprawienia szkody winien być pomniejszony o kwotę, która została uiszczona przez sprawcę przed wydaniem przez sąd orzeczenia.

Analizując kwestie związane z trybem orzekania przez sąd środka karnego obowiązku naprawienia szkody odnieść należy się do przypadków związanych z wielością sprawców przestępstwa, oraz problematyką solidarnego zobowiązania współsprawców do wykonania nałożonego środka karnego obowiązku naprawienia szkody. Poglądy prezentowane w doktrynie, jak i orzecznictwie sądowym wahają się w tym zakresie od całkowitej niedopuszczalności nakładania omawianego środka karnego solidarnie na współsprawców przestępstwa – wobec braku możliwości pogodzenia takiego rozstrzygnięcia z charakterem karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody (i to zarówno wówczas, gdy jest on nakładany jako środek karny na podstawie art. 46 k.k., jak i we wszystkich wypadkach orzekania go jako warunku probacyjnego) – do bezwarunkowego dopuszczenia możliwości takiego rozwiązania, a nawet konieczności zobowiązania współsprawców czynu do naprawienia szkody solidarnie.

Jeżeli chodzi o pierwszy z zaprezentowanych poglądów, to zauważyć należy, że jego zwolennicy wskazują przede wszystkim, iż w przypadku solidarnego zobowiązania współsprawców przestępstwa do wykonania środka karnego z art. 46 § 1 kk spełnienie

¹²⁰ A. Muszyńska, op. cit., s. 94

świadczenia przez jednego ze współsprawców zwalnia od tego obowiązku pozostałych, a tym samym obowiązek ten całkowicie pozbawiony zostaje waloru probacyjnego i sprzeniewierza się zasadzie odpowiedzialności indywidualnej i osobistej¹²¹. Wskazuje się, że o ile przyznanie osobom pokrzywdzonym tym samym przestępstwem statusu wierzycieli solidarnych (jeżeli zachowanie jednego sprawcy wyrządziło szkodę wielu osobom) nie sprzeciwia się zasadom obowiązującym w prawie karnym i dyrektywom wymiaru kary, o tyle wobec istnienia zasady indywidualizacji kar i środków karnych, nie sposób jest zaakceptować możliwości solidarnego zobowiązania współsprawców przestępstwa (jako dłużników solidarnych) do naprawienia szkody w całości lub w części¹²². Zwolennicy tej koncepcji opowiadają się w konsekwencji za wyłączeniem zastosowania art. 441 § 1 kc (stanowiącym, iż zasadą jest, że osoby współodpowiedzialne za popełniony czyn zabroniony odpowiadają solidarnie za szkody nim wyrządzone) przy orzekaniu środka karnego z art. 46 § 1 kk, i orzekaniu tegoż środka w częściach równych na współdziałających, lub też miarkując jego wysokość stosownie do stopnia przyczynienia się poszczególnych sprawców do stopnia powstania szkody¹²³.

Z drugiej strony wskazuje się z kolei, że z uwagi przede wszystkim na dobro pokrzywdzonego celowe jest nakładanie na współsprawców właśnie solidarnego obowiązku naprawienia szkody. Inne rozwiązanie w daleko wyższym stopniu naraża podmiot pokrzywdzony przestępstwem na nie uzyskanie wyrównania szkody w pełnej wysokości. Zasadne jest więc przerzucenie na oskarżonych współsprawców ciężaru wytaczania ewentualnych roszczeń regresowych po naprawieniu szkody przez któregokolwiek z nich, stosownie do art. 441 § 2 k.c. Obciążenie oskarżonego obowiązkiem naprawienia szkody w części, w oparciu o bliżej niesprecyzowane kryteria, godziłoby w zasadę pełnej odpowiedzialności współsprawcy za następstwa czynu, zarówno z punktu odpowiedzialności karnej, jak i cywilnej. Stąd przyjmuje się, iż orzeczenie środka karnego, przewidzianego w art. 46 § 1 k.k., dopuszczalne jest również w postaci solidarnego zobowiązania współsprawców przestępstwa do naprawienia wyrządzonej szkody w całości albo w części¹²⁴. Należy zwrócić też uwagę na czynione przy tym zastrzeżenie, że nie sposób uznać, iż

¹²¹ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999, s. 195 –196

¹²² A. Pilch, *Charakter obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 kk a problemy praktyki orzeczniczej* [w:] Z. Cwiągalski, G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody*, Warszawa 2010, s. 131

¹²³ Tak: A. Marek, T. Oczkowski, op. cit., s. 718 – 719; A. Pilch, op. cit., s. 132

¹²⁴ Tak: Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2000 r., I KZP 40/00; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2 września 2004 r., II AKa 258/04; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 października 2011 r., II AKa 366/11; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 maja 2012 r., II AKa 150/12

orzeczenie omawianego środka karnego dopuszczalne jest wyłącznie w postaci solidarnego zobowiązania współsprawców do naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody. Nie można bowiem wykluczyć sytuacji, w których bardziej uzasadnione będzie orzeczenie środka karnego przewidzianego w art. 46 § 1 k.k., np. w częściach równych lub pro rata parte. Skoro bowiem ustawa pozwala na orzekanie obowiązku naprawienia szkody „w całości albo w części”, a więc w istocie uznaniowe, gdyż zależne od oceny okoliczności konkretnej sprawy, stosowanie omawianego środka karnego, to wybór sposobu obowiązku naprawienia szkody w wypadku współsprawstwa, w pełni zabezpieczającego w postępowaniu karnym interesy pokrzywdzonego, a zarazem uwzględniającego zasadę odpowiedzialności indywidualnej każdego ze współsprawców, należeć powinien w konkretnym wypadku do sądu.

Analizując przedstawione argumenty nie sposób oprzeć się wrażeniu, że każda z zaprezentowanych możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody w przypadku wielości współsprawców zawiera tak elementy pozytywne, jak i negatywne. Jeżeli jednak weźmie się pod uwagę sam (przedstawiony w uzasadnieniu do projektu Kodeksu karnego) cel wprowadzenia instytucji z art. 46 § 1 kk zasadnym wydaje się przyjęcie drugiej z zaprezentowanych koncepcji, przy jednoczesnym poczynieniu dwóch zastrzeżeń¹²⁵.

Po pierwsze, zgodzić należy się, że to od konkretnych okoliczności sprawy winno zależeć, czy w danym wypadku bardziej celowe byłoby orzeczenie obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców czynu, czy też w inny sposób. Nie ma też wątpliwości co do tego, że takie rozstrzygnięcie nie czyni w pełni zadość zasadzie indywidualizacji odpowiedzialności karnej. Tym niemniej jeśli w okolicznościach konkretnej sprawy zważy się, że przestępcze zachowanie każdego z oskarżonych wzajemnie się uzupełniały i trudno byłoby poczynić szczegółowe ustalenia, w jakim stopniu każdy z nich przyczynił się do powstania szkody wyrządzonej przestępstwem popełnionym wspólnie i w porozumieniu – zasadne byłoby orzekanie obowiązku naprawienia szkody solidarnie.

Po drugie, biorąc pod uwagę poczynione powyżej rozważania, zasadne jest zwrócenie uwagi na kwestie natury bardziej ogólnej – jednak ściśle wiążące się z tematyką orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa. Wydaje się, że niezbędna jest modyfikacja obowiązujących rozwiązań – zmierzająca do wyjaśnienia wskazanych wyżej, a rodzących się na tle obecnie obowiązujących przepisów, wątpliwości interpretacyjnych. W doktrynie prawa karnego pojawiają się głosy, że niezbędna

¹²⁵ Szerzej na ten temat: Ł. Twarowski, Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody – uwagi krytyczne, [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010, s. 112 – 117

jest propozycja zmian legislacyjnych, zakładająca zmianę orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody o charakterze obligatoryjnym, jako orzeczenia samoistnego, które nie byłoby jednak środkiem karnym. Podkreśla się, że rezygnacja z traktowania naprawienia szkody jako środka karnego wynika z potrzeby zachowania czystości unormowań karnych w zakresie orzekania środków karnych z poszanowaniem zasady indywidualizacji¹²⁶. Propozycja ta, choć w istocie skutkowałaby rozwianiem wątpliwości co do możliwości solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody na współsprawców przestępstwa, wymaga głębokich zmian Kodeksu karnego, włączając w to zmianę numeracji poszczególnych przepisów, oczywistą zmianę umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody, zmianę sposobu jego traktowania i modyfikację wiążących się z nim instytucji, a także konieczność jednoczesnego wprowadzenia do prawa karnego szeregu nowych elementów. E. Bieńkowska wskazuje w tym zakresie na celowość:

- 1) zdefiniowania pojęcia „szkoda” na użytek prawa karnego,
- 2) wyeksponowania potrzeby realizowania przez prawo karne funkcji kompensacyjnej,
- 3) dokonania wyboru pomiędzy środkiem karnym w postaci obowiązku naprawienia szkody, warunkiem niektórych sankcji i powództwem adhezyjnym,
- 4) zapewnienia, aby pokrzywdzony każdorazowo uzyskiwał w procesie karnym orzeczenie na swoją rzecz,
- 5) zagwarantowania pierwszeństwa egzekwowania orzeczenia na rzecz pokrzywdzonego przed wszystkimi innymi sankcjami o charakterze majątkowym¹²⁷.

O ile przedstawiona, generalna propozycja zmian legislacyjnych wydaje się (docelowo) możliwa do przeprowadzenia i słuszna (jako jedna z możliwych rozwiązań), o tyle już poszczególne zaprezentowane postulaty, mające stanowić jej elementy składowe, mogą budzić pewne wątpliwości.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, że odrębne definiowanie pojęcia szkody na gruncie prawa karnego nie wydaje się być – niezależnie czy to w aktualnym stanie prawnym, czy też przy uwzględnieniu zmian proponowanych przez E. Bieńkowską – kierunkiem słusznym. Jak już wskazywano¹²⁸ zasadne jest przyjęcie na gruncie prawa karnego szerokiego – cywilistycznego rozumienia pojęcia szkody przy określaniu karnoprawnego obowiązku jej

¹²⁶ E. Bieńkowska, W kierunku lepszej realizacji funkcji kompensacyjnej przez polskie prawo karne – propozycja zmian [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010, s. 28 – 29

¹²⁷ Tamże, s. 28

¹²⁸ Zobacz: rozważania dotyczące szkody zawarte w § 2 pkt. 3 niniejszego Rozdziału

naprawienia. Powyższe pozwala na realizację podstawowej funkcji obowiązku naprawienia szkody – im szerszy jest zakres znaczeniowy pojęcia szkody, obejmującej nie tylko uszczerbek majątkowy, ale też niemajątkowy, tym lepiej zabezpieczona zostaje realizacja celu kompensacyjnego obowiązku naprawienia szkody, co było zresztą zamiarem ustawodawcy przy przyjęciu i kolejnych modyfikacjach instytucji obowiązku naprawienia szkody. Po drugie przyjęcie na gruncie prawa karnego cywilistycznego rozumienia pojęcia szkody sprzyja też realizacji postulatu unikania posługiwania się tym samym pojęciem w różnych znaczeniach w ramach tego samego systemu prawnego, a zatem jest zasadne również z perspektywy celowości jednolitego ujmowania używanych pojęć w ramach jednego systemu prawnego.

Jeżeli chodzi o wyeksponowanie potrzeby realizowania przez prawo karne funkcji kompensacyjnej, to podkreślenia wymaga fakt, iż nie budzi wątpliwości, że za jeden z podstawowych celów postępowania karnego (obok ukarania sprawcy) uznać należy zapewnienie odpowiedniej kompensacji na rzecz pokrzywdzonego. Powyższe wprost wynika z art. 2 § 1 pkt. 3 kpk, zgodnie z którym przepisy tego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby uwzględnione zostały prawnie chronione interesy pokrzywdzonego. Dodatkowe formułowanie odpowiedniego przepisu – jako generalnej zasady – na gruncie Kodeksu karnego wydaje się być w związku z tym zbędne. Zgodzić należy się natomiast z powyższym postulatem, jeżeli przez eksponowanie potrzeby realizowania przez prawo karne funkcji kompensacyjnej uznać należy częstsze stosowanie obowiązku naprawienia szkody, ustalanie rozmiarów szkody już na gruncie procesu karnego i zmierzanie do zapewnienia pokrzywdzonemu odpowiedniej restytucji, bez względu na (jakkolwiek występujące jednocześnie) inne funkcje tegoż środka karnego.

Odnośnie postulatu zapewnienia, aby pokrzywdzony każdorazowo uzyskiwał w procesie karnym orzeczenie na swoją rzecz, wydaje się, że omawiana nowelizacja w wystarczający sposób czyni zadość temu postulatowi. Zgodnie z art. 46 § 1 kk na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej sąd zobowiązany jest orzec o obowiązku naprawienia szkody (lub obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę), natomiast w przypadku braku takiego wniosku sąd nie ma obowiązku, ale ma możliwość przedmiotowego orzeczenia. Przyjęte rozwiązanie wydaje się wystarczające z uwagi na fakt, iż o możliwości złożenia stosownego wniosku organy prowadzące postępowanie karne mają obowiązek pouczyć pokrzywdzonego. Stąd też nie wydaje się zasadne automatyczne zobowiązanie sądu do każdorazowego orzekania o obowiązku naprawienia szkody – nawet w przypadku gdy

pouczony o prawie do złożenia wniosku o naprawienie szkody pokrzywdzony z jakichś powodów takiego wniosku nie składa. Oczywiście można wyobrazić sobie sytuację, w której pokrzywdzony w dalszym ciągu obawia się „odwetu” ze strony sprawcy przestępstwa i dlatego rezygnuje z dochodzenia w postępowaniu karnym swoich prawa majątkowych, tym niemniej w takiej sytuacji sąd i tak ma obecnie możliwość orzeczenia o naprawieniu szkody w trybie art. 46 § 1 kk. Co więcej nie sposób jest wyobrazić sobie wszystkich, często skomplikowanych stanów faktycznych i sytuacji, które mogą uzasadniać odstępianie od orzekania o naprawieniu szkody w postępowaniu karnym – dlatego też nie jest celowe sprowadzanie roli sądu do wykonawcy automatycznych przepisów.

Podobnie pewne wątpliwości może budzić postulat zagwarantowania pierwszeństwa egzekwowania orzeczenia na rzecz pokrzywdzonego przed wszystkimi innymi sankcjami o charakterze majątkowym. Jeżeli bowiem przyjmuje się dopuszczalność egzekwowania orzeczonego środka karnego obowiązku naprawienia szkody identycznie jak jakiegokolwiek innego tytułu wykonawczego zobowiązującego określoną osobę do zapłaty na rzecz uprawnionego, to nie wydaje się słuszne nadawanie jakiegoś specjalnego znaczenia orzeczeniu o obowiązku naprawienia szkody tylko dlatego, iż wydane ono zostało w postępowaniu karnym. Nie sposób pominąć, że szkoda wynikła z czynu niedozwolonego może przecież być naprawiana w drodze wykonania orzeczonego przez sąd cywilny zobowiązania do zapłaty określonej sumy pieniężnej na rzecz pokrzywdzonego (wówczas: poszkodowanego) i nie byłoby zasadne, żeby grupować podobne zobowiązania w poszczególne grupy pozostające w stosunku do siebie w stosunku pierwszeństwa i dalszej kolejności – tylko z uwagi na forum, na którym doszło do orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody¹²⁹.

Jak widać sam tryb orzekania obowiązku naprawienia szkody (czy też kwestia możliwości jego solidarnego nakładania na współsprawców przestępstwa) niesie ze sobą daleko idące skutki w sferze rozumienia samego charakteru prawnego obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, jak też powoduje wątpliwości co do umiejscowienia tejże instytucji. O ile jednak zasadne wydaje się generalnie zryzygnowanie z traktowania naprawienia szkody jako środka karnego – w miejsce wprowadzenia obowiązku naprawienia szkody jako orzeczenia samostnego, o tyle z uwagi na powyższe wątpliwości uznać można, że na obecnym etapie rozważań o niezbędnych zmianach omawianej instytucji zaproponować

¹²⁹ Przy powyższych rozważaniach pominięto postulat E. Bieńkowskiej dotyczący dokonania wyboru pomiędzy środkiem karnym w postaci obowiązku naprawienia szkody, warunkiem niektórych sankcji i powództwem adhezyjnym - zostanie on omówiony w § 5 i 6 niniejszego Rozdziału.

można dodanie do art. 46 nowego § 3, stanowiącego (przykładowo), iż w razie skazania współdziałających w popełnieniu czynu zabronionego obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę orzeka się solidarnie. Zaproponowana zmiana co prawda nie rozwiązuje wszystkich problemów interpretacyjnych rodzących się na tle omawianego środka z art. 46 § 1 kk, jednak rozwiązuje wszelkie wątpliwości co do solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody – wprowadzając powyższe jako regułę, co byłoby niewątpliwie na korzyść pokrzywdzonych, a także pozostawałoby w zgodzie z zasadą wynikającą z art. 441 § 1 kc: jeżeli kilka osób ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym, ich odpowiedzialność jest solidarna. Należy przy tym zauważyć, że zgodnie z art. 46 § 1 kk do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody nie stosuje się jedynie przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia oraz możliwości zasądzenia renty, co oznacza, że pozostałe przepisy powinny znaleźć odpowiednie zastosowanie. Zaproponowana zmiana rozwiewa wątpliwości co do odpowiedniego stosowania art. 441 § 1 kc i konieczności solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody w przypadku wielości współsprawców. Jeżeli natomiast chodzi o wskazywaną wcześniej potrzebę zachowania czystości unormowań karnych w zakresie orzekania środków karnych z poszanowaniem zasady indywidualizacji – na obecnym etapie ograniczyć wypada się do stwierdzenia, iż art. 46 § 1 kk mógłby stanowić swoisty wyjątek od wskazanej zasady – wyjątek potwierdzający regułę.

§ 5. Stosunek środka karnego obowiązku naprawienia szkody do nawiązki

Zgodnie z art. 46 § 2 kk w aktualnym brzmieniu zamiast obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody w całości albo w części lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę sąd może orzec na rzecz pokrzywdzonego nawiązkę. Do dnia 8 czerwca 2010 r.¹³⁰ przepis ten stanowił, iż zamiast obowiązku naprawienia szkody sąd władny był do orzeczenia na rzecz pokrzywdzonego nawiązki w celu zadośćuczynienia za ciężki uszczerbek na zdrowiu, naruszenie czynności narządu ciała, rozstrój zdrowia, a także za doznaną krzywdę. Konsekwencją wyeliminowania wskutek wspomnianej nowelizacji grup przestępstw co do

¹³⁰ Data wejścia w życie ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw

których orzekany mógł być obowiązek naprawienia szkody było jednoczesne usunięcie z art. 46 § 2 kk katalogu przestępstw, co do których sąd władny był orzec nawiązkę.

Obecnie nie sposób jest mówić o nawiązce jak o jednolitym uregulowaniu – w zależności od podstawy prawnej przeważają w niej bądź element odszkodowawczy (zadośćuczynienie za krzywdę), lub też funkcje penalne rozumiane tradycyjnie jako odpłata za popełniony czyn. Geneza tejże instytucji wskazuje jednak, iż niejednorodność nawiązki była cechą charakterystyczną od początków istnienia tej instytucji¹³¹, przy czym również w polskich regulacjach szeroko rozumianego prawa karnego nawiązka od początków jej istnienia orzekana była w ramach różnych podstaw prawnych. I tak wskazać należy, że o ile Kodeks karny z 1932 r. nie przewidywał instytucji nawiązki, była ona jednak uregulowana w Prawie o wykroczeniach z 1932 r.¹³² oraz za czyny stanowiące wykroczenia w ustawach szczególnych¹³³. Podobnie instytucja nawiązki funkcjonowała w ramach niektórych przestępstw pozakodeksowych, przewidzianych w ustawach szczególnych¹³⁴, zaś od czasu wejścia w życie Kodeksu karnego z 1969 r. również jako instytucja prawa karnego kodeksowego. Zgodnie z pierwotnym brzmieniem art. 59 § 3 kk z 1969 r. jeżeli sprawca dopuścił się umyślnego występku o charakterze chuligańskim Sąd władny był orzec na rzecz pokrzywdzonego albo na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża lub na inny cel społeczny nawiązkę w wysokości od 500 do 5.000 złotych¹³⁵. Z kolei zgodnie z pierwotnym brzmieniem

¹³¹ W literaturze wskazuje się, że źródło nawiązki tkwi w instytucji „kompozycji”, która stanowiła karę mającą łączyć w sobie represję i zadośćuczynienie, wymierzaną jako materialne zadośćuczynienie pokrzywdzonemu. Tak: W. Cieślak, *Nawiązka w polskim prawie karnym*, Gdańsk 2006, s. 11 – 63

¹³² Rozporządzenie z mocą ustawy z dnia 11 lipca 1932 r. Prawo o wykroczeniach, Dz. U. Nr 60, poz. 572 z późniejszymi zmianami; Nawiązkę przewidywały: art. 54 – uszkodzenie ogrodu i drzewa, a także art. 55 – kradzież ogorodowa

¹³³ Nawiązkę przewidywały: ustawa z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody, Dz. U. Nr 31, poz. 274, a także uchylająca ją ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody, Dz. U. Nr 25, poz. 180 (ze zm.), ustawa z dnia 14 kwietnia 1937 r. o szkodnictwie leśnym i polnym, Dz. U. Nr 30, poz. 224 (ze zm.), ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno – administracyjnego, Dz. U. Nr 23, poz. 149.

¹³⁴ Nawiązkę przewidywały: art. 12 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o biurach pisania podań oraz o zakazie udzielania porad prawnych i prowadzenia cudzych spraw, Dz. U. Nr 31, poz. 269; art. 37 Prawa prasowego z dnia 21 listopada 1938 r., Dz. U. Nr 89, poz. 608; art. 27 ust. 2 ustawy z dnia 28 października 1950 r. o zawodzie lekarza, Dz. U. Nr 50, poz. 458; ustawa z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko własności społecznej, Dz. U. Nr 36 poz. 228; a także art. 2 ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. o obowiązku udokumentowania pochodzenia materiałów użytych na cele budownictwa nie uspołecznionego, Dz. U. Nr 32, poz. 162.

¹³⁵ Przepis ten podlegał licznym zmianom. Początkowo zmieniony został przez art. 1 pkt 5 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U.1982.16.125, z dniem 7 czerwca 1982 r., która znowelizowała wysokość górnej granicy nawiązki z dotychczasowych 5.000 zł do 20.000 zł. Następnie wskutek zmian dokonanych przez art. 1 pkt 5 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U.1982.16.125, z dniem 7 czerwca 1982 r. oraz art. 1 pkt 11 ustawy z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U.1985.23.100, z dniem 1 lipca 1985 r. przepis ten uzyskał brzmienie: „jeżeli sprawca

art. 178 § 3 kk z 1969 r. w razie skazania za przestępstwo określone w § 1 lub 2 (tj. pomówienie lub oszczerstwo) istniała fakultatywna możliwość orzeczenia na rzecz pokrzywdzonego albo na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża lub na inny cel społeczny wskazany przez sąd nawiązki w wysokości od 500 do 5.000 złotych¹³⁶. Ostatnim z przyjętych w Kodeksie karnym z 1969 r. rozwiązań dotyczących nawiązki był art. 213 § 2 tegoż kodeksu przewidujący obligatoryjne orzeczenie na rzecz pokrzywdzonego nawiązki w wysokości podwójnej wartości drzewa – w razie skazania za wyrąb drzewa albo za kradzież drzewa wyrąbanego lub powalonego.

W doktrynie prawa karnego prezentowano wówczas różne, odmienne stanowiska na temat funkcji spełnianych przez nawiązkę. Z jednej strony wskazywano iż – jako, że wymiar nawiązki nie odpowiadał wysokości wyrządzonej szkody – instytucja ta stanowiła swoiste zadośćuczynienie na rzecz pokrzywdzonego¹³⁷, z drugiej strony oceniano ją też odmiennie – jako instytucję z przeważającym elementem represji, a zatem instytucję mającą charakter kary dodatkowej¹³⁸. Warto odnotować też stanowiska W. Daszkiewicza opisującego mozaikę ról nawiązki przy różnych podstawach jej orzekania¹³⁹ oraz S. Śliwińskiego wskazującego na nawiązkę jako instytucję prawa karnego o pierwiastkach odszkodowawczych i karnych¹⁴⁰.

dopuszcł się umyślnego występku o charakterze chuligańskim sąd orzeka na rzecz pokrzywdzonego albo na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża lub na inny cel społeczny nawiązkę w wysokości od 5.000 do 50.000 złotych”. Kolejna zmiana dokonana przez art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 28 września 1990 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U.1990.72.422, z dniem 8 listopada 1990 r. dotyczyła dalszych zmian w kwotach nawiązki: z dotychczasowych od 5.000 do 50.000 zł na "od 50.000 zł do 500.000 zł". Wskutek zmiany dokonanej przez art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 28 lutego 1992 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach i o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U.1992.24.101, z dniem 2 kwietnia 1992 r. Sąd we wskazanym przypadku zobligowany był do orzeczenia nawiązki w kwotach od 125.000 zł do 2.500.000 zł. Ostatecznie skutek zmian dokonanych ustawą z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym, Dz.U.1995.95.475, z dniem 20 listopada 1995 r. zmianie uległ cały art. 59 Kodeksu karnego z 1969 r., w § 1 uzyskując brzmienie: charakter chuligański występku sąd uwzględnia jako okoliczność wpływającą na zaostrenie kary, skreślono przy tym § 2 tegoż przepisu, zaś dotyczący nawiązki § 3 art. 59 kk z 1969 r. uzyskał treść: Sąd może orzec na rzecz pokrzywdzonego albo na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża lub na inny cel społeczny wskazany przez sąd nawiązkę w wysokości od 25 do 2.500 złotych. Zmianie uległy zatem kwotowe progi nawiązki, ale też powrócono do pierwotnego uregulowania: orzekania nawiązki przez sąd fakultatywnie, a nie obligatoryjnie.

¹³⁶ Zmiany tego przepisu dokonywane przez art. 1 pkt 18 ustawy z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U.1985.23.100, z dniem 1 lipca 1985 r., następnie przez art. 1 pkt 8 ustawy z dnia 28 września 1990 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U.1990.72.422 z dniem 8 listopada 1990 r. i ostatecznie przez art. 1 pkt 8 ustawy z dnia 28 lutego 1992 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach i o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U.1992.24.101, z dniem 2 kwietnia 1992 r. dotyczyły wyłącznie kwotowego wymiaru nawiązki ustalając ją końcowo na kwoty od 125.000 do 2.500.000 złotych.

¹³⁷ J. Makarewicz, Kodeks karny..., s. 691

¹³⁸ S. Glaser, A. Mogilnicki, Kodeks karny. Komentarz, Kraków 1934, s. 1099 – 1100

¹³⁹ W. Daszkiewicz, Naprawienie szkody..., s. 82

¹⁴⁰ S. Śliwiński, Prawo karne, Warszawa 1946, s. 543

Wielość podstaw orzekania nawiązki pozostała aktualna również na tle obecnie obowiązującego Kodeksu karnego z 1997 r. Przede wszystkim wskazać należy, że nawiązka zamieszczona została w katalogu środków karnych – art. 39 pkt. 6 kk. Jednakże obok możliwości orzekania nawiązki jako środka karnego – alternatywy dla obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę (art. 46 § 2 kk) nawiązka występuje też w przepisach art. 44 § 3 kk, art. 47 § 1 i 2 kk, art. 57a § 2 kk, art. 212 § 3 kk, art. 216 § 4 kk oraz art. 290 § 2 kk. Szczegółowe odniesienie się do tych przepisów zostanie przedstawione po omówieniu regulacji nawiązki orzekanej zamiast środka karnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę, jako że wzajemna relacja wobec siebie obu tych środków ma w niniejszym przypadku pierwszorzędne znaczenie.

Przede wszystkim zauważyć należy, że zgodnie z art. 46 § 2 kk istnieje możliwość orzeczenia nawiązki na rzecz pokrzywdzonego „zamiast” obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę. Oba te środki pozostają zatem w stosunku alternatywy – nie ma możliwości orzeczenia nawiązki z tej podstawy prawnej przy jednoczesnym orzeczeniu obowiązku z art. 46 § 1 kk i odwrotnie – brak możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę, gdy sąd orzeka nawiązkę na podstawie art. 46 § 2 kk.

Przepis art. 46 § 2 kk w pierwotnym brzmieniu stanowił, że zamiast obowiązku określonego w § 1 (tj. obowiązku naprawienia szkody) sąd mógł orzec na rzecz pokrzywdzonego nawiązkę w celu zadośćuczynienia za ciężki uszczerbek na zdrowiu, naruszenie czynności narządu ciała, rozstrój zdrowia, a także za doznaną krzywdę. W doktrynie słusznie krytykowano takie rozwiązanie, jako budzące wątpliwości nawet w zakresie korelacji tej instytucji ze środkiem karnym obowiązku naprawienia szkody. Przypomnieć bowiem należy, iż art. 46 § 1 kk w pierwotnym brzmieniu wymieniał co prawda grupy przestępstw, za popełnienie których środek ten mógł być nakładany, jednakże katalog z art. 46 § 1 kk był zdecydowanie szerszy od katalogu przestępstw wskazanych w art. 46 § 2 kk. Przepis art. 46 § 1 kk w pierwotnym brzmieniu stanowił, iż w razie skazania za przestępstwo spowodowania śmierci, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji lub przestępstwo przeciwko środowisku, mieniu lub obrotowi gospodarczemu, sąd, na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej, orzeka obowiązek naprawienia wyrządzonej szkody w całości albo w części; przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia oraz możliwości zasądzenia renty nie stosuje się. W doktrynie wskazywano, że

„ujęcie art. 46 § 2 kk jest zbyt wąskie i postuluje się jego rozszerzenie na wszystkie przestępstwa, które zostały określone w art. 46 § 1 kk”¹⁴¹.

Wskutek zmiany art. 46 kk przez art. 1 pkt 10 ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. zmieniającej niniejszą ustawę z dniem 8 czerwca 2010 r. nową treść uzyskał nie tylko § 1 tegoż przepisu (co było omawiane wcześniej), ale też art. 46 § 2 kk, który stanowi obecnie, że zamiast obowiązku określonego w § 1 sąd może orzec nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego. Jak widać w przypadku nawiązki, tak samo jak przy obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę, wyeliminowano katalog przestępstw, za które środek ten może być nakładany. Takie rozwiązanie ocenić należy jako niewątpliwie słuszne, tak z powodu ujednoczenia obu przepisów, jak też z uwagi na brak sztucznego ograniczenia możliwości nakładania omawianych środków karnych do niektórych tylko czynów.

Pomimo generalnie pozytywnej oceny omawianej zmiany (czy też kierunku wprowadzonych zmian) zastanowić należy się nad samym sensem istnienia nawiązki w art. 46 § 2 kk, jej wzajemnego stosunku z obowiązkiem naprawienia szkody (lub zadośćuczynienia za krzywdę), jak też skutków swego „piętrzenia” przez ustawodawcę różnych środków o charakterze również kompensacyjnym.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, że nawiązka stanowiła w zamierzeniach ustawodawcy instytucję, która miała być stosowana w przypadku trudności z jednoznacznym ustaleniem wysokości szkody – wówczas, zamiast prowadzenia żmudnego postępowania dowodowego co do rozmiarów powstałej wskutek przestępstwa szkody, sąd uprawniony był orzec nawiązkę (początkowo za niektóre tylko przestępstwa) „zamiast” obowiązku naprawienia szkody. W nauce prawa karnego słusznie podnoszono w tym zakresie obawę, co do osłabiania praktycznego znaczenia obowiązku naprawienia szkody wobec praktycznej możliwości zaniechania ustalania wysokości szkody przez sąd – i ograniczenia się do zasądzenia nawiązki, pozostawiając ewentualnie dochodzenie dalszych roszczeń pokrzywdzonego na drodze postępowania cywilnego. Wskazywano, iż o orzeczeniu nawiązki powinny decydować przesłanki natury kryminalnopolitycznej, a nie swoiste trudności dowodowe¹⁴². Podnoszono również, że sama konstrukcja nawiązki (orzecanie jej „zamiast” obowiązku z art. 46 § 1 kk) może okazać się furtką do nadużywania w praktyce orzecniczej

¹⁴¹ J. Bryk, Nawiązka – środek karny o charakterze kompensacyjnym [w:] S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego, Kraków 2002, s. 126

¹⁴² Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 130

też instytucji i uwalniania się przez sąd od nawet obligatoryjnego nakładania obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę¹⁴³.

Obawy te nie są pozbawione racji – praktyczna możliwość orzekania nawiązki zamiast środka karnego z art. 46 § 1 kk w przypadku wystąpienia trudności dowodowych co do rozmiarów szkody *de facto* przekreśla w części sens istnienia tych instytucji – jako mających służyć szybszemu zaspokojeniu pokrzywdzonego, bez konieczności odwoływania się do drogi procesu cywilnego. Stąd rodzi się pytanie, czy przyjęte rozwiązanie nawiązki w art. 46 § 2 kk jest w ogóle celowe? Pytanie to jest tym bardziej zasadne, że obowiązek z art. 46 § 1 kk może być nakładany w całości lub w części. Jak już wcześniej wskazywano, z samej istoty obowiązku naprawienia szkody wynika, że zasadą powinno być zobowiązanie sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody w całości – już na gruncie procesu karnego, jednakże wydaje się, że nie ma żadnych przeszkód, by w przypadku trudności dowodowych co do wysokości szkody sąd karny ograniczył się do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w części – pozostawiając tym samym rozstrzygnięcie co do ewentualnie dalszej szkody sądowi cywilnemu (poza wysokością szkody udowodnionej na gruncie procesu karnego, gdy jednak widoczne jest, iż rozmiary szkody są, czy mogą być wyższe aniżeli wynikałoby z materiału dowodowego zgromadzonego w sprawie karnej).

Powyższe rozstrzygnięcie art. 46 § 2 kk jest tym bardziej zastanawiające, gdy weźmie się pod uwagę, że nawiązka stanowić miała w zamierzeniach ustawodawcy instytucję swoistego zadośćuczynienia na rzecz pokrzywdzonego – w przypadku wystąpienia szkód niewymiernych, niematerialnych, a zatem właśnie krzywdy. Wobec wejścia w życie omawianej uprzednio ustawy z dnia 5 listopada 2009 r. zmieniającej m. in. kształt dotychczas obowiązującego art. 46 kk na gruncie prawa karnego przyjęto wąskie rozumienie pojęcia szkody – jako uszczerbku wyłącznie majątkowego – pozostawiając uszczerbek niemajątkowy pojęciu krzywdy. Znalazło to też odbicie w treści art. 46 § 1 kk, gdzie obok obowiązku naprawienia szkody wprowadzono obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę. Jeżeli zatem na gruncie art. 46 § 1 kk istnieje możliwość zarówno zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody, jak też *expressis verbis* do zadośćuczynienia za krzywdę, przy czym obowiązki te mogą być orzekane nie tylko w całości, ale też w części (co ma jak wyżej wskazywano znaczenie choćby w przypadku trudności dowodowych do rozmiarów szkody), nie sposób jest prześledzić toku rozumowania ustawodawcy, który zdecydował się na jednoczesne pozostawienie w art. 46 § 2 kk instytucji nawiązki. Funkcje tej instytucji, jak też jej

¹⁴³ A. Muszyńska, op. cit., s. 193

praktyczne założenia, z pewnością dobrze może spełniać obecnie środek karny z art. 46 § 1 kk. Dlatego też – w ocenie autora niniejszej pracy – art. 46 § 2 kk jest w Kodeksie karnym zbędny, natomiast z uwagi na powyższe uwagi można zaryzykować też stwierdzenie, że nawet jeśli nie zostanie on przez ustawodawcę wyeliminowany (co *de lege ferenda* wydaje się jednak zasadne) można będzie obserwować spadek praktycznego znaczenia art. 46 § 2 kk, aż do stopniowego zaniku stosowania tej instytucji.

Z uwagi na wielość podstaw orzekania nawiązki w prawie karnym problem wzajemnego stosunku środka karnego obowiązku naprawienia szkody do nawiązki jest jednak szerszy aniżeli wzajemna relacja przepisów art. 46 § 1 kk i art. 46 § 2 kk. Co więcej, wielość podstaw orzekania nawiązki wiąże się też z odmiennymi funkcjami nawiązki, które ujawniają się przy orzekaniu jej na rzecz różnych podmiotów. I tak: nawiązka może być orzekana bądź na rzecz pokrzywdzonego (art. 46 § 2 kk, art. 57a § 2 kk, art. 212 § 3 kk, art. 216 § 4 kk, art. 290 § 2 kk), bądź na rzecz na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (art. 47 § 1 kk), na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, o którym mowa w art. 400 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska¹⁴⁴ (art. 47 § 2 kk), lub też na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża albo na inny cel społeczny wskazany przez pokrzywdzonego (art. 212 § 3 kk, art. 216 § 4 kk). Z kolei zgodnie z art. 44 § 3 kk jeżeli orzeczenie przepadku przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa byłoby niewspółmierne do wagi popełnionego czynu, sąd zamiast przepadku może orzec nawiązkę na rzecz Skarbu Państwa.

Jeżeli chodzi o wyraźne określenie w ustawie stosunku nawiązki do obowiązku naprawienia szkody, to podobnie jak w art. 46 § 2 kk (nawiązka „zamiast” środka karnego z art. 46 § 1 kk) uregulowany on został w art. 57a § 2 kk, który stanowi podstawę orzekania nawiązki w wypadkach skazania za występki o charakterze chuligańskim. Zgodnie z powołanym przepisem, w wypadku skazania za występki o charakterze chuligańskim, sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, chyba że orzeka obowiązek naprawienia szkody, obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub nawiązkę na podstawie art. 46. Jeżeli pokrzywdzony nie został ustalony, sąd może orzec nawiązkę na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej¹⁴⁵. Jak widać orzeczenie obowiązku

¹⁴⁴ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 (ze zm.)

¹⁴⁵ Przepis art. 57a kk wprowadzony został do Kodeksu karnego ustawą z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 226, poz. 1648, która weszła w życie z dniem 12 marca 2007 r. Pierwotny tekst art. 57a § 2 kk stanowił, że w wypadku skazania za występki chuligański sąd orzekał nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, chyba że orzekał obowiązek naprawienia szkody lub nawiązkę na podstawie art. 46. Jeżeli pokrzywdzony nie został ustalony, sąd mógł orzec nawiązkę na rzecz

naprawienia szkody z art. 46 § 1 kk, obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę z art. 46 § 1 kk lub nawiązki na podstawie art. 46 § 2 kk stanowią przesłankę negatywną do orzeczenia nawiązki na podstawie art. 57a § 2 kk. Co więcej, jeżeli chodzi o obowiązek naprawienia szkody, ustawodawca nie zdecydował się na skonkretyzowanie czy chodzi o środek karny, czy też naprawienie szkody orzekane jako obowiązek probacyjny – tym samym orzeczenie obowiązku naprawienia szkody w jakimkolwiek trybie wyklucza orzeczenie nawiązki na podstawie art. 57a § 2 kk.

Należy zwrócić uwagę, że krzyżowanie się możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody oraz nawiązki na rzecz tego samego podmiotu (pokrzywdzonego) poza omówionymi art. 46 § 2 kk oraz art. 57a § 2 kk zachodzi też w razie skazania za wyrąb drzewa albo za kradzież drzewa wyrąbanego lub powalonego z art. 290 § 2 kk. Aktualne są w tym zakresie rozważania prowadzone w nauce prawa karnego na temat równoczesnego stosowania środków pozwalających na uzyskanie przez pokrzywdzonego kompensaty, która przekraczałaby wysokość poniesionej szkody, a co za tym idzie niezasadnego „piętrzenia” kompensacyjnego oddziaływania środków przewidzianych przez polskie prawo karne¹⁴⁶. Pogląd ten należy co do zasady podzielić, wskazać jednakże należy, że w praktyce orzeczniczej sąd uwzględniając wyraźnie kompensacyjny charakter nawiązki z art. 290 § 2 kk, w przypadku zaistnienia przesłanek do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 kk (z uwagi na obligatoryjność tegoż środka karnego), powinien jednak ograniczyć wysokość tegoż obowiązku do różnicy między wysokością wywołanej przestępstwem szkody, a wysokością rekompensaty jaką pokrzywdzony otrzymał w wyniku orzeczenia o nawiązce. W doktrynie słusznie podnoszono, iż pokrzywdzony nie powinien otrzymać wielokrotności poniesionej w wyniku przestępstwa szkody, do czego teoretycznie może przecież doprowadzić kumulacja nawiązki i obowiązku naprawienia szkody, oderwanie zasady miarkowania wysokości szkody od tego, co pokrzywdzony otrzymuje jako nawiązkę¹⁴⁷.

instytucji, stowarzyszenia, fundacji lub organizacji społecznej, wpisanej do wykazu prowadzonego przez Ministra Sprawiedliwości, której podstawowym zadaniem lub celem statutowym było spełnianie świadczeń na określony cel społeczny, bezpośrednio związany z ochroną dobra naruszonego lub zagrożonego przestępstwem, za które skazano sprawcę, z przeznaczeniem na ten cel. Aktualnie obowiązująca treść art. 57a § 2 kk ustalona została przez art. 1 pkt 5 ustawy z dnia 12 lutego 2010 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy - Prawo ochrony środowiska, Dz.U. Nr 40, poz. 227, zmieniającej Kodeks karny z dniem 1 stycznia 2012 r.

¹⁴⁶ W. Daszkiewicz, Głosa do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 1971 r., VI KZP 70/70, Nowe Prawo 1971, nr 9, s. 1389

¹⁴⁷ W. Daszkiewicz, Naprawienie szkody..., s. 104

W piśmiennictwie podnosi się, że „do oczywistych zaliczyć należy twierdzenie, że zobowiązanie do naprawienia szkody w wyniku procesu cywilnego lub powództwa adhezyjnego, ewentualnie zasądzenie odszkodowania z urzędu w procesie karnym stanowi rozstrzygnięcie o odpowiedzialności cywilnej sprawcy szkody, natomiast orzeczenie nawiązki jest elementem rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej”. Dlatego też również omawiając stosunek obowiązku naprawienia szkody do nawiązki nie sposób ograniczyć się wyłącznie do sytuacji, w których oba te środki spełniają funkcje kompensacyjne. Jak już wskazywano – z uwagi na wielość podstaw orzekania nawiązki w Kodeksie karnym z 1997 r., nie istnieje ani jedna konstrukcja nawiązki, ani też jedna formuła – można raczej mówić o jej mieszanym, zarówno penalnym, jak i kompensacyjnym charakterze (z przewagą jednych lub drugich funkcji, w zależności od podstawy orzekania).

W sytuacjach, w których na pierwszy plan orzekania nawiązki wysuwają się jej funkcje kompensacyjne – podobieństwo pomiędzy tym środkiem a obowiązkiem naprawienia szkody jest szczególnie widoczne, chociaż mimo zmierzania nawiązki do faktycznego zaspokojenia roszczeń pokrzywdzonego przestępstwem – jej wymiar nie jest zdeterminowany od wysokości wyrządzonej szkody, co w sposób wyraźny odróżnia ten środek od obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego. W tych właśnie sytuacjach należałoby się zastanowić nad sensem dalszego istnienia instytucji nawiązki – jej cel może zostać obecnie dobrze zrealizowany przez obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, wobec czego współistnienie podobnych instytucji o charakterze kompensacyjnym wydaje się *de facto* bezcelowe.

Różnice pomiędzy omawianymi środkami zarysowują się natomiast widocznie w przypadku orzekania nawiązki na inny cel aniżeli na rzecz pokrzywdzonego. W doktrynie wskazuje się, że odmiennosc funkcji może wówczas powodować konieczność jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i nawiązki (np. na cel społeczny), podobnie zresztą jak w sytuacji zbiegu podstaw nawiązek orzekanych na różny cel (taki zbieg nie jest wykluczony przez przepisy ustawy, a zatem w gestii sądu pozostaje dokonanie na gruncie konkretnego wypadku oceny kumulowania zarówno obowiązku naprawienia szkody z nawiązką, jak też nawiązek spełniających odmienne funkcje)¹⁴⁸. Należy jednocześnie wskazać – za Z. Gostyńskim – iż podobieństwo takiej nawiązki do grzywny uwidacznia potrzebę

¹⁴⁸ A. Muszyńska, op. cit., s. 201

uwzględnienia faktu nałożenia obowiązku naprawienia szkody przy orzekaniu nawiązki spełniającej odmienne od tegoż obowiązku funkcje¹⁴⁹.

§ 6. Obowiązek naprawienia szkody na tle innych instytucji o charakterze kompensacyjnym

Wzajemne przenikanie się oddziaływań prawa karnego i cywilnego jest faktem bezspornym. Oczywiście w przypadku orzekania przez sąd karny o cywilnych roszczeniach pokrzywdzonego przestępstwem – powyższe krzyżowanie się obu reżimów prawnych jest widoczne w sposób szczególny. Zarówno ekonomika procesowa, jak też założenia zmierzające do jak najlepszego zabezpieczenia w procesie karnym całości interesów pokrzywdzonego (w tym interesów w sferze naruszeń prawa cywilnego – a mianowicie wywołanej przestępstwem szkody lub krzywdy) nakazują rozpoznanie w ramach tego jednego postępowania (karnego) całości skutków wywołanych na różnych płaszczyznach prawnych przez zachowanie sprawcy przestępstwa.

Konieczność uporządkowania zagadnień związanych z owym przenikaniem się prawa karnego z prawem cywilnym, a w szczególności kumulowania się oddziaływania kompensacyjnego różnych środków i instytucji przewidzianych przez prawo karne materialne, przepisy Kodeksu postępowania karnego z 1997 r., a ewentualnie również dalsze dochodzenie przez pokrzywdzonego odszkodowania lub zadośćuczynienia na drodze procesu cywilnego doprowadziła do zmiany art. 415 kpk – wprowadzenia w życie tzw. „przepisów antykumulacyjnych”. Ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych¹⁵⁰, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2003 r. dokonano zmian dotychczas obowiązującego art. 415 kpk. Polegały one m. in. na całkowitej zmianie treści § 5 tegoż przepisu, który otrzymał brzmienie: w razie skazania oskarżonego lub warunkowego umorzenia postępowania w wypadkach wskazanych w ustawie sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę

¹⁴⁹ Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody..., s. 42

¹⁵⁰ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. Nr 17, poz. 155

nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono. Ponadto dodano § 7 art. 415 kpk, który stanowi, iż w razie orzeczenia przez sąd obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, nie stosuje się § 1 i 4 – a zatem wyłączone jest rozstrzygnięcie o powództwie cywilnym, czy też zasądzenie odszkodowania z urzędu.

Jak zatem widać nakładanie środka karnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za wyrządzoną krzywdę wpływa też na stosowanie innych przewidzianych w procesie karnym instytucji, zmierzających do kompensacji na rzecz pokrzywdzonego – i odwrotnie: wystąpienie przez pokrzywdzonego z powództwem adhezyjnym w ramach postępowania karnego, lub też wcześniejsze zakończenie postępowania cywilnego zmierzającego do naprawienia szkody stanowi ujemną przesłankę do złożenia wniosku w trybie art. 46 § 1 kk. Omówić zatem należy po pierwsze stosunek obowiązku naprawienia szkody do powództwa adhezyjnego z Kodeksu postępowania karnego z 6 czerwca 1997 r., po wtóre zaś stosunek obowiązku naprawienia szkody do odszkodowania z urzędu (art. 415 § 4 kpk).

1. Obowiązek naprawienia szkody a powództwo adhezyjne

Podjęcie rozważań na temat stosunku karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody do powództwa adhezyjnego z Kodeksu postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. wymaga uprzedniego poczynienia szeregu uwag natury bardziej ogólnej. Przede wszystkim zauważyć należy, że powództwo cywilne wytaczane w ramach postępowania cywilnego stanowi instytucję prawa karnego procesowego uregulowaną w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. – nie zaś w Kodeksie karnym z 1997 r., jak to ma miejsce w przypadku obowiązku naprawienia szkody.

Zgodnie z art. 62 kpk pokrzywdzony może aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej wytoczyć przeciw oskarżonemu powództwo cywilne w celu dochodzenia w postępowaniu karnym roszczeń majątkowych wynikających bezpośrednio z popełnienia przestępstwa. W doktrynie wskazuje się przy tym, iż powództwo adhezyjne stanowi uboczny nurt postępowania karnego, zaś postępowanie w sprawie rozpoznania zgłoszonego w postępowaniu karnym powództwa cywilnego nie zmienia swojego charakteru z karnego na

cywilny – jest to proces karny o roszczenie cywilne¹⁵¹. Formułowane jest jednak zastrzeżenie, że chociaż przy rozpoznawaniu powództwa adhezyjnego następuje połączenie procesowe sprawy karnej i cywilnej, to każda z tych spraw powinna być traktowana zgodnie z zasadami i formą procesową dla niej właściwą. Gdyby jednak zastosowanie cywilnych norm procesowych kolidowało z zasadami postępowania karnego – te ostatnie wypierają przepisy postępowania cywilnego¹⁵². Powyższy pogląd znalazł odzwierciedlenie w treści art. 70 kpk, zgodnie z którym w kwestiach dotyczących powództwa cywilnego, a nie unormowanych przez przepisy niniejszego kodeksu, stosuje się odpowiednio przepisy obowiązujące w postępowaniu cywilnym. Stosując odesłanie z tegoż przepisu należy mieć na uwadze reguły „odpowiedniego” stosowania przepisów postępowania cywilnego w procesie karnym. Nie mogą tu znaleźć zastosowania instytucje charakterystyczne wyłącznie dla postępowania cywilnego, jak interwencja główna i uboczna (art. 75 i 76 kpc), przypozwanie (art. 84 kpc), czy powództwo wzajemne (art. 204 kpc)¹⁵³.

Z art. 62 kpk wynika też zakres roszczeń, jakie mogą stanowić przedmiot żądania przez pokrzywdzonego w ramach powództwa adhezyjnego. Są to wyłącznie bezpośrednio wynikające z przestępstwa roszczenia majątkowe. Jak podkreśla się w piśmiennictwie przyjęcie tego rodzaju ograniczenia dotyczy jedynie roszczeń o charakterze niemajątkowym, nie odnosi się ono natomiast do charakteru naruszonego dobra. Powyższe uzasadnione jest skomplikowanym charakterem roszczeń niemajątkowych, kolidującym z założeniem ubocznego charakteru powództwa adhezyjnego w ramach postępowania karnego¹⁵⁴. Stąd wniosek, że w ramach powództwa cywilnego w postępowaniu karnym dochodzić można roszczeń majątkowych, niezależnie od tego, czy ich podstawą jest szkoda majątkowa, czy też niemajątkowa (zaś posługując się nomenklaturą wynikającą z rozgraniczenia w art. 46 § 1 kk obowiązku naprawienia szkody od obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę – niezależnie od faktu wyrządzenia przestępstwem szkody rozumianej jako uszczerbek wyłącznie majątkowy, czy też wyrządzenia krzywdy tj. uszczerbku o charakterze niemajątkowym).

Odnośnie konieczności bezpośredniego związku roszczeń powództwa cywilnego z popełnionym przestępstwem wskazać należy, iż niedochowanie tego warunku skutkuje odmową przyjęcia takiego powództwa do rozpoznania na podstawie art. 65 § 1 pkt. 2 kpk.

¹⁵¹ A. Kafarski, *Akcja cywilna w procesie karnym*, Warszawa 1972, s. 25

¹⁵² S. Glaser, *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928, s. 21

¹⁵³ J. Grajewski, *Strony, obrońcy, pełnomocnicy, przedstawiciel społeczny. Powód cywilny* [w:] J. Grajewski (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I, Komentarz do art. 1 – 424 kpk*, Warszawa 2010, s. 286

¹⁵⁴ A. Muszyńska, *op. cit.*, s. 218

Zgodnie z tym przepisem sąd przed rozpoczęciem przewodu sądowego odmawia przyjęcia powództwa cywilnego, jeżeli roszczenie nie ma bezpośredniego związku z zarzutem oskarżenia. Z kolei zgodnie z art. 65 § 3 kpk, jeżeli pomimo wcześniejszego przyjęcia powództwa cywilnego już po rozpoczęciu się przewodu sądowego ujawni się okoliczność, która powinna skutkować odmową takiego przyjęcia, sąd zobligowany jest do pozostawienia tegoż powództwa adhezyjnego bez rozpoznania. Powyższe ograniczenie może w przypadku skomplikowanych stanów faktycznych powodować określone trudności interpretacyjne, jeżeli chodzi o rozumienie bezpośredniości następstw czynu z popełnionym przestępstwem. Chodzi w tym przypadku o możliwość dochodzenia w ramach powództwa adhezyjnego roszczeń wynikających nie tylko z wyrządzonej szkody rzeczywistej (*damnum emergens*), ale też utraconych korzyści (*lucrum cessans*).

W doktrynie wskazuje się brak możliwości dochodzenia utraconych korzyści w ramach procesu adhezyjnego przyczylby podstawowym założeniem tejże instytucji, a mianowicie intencjom przyspieszenia i ułatwienia dochodzenia roszczeń wynikłych z przestępstwa – bez konieczności występowania na drogę procesu cywilnego. Stanowiłoby to zatem znaczną uciążliwość dla powoda cywilnego, który w procesie adhezyjnym mógłby dochodzić wyłącznie roszczeń tytułem naprawienia szkody wynikłej z poniesionych strat rzeczywistych, natomiast w celu realizacji roszczeń z tytułu utraconych korzyści musiałby odrębnie występować z powództwem na gruncie zwykłego procesu cywilnego¹⁵⁵.

Stąd też – o ile sam zakres roszczeń mogących stanowić przedmiot powództwa cywilnego w ramach procesu karnego jest *de facto* tożsamy z roszczeniami pokrzywdzonego w ramach wniosku o naprawienie szkody składanego w trybie art. 46 § 1 kk, o tyle obie te instytucje różni chociażby kwestia dopuszczalności zasądzania odsetek przy tychże rozstrzygnięciach co do roszczeń majątkowych w ramach postępowania karnego. Jak wiadomo, w przypadku środka karnego obowiązku naprawienia szkody ukształtował się pogląd, zgodnie z którym szkoda, do której naprawienia sąd zobowiązuje sprawcę, jest równoważność rzeczywistej szkody wynikłej bezpośrednio z przestępstwa i nie jest dopuszczalne uwzględnianie przy ustalaniu jej wysokości tych składników i elementów szkody, które wynikły z następstw czynu, np. odsetek¹⁵⁶. Z kolei w przypadku powództwa adhezyjnego przyjmuje się, iż odsetki za zwłokę, jako ściśle związane z roszczeniem głównym, w zasadzie rozpatrywane powinny być łącznie z tymże roszczeniem, a zatem powinny one być dopuszczalne w procesie

¹⁵⁵ W. Daszkiewicz, Kilka uwag o powództwie adhezyjnym w wojskowym procesie karnym, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1962, nr 1, s. 21 - 22

¹⁵⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2002 r., II KKN 385/01, LEX nr 53028

adhezyjnym¹⁵⁷. Wskazuje się przy tym, iż mogą one być zasądzane od uprawomocnienia się orzeczenia zasądającego odszkodowanie lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę – nie zaś od dnia powstania uszczerbku majątkowego (wynikłego z naruszenia dobra o charakterze majątkowym lub niemajątkowym)¹⁵⁸. Wypada jednocześnie zauważyć, iż ów wyjątek od zasady dopuszczalności w ramach powództwa adhezyjnego jedynie roszczeń bezpośrednio wynikłych z przestępstwa warunkowany jest bardziej względami prakseologicznymi niż normatywnymi¹⁵⁹.

Powyższe może zatem budzić wątpliwości dwojakiego typu. Po pierwsze, zastanowić należy się nad sensem utrzymywania wskazanego podziału co do możliwości zasądzania odsetek w ramach powództwa adhezyjnego i braku takiej możliwości w przypadku wniosku o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk. Oczywiście rozdzielenia takie motywować można odmiennym charakterem obu instytucji (obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę jest środkiem karnym uregulowanym w Kodeksie karnym z 1997 r., zaś powództwo adhezyjne jest instytucją prawa karnego procesowego), jednakże biorąc pod uwagę powoływane już wcześniej intencje ustawodawcy co do ułatwienia pokrzywdzonym dochodzenia roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa już na gruncie postępowania karnego, które to argumenty powoływane były, zarówno przy obowiązku naprawienia szkody, jak też przy powództwie cywilnym – dalsze istnienie powołanej dychotomii co do możliwości zasądzania odsetek wydaje się być co najmniej wątpliwe. Co więcej – utrzymywanie takiego podziału powoduje często brak zrozumienia przez osoby pokrzywdzone sensu i sposobu funkcjonowania powołanych instytucji. Z pewnością istniejące skomplikowanie co do szczegółowych kwestii obu wskazanych, odmiennych sposobów dochodzenia roszczeń majątkowych przez osoby pokrzywdzone nie służy, ani tym osobom, ani też transparentności obowiązującego ustawodawstwa karnego.

Przytoczone argumenty prowadzą też do wniosków dalej idących, a odnoszących się do zasadności (lub braku takiej zasadności) co do dalszego funkcjonowania obok siebie różnych instytucji o charakterze kompensacyjnym, których zakresy możliwych roszczeń nie tylko wzajemnie się przenikają, ale też które to instytucje wzajemnie się wykluczają. Ocena zasadności współistnienia obowiązku naprawienia szkody oraz powództwa adhezyjnego omówiona zostanie w dalszej kolejności – wraz z rozważaniami dotyczącymi samej relacji tychże instytucji.

¹⁵⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1968 r., V KZP 59/67, niepublikowana

¹⁵⁸ J. Nowińska, Status prawny powoda cywilnego w procesie karnym, Warszawa 2007, s. 154

¹⁵⁹ A. Muszyńska, op. cit., s. 221

W tym miejscu odwołać należy się natomiast do dalszych różnic co do funkcjonowania powództwa adhezyjnego w stosunku do obowiązku naprawienia szkody. Po pierwsze, zauważyć należy, że różny jest termin na wystąpienie z roszczeniami majątkowymi pokrzywdzonego w przypadku korzystania z jednej lub drugiej z omawianych dróg dochodzenia odszkodowania w procesie karnym. W przypadku środka karnego obowiązku naprawienia szkody (lub zadośćuczynienia za krzywdę) art. 49a kpk stanowi, iż jeżeli nie wytoczono powództwa cywilnego, pokrzywdzony, a także prokurator, może aż do zakończenia pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej złożyć wnioski, o którym mowa w art. 46 § 1 Kodeksu karnego. Z kolei, jak wynika z art. 62 kpk, powództwo cywilne w ramach postępowania karnego może zostać wytoczone aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej. Termin na wytoczenie powództwa adhezyjnego jest zatem krótszy, aniżeli termin na złożenie wniosku w trybie art. 46 § 1 kk. Przypomnieć jedynie należy, że zgodnie z art. 385 § 1 kpk przewód sądowy rozpoczyna się od odczytania przez oskarżyciela aktu oskarżenia i jest to termin, po którym wytoczenie powództwa cywilnego w procesie karnym staje się niedopuszczalne (a co za tym idzie niedopuszczalne jest merytoryczne rozstrzygnięcie przez sąd o takim, zbyt późno złożonym powództwie adhezyjnym). Jeżeli natomiast chodzi o karnoprawny obowiązek naprawienia szkody zauważyć natomiast należy, że nawet w przypadku braku zgłoszenia tegoż wniosku w zakresie określonym przez art. 49a kpk terminie – od dnia 8 czerwca 2010 r. istnieje możliwość orzekania tegoż środka karnego przez sąd z urzędu (co w tym aspekcie niejako zbliża tę instytucję do odszkodowania z urzędu w procesie karnym), a co byłoby niedopuszczalne w przypadku powództwa cywilnego.

Dalsze, istotne różnice pomiędzy obiema omawianymi instytucjami wynikają z opłat i kosztów jakie (przynajmniej co do zasady) wiążą się z dochodzeniem roszczeń majątkowych. Odnośnie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę podkreślić należy, iż złożenie tegoż wniosku nie pociąga za sobą dla pokrzywdzonego żadnych materialnych konsekwencji – niezależnie od wysokości wskazanej przez pokrzywdzonego szkody nie poniesie on żadnych opłat z tego tytułu (nawet w przypadku jedynie częściowego uwzględnienia przez sąd złożonego wniosku np. z uwagi na fakt, iż szkoda została w sposób zdecydowany zawyżona przez pokrzywdzonego i nie odpowiada jej rzeczywistej wartości). Jak natomiast wynika z art. 642 kpk jeżeli przepisy kpk nie stanowią inaczej, w kwestii kosztów procesu wynikłych z powództwa cywilnego stosuje się przepisy obowiązujące w postępowaniu cywilnym. Powód cywilny jest tymczasowo zwolniony od

obowiązku uiszczenia wpisu od powództwa cywilnego i apelacji, natomiast oskarżony uiszcza wpis tylko wtedy, gdy jego apelacja dotyczy wyłącznie powództwa cywilnego. Zgodnie z art. 643 kpk w razie uwzględnienia powództwa w całości lub w części, sąd zasądza od oskarżonego na rzecz powoda należne mu koszty procesu, a jeżeli powód był zwolniony od kosztów sądowych, sąd zasądza je od oskarżonego na rzecz Skarbu Państwa; jeżeli powód korzysta z pełnomocnika wyznaczonego z urzędu, należność z tego tytułu sąd zasądza bezpośrednio na rzecz pełnomocnika. Najbardziej istotne, praktyczne znaczenie ma w przypadku omawianej kwestii jednak kolejny przepis – art. 644 kpk, który w § 1 stanowi, że koszty procesu wynikłe z oddalonego powództwa cywilnego oraz cofnięcia apelacji ponosi powód cywilny. Jest to znacząca różnica w stosunku do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, w którym to przypadku pokrzywdzony (nawet niezasadnie domagający się nałożenia na oskarżonego takiego obowiązku) nie poniesie żadnych kosztów wpisu, ani też z tytułu opłat sądowych związanych z dochodzonym roszczeniem.

Z kolei zgodnie z art. 644 § 2 kpk w razie zawieszenia postępowania lub pozostawienia powództwa cywilnego bez rozpoznania, koszty procesu poniesione przez powoda cywilnego w postępowaniu karnym zalicza się do kosztów procesu cywilnego o to samo roszczenie. Oznacza to, że we wskazanej sytuacji, w przypadku dalszego dochodzenia roszczenia na drodze cywilnej – pokrzywdzony liczyć się musi z obowiązkiem uiszczenia opłaty stosunkowej od wartości przedmiotu sporu. Zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych¹⁶⁰ opłatę stosunkową pobiera się w sprawach o prawa majątkowe; wynosi ona 5 % wartości przedmiotu sporu lub przedmiotu zaskarżenia, jednak nie mniej niż 30 złotych i nie więcej niż 100.000 złotych.

Należy w tym miejscu zwrócić jeszcze uwagę na niekonsekwencję ustawodawcy co do pojęć używanych w omawianym wypadku w reżimach prawa karnego procesowego i postępowania cywilnego. Otóż ustawodawca w art. 642 kpk posługuje się pojęciem kosztów procesu wynikłych z powództwa adhezyjnego, na które to koszty składa się m. in. wpis (od uiszczenia którego powód cywilny jest tymczasowo zwolniony w postępowaniu karnym). Z kolei w ramach postępowania cywilnego pojęcie „wpisu” obecnie nie funkcjonuje. Pojęcie to funkcjonowało co prawda w ustawie z dnia 13 czerwca 1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych¹⁶¹, gdzie w art. 3 wskazano, iż opłatami sądowymi są wpis i opłata

¹⁶⁰ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz. U. z 2010 r., Nr 90, poz. 594, tekst jednolity

¹⁶¹ Ustawa z dnia 13 czerwca 1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz. U. z 2002 r., Nr 9, poz. 88, tekst jednolity

kancelaryjna – jednak od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych pojęcie „wpisu” zastąpione zostało pojęciem „opłaty”. Zgodnie z art. 2 ust. 1 tejże ustawy koszty sądowe obejmują opłaty i wydatki.

Powyższe uwagi nie wpływają oczywiście na funkcjonowanie opłaty, czy też wpisu od powództwa adhezyjnego w ramach procesu karnego, lub też ewentualnej konieczności uzupełnienia (czy uiszczenia w ogóle) opłaty od wartości dochodzonego roszczenia po jego przekazaniu na drogę procesu cywilnego. Nie wydaje się, aby wskazana niekonsekwencja ustawodawcy miała w tym zakresie jakiegokolwiek praktyczne znaczenie, jednakże – wychodząc z założenia spójności całego systemu prawnego i konieczności unikania posługiwania się różnymi definicjami dla określenia tego samego pojęcia w ramach różnych reżimów prawnych – celowe byłoby dostosowanie brzmienia art. 642 kpk do terminologii używanej w ramach postępowania cywilnego, tym bardziej, że jak wynika z treści tego przepisu w kwestii kosztów procesu wynikłych z powództwa adhezyjnego stosuje się przepisy obowiązujące w postępowaniu cywilnym (o ile przepisy postępowania karnego dotyczące kosztów procesu związanych z powództwem cywilnym nie stanowią inaczej).

Praktycznie nie różni się natomiast w przypadku obu omawianych instytucji kwestia ewentualnego zabezpieczenia roszczeń pokrzywdzonego. Zgodnie z art. 69 § 2 kpk jeżeli wraz z powództwem cywilnym zgłoszony został wniosek o zabezpieczenie roszczenia, w przedmiocie tego wniosku orzeka prokurator. Na postanowienie co do zabezpieczenia roszczenia przysługuje zażalenie do sądu (art. 69 § 3 kpk). W przypadku karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody zabezpieczenie majątkowe wynikających z niego roszczeń pokrzywdzonego regulowane jest z kolei przez przepisy art. 291 – 295 kpk. Jak stanowi art. 291 § 1 kpk w razie popełnienia przestępstwa, za które można orzec grzywnę, przepadek, nawiązkę lub świadczenie pieniężne albo nałożyć obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, może z urzędu nastąpić zabezpieczenie wykonania orzeczenia na mieniu oskarżonego. Zgodnie z art. 292 § 1 kpk zabezpieczenie następuje w sposób wskazany w Kodeksie postępowania cywilnego – a zatem w taki sam sposób jak przy powództwie adhezyjnym, gdzie zgodnie z art. 70 kpk odpowiednio stosuje się przepisy postępowania cywilnego (a zatem również przepisy dotyczące zabezpieczenia roszczeń majątkowych – art. 747 i następane kpc). Zgodzić należy się jednocześnie z poglądem, że w przypadku zgłoszenia przez powoda cywilnego wraz z powództwem adhezyjnym wniosku o zabezpieczenie roszczenia – postanowienie o zabezpieczeniu może zostać wydane przez

prokuratora najwcześniej od momentu uzyskania przez daną osobę statusu podejrzanego¹⁶². Co więcej nie może budzić wątpliwości, iż powyższa zasada znajduje jednakowe zastosowanie w przypadku zabezpieczenia majątkowego w trybie przepisów art. 291 i następných kpk – następującego w celu zabezpieczenia roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem.

Odnosząc się już do samej relacji, w jakiej pozostają karnoprawny obowiązek naprawienia szkody oraz powództwo adhezyjne regulowane w prawie karnym procesowym, stwierdzić należy jednoznacznie, że instytucje te pozostają w stosunku alternatywy. Zgodnie z art. 65 § 1 pkt. 6 kpk sąd przed rozpoczęciem przewodu sądowego odmawia przyjęcia powództwa cywilnego, jeżeli złożono wniosek, o którym mowa w art. 46 § 1 Kodeksu karnego. Art. 65 § 1 pkt 6 kpk dodany został przez art. 1 pkt 19 ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych¹⁶³ - która weszła w życie z dniem 1 lipca 2003 r. Tą samą ustawą, nowelizując Kodeks postępowania karnego z 1997 r., ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie 49a kpk, który reguluje, zarówno termin na złożenie wniosku o naprawienie szkody, jak też relację wniosku o naprawienie szkody składanego w trybie art. 46 § 1 kk do powództwa adhezyjnego – złożenie wniosku możliwe jest wyłącznie, jeżeli nie wytoczono wcześniej powództwa adhezyjnego.

Rozwiązania antykumulacyjne – w zakresie zapobiegania kumulacji środków o charakterze kompensacyjnym w prawie karnym – unormowane zostały też w art. 415 kpk. Zgodnie z § 1 tegoż przepisu w razie skazania oskarżonego sąd uwzględnia albo oddala powództwo cywilne w całości albo w części. Jak natomiast stanowi art. 415 § 7 kpk¹⁶⁴ w razie orzeczenia przez sąd obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, wskazanego rozwiązania nie stosuje się. O ile zatem omówione wcześniej rozwiązania odnosiły się do kwestii złożenia lub braku możliwości złożenia przez pokrzywdzonego samego wniosku o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie

¹⁶² A. Bulsiewicz, D. Kala, Zabezpieczenie majątkowe jako środek służący wykonalności przyszłego orzeczenia w przedmiocie procesu, Gdańskie Studia Prawnicze 2003, t. XI, s. 227 - 228

¹⁶³ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. Nr 17, poz. 155

¹⁶⁴ Przepis ten dodany został przez art. 1 pkt 169 ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. Nr 17, poz. 155 - która weszła w życie z dniem 1 lipca 2003 r.

za krzywdę (odpowiednio do momentu wyotczenia – lub braku możliwości wyotczenia – powództwa adhezyjnego), o tyle klauzule antykumulacyjne z art. 415 kpk dotyczą sfery orzekania przez sąd, który jest adresatem w/w normy. Z uwagi na dalsze implikacje co do możliwości jednoczesnego wystąpienia w procesie karnym omawianych instytucji o charakterze kompensacyjnym i zasady zakazu kumulacji ich oddziaływania – uzasadnione jest przytoczenie art. 415 kpk *in extenso*:

„§ 1. W razie skazania oskarżonego sąd uwzględnia albo oddala powództwo cywilne w całości albo w części.

§ 2. W razie innego rozstrzygnięcia sąd pozostawia powództwo cywilne bez rozpoznania.

§ 3. Sąd orzeka o pozostawieniu powództwa cywilnego bez rozpoznania, również jeżeli materiał dowodowy ujawniony w toku rozprawy nie wystarcza do rozstrzygnięcia powództwa cywilnego, a uzupełnienie tego materiału spowodowałoby znaczną przewlekłość postępowania.

§ 4. W razie skazania oskarżonego sąd może także z urzędu zasądzić odszkodowanie na rzecz pokrzywdzonego, chyba że ustawa stanowi inaczej. Zasądzenie odszkodowania z urzędu nie jest dopuszczalne, jeżeli zachodzą okoliczności wymienione w art. 65 § 1 pkt 2, 4 lub 5.

§ 5. W razie skazania oskarżonego lub warunkowego umorzenia postępowania w wypadkach wskazanych w ustawie sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono.

§ 6. Jeżeli zasądzone odszkodowanie, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo nawiązka orzeczona na rzecz pokrzywdzonego nie pokrywają całej szkody lub nie stanowią pełnego zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, pokrzywdzony może dochodzić dodatkowych roszczeń w postępowaniu cywilnym.

§ 7. W razie orzeczenia przez sąd obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, nie stosuje się § 1 i 4.”

Jak widać omawiany przepis odnosi się, zarówno do zakazu kumulacji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody z powództwem adhezyjnym, jak też tożsamej sytuacji występującej przy możliwości orzekania przez sąd tzw. odszkodowania z urzędu na podstawie art. 415 § 4 kpk. Ta kwestia omówiona zostanie w dalszej części pracy, zauważyć należy w tym miejscu jednakże, że część rozważań co do zakazu kumulacji przez jednoczesne

stosowanie wskazanych instytucji będzie de facto jednakowe. Stąd też większość poczynionych w tym miejscu uwag odnosi się zarówno do zakazu kumulacji obowiązku naprawienia szkody z powództwem cywilnym, jak też zakazu kumulacji odszkodowania z urzędu z tymi instytucjami.

Należy nadto zauważyć, że art. 415 kpk dotyczy także relacji środków karnych obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę oraz nawiązki z możliwością kompensowania roszczeń pokrzywdzonego w innych postępowaniach, w tym w normalnym postępowaniu cywilnym toczącym się w sądzie cywilnym. Kwestie stosunku obowiązku naprawienia szkody do dochodzenia roszczenia na drodze procesu cywilnego podnoszone już były przy rozważaniach na temat pojęcia szkody w prawie karnym (jako warunku orzeczenia obowiązku naprawienia szkody), stąd w tym miejscu zasygnalizować jedynie należy, że w orzecznictwie wskazuje się przy tym, iż klauzula antykumulacyjna, zawarta w art. 415 § 5 k.p.k., kategorycznie wyklucza kumulowanie tytułów egzekucyjnych wynikających z różnych orzeczeń (tytuł taki stanowi także orzeczenie wydane na podstawie art. 72 § 2 k.k.), przy czym nie ma znaczenia, czy roszczenie, o którym wcześniej orzeczono w postępowaniu cywilnym zostało, czy też nie zostało skutecznie wyegzekwowane¹⁶⁵. Z kolei użytego w art. 415 § 5 zd. 2 kpk zwrotu "o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono" nie należy wiązać z decyzjami organów administracji publicznej, a więc i z decyzjami podatkowymi¹⁶⁶.

Wskazać natomiast w tym miejscu należy, że o ile w przypadku wcześniejszego złożenia wniosku w trybie art. 46 § 1 kk brak jest możliwości następczego wytoczenia powództwa cywilnego – o tyle również samo orzeczenie przez sąd tego obowiązku wyklucza zasądzenie lub oddalenie (a zatem merytoryczne rozstrzygnięcie) powództwa adhezyjnego. Rozważając powyższy przepis powstaje natomiast problem praktyczny: czy w przypadku wytoczenia powództwa adhezyjnego przez pokrzywdzonego możliwe jest pozostawienie tegoż powództwa przez sąd bez rozpoznania przy jednoczesnym orzeczeniu w wyroku o zasądzeniu odpowiedniej sumy pieniężnej tytułem obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 kk. Ograniczenie się do wykładni językowej art. 415 § 7 kpk (i porównania tego przepisu z § 1 art. 415) wskazywałoby, że takie rozstrzygnięcie nie jest wykluczone. Art. 415 § 7 kpk zabrania – w razie orzeczenia wymienionych w nim środków – jedynie uwzględnienia

¹⁶⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2012 r., III KK 321/12, Lex nr 1231567; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2012 r., IV KK 268/12, LEX nr 1226754; Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 1 sierpnia 2012 r., II AKa 198/12, LEX nr 1217812

¹⁶⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2012 r., IV KK 411/11

lub oddalenia w całości lub w części powództwa cywilnego. Przepis ten nie wspomina nic o ewentualności pozostawienia powództwa adhezyjnego bez rozpoznania przy jednoczesnym orzekaniu o obowiązku naprawienia szkody. Wbrew pozorom nie jest to problem wyłącznie teoretyczny, gdyż rozstrzygnięcia takie zdarzają się w praktyce wymiaru sprawiedliwości. Dlatego też wydaje się uzasadnione i konieczne rozważenie tego problemu pod kątem podstaw pozostawienia powództwa adhezyjnego bez rozpoznania – art. 415 § 2 i 3 kpk oraz art. 65 § 1 i 3 kpk.

Jeżeli zatem w sprawie wystąpi któraś z przesłanek art. 65 § 1 kpk uzasadniająca odmowę przyjęcia powództwa cywilnego do rozpoznania (a w konsekwencji pozostawienie go bez rozpoznania w sytuacji niezasadnego przyjęcia powództwa) nie uniemożliwiająca jednocześnie orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody – to zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej w trybie art. 46 § 1 kk na rzecz pokrzywdzonego wydaje się być nie tylko dopuszczalne ale też celowe i uzasadnione. Powyższa sytuacja wystąpić może w wypadku zaistnienia przesłanki z art. 65 § 1 pkt. 3 kpk – powództwo wniesione zostało przez osobę nieuprawnioną. Konsekwencją takiej sytuacji – poza oczywistym pozostawieniem takiego powództwa bez rozpoznania – może być jednoczesne orzeczenie obowiązku naprawienia szkody (w innym bowiem przypadku pokrzywdzony byłby po raz drugi wiktyimizowany – wystarczyłoby, aby osoba nieuprawniona – nawet w porozumieniu z oskarżonym – wytoczyła powództwo, które następnie pozostawione zostałoby bez rozpoznania, aby oskarżony uwolnił się od obowiązku zapłaty za wyrządzoną szkodę lub krzywdę już na etapie postępowania karnego).

Z kolei wątpliwe wydaje się być orzekanie o obowiązku naprawienia szkody przy jednoczesnym pozostawieniu powództwa cywilnego bez rozpoznania na podstawie art. 415 § 3 kpk. Jak już wskazywano, pozostawienie powództwa adhezyjnego bez rozpoznania w takiej sytuacji możliwe jest, gdy materiał dowodowy ujawniony w toku rozprawy nie wystarcza do rozstrzygnięcia powództwa cywilnego, a uzupełnienie tego materiału spowodowałoby znaczną przewlekłość postępowania. Trudno wyobrazić sobie w takiej sytuacji racjonalne uzasadnienie wyroku – wyjaśniające z jakich przyczyn sąd jednocześnie uznał, iż materiał dowodowy nie pozwala na rozstrzygnięcie powództwa cywilnego, jednocześnie jednak zdecydował się na orzeczenie obowiązku naprawienia szkody. Podnoszono już, że prawo karne nie posługuje się odmiennym od prawa cywilnego pojęciem szkody (choć omawiana wcześniej nowelizacja art. 46 § 1 kk zawężyła to pojęcie wyłącznie do uszczerbku majątkowego, zastrzegając dla uszczerbku niemajątkowego pojęcie krzywdy), co więcej nie

sposób jest rozumieć pojęcia szkody inaczej w przypadku orzekania o powództwie adhezyjnym, a inaczej w przypadku obowiązku naprawienia szkody (czy to orzekań jako środek karny, czy obowiązek probacyjny). Wobec powyższego – jeżeli materiał dowodowy zgromadzony w toku sprawy karnej nie wykazał zaistnienia po stronie pokrzywdzonego określonej szkody i sąd uznaje za celowe pozostawienie powództwa cywilnego bez rozpoznania – uzasadnione jest też zaniechanie orzekania naprawienia szkody (np.) na podstawie art. 46 § 1 kk, jako, że w tym przypadku nie sposób mówić o wykazaniu przez pokrzywdzonego, czy też ustaleniu przez sąd z urzędu wysokości szkody – możliwe wówczas byłoby bowiem merytoryczne rozstrzygnięcie powództwa adhezyjnego.

Zakładając zaistnienie w praktyce powyższej sytuacji zauważyć należy, iż rozstrzygnięcie takie powodować by mogło bardzo niekorzystne skutki dla pokrzywdzonego. W przypadku pozostawienia powództwa cywilnego bez rozpoznania na podstawie art. 415 § 3 kpk i jednoczesnego orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody oskarżony wnosząc apelację od wyroku mógłby podnieść zarzut błędu w ustaleniach faktycznych sądu – sprowadzającego się do błędnego uznania, iż szkoda została w jakikolwiek sposób ustalona, podczas gdy sąd – pozostawiając powództwo cywilne bez rozpoznania – sam zauważył, że materiał dowodowy nie pozwala na weryfikację zaistnienia, czy też wysokości powstałego w wyniku przestępstwa uszczerbku. Prowadząc dalej te rozważania – stwierdzić należy, że w takim wypadku uzasadniona byłaby zmiana zaskarżonego wyroku poprzez uchylenie orzeczonego obowiązku naprawienia szkody. W przypadku braku jednoczesnej apelacji wywiedzionej na niekorzyść oskarżonego nie byłoby też możliwości poczynienia ustaleń co do ewentualnej możliwości zasądzenia powództwa cywilnego i zmiany wyroku w tym zakresie. Brak byłoby też uzasadnionych podstaw do uchylania takiego rozstrzygnięcia do ponownego rozpoznania, jako, że z uwagi na zakaz *reformationis in peius* nie mogłoby ono być już zmienione na niekorzyść oskarżonego.

Jak zatem widać na podstawie omówionej sytuacji – współistnienie omawianych instytucji kompensacyjnych może rodzić poważne komplikacje prawne i w szczególnych przypadkach (w razie błędu sądu co do ich orzekania) *de facto* uniemożliwiać zaspokojenie materialnych interesów pokrzywdzonego już na etapie postępowania karnego - co skutkowałoby powtórnym „pokrzywdzeniem pokrzywdzonego”.

Dlatego też prowadząc rozważania na temat wzajemnej relacji obowiązku naprawienia szkody do powództwa cywilnego, nie sposób jest pominąć kwestie związanych z zasadnością kumulowania w prawie karnym instytucji o charakterze kompensacyjnym w ogóle, a w

szczególności co do dalszego istnienia powództwa cywilnego w ramach przepisów Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. oraz oceny zasadności współistnienia tej instytucji z karnoprawnym obowiązkiem naprawienia szkody.

W doktrynie wskazuje się, że chociaż instytucja ta nie odegrała dotąd znaczącej roli w karnym ustawodawstwie procesowym, zaś jej praktycznego zastosowania nie sposób uznawać za zadowalające, to jednak powództwo adhezyjne zyskuje na wadze wobec wzrostu pozycji procesowej pokrzywdzonego, a także w relacji do odgrywających coraz większą rolę kompensacyjnych środków prawa karnego¹⁶⁷. Poglądu tego nie można jednak w pełni zaakceptować.

Jak wskazano wyżej – współistnienie różnych instytucji o charakterze kompensacyjnym stwarza szereg problemów, a w niektórych sytuacjach – których w praktyce stosowania prawa nie sposób wykluczyć – może prowadzić wręcz do przekreślenia intencji ustawodawcy i czynionych założeń w zakresie ułatwienia pokrzywdzonemu dochodzenia odszkodowania już na drodze procesu karnego i celowości kompensacji wyrządzonych przestępstwem szkód i krzywd – bez konieczności odwoływania się do drogi procesu cywilnego.

Poczynić w tym miejscu należy jedno zastrzeżenie. Otóż – pomimo wątpliwości do sensu piętrzenia w prawie karnym materialnym i procesowym różnych instytucji zmierzających jednakowoż do tego samego celu (realizacji na etapie procesu karnego cywilnych roszczeń pokrzywdzonego wynikłych z popełnionego przestępstwa) – nie sposób odmówić istnienia pozytywnych walorów wynikających z uregulowania w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. powództwa adhezyjnego. W doktrynie zwraca się uwagę przede wszystkim na fakt, iż rozpatrywanie powództw cywilnych w ramach postępowania karnego pozwala na lepszą koordynację środków cywilnoprawnych i karnych, na sprzężenie rozstrzygnięć w sprawach cywilnych z zobowiązaniami o charakterze karnoprawnym¹⁶⁸, a także zmniejszenie ilości postępowań, zredukowanie po stronie pokrzywdzonego kosztów pozwalających na realizację wskazywanych roszczeń, jak też zapewnienie szybszego sposobu uzyskania tytułu prawnego zobowiązującego sprawcę przestępstwa do zapłaty za uszczerbek wyrządzony popełnionym przestępstwem.

Powyższych poglądów nie sposób oczywiście negować, jednakże zastanowić należy się, czy – w świetle wprowadzonych zmian w Kodeksie karnym z 1997 r. (w szczególności co

¹⁶⁷ A. Muszyńska, op. cit., s. 269

¹⁶⁸ W. Daszkiewicz, Powództwo cywilne w procesie karnym, Warszawa 1976, s. 244

do omówionej wcześniej nowelizacji art. 46 § 1 kk) – powództwo cywilne jest właściwą metodą uzyskiwania rekompensaty przez pokrzywdzonego, czy też może on ten cel osiągnąć w inny, łatwiejszy sposób – a jeśli tak to jakie jest logiczne uzasadnienie dalszego istnienia powództwa adhezyjnego? A. Muszyńska – uznając, iż wskazane jest dalsze istnienie powództwa adhezyjnego – uzasadniała, iż „ważny wgląd w przyjętą konstrukcję procesu adhezyjnego, sytuowaną w układzie z inną subsydiarną formą realizacji materialnego prawa cywilnego, jaką jest odszkodowanie z urzędu, oraz katalogiem karnoprawnych środków o charakterze kompensacyjnym, pozwala przyłączyć się do wyrażanego stanowiska na temat aprobaty i potrzeby zachowania poddawanej ocenie instytucji. Dzięki niej pokrzywdzony zyskuje dodatkową możliwość wyboru drogi procesowej, którą w konkretnych okolicznościach uznaje za najbardziej właściwą, a przypomnieć wypada, że w ramach uprawnień związanych z dochodzeniem roszczeń poza drogą odrębnego postępowania cywilnego dysponuje on w zakresie własnej inicjatywy w sferze prawa karnego alternatywą w postaci wniosku zgłaszanego w trybie art. 46 § 1 kk, który na dodatek dotyczy enumeratywnie określonej grupy przestępstw”¹⁶⁹.

W świetle zmian wprowadzonych m. in. w art. 46 § 1 kk opisaną wcześniej ustawą z dnia 5 listopada 2009 r., zmieniającą ów przepis z dniem 8 czerwca 2010 r., przytoczone poglądy straciły na aktualności, zaś wnioski wyciągnięte na ich podstawie są w istocie błędne. Jak wiadomo art. 46 § 1 kk w aktualnym brzmieniu nie przewiduje zamkniętego katalogu przestępstw, za które może być orzekany opisany w tymże przepisie środek karny. Powyższe powoduje, że w tych samych sytuacjach pokrzywdzony może skorzystać z wyboru dochodzenia swoich roszczeń majątkowych (wynikających w obu tych przypadkach zarówno z uszczerbku w dobrach majątkowych, jak też nie niemajątkowych) – czy to poprzez złożenie wniosku o naprawienie szkody, czy to przez wytoczenie powództwa adhezyjnego. Co więcej, zarówno w jednym, jak i drugim przypadku konieczne jest zaistnienie, a zatem również wykazanie w procesie karnym wystąpienia szkody, która uzasadnia roszczenie pokrzywdzonego. Przeprowadzona wcześniej analiza omówionych instytucji nie wskazuje jednak obecnie na występowanie zasadniczych różnic co do procesu dowodzenia, prowadzenia postępowania, zabezpieczania roszczeń pokrzywdzonego, czy orzekania przez sąd w tym zakresie. Oczywiście w przypadku powództwa cywilnego możliwe jest pozostawienie go przez sąd bez rozpoznania, jeżeli miałyby ono prowadzić do znacznego wydłużenia postępowania karnego, czy istniałyby okoliczności, które nie pozwalają na

¹⁶⁹ A. Muszyńska, op. cit., s. 272

ustalenie szkody w procesie karnym. W takim wypadku pokrzywdzony kierowany jest na drogę procesu cywilnego – co stwarza w zasadzie pokusę dla organów procesowych do oportunistycznego podejścia – przejawiającego się w zaniechaniu zajmowania się przez sędziego karnego kwestiami związanymi z ustalaniem szkody i jej rozmiarów. Powyższe przeczy idei kompensowania szkód i krzywd pokrzywdzonego już na etapie postępowania karnego, a zatem przyspieszenia realizacji jego roszczeń cywilnych w stosunku do sprawcy przestępstwa. Jak również wskazywano, w niektórych stanach faktycznych styk instytucji powództwa cywilnego oraz obowiązku naprawienia szkody prowadzić może do sytuacji absurdalnych – prowadzących do konieczności zaniechania jakiegokolwiek orzekania o cywilnych roszczeniach pokrzywdzonego na etapie postępowania karnego.

Dlatego też nie jest uzasadnione argumentowanie sensu istnienia powództwa cywilnego w ramach postępowania karnego na podstawie rzekomego przyspieszenia realizacji cywilnoprawnych roszczeń pokrzywdzonego, czy zapewnienia mu możliwości wyboru między różnymi instytucjami. Idąc takim tokiem rozumowania możnaby do procesu karnego wprowadzić jeszcze szereg innych instytucji o charakterze kompensacyjnym – instytucji wzajemnie się wykluczających i różniących co do szczegółów, z zmiernych w swoim zamierzeniu do realizacji tego samego celu to jest naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. Te same argumenty, które powoływane są w chwili obecnej za utrzymaniem istnienia różnych, omawianych instytucji o charakterze kompensacyjnym – byłyby tak samo zasadne w przypadku współistnienia nie kilku, ale kilkunastu, czy kilkudziesięciu takich instytucji i również trudno byłoby odmawiać tym argumentom zasadności (istniałaby bowiem możliwość wyboru drogi dochodzenia roszczeń przez pokrzywdzonego, realizacja roszczeń pokrzywdzonego byłaby i tak niewątpliwie szybsza niż na odrębnej drodze procesu cywilnego itd.).

Stąd – w ocenie autora niniejszej rozprawy – po wskazanej nowelizacji omawianych przepisów prawa i postępowania karnego zaistniał adekwatny moment do zastanowienia się nad całkowitą likwidacją procesu adhezyjnego w ramach Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. Powyższe wymaga jednak głębszych zmian legislacyjnych – również w obrębie środka karnego obowiązku naprawienia szkody. Otóż w chwili obecnej utrzymywanie istnienia obu omawianych instytucji uzasadnione jest przede wszystkim kwestą odsetek – braku możliwości ich zasądzenia w ramach orzekań obowiązku naprawienia szkody oraz dopuszczalności zasądzenia odpowiedniej kwoty wraz z odsetkami za zwłokę – w przypadku powództwa adhezyjnego. Należy rozumiany interes pokrzywdzonego w ramach

postępowania karnego nie pozwala tym samym na likwidację przepisów odnoszących się do procesu adhezyjnego, bez jednoczesnych zmian w karnoprawnej instytucji obowiązku naprawienia szkody. *De lege ferenda* postulować należy (co najmniej) uregulowanie w ustawie możliwości orzekania w ramach obowiązku naprawienia szkody również odsetek – jako świadczenia ubocznego, a jednak ściśle związanego z roszczeniem głównym.

Powiązanie likwidacji procesu cywilnego w postępowaniu karnym z jednoczesnymi zmianami w uregulowaniu karnoprawnych instytucji o charakterze kompensacyjnym pozwoliłoby w sposób pewniejszy, jak też bardziej przejrzysty reazliwać pokrzywdzonym swoje intersey cywilnoprawne w ramach procesu karnego. Nie można bowiem bezkrytycznie przyjmować, że to mnogość instytucji o charakterze kompensacyjnym w najlepszy sposób sprzyja realizacji interesów pokrzywdzonego. W rzeczywistości – w przypadku przedefiniowania obowiązku naprawienia szkody i uregulowania w jego ramach możliwości orzekania odsetek – wydaje się, że ta jedna instytucja spełnić mogłaby wszystkie cele, które w chwili obecnej w sposób dość chaotyczny stawiane są przed różnymi instytucjami mającymi za cel kompensację na rzecz pokrzywdzonego.

Powyższe uzasadnione jest tym bardziej, że nawet przeciwnicy likwidacji powództwa cywilnego sami zauważają, że rozwój karnoprawnych środków o charakterze kompensacyjnym w praktyce orzeczniczej z pewnością wpływa hamująco na stosowanie instytucji powództwa adhezyjnego, któremu pozostaje do odegrania rola marginalna¹⁷⁰. Z uwagi na fakt, że karnoprawny tryb żądania przez pokrzywdzonego naprawienia szkody jest zdecydowanie bardziej odformalizowany od powództwa adhezyjnego, a także wiąże sąd z uwagi na obligatoryjność orzeczenia – wydaje się uzasadnione dalsze doskonalenie właśnie tej instytucji o charakterze kompensacyjnym, zmierzające do stosowania obowiązku naprawienia szkody jako dominującego orzeczenia o roszczeniach cywilnoprawnych pokrzywdzonego w procesie karnym. W przypadku zmian ustawodawcy w przepisach dotyczących obowiązku naprawienia szkody, przedefiniowania tegoż obowiązku, uwzględnienia w jego ramach możliwości zasądzenia odsetek na rzecz pokrzywdzonego – właściwe wydaje się być pozostawienie tej instytucji, przy likwidacji powództwa cywilnego, jako tworu nie tylko marginalnego, ale pozbawionego w takiej sytuacji logicznych podstaw i uzasadnienia jego istnienia.

¹⁷⁰ A. Muszyńska, op. cit., s. 274

2. Obowiązek naprawienia szkody a odszkodowanie z urzędu

Kolejną z uregulowanych w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. instytucji o charakterze kompensacyjnym jest odszkodowanie z urzędu. Zgodnie z art. 415 § 4 kpk w razie skazania oskarżonego sąd może także z urzędu zasądzić odszkodowanie na rzecz pokrzywdzonego, chyba że ustawa stanowi inaczej. Zasądzenie odszkodowania z urzędu nie jest dopuszczalne, jeżeli zachodzą okoliczności wymienione w art. 65 § 1 pkt 2, 4 lub 5 kpk. Okoliczności te stanowią: brak bezpośredniego związku roszczenia cywilnego pokrzywdzonego z zarzutem oskarżenia, stan, gdy to samo roszczenie jest przedmiotem innego postępowania lub o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono, a także współuczestnictwo konieczne po stronie pozwanych z instytucją państwową, samorządową lub społeczną albo z osobą, która nie występuje w charakterze oskarżonego.

Dla potrzeb niniejszej rozprawy pierwszorzędne znaczenie ma stosunek odszkodowania z urzędu do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, ich wzajemna relacja i przesłanki, które przemawiają za współlistnieniem tychże instytucji (ewentualnie brak takich przesłanek). Podobnie jednak jak przy omawianiu powództwa adhezyjnego – przed przystąpieniem do porównania odszkodowania z urzędu z obowiązkiem naprawienia szkody z art. 46 § 1 kk, konieczne jest poczynienie kilku uwag natury bardziej ogólnej co do samego charakteru prawnego i obowiązującej konstrukcji odszkodowania z urzędu.

Omawiana instytucja – wprowadzona do polskiego porządku prawnego po raz pierwszy na skutek nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. dokonanej ustawą z dnia 27 listopada 1961 r. o zmianie przepisów postępowania karnego¹⁷¹ ulegała na przestrzeni lat istotnym zmianom¹⁷², jeżeli natomiast chodzi o sam charakter prawny tejże instytucji to wskazać należy, że w doktrynie przeważało stanowisko, iż stanowi ona unormowanie o charakterze procesowym¹⁷³, co jest aktualne również na gruncie obecnie obowiązującej regulacji art. 415 kpk. Zgodzić należy się, iż rozstrzygnięcia o odszkodowaniu z urzędu mają

¹⁷¹ Ustawa z dnia 27 listopada 1961 r. o zmianie przepisów postępowania karnego, Dz. U. Nr 53, poz. 296

¹⁷² Prześledzenie następujących po sobie, licznych zmian instytucji odszkodowania z urzędu nie jest przedmiotem niniejszej pracy. Wskazać jedynie należy, że do zmian tych przyczyniły się zarówno zmiana ustroju, jak też konieczność dostosowania prawa do praktyki wskutek następujących na przestrzeni lat przeobrażeń społecznych i ekonomicznych. Szerzej na ten temat: A. Bulsiewicz, D. Kala, Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym [w:] S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Prof. Z. Gostyńskiego, Kraków 2002, s. 93 – 97

¹⁷³ W. Daszkiewicz, Zasądzenie odszkodowania z urzędu, *Palestra* 1962, nr 9, s. 46 i nast.; A. Kaftal, Niektóre zagadnienia zasądzenia odszkodowania w trybie art. 331¹ kpk, *Palestra* 1968, nr 4, s. 35 i nast.; B. Koch, Nowa forma procesu adhezyjnego, *Palestra* 1962, nr 9, s. 61 i nast.

swoją materialnoprawną podstawę w przepisach prawa cywilnego, zaś dotyczące tej kwestii uregulowania art. 415 kpk określają jedynie procesowy tryb, w jakim należy w ramach procesu karnego o tych cywilnoprawnych roszczeniach orzekać¹⁷⁴.

Jak wynika z art. 415 § 4 kpk zasądzenie odszkodowania z urzędu ma charakter fakultatywny, co nie oznacza jednak dowolności sądu w tym zakresie. Uznać należy, że w przypadku ziszczenia się przesłanek do zasądzenia odszkodowania z urzędu oraz braku przesłanek wykluczających ową instytucję odstąpienie od zasądzenia odszkodowania z urzędu może nastąpić tylko wtedy, gdy materiał dowodowy ujawniony w toku rozprawy nie wystarcza do wydania rozstrzygnięcia, zaś jego uzupełnienie spowodowałoby znaczną przewlekłość postępowania¹⁷⁵. Jeżeli zatem chodzi o przesłanki warunkujące możliwość zasądzenia odszkodowania z urzędu wskazać należy na następujące okoliczności: wydanie w stosunku do oskarżonego wyroku skazującego, zaistnienie szkody (która musi wynikać bezpośrednio z przestępstwa), ustalenie rozmiarów tejże szkody przez sąd, dokładne i prawidłowe ustalenie uprawnionego do uzyskania kompensacji podmiotu, na którego szkodę popełniono przestępstwo, istnienie podstaw faktycznych i prawnych do rozstrzygnięcia o roszczeniu cywilnym, brak zawisłości sprawy – roszczenie pokrzywdzonego nie może być przedmiotem innego postępowania (czy to toczącego się, czy też prawomocnie zakończonego)¹⁷⁶. Przesłanki te nie budzą w zasadzie wątpliwości, odpowiednio należy do nich odnosić wywody dokonywane wcześniej przy powództwie adhezyjnym i regulacji obowiązku naprawienia szkody – nie są to żadne nowe okoliczności, zaś przesłanki te (częściowo) pokrywają się w przypadku wszystkich wymienionych instytucji zmierzających do kompensacji na rzecz pokrzywdzonego.

Odniesienia wymaga natomiast kwestia stosunku odszkodowania z urzędu do obowiązku naprawienia szkody oraz wzajemnej relacji pomiędzy odszkodowaniem z urzędu a powództwem cywilnym.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, że z art. 415 § 7 kpk wprost wynika pozostawanie odszkodowania z urzędu w stosunku alternatywy z karnoprawnymi: obowiązkiem naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę, a także nawiązką.

¹⁷⁴ P. Hofmański, W sprawie tzw. kompleksu cywilnoprawnego w procesie karnym. Nowe propozycje [w:] P. Hofmański, K. Zgryzek (red.), Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszała, Katowice 2003, s. 135

¹⁷⁵ T. Felski, P. Hofmański, Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 1983 r., II KR 28/83, Palestra 1984, nr 3 – 4, s. 93

¹⁷⁶ E. Kruk, Zasądzenie odszkodowania pieniężnego z urzędu – zagadnienia wybrane, [w:] Z. Ćwiąkalski, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010, s. 286

Przepis ten stanowi, iż w razie zastosowania którejś z wymienionych instytucji prawno-karnych nie stosuje się art. 415 § 4 kpk – stanowiącego o generalnej możliwości zasądzenia odszkodowania z urzędu przez sąd. Stwierdzić przy tym należy, iż stosunek alternatywy pomiędzy omawianymi instytucjami jest w pełni zasadny – brak bowiem podstaw do kompensowania tej samej szkody jednocześnie w oparciu o różne podstawy materialnoprawne (w przypadku wskazanych środków karnych – podstawy materialnoprawne z Kodeksu karnego, zaś w przypadku odszkodowania z urzędu podstawy znajdujące oparcie w przepisach prawa cywilnego). Powyższe byłoby niezasadne nawet jeżeli sąd miałby orzekać kompensowanie jedynie części szkody na podstawie obowiązku naprawienia szkody, zaś pozostałej części na podstawie odszkodowania z urzędu – brak jest jakiegokolwiek uzasadnienia dla takiego rozwiązania. Uznać przy tym należy, iż celowe jest w takim wypadku orzekanie wyłącznie obowiązku naprawienia szkody (tym bardziej, że aktualnie również ten środek może być orzekany przez sąd z urzędu). Zgodzić należy się też, że względy kryminalnopolityczne przemawiają za preferowaniem w takiej sytuacji środka karnego obowiązku naprawienia szkody¹⁷⁷.

Odnosnie relacji pomiędzy odszkodowaniem z urzędu a powództwem adhezyjnym – odwołać raz jeszcze należy się do poczynionych wywodów na temat jedynie procesowego znaczenia normy art. 415 § 4 kpk. Powyższe ma istotne znaczenie w świetle prezentowanych wcześniej w doktrynie rozbieżnych stanowisk co do rozumienia odszkodowania z urzędu bądź jako nowej formy powództwa adhezyjnego¹⁷⁸, bądź też jako instytucji zmierzającej do zaspokojenia cywilnych roszczeń pokrzywdzonego, która to instytucja nie stanowi jednak powództwa cywilnego i której korzenie tkwią w materialnym prawie cywilnym¹⁷⁹. Nie kontynuując w tym miejscu tych rozważań stwierdzić należy z całą stanowczością, iż uzasadniony jest wyłącznie drugi z zaprezentowanych w tym miejscu poglądów (który to zresztą pogląd przeważał w doktrynie prawa karnego).

Celem niniejszej rozprawy nie jest jednak pogłębiona ocena odszkodowania z urzędu jako taka, a raczej określenie sposobu funkcjonowania tejże instytucji w stosunku do

¹⁷⁷ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 221

¹⁷⁸ Tak: A. Murzynowski, *Głos w dyskusji nad instytucją zasądzenia odszkodowania z urzędu (art. 331 kpk)*, *Państwo i Prawo* 1969, z. 4 – 5, s. 830 i nast.; A. Kaftal, *Niektóre zagadnienia zasądzenia odszkodowania w trybie art. 331 kpk w świetle orzecznictwa SN*, *Palestra* 1968, z. 4 – 5, s. 36 i nast.

¹⁷⁹ Tak: W. Daszkiewicz, *Proces adhezyjny na tle prawa polskiego*, Warszawa 1961, s. 104 – 138; W. Daszkiewicz, *Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 47 – 59; H. Rajzman, A. Wąsek, *Głosa do uchwały SN z dnia 6 czerwca 1967 r.*, VI KZP 10/67, *Państwo i Prawo* 1968, z. 3, s. 551

karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody oraz ocena zasadności dalszego współistnienia tychże instytucji.

Analizując treść art. 46 § 1 kk oraz art. 415 § 4 kpk uznać należy, że obecnie nie ma uzasadnionych podstaw do istnienia odszkodowania z urzędu jako instytucji zmierzającej do kompensowania przez sąd karny cywilnych roszczeń pokrzywdzonego już na etapie postępowania karnego. W zasadzie – po wprowadzeniu możliwości orzekania przez sąd obowiązku naprawienia szkody z urzędu – nie istnieją dalsze przyczyny, które przemawiałyby za utrzymaniem wielości tych instytucji. Przed wprowadzeniem tej możliwości, gdy obowiązek naprawienia szkody mógł być orzekany jedynie w razie prawidłowo złożonego wniosku przez uprawniony podmiot instytucja odszkodowania z urzędu z art. 415 § 4 kpk stanowiła rodzaj „zaworu bezpieczeństwa” na wypadek, gdyby zaszła konieczność rozstrzygnięcia w przedmiocie szkody wyrządzonej przestępstwem, zaś sąd nie dokonał tego przez nałożenie na oskarżonego prawnokarnego obowiązku naprawienia szkody i nie wniesiono też powództwa adhezyjnego¹⁸⁰. Obecnie sytuacja taka nie zachodzi, stąd *de lege ferenda* uzasadnione jest całkowitej eliminacji z procesu karnego instytucji odszkodowania z urzędu, jako instytucji zdecydowanie marginalnej i zbędnej w ramach postępowania karnego.

§ 7. Naprawienie szkody jako obowiązek probacyjny

Jak wskazywano na wstępie niniejszego Rozdziału zobowiązanie sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody przewidziane zostało w Kodeksie karnym w dwóch, różnych postaciach. Obok obowiązku naprawienia szkody orzekałego jako środka karnego, zobowiązanie to powiązane zostało z instytucjami związanymi z poddaniem sprawcy próbie tj. warunkowym umorzeniem postępowania karnego z art. 67 § 3 kk, warunkowym zawieszeniem wykonania kary z art. 72 § 2 kk oraz z karą ograniczenia wolności – art. 36 § 2 w zw. z art. 72 § 2 kk.

W doktrynie wskazuje się, iż obowiązek naprawienia szkody orzekany w związku ze stosowaniem instytucji związanych z poddaniem sprawcy próbie zajmuje odrębne miejsce w systemie środków karnoprawnej reakcji na popełnione przestępstwo od obowiązku

¹⁸⁰ A. Bulsiewicz, D. Kala, Zasadzenie odszkodowania z urzędu..., s. 108

naprawienia szkody jako środka karnego¹⁸¹. Jako uzasadnienie takiego stanowiska wskazać należy na art. 72 § 2 kk, który stanowi, że sąd może zobowiązać skazanego do naprawienia szkody w całości lub w części, chyba że orzekł środek karny wymieniony w art. 39 pkt 5 kk. Brak możliwości zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody w trybie art. 72 § 2 kk w sytuacji orzeczenia tego obowiązku na podstawie art. 46 § 1 kk przesądza o odmiennym rozumieniu przez ustawodawcę zobowiązania do naprawienia szkody przy poddaniu sprawcy próbie od środka karnego obowiązku naprawienia szkody. Niektórzy autorzy zwracają przy tym jednak uwagę na treść art. 107 § 2 kpk – wywodząc na jego podstawie o braku rozróżnienia przez ustawodawcę pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody orzeczonym jako środek karny a obowiązkiem naprawienia szkody nałożonym w charakterze warunku probacyjnego¹⁸². Pogląd ten należy jednakże określić jako nieaktualny. Należy zauważyć, że art. 107 § 2 kpk został zmieniony przez art. 1 pkt 34 ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r.¹⁸³, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2003 r. Pierwotny tekst tego przepisu stanowił, że za orzeczenie co do roszczeń majątkowych uważa się również orzeczenie nakładające obowiązek naprawienia szkody, jeżeli nadaje się ono do egzekucji w myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, natomiast po zmianie uzyskał on brzmienie: "za orzeczenia co do roszczeń majątkowych uważa się również orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązkę orzeczoną na rzecz pokrzywdzonego, jeżeli nadają się one do egzekucji w myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego". Jak widać wprost wskazano, iż w prawie karnym występuje wielość orzeczeń nakładających obowiązek naprawienia szkody, nie zaś jedno takie orzeczenie – zatem wyrażane poglądy o braku rozróżnienia przez ustawodawcę różnych postaci obowiązku naprawienia szkody na gruncie art. 107 § 2 kpk straciły na aktualności z dniem 1 lipca 2003 r.

Niezależnie od powyższego zauważyć jednak należy, iż szczegółowa analiza konstrukcji przepisów o zobowiązaniu sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody przy poddaniu tegoż sprawcy próbie pozwala na ustalenie elementów wspólnych tychże instytucji ze środkiem karnym obowiązku naprawienia szkody. Stąd zasadne jest odniesienie się w tym

¹⁸¹ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999, s. 11

¹⁸² M. Szczepaniec, J. Zygmunt, *Obowiązek naprawienia szkody w systemie środków probacyjnych* [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody*, Warszawa 2010, s. 144

¹⁸³ Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. Nr 17, poz. 155

miejscu do poszczególnych instytucji związanych z poddaniem sprawcy próbie oraz obowiązków (ze szczególnym uwzględnieniem obowiązku naprawienia szkody), jakie mogą być w takich wypadkach nakładane.

1. Obowiązek naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego

Przepis art. 67 § 3 kk przewiduje samodzielną podstawę orzekania obowiązku naprawienia szkody jako obowiązku związanego z poddaniem sprawcy próbie, przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego. Stanowi on, iż umarżając warunkowo postępowanie karne, sąd zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości albo w części oraz może na niego nałożyć też inne obowiązki opisane w treści tegoż przepisu. Tym samym art. 67 § 3 kk przesądza o obligatoryjnym charakterze zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody w przypadku spełnienia przesłanek warunkowego umorzenia postępowania i zastosowania przez sąd tejże instytucji.

Należy zatem zauważyć, że sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy nie karanego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa (art. 66 § 1 kk). Jak stanowi art. 66 § 2 kk warunkowego umorzenia nie stosuje się do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą przekraczającą 3 lata pozbawienia wolności. Regulacja związana z obowiązkiem naprawienia szkody nabiera w tym wypadku szczególnego znaczenia, bowiem art. 66 § 3 kk niejako premiuje pojednanie się sprawcy z pokrzywdzonym, naprawienie szkody przez sprawcę, lub uzgodnienie przez strony sposobu naprawienia szkody. W takich wypadkach warunkowe umorzenie może być zastosowane do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nie przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności.

Stąd analizując regulację obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego zwrócić należy uwagę przede wszystkim na następujące kwestie: charakter prawny orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego, określenie sposobu i terminu wykonania tegoż obowiązku oraz skutki jego niewykonania przez sprawcę przestępstwa, posiłkowe stosowanie przepisów prawa cywilnego do tejże

instytucji, a także rozszerzenie możliwości zastosowania warunkowego umorzenia postępowania w przypadku naprawienia szkody lub uzgodnienia przez sprawcę i pokrzywdzonego sposobu jej naprawienia.

Przede wszystkim zauważyć należy, że samo orzeczenie warunkowo umarzające postępowanie karne ma inny charakter od wyroku skazującego – w orzecznictwie wskazuje się, że z treści przepisów art. 66 kk i art. 67 kk wynika, iż warunkowe umorzenie postępowania jest samoistnym środkiem probacyjnym, który nie jest związany ze skazaniem sprawcy, a tym samym nie może zostać połączony z wymierzeniem mu kary¹⁸⁴. Podkreśla się przy tym, że wyrok, w którym warunkowo umorzono postępowanie karne nie ma charakteru wyroku skazującego¹⁸⁵.

W przeszłości sporny był natomiast charakter prawny obowiązków, jakie mogą być przez sąd nakładane przy zastosowaniu warunkowego umorzenia postępowania karnego. Z jednej strony wskazywano, że przy orzekaniu w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie obowiązków związanych z poddaniem sprawcy próbie nie należy stosować dyrektyw sądowego wymiaru kary, przy czym brak zrealizowania nałożonych obowiązków nie skutkuje uruchomieniem przymusu państwowego¹⁸⁶. Z drugiej natomiast strony, w doktrynie wykształcił się pogląd, zgodnie z którym obowiązki nakładane na sprawcę przestępstwa, w stosunku do którego warunkowo umorzono postępowanie, uważano za element polityki karnej, a zatem podkreślano prawnokarny charakter tychże obowiązków¹⁸⁷.

Obecnie, jakkolwiek nie budzi wątpliwości, iż ustawodawca rozróżnia obowiązek naprawienia szkody związany z poddaniem sprawcy próbie od obowiązku naprawienia szkody orzeczanego jako środek karny, uznać należy za trafny pogląd o prawnokarnym charakterze obowiązków związanych z warunkowym umorzeniem postępowania karnego. Pomimo, że obowiązki takie nie stanowią kary, to nakładane są one w konsekwencji stwierdzenia faktu popełnienia przestępstwa, zaś w czasie ich nakładania nie należy pomijać zasad sądowego wymiaru kary i środków karnych z art. 53 kk, art. 54 § 1 kk oraz art. 55 kk¹⁸⁸. Powyższe wprost zresztą wynika z art. 56 kk, zgodnie z którym powołane przepisy stosuje się odpowiednio do orzekania innych środków przewidzianych w Kodeksie karnym.

¹⁸⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 sierpnia 2012 r., II KK 199/12

¹⁸⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2008 r., III KK 167/08

¹⁸⁶ A. Zoll, *Materiałnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego*, Kraków 1973, s. 96

¹⁸⁷ A. Marek, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 1973, s. 127 – 128

¹⁸⁸ J. Lachowski, *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie* [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.) *Kodeks karny, część ogólna*. Tom II, Warszawa 2011, s. 516

Zgodnie z art. 67 § 3 kk umarzając warunkowo postępowanie karne sąd orzeka o obowiązku naprawienia szkody z urzędu, ustawodawca nie uzależnia tego orzeczenia od jakiegokolwiek wniosku osoby uprawnionej, nie znajduje w tym zakresie też zastosowania zasada skargowości. Rozwiązanie to (pomimo kolejnych nowelizacji art. 67 § 3 kk) nie uległo zmianie od daty wejścia w życie Kodeksu karnego i jest tożsame z pierwotnym tekstem tego przepisu. Na marginesie zauważyć należy, że jak już wskazywano od dnia 8 czerwca 2010 r. istnieje możliwość orzekania przez sąd również środka karnego obowiązku naprawienia szkody z urzędu, co zaciera powyższą różnicę pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody orzekanym przy poddaniu sprawcy próbie a środkiem karnym z art. 39 pkt. 5 kk.

Obowiązek naprawienia szkody w trybie art. 67 § 3 kk ma charakter obligatoryjny w stosunku do całości lub części szkody. Nie ulega wątpliwości, że szkodą, do której naprawienia sąd zobowiązuje sprawcę, jest równowartość rzeczywistej szkody wynikłej bezpośrednio z przestępstwa i *de lege lata* nie jest dopuszczalne uwzględnianie przy ustalaniu jej wysokości tych składników i elementów szkody, które wynikły z następstw czynu, np. odsetek¹⁸⁹. Wątpliwości interpretacyjne mogą nasuwać się natomiast przy analizie samego pojęcia szkody na gruncie art. 67 § 3 kk, przy czym stanowią one konsekwencję rozróżnienia przez ustawodawcę pojęcia szkody od pojęcia krzywdy w prawie karnym. Bezsporne jest, że obowiązek naprawienia szkody na podstawie art. 67 § 3 kk opiera się na tych samych zasadach co zobowiązanie cywilnoprawne i wysokość świadczenia nie może przewyższać wysokości tego zobowiązania¹⁹⁰. Podobnie nie ulega wątpliwości, że pojęcie szkody w prawie karnym obejmuje swym zakresem znaczeniowym uszczerbek majątkowy, zarówno w postaci szkody rzeczywistej, jak i utraconych w wyniku przestępstwa korzyści.

Zagadnienie budzące wątpliwości stanowi natomiast relacja uszczerbku niemajątkowego do pojęcia szkody, do której naprawienia sąd zobowiązuje sprawcę przestępstwa przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego. Należy w tym miejscu odwołać się do poczynionych wcześniej rozważań na temat wyraźnego odróżnienia przez ustawodawcę pojęcia szkody od pojęcia krzywdy (obowiązek naprawienia szkody a obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę), co implikuje przyjęcie wąskiego rozumienia pojęcia szkody w prawie karnym.

W świetle powoływanej już nowelizacji Kodeksu karnego, która weszła w życie 8 czerwca 2010 r., nie sposób jest podzielić stanowiska, zgodnie z którym przez pojęcie szkody

¹⁸⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2002 r., II KKN 385/01

¹⁹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2002 r., III KK 415/02

użyte w art. 67 § 3 kk należy rozumieć też szkody w innych dobrach niż dobra majątkowe¹⁹¹. Wyraźne rozróżnienie na szkodę (rozumianą jako uszczerbek majątkowy) oraz krzywdę (tj. uszczerbek niemajątkowy) wynika tak z art. 46 § 1 kk, jak też z art. 415 § 5 kpk. Zgodnie z tym ostatnim przepisem w razie m.in. warunkowego umorzenia postępowania w wypadkach wskazanych w ustawie sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Jak widać również w tym wypadku pojęcie szkody zostało wyraźnie rozdzielone od pojęcia krzywdy, co nie pozwala na zobowiązanie sprawcy w trybie art. 67 § 3 kk do zadośćuczynienia powstałemu uszczerbku w dobrach niemajątkowych pokrzywdzonego. W doktrynie podkreśla się nadto, iż przepis art. 67 § 3 kk reguluje wyłącznie kwestię naprawienia szkody, natomiast art. 415 § 5 kpk wymaga, aby obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę wynikał bezpośrednio z ustawy, co nie pozwala na uznanie tych uregulowań za niespójne¹⁹². Powyższe implikuje twierdzenie, iż *de lege lata* w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie karne brak jest możliwości nakładania obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę¹⁹³.

Powyższy pogląd należy zaakceptować, co nie znaczy, że przyjęte rozwiązanie uznać należy za zasadne. Zauważyć wypada, że przy wydaniu wyroku skazującego i orzeczeniu o naprawieniu szkody w trybie art. 46 § 1 kk nie ma przeszkód, żeby zobowiązać sprawcę przestępstwa do wyrównania uszczerbku niemajątkowego, natomiast możliwość taka nie zaistnienie przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego. Jest to tym bardziej zdumiewające, jeśli weźmie się pod uwagę regulację art. 66 § 3 kk stanowiącą o pojednaniu się pokrzywdzonego ze sprawcą, naprawieniu szkody przez sprawcę lub uzgodnieniu przez pokrzywdzonego i sprawcę sposobu naprawienia szkody, co umożliwia warunkowe umorzenie postępowania w stosunku do sprawcy przestępstwa zagrożonego karą nie przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności. Przepis ten nie wspomina o zadośćuczynieniu przez sprawcę przestępstwa krzywdzie pokrzywdzonego, czy też uzgodnieniu przez strony sposobu tego zadośćuczynienia.

Stąd łatwo wyobrazić sobie sytuację, w której sprawca czynu zagrożonego karą nie przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności (który nie spowodował jednak powstania uszczerbku majątkowego w dobrach pokrzywdzonego, a jedynie uszczerbek niemajątkowy) dobrowolnie zadośćuczyni krzywdzie pokrzywdzonego, jednak przy braku woli pojednania ze

¹⁹¹ T. Koziół, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, Warszawa 2009, s. 188

¹⁹² J. Lachowski, *op. cit.*, s. 517

¹⁹³ B. Kunicka – Michalska, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego*, [w:] M. Melezini (red.), *System Prawa Karnego, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, Tom VI, Warszawa 2010, s. 1004

strony pokrzywdzonego nie będzie on w stanie skorzystać z instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego, nawet gdy spełnione zostaną pozostałe przesłanki z art. 66 § 1 kk uzasadniające zastosowanie w danym wypadku tejże instytucji.

Powyższe wynika z braku kompleksowego rozważenia przez ustawodawcę wszystkich konsekwencji wprowadzonego rozróżnienia na szkodę majątkową oraz krzywdę, rozumianą jako uszczerbek niemajątkowy, a także pominięcia jednoczesnej zmiany szeregu przepisów Kodeksu karnego posługujących się pojęciem szkody. Powoduje to, iż wskutek zmiany art. 46 § 1 kk i nowego zdefiniowania pojęcia szkody w prawie karnym jako uszczerbku wyłącznie majątkowego ustawodawca w sposób zupełnie nieplanowany dokonał również szeregu zmian w innych przepisach posługujących się pojęciem szkody. Powoduje to, iż nowe rozumienie pojęcia szkody nie koreluje w sposób odpowiedni ze wszystkimi tymi przepisami. *De lege ferenda* wydaje się zatem uzasadnione dokonanie zmiany w art. 66 § 3 kk przez umożliwienie stosowania warunkowego umorzenia postępowania przy zadośćuczynieniu za krzywdę w sposób adekwatny do konstrukcji naprawienia szkody przewidzianego w tym przepisie. Zmiana taka powinna być konsekwencją zmian dokonanych m.in. w art. 46 § 1 kk, które weszły w życie 8 czerwca 2010 r.

Jak wynika z odpowiedniego stosowania przy orzeczeniu warunkowo umarzającym postępowanie art. 74 kk – nakładając w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie na sprawcę czynu obowiązek naprawienia szkody sąd zobowiązany jest do określenia, zarówno sposobu, jak też terminu jego spełnienia. Konsekwencją uznania prawnokarnego charakteru obowiązków związanych z warunkowym umorzeniem postępowania karnego jest uwzględnianie w tym zakresie dyrektyw sądowego wymiaru kary i środków karnych. Powoduje to daleko idące konsekwencje również w zakresie oznaczenia przez sąd sposobu i terminu wykonania nałożonego obowiązku.

Po pierwsze, zauważyć należy, że ustalając zakres naprawienia szkody sąd uwzględni – zgodnie z art. 53 § 2 kk – także zachowanie się pokrzywdzonego, a zatem w przypadku obowiązku naprawienia szkody ewentualne przyczynienie się pokrzywdzonego do powstania tejże szkody. Co więcej, na zakres nakładanego obowiązku naprawienia szkody wpływ winny mieć również właściwości i warunki osobiste sprawcy przestępstwa (art. 53 § 2 kk w zw. z art. 56 kk). Oznacza to, że *de lege lata* rozmiar nakładanego obowiązku naprawienia szkody nie musi (a w niektórych przypadkach nie powinien wręcz) odpowiadać rzeczywistej wartości wyrządzonej szkody – uwzględniać bowiem powinien również stan majątkowy sprawcy czynu, który może wpłynąć na obniżenie nakładanego obowiązku naprawienia szkody. Za

takim rozumowaniem przemawia też brzmienie art. 67 § 3 kk, zgodnie z którym umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości albo w części. W przypadku zatem, kiedy stan majątkowy sprawcy nie pozwala na zrealizowanie w pełni obowiazku naprawienia szkody, który mógłby wynikać z jej rzeczywistych rozmiarów – w przypadku spełnienia w stosunku do sprawcy czynu warunków, od których zależy zastosowanie instytucji warunkowego umorzenia postępowania – celowe (i obligatoryjne) jest nałożenie w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie na sprawcę czynu, na podstawie art. 67 § 3 kk, obowiazku naprawienia szkody w części. Podobnie w literaturze wskazuje się, że sąd nakładając obowiazek naprawienia szkody powinien uwzględniać przy ustalaniu jego rozmiaru stosunki majątkowe sprawcy¹⁹⁴. Podkreśla się przy tym, że za uwzględnianiem przy nakładaniu obowiazku naprawienia szkody stosunków majątkowych sprawcy przemawia konieczność przeciwdziałania nakładaniu niewykonalnych obowiazków naprawienia szkody, które nie miałyby żadnych walorów indywidualnoprzewencyjnych, a które mają pierwszorzędne znaczenie w przypadku środków związanych z poddaniem sprawcy próbie¹⁹⁵.

Poczynione rozważania prowadzą też do wniosku, iż przy nakładaniu obowiazku naprawienia szkody na podstawie art. 67 § 3 kk sąd karny nie jest związany sposobem naprawienia szkody wskazanym przez pokrzywdzonego, co jest zasadą w reżimie prawa cywilnego. Zgodnie z art. 363 § 1 kc naprawienie szkody powinno nastąpić, według wyboru poszkodowanego, bądź przez przywrócenie stanu poprzedniego, bądź przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej. Jednakże gdyby przywrócenie stanu poprzedniego było niemożliwe albo gdyby pociągało za sobą dla zobowiązanego nadmierne trudności lub koszty, roszczenie poszkodowanego ogranicza się do świadczenia w pieniądzu. Przepis ten nie znajduje zastosowania przy orzekaniu o obowiazku naprawienia szkody w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie. Nie oznacza to oczywiście, że sąd karny nie powinien uwzględniać wskazań pokrzywdzonego co do preferowanego przez niego sposobu naprawienia szkody – nie jest tylko tymi wskazaniemmi związany.

Odnosnie określenia przez sąd karny w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie terminu wykonania obowiazku naprawienia szkody podnieść należy przede wszystkim, iż

¹⁹⁴ A. Kordik, Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność, Wrocław 1998, s. 66 - 67

¹⁹⁵ J. Lachowski, op. cit., s. 518 – 519

konieczność zamieszczenia w treści orzeczenia takiego rozstrzygnięcia nie budzi wątpliwości, zarówno w orzecznictwie¹⁹⁶, jak też w doktrynie prawa karnego¹⁹⁷.

Zgodnie ze stosowanym odpowiednio art. 74 § 1 kk, termin ten określany jest po uprzednim wysłuchaniu sprawcy czynu. Za wcześniejszym wysłuchaniem sprawcy przemawiają tożsame względy indywidualnoprzewencyjne, jak omówione przy określaniu przez sąd sposobu naprawienia szkody – chociażby konieczność ustalenia stosunków majątkowych sprawcy, co może mieć wpływ zarówno na określenie zakresu, jak też terminu spełnienia nałożonego obowiązku, który powinien być realny do spełnienia. Trafnie podkreśla się przy tym w doktrynie, iż rozstrzygnięcie to nie podlega zmianie po uprawomocnieniu się wyroku, co więcej nie istnieje możliwość odroczenia wykonania tegoż obowiązku¹⁹⁸. Wniosek taki wynika zresztą z odpowiedniego stosowania do obowiązków nakładanych przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego art. 74 § 2 kk. Zaznaczyć przy tym należy, że jakkolwiek zaniechanie orzeczenia w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie o czasie i sposobie wykonania obowiązku naprawienia szkody jest wadliwe, to jednak nie rodzi skutków nieodwracalnych w przypadku uprawomocnienia się orzeczenia dotkniętego takim brakiem. Uchybienie to jest możliwe do konwalidowania w postępowaniu wykonawczym, w trybie określonym przepisami art. 178 § 1 kkw w zw. z art. 74 § 1 kk¹⁹⁹.

Rozważania co do terminu spełnienia obowiązku naprawienia szkody mają szczególne znaczenie w kontekście przyjęcia, iż wyrok warunkowo umarzający postępowanie i nakładający obowiązek naprawienia szkody stanowi rozstrzygnięcie co do roszczeń majątkowych, a zatem może mu zostać nadana klauzula wykonalności – uprawniająca do egzekucji zasądzzonego roszczenia majątkowego. Stwierdzenie wymagalności roszczenia jest podstawowym warunkiem nadania tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności, przy czym dopiero nadejście terminu, w którym dłużnik ma obowiązek spełnić świadczenie, stanowi merytoryczną przesłankę do nadania tejże klauzuli wykonalności²⁰⁰. Trafnie wskazuje się wobec tego w orzecznictwie, iż klauzula wykonalności może zostać nadana

¹⁹⁶ Tak: uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2005 r., I KZP 17/05, OSNKW 2005, z. 7-8, poz. 59; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 24 listopada 1999 r., II AKa 203/99, KZS 1999, z. 12, poz. 22; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 marca 2000 r., II AKa 38/00, KZS 2000, z. 4, poz. 36

¹⁹⁷ A. Zoll [w:] G. Bogdan, Z. Cwiągalski, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, tom I, Kraków 2004, s. 1047; Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym, Kraków 1999, s. 156-161

¹⁹⁸ J. Lachowski, op. cit., s. 518

¹⁹⁹ Uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2005 r., I KZP 17/05; R. Góral, Praktyczny komentarz. Kodeks karny, wydanie V, Warszawa 1998, s. 159; M. Siwek: Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 27 września 2000 r., Palestra 2003, nr 7-8, s. 258

²⁰⁰ Tak: uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2007 r., III CZP 51/07, OSNC 2008, z. 2, poz. 43

obowiązku naprawienia szkody dopiero po upływie terminu, w którym ów obowiązek miał zostać spełniony²⁰¹. Warto w tym miejscu nawiązać do uzasadnienia powołanego postanowienia Sądu Najwyższego z 24 lutego 2010 r., gdzie przypomniano, że funkcja kompensacyjna, jakkolwiek priorytetowa, nie jest jedyną, jaką omawiany środek ma spełniać. Równie bowiem istotne są jego funkcje szczególnoprewencyjno – wychowawcza i ogólnoprewencyjna. Właśnie potrzeba realizacji tych wszystkich funkcji kształtujących probacyjny cel obowiązków określonych w art. 72 kk (odpowiednio stosowanego przy obowiązku naprawienia szkody w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie) spowodowała, że ustawodawca przewidział w art. 74 § 1 kk obligatoryjne określenie przez sąd m.in. czasu wykonania nałożonego obowiązku, a tym samym określenie go w sposób inny, aniżeli data uprawomocnienia się wyroku²⁰².

Akceptując powyższy pogląd zgodzić należy się też jednak z Z. Gostyńskim, który słusznie wskazywał, iż nie kwestionując znaczenia wychowawczych i resocjalizacyjnych aspektów obowiązku naprawienia szkody, nie sposób jest bez wahania przyjmować dominację tychże celów wobec celu kompensacyjnego obowiązku naprawienia szkody jako środka probacyjnego²⁰³. Tym samym nie może budzić wątpliwości, że ewentualne zmiany legislacyjne w zakresie omawianej instytucji zależeć będą w dużym stopniu od uprzedniego, jasnego określenia i sprecyzowania w nauce prawa karnego hierarchii celów i funkcji, jakie tenże obowiązek naprawienia szkody powinien spełniać. Powyższe, niełatwe zadanie spoczywa z całą pewnością, zarówno na przedstawicielach nauki prawa karnego, jak też na praktykach stosujących daną instytucję w obecnych warunkach konieczności godzenia funkcji kompensacyjnej obowiązku naprawienia szkody z jego celami wychowawczymi i resocjalizacyjnymi.

Na marginesie zauważyć wypada, iż wydaje się, że jedną z pierwszych kwestii, które wymagają jasnego i zdaje się odmiennego od obecnego uregulowania jest możliwość zasądzenia odsetek przy orzekaniu o obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym (i to zarówno jako obowiązku probacyjnego, jak też wcześniej omawianego środka karnego). *De lege lata* możliwość taka nie występuje – odsetki jako świadczenie właściwe prawu cywilnemu występować mogą wyłącznie przy zasądzeniu powództwa adhezyjnego oraz orzekaniu odszkodowania z urzędu (których korzenie tkwią w prawie cywilnym). Orzeczenie o zobowiązaniu cywilnoprawnym ma charakter deklaratoryjny (obowiązek naprawienia

²⁰¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2010 r., I KZP 31/09

²⁰² Tak: uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2010 r., I KZP 31/09

²⁰³ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 56

szkody powstaje z momentem jej wyrządzenia), podczas gdy obowiązek naprawienia szkody orzekany w ramach prawa karnego ma odmienny charakter – skutki tegoż orzeczenia powstają dopiero w momencie uprawomocnienia się wyroku mającego charakter konstytutywny (w przypadku środka karnego obowiązku naprawienia szkody), lub w przypadku ziszczenia się terminu do naprawienia szkody (w przypadku obowiązku naprawienia szkody powiązanego z instytucjami o charakterze probacyjnym). Tym samym brak jest możliwości zasądzania w tym zakresie odsetek – jako świadczenia ubocznego związanego z opóźnieniem w spełnieniu świadczenia, co więcej możliwość taką wyklucza konieczność bezpośredniego związku pomiędzy wyrządzonym przestępstwem a powstałą szkodą (co było szczegółowo omawiane wcześniej).

Z uwagi na funkcjonalny charakter omawianych instytucji – umożliwienie pokrzywdzonemu dochodzenia roszczeń wynikających z przestępstwa w prostszy niż na drodze procesu cywilnego sposób²⁰⁴ (co zostało co prawda powołane jako uzasadnienie środka karnego obowiązku naprawienia szkody, jednakże zdaniem autora niniejszej rozprawy powinno mieć również znaczenie przy obowiązku naprawienia szkody orzekanym w ramach instytucji o charakterze probacyjnym) W. Daszkiewicz dopuszczał odmienny pogląd. Wskazywał on mianowicie, że „jeżeli zobowiązanie do naprawienia szkody orzeczone na podstawie przepisów prawa karnego ma w pewnych sytuacjach zastąpić rozstrzygnięcie sprawy cywilnej – co do praktycznych skutków ma spełniać rolę, jaką normalnie spełnia orzeczenie zasądzające świadczenie – to odsetki nie mogą być wyłączone z zakresu tego prawnokarnego zobowiązania. Prowadziłoby to do tego, że pokrzywdzonemu pozostawałaby jedynie droga dochodzenia ich w procesie cywilnym”²⁰⁵. Wypada przy tym zauważyć, że na gruncie obecnie obowiązujących przepisów występuje właśnie taka jak opisana wyżej sytuacja – brak jest możliwości zasądzania odsetek przy orzeczeniu o obowiązku naprawienia szkody, z uwagi na prawnokarny charakter tegoż obowiązku. *De lege ferenda* podnieść należy, że niewątpliwie sytuacja związana z orzekaniem odsetek przy obowiązku naprawienia szkody winna zostać co najmniej ponownie przedyskutowana. W ocenie autora niniejszej pracy rozwiązania dotyczące obowiązku naprawienia szkody (i to orzekanego zarówno w charakterze środka karnego, jak też obowiązków związanych z instytucjami poddającymi sprawcę próbie) wymagają ponownego przemodelowania, zaś możliwość zasądzania odsetek przy orzekanym obowiązku naprawienia szkody wydaje się być uzasadniona, w świetle

²⁰⁴ Uzasadnienie rządowego projektu Kodeksu karnego, Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997, t. 14, s. 147

²⁰⁵ W. Daszkiewicz, Naprawienie szkody..., s. 21

zamierzeń jak najlepszej realizacji w postępowaniu karnym interesów pokrzywdzonego. Odsyłanie pokrzywdzonego na drogę procesu cywilnego w celu dochodzenia od sprawcy przestępstwa dodatkowego świadczenia w postaci odsetek za nieterminowe spełnienie świadczenia pieniężnego sprowadzającego się do nałożonego przez sąd karny obowiązku naprawienia szkody mija się z celem zabezpieczania w postępowaniu karnym interesów pokrzywdzonego. Co więcej nie sposób nie zauważyć, że większość pokrzywdzonych – z uwagi na konieczność poniesienia dodatkowych kosztów i czasochłonność wytaczania dodatkowego procesu cywilnego – zaniecha w takich wypadkach realizacji swoich praw w tym zakresie. Z uwagi na powyższe obecnie obowiązująca regulacja obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym skutkuje niejako „pokrzywdzeniem pokrzywdzonego” – jego prawa (co najmniej w zakresie możliwości zasądzenia odsetek) lepiej bowiem zabezpieczone zostałyby w postępowaniu cywilnym, gdzie za moment wymagalności świadczenia uważa się moment wyrządzenia szkody, a nie konstytutywne orzeczenie sądu w tym zakresie.

Kończąc rozważania na temat terminu wykonania obowiązku naprawienia szkody nałożonego w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie wskazać należy, iż konsekwencją niespełnienia w wyznaczonym terminie obowiązku naprawienia szkody może być podjęcie postępowania karnego. Zgodnie bowiem z art. 68 § 2 kk sąd może podjąć postępowanie karne, jeżeli sprawca w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności gdy popełnił inne niż określone w § 1 przestępstwo²⁰⁶, jeżeli uchyla się od dozoru, wykonania nałożonego obowiązku lub orzeczonego środka karnego albo nie wykonuje zawartej z pokrzywdzonym ugody.

2. Obowiązek naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności

Kolejną z instytucji związanych z poddaniem sprawcy próbie, z którą powiązany został obowiązek naprawienia szkody jest warunkowe zawieszenie postępowania karnego. Zaznaczyć należy, iż z uwagi na objętość niniejszej pracy nie zostaną w tym miejscu przeprowadzone kompleksowe rozważania na temat charakteru prawnego i uregulowań

²⁰⁶ W przepisie tym chodzi o przestępstwo nieumyślne, bowiem art. 68 § 1 kk dotyczy obligatoryjnego podjęcia postępowania karnego w przypadku, gdy sprawca w okresie próby popełnił przestępstwo umyślne, za które został prawomocnie skazany.

dotyczących omawianej instytucji – powołane uwagi ogólne (przed szczegółowym odniesieniem się do kwestii związanych z obowiązkiem naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary) dotyczyć będą wyłącznie zagadnień mających znaczenie dla nakładanego w ramach tejże instytucji obowiązku naprawienia szkody.

Po pierwsze, wskazania wymaga fakt, iż instytucja warunkowego zawieszenia wykonania kary w sposób zasadniczy różni się od konstrukcji warunkowego umorzenia postępowania – stanowi ona przede wszystkim formę skazania tj. odmiennie od warunkowego umorzenia postępowania karnego zawiera w sobie rozstrzygnięcie nie tylko co do winy, ale również co do kary²⁰⁷.

Zgodnie z art. 69 § 1 kk sąd może warunkowo zawiesić wykonanie orzeczonej kary pozbawienia wolności nie przekraczającej 2 lat, kary ograniczenia wolności lub grzywny orzeczonej jako kara samoistna, jeżeli jest to wystarczające dla osiągnięcia wobec sprawcy celów kary, a w szczególności zapobieżenia powrotowi do przestępstwa. Z perspektywy naprawienia szkody istotny wydaje się być przy tym § 2 tegoż przepisu, który stanowi, iż zawieszając wykonanie kary, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim postawę sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, dotychczasowy sposób życia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa. Tym samym uzasadnione jest przyjęcie, że nie bez znaczenia dla podstaw stosowania instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozostaje dobrowolne naprawienie szkody przez sprawcę po popełnieniu przestępstwa, czy też podjęte przez niego starania w celu naprawienia szkody. Należy przy tym wskazać, że warunkowego zawieszenia postępowania karnego dotyczą różne przepisy, zarówno prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego.

I tak zauważyć trzeba, że inne, szczególne podstawy stosowania instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary przewidują przepisy art. 60 § 5 kk²⁰⁸, art. 152 § 1 kkw²⁰⁹ oraz

²⁰⁷ J. Lachowski, op. cit., s. 537

²⁰⁸ Dotyczący możliwości warunkowego zawieszenia na okres do 10 lat kary pozbawienia wolności wymierzonej do lat 5w przypadku uznania przez sąd, że pomimo niewykonania kary sprawca nie popełni ponownie przestępstwa – co dotyczy jednak wyłącznie dwóch kategorii sprawców. Pierwsza z nich przewidziana została w art. 60 § 3 kk, zgodnie z którym sąd stosuje nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet może warunkowo zawiesić jej wykonanie w stosunku do sprawcy współdziałającego z innymi osobami w popełnieniu przestępstwa, jeżeli ujawni on wobec organu powołanego do ścigania przestępstw informacje dotyczące osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa oraz istotne okoliczności jego popełnienia. Z kolei druga z tychże grup odnosi się do art. 60 § 4 kk, zgodnie z którym na wniosek prokuratora sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet warunkowo zawiesić jej wykonanie w stosunku do sprawcy przestępstwa, który, niezależnie od wyjaśnień złożonych w swojej sprawie, ujawnił przed organem ścigania i przedstawił istotne okoliczności, nieznanne dotychczas temu organowi, przestępstwa zagrożonego karą powyżej 5 lat pozbawienia wolności.

art. 343 kpk²¹⁰. Regulacje dotyczące warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności stosuje się odpowiednio do kary aresztu wojskowego – co wynika z art. 322 § 1 kk. Z kolei w prawie karnym skarbowym środki związane z poddaniem sprawcy próbie (warunkowe umorzenie postępowania karnego, warunkowe zawieszenie wykonania kary oraz warunkowe zwolnienie) są środkami karnymi przewidzianymi w art. 22 § 2 pkt 8 a, b i c kks.

Obowiązek naprawienia szkody występujący przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary występuje obok innych obowiązków związanych z resocjalizacyjnym i wychowawczym oddziaływaniem na sprawcę, które stanowią fakultatywny element takiego rozstrzygnięcia o charakterze probacyjnym.

Przede wszystkim wskazać należy, że obowiązek naprawienia szkody uregulowany został w art. 72 § 2 kk, zgodnie z którym sąd może zobowiązać skazanego do naprawienia szkody w całości lub w części, chyba że orzekł obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w postaci środka karnego, albo zobowiązano sprawcę do uiszczenia świadczenia pieniężnego z art. 39 pkt 7 kk. Nałożenie tegoż obowiązku jest fakultatywne – stanowi ono wyłącznie możliwość, z której korzystanie uzależnione jest od okoliczności konkretnej sprawy. Powyższe odróżnia uregulowanie art. 72 § 2 kk od uregulowania obowiązku naprawienia szkody w Kodeksie karnym z 1969 r., który przewidywał również wypadek obligatoryjnego nałożenia obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu postępowania karnego. Przypomnieć bowiem należy, że w przypadku zawieszenia wykonania kary orzeczonej za zagranięcie mienia społecznego, o ile szkoda nie została naprawiona, sąd zobowiązany był na podstawie art. 75 § 3 dkk do nałożenia obowiązku naprawienia szkody (zobowiązanie obligatoryjne).

Trafnie wskazuje się przy tym w piśmiennictwie, iż decyzja o nałożeniu obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary powinna uwzględniać rodzaj i sposób popełnienia przestępstwa, realne możliwości sprawcy co do spełnienia nałożonego zobowiązania (możliwości majątkowe i zarobkowe sprawcy czynu), jego sytuację rodzinną, jak też możliwość osiągnięcia podstawowego celu, jakiemu służy warunkowe

²⁰⁹ Zgodnie z tym przepisem jeżeli odroczenie wykonania kary nie przekraczającej 2 lat pozbawienia wolności trwało przez okres co najmniej jednego roku - sąd może warunkowo zawiesić wykonanie tej kary na zasadach określonych w art. 69-75 Kodeksu karnego.

²¹⁰ Powołany przepis stanowi, iż uwzględniając wniosek w trybie art. 335 kpk o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia rozprawy sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, warunkowo zawiesić jej wykonanie albo orzec wyłącznie środek karny wymieniony w art. 39 pkt 1-3, 5-8 Kodeksu karnego. Należy zauważyć, iż w takim wypadku warunkowe zawieszenie wykonania kary może nastąpić niezależnie od przesłanek określonych w art. 69 § 1-3 Kodeksu karnego, przy czym nie stosuje się go do kary pozbawienia wolności w wymiarze powyżej lat 5, a okres próby nie może przekroczyć 10 lat (art. 343 § 2 pkt. 2 kpk).

zawieszenie wykonania kary – osiągnięcie wobec sprawcy celów kary, a w szczególności zapobieżenie jego powrotowi do przestępstwa²¹¹.

Odnośnie charakteru prawnego omawianej instytucji, jak też konstrukcji art. 74 § 1 kk dotyczącej czasu i sposobu nakładanych obowiązków (w tym obowiązku naprawienia szkody) przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary odwołać należy się do uwag poczynionych przy instytucji warunkowego umorzenia postępowania, jako, że są one w całości tożsame. Przepisy dotyczące obowiązku naprawienia szkody nakładanego przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary znajdują odpowiednie zastosowanie przy instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego, co było już wcześniej omawiane. Jedynie gwoli przypomnienia wskazać należy, iż pomimo wyraźnego rozróżnienia przez ustawodawcę obowiązku naprawienia szkody związanego z poddaniem sprawcy próbie od obowiązku naprawienia szkody orzekanego jako środka karnego, uznać należy za trafny pogląd o prawnokarnym charakterze tegoż obowiązku związanego z warunkowym zawieszeniem wykonania kary (identycznie zresztą, jak przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego).

Zwrócić należy natomiast uwagę na kwestię wzajemnego stosunku obowiązku naprawienia szkody nakładanego na podstawie art. 72 § 2 kk do środka karnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę z art. 46 § 1 kk. Literalna treść art. 72 § 2 kk nie pozostawia wątpliwości, że owe instytucje pozostają w stosunku alternatywy. Orzeczenie środka karnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę wyklucza zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody na podstawie art. 72 § 2 kk. Jak wskazuje się przy tym w doktrynie sąd orzekający powołany środek karny, pozbawia się w zasadzie możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody tytułem środka probacyjnego²¹². Powyższa teza uzasadniona jest tym bardziej, jeśli weźmie się pod uwagę, że w wypadku złożenia przez pokrzywdzonego wniosku o naprawienie szkody oraz wydania przez sąd wyroku skazującego (z uprzednim poczynieniem przez sąd ustaleń co do rozmiarów szkody wyrządzonej przestępstwem oraz jej faktycznego istnienia) orzeczenie zawarte w wyroku o obowiązku naprawienia szkody winno zostać oparte na art. 46 § 1 kk, a nie na art. 72 § 2 kk²¹³. Powyższy pogląd uznać należy za aktualny również na gruncie

²¹¹ P. Hofmański, L. K. Paprzycki, Środki związane z poddaniem sprawcy próbie [w:] M. Filar (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2010, s. 383

²¹² M. Kalitowski, [w:] O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, Kodeks karny. Komentarz, t. I, Gdańsk 2005, s. 640 – 641

²¹³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 sierpnia 2001 r., II AKa 297/01

obecnie obowiązującego uregulowania obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym. W związku z wprowadzeniem możliwości orzekania przez sąd obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 kk z urzędu uznać należy, że nawet wówczas, kiedy wniosek o naprawienie szkody złożony został z przekroczeniem zastrzeżonego terminu do zakończenia pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej (art. 49a kpk) – uwzględnienie przez sąd mających uzasadnienie żądań pokrzywdzonego powinno nastąpić w takim właśnie trybie. Oczywiście wówczas sąd orzekałby obowiązek naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 kk – jako obowiązek nakładany z urzędu, jednak brak jest przeszkód, ażeby przy takim rozstrzygnięciu pomijać rozsądne żądania pokrzywdzonego, które mają służyć jak najlepszej realizacji jego praw już na etapie postępowania karnego. Reasumując: w przypadku żądania pokrzywdzonego naprawienia szkody sąd – kierując się dobrem pokrzywdzonego powinien skłaniać się w kierunku nałożenia obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 kk a nie art. 72 § 2 kk, co stanowi orzeczenie korzystniejsze z perspektywy realizacji interesów pokrzywdzonego.

Powyższe wywody skłaniają do wskazania przesłanek, które uzasadniają przyjęcie, iż w opisanej sytuacji nałożenie obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 kk będzie dla pokrzywdzonego korzystniejsze, aniżeli tożsame zobowiązanie ustalone na podstawie art. 72 § 2 kk. Po drugie, rozważenia wymagać będzie kwestia zasadności ewentualnego nakładania obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 72 § 2 kk, jeżeli jest to obecnie możliwe (bez konieczności składania stosownego wniosku przez pokrzywdzonego) również na podstawie art. 46 § 1 kk. Finalnie zwrócić należy uwagę na celowość i ewentualny kierunek zmian w przepisach dotyczących obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu kary.

Odnosząc się do oceny relacji art. 72 § 2 kk do art. 46 § 1 kk z perspektywy pokrzywdzonego – podkreślenia wymaga fakt, iż obowiązek naprawienia szkody nakładany w charakterze środka karnego staje się wymagalny i uprawniający do egzekucji po nadaniu mu przez sąd klauzuli wykonalności, co jest możliwe bezpośrednio po uprawomocnieniu się wyroku skazującego. Tymczasem wykonalność zobowiązania do naprawienia szkody orzeczonego na podstawie art. 72 § 2 kk następuje z zaistnieniem terminu wskazanego przez sąd orzekający w trybie art. 74 § 1 kk (wyjątkowo też w związku z art. 178 § 1 kkw) jako czas jego wykonania, a zatem dopiero wówczas orzeczeniu zawierającemu takie rozstrzygnięcie –

w tym zakresie - można nadać klauzulę wykonalności²¹⁴. Z perspektywy pokrzywdzonego, jako uprawnionego do otrzymania świadczenia stanowiącego nałożony obowiązek naprawienia szkody – oczywiste wydaje się, iż szybsza realizacja tegoż obowiązku przez sprawcę przestępstwa zapewnia lepszą realizację interesów pokrzywdzonego. Powyższe uzasadnione jest tym bardziej, że w realiach obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, przy obecnie obowiązujących przepisach, brak jest możliwości uzyskania przez pokrzywdzonego odsetek (w warunkach postępowania karnego) jako świadczenia dodatkowego za opóźnienie w realizacji nałożonego świadczenia.

Należy przy tym zwrócić uwagę na interesujący pogląd wyrażony przez Z. Gostyńskiego, zgodnie z którym pomimo, że sformułowanie art. 72 § 2 kk mogłoby sugerować, iż sąd w razie wydania wyroku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary ma pełną swobodę w wyborze orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego lub w charakterze warunku probacyjnego, to jednak biorąc pod uwagę kontekst normatywny (zwłaszcza uregulowanie art. 46 § 1 kk) uznać należy, że w razie zbiegu podstaw do orzeczenia powołanych instytucji należy orzekać obowiązek naprawienia szkody jako środek karny. Wynikać ma to z tego, iż – jak słusznie zauważył Z. Gostyński – orzeczenie obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego na podstawie art. 46 § 1 kk jest obligatoryjne²¹⁵. Powyższy pogląd zasługuje na pełną akceptację – z zastrzeżeniem jego uzupełnienia wobec aktualnej treści art. 46 § 1 kk. W świetle aktualnie obowiązującego uregulowania art. 46 § 1 kk oczywistym jest, że nałożenie tego obowiązku (w przypadku zaistnienia warunków do tegoż orzeczenia – o czym była mowa wcześniej) jest obligatoryjne przy złożeniu stosownego wniosku przez pokrzywdzonego. W realiach braku wniosku pokrzywdzonego możliwe jest co prawda obecnie orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę, jednakże orzeczenie to ma charakter fakultatywny.

Omawiając kwestię celowości ewentualnego nakładania obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 72 § 2 kk, w przypadku, gdy jest to obecnie możliwe (bez konieczności składania stosownego wniosku przez pokrzywdzonego) również na podstawie art. 46 § 1 kk podnieść należy w pierwszej kolejności, że do daty omawianej uprzednio nowelizacji Kodeksu karnego z dnia 5 listopada 2009 r. jedną z podstawowych różnic pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody jako warunkiem probacyjnym a środkiem karnym z art. 46 § 1 kk stanowił tryb nakładania tychże obowiązków. Jak wiadomo obowiązek

²¹⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2010 r., I KZP 31/09

²¹⁵ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 110

naprawienia szkody w charakterze środka karnego mógł być nakładany wyłącznie na wnioski, zaś w przypadku zobowiązania do naprawienia szkody jako warunku probacyjnego – możliwość taka istniała również z urzędu (co zresztą nie uległo zmianie). Obecnie różnica ta została zlikwidowana i tryb nakładania omawianych instytucji nie stanowi jakiegokolwiek rozróżnienia pomiędzy nimi. Co więcej, jeżeli chodzi o funkcję, jakie mają spełniać omawiane instytucje, przyjąć należy, że obie z nich realizują, zarówno funkcję resocjalizacyjną i wychowawczą, jak też bez wątplenia funkcję kompensacyjną – przy czym trudno jest w obu omawianych wypadkach mówić o dominacji którejs z omawianych funkcji nad innymi. W świetle powyższego rozważenia wymagają motywy, jakie przemawiać mogą za rozróżnieniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego oraz jako warunku probacyjnego.

Patrząc na omawiane zagadnienie z perspektywy pokrzywdzonego, nie sposób jest oprzeć się wrażeniu, że w sytuacji gdy obie z w/w instytucji mogą być nakładane z urzędu, co więcej brak jest ograniczenia przedmiotowego co do rodzajów przestępstw, których dotyczyć może obowiązek naprawienia szkody jako środek karny (co do dnia 8 czerwca 2010 r. rozróżniało omawiane instytucje prawa karnego) – zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody w trybie art. 72 § 2 kk nie realizuje w pełni interesów pokrzywdzonego. Jak już była o tym mowa pozbawia to pokrzywdzonego możliwości szybkiej realizacji jego roszczenia majątkowego – nie może on bowiem uzyskać klauzuli wykonalności co do nałożonego obowiązku bez uprzedniego upływu terminu w jakim zastrzeżono realizację przez sprawcę czynu nałożonego na niego obowiązku naprawienia szkody. Argument powyższy jest szczególnie istotny, jeżeli weźmie się pod uwagę, że funkcja kompensacyjna obowiązku naprawienia szkody jest w prawie karnym w sposób szczególny akcentowana (choć jak już była też o tym mowa nie można dać jej pierwszeństwa przed innymi funkcjami, które tenże obowiązek realizuje).

Dlatego też samo nie zrealizowanie wszystkich interesów pokrzywdzonego w ramach postępowania karnego nie może przekreślać zasadności istnienia zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody w charakterze warunku probacyjnego. Podzielić należy przy tym przedstawione uprzednio argumenty pojawiające się w doktrynie prawa karnego, że w przypadku złożenia przez pokrzywdzonego wniosku o naprawienia szkody – orzeczenie to powinno nastąpić w trybie art. 46 § 1 kk nawet w wypadku, gdy sąd warunkowo zawiesza oskarżonemu wykonanie nałożonej na niego kary. Tym niemniej, jeżeli pokrzywdzony sam nie wykazuje należytej inicjatywy w kierunku realizacji jego interesów i nie zgłasza nawet

stosownego wniosku (nie wspominając już o skutecznym udowadnianiu swoich roszczeń i wysokości wyrządzonej mu przestępstwem szkody bądź krzywdy) nie sposób jest twierdzić, że kierując się interesem pokrzywdzonego sąd powinien orzekać zawsze obowiązek naprawienia szkody jako środek karny, jako korzystniejszy dla pokrzywdzonego, niż warunek probacyjny.

Obowiązki związane z instytucjami poddającymi sprawcę próbie mają na celu oddziaływanie na sprawcę przestępstwa w taki sposób, ażeby nie naruszał on w dalszym ciągu porządku prawnego, w szczególności nie popełnił ponownie przestępstwa. Nie ulega wątpliwości, że nałożenie obowiązku jako warunku probacyjnego (z określeniem nie tylko sposobu, ale też terminu realizacji tegoż obowiązku) w wielu przypadkach lepiej spełni powyższą funkcję, aniżeli obowiązek naprawienia szkody jako środek karny umożliwiający pokrzywdzonemu jego egzekwowanie od razu po uprawomocnieniu się wyroku i uzyskaniu klauzuli wykonalności. To właśnie termin w jakim obowiązek ma zostać spełniony pozwala na realne spełnienie przez sprawcę przestępstwa nałożonego na niego obowiązku – czemu służyć ma wysłuchanie oskarżonego przed nałożeniem obowiązku. Termin, w jakim zobowiązanie to powinno zostać spełnione pozwala na ocenę nie tylko realnych możliwości oskarżonego do spełnienia obowiązku, ale też jego chęci naprawienia szkody, czy zadośćuczynienia pokrzywdzonemu za wyrządzony mu czyn. O ile sprawca przestępstwa ma realną możliwość spełnienia nałożonego nań obowiązku, a jednak nie spełnia go – pokrzywdzony nie tylko może egzekwować swoje roszczenie po uzyskaniu klauzuli wykonalności (jeżeli upłynął termin na realizację nałożonego obowiązku), ale też opisane postępowanie sprawcy przestępstwa może przesądzać o postawieniu w stosunku do niego negatywnej prognozy kryminologicznej, nie pozwalającej w niektórych wypadkach na uznanie, iż zawieszenie wykonania kary spełniło należycie swoje funkcje w stosunku do skazanego. W takim wypadku sąd uprawniony będzie do fakultatywnego zarządzenia wykonania kary na podstawie art. 75 § 2 kk. Zgodnie z tym przepisem sąd może zarządzić wykonanie kary, jeżeli skazany w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności gdy popełnił inne przestępstwo niż podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności, albo jeżeli uchyla się od uiszczenia grzywny, od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych.

Powyższe rozważania prowadzą do następujących wniosków natury ogólnej: po pierwsze zasadne jest dalsze współistnienie instytucji obowiązku naprawienia szkody orzeczanego jako środek karny oraz instytucji obowiązku naprawienia szkody orzeczanego jako warunek

probacyjny. Po wtóre, w przypadku złożenia przez pokrzywdzonego wniosku o naprawienia szkody sąd winien nakładać omawiany obowiązek w charakterze środka karnego – niezależnie od tego, czy obowiązek ten związany jest z wyrokiem skazującym sprawcę na bezwzględną karę pozbawienia wolności, czy też z wyrokiem skazującym, w którym doszło do warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonej kary. Finalnie: jeżeli pokrzywdzony (należycie poinformowany o jego uprawnieniach) nie wykazuje należytej inicjatywy w dochodzeniu swoich roszczeń, sąd nie może mieć obowiązku automatycznego wiązania którejs z omawianych instytucji z formą wymierzenia kary, którą orzeczono w wyroku – czy to jako kary bezwzględnej, czy to jako kary z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. W takim wypadku – w ocenie autora niniejszej dysertacji – to okoliczności danej sprawy *in concreto* powinny deycodwać o tym, czy nałożyć obowiązek naprawienia szkody w trybie art. 46 § 1 kk, czy też na podstawie art. 72 § 2 kk. W ramach analiz naukowych oczywiście nie sposób jest wyobrazić sobie wszystkich możliwych wariantów i sytuacji, które mogą nastąpić w konkretnej sprawie, przy praktycznym stosowaniu omawianych instytucji – dlatego też, z uwagi na fakt, iż snucie przypuszczeń nie mieści się w ramach rozważań naukowych wypada poprzestać w tym miejscu na poczynieniu powyższych uwag natury ogólnej.

Mając powyższe na uwadze czyniąc uwagi *de lege ferenda* w stosunku do obowiązku naprawienia szkody orzekanego na podstawie art. 72 § 2 kk – nie sposób jest przeczyć zasadności istnienia tejże instytucji, pomimo znacznego zbliżenia formy i trybu jej nakładania do aktualnie obowiązującej regulacji obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego. Kierunek ewentualnych zmian omawianej instytucji powinien raczej dotyczyć kwestii możliwości zasądzenia odsetek jako ubocznego świadczenia dodatkowego – związanego z opóźnieniem sprawcy przestępstwa w realizacji nałożonego na niego obowiązku. Tak jak wskazywano przy rozważaniach na temat obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego - możliwość zasądzenia odsetek przy obowiązku naprawienia szkody wydaje się być uzasadniona, w świetle zamierzeń jak najlepszej realizacji w postępowaniu karnym interesów pokrzywdzonego. Jak już wskazywano, odmienna regulacja mija się z celem zabezpieczania w postępowaniu karnym interesów pokrzywdzonego, ponadto nie sposób pomijać, że większość pokrzywdzonych – z uwagi na konieczność poniesienia dodatkowych kosztów i czasochłonność wytaczania dodatkowego procesu cywilnego – zaniecha w takich wypadkach realizacji swoich praw w tym zakresie. Wydaje się natomiast, że nie taka była intencja ustawodawcy w zakresie zobowiązania przez sądy karne sprawców przestępstwa do naprawienia szkody. Dopiero praktyczne

stosowanie omawianych instytucji uwidocznilo problemy zdaje się niedostrzegalne dla ustawodawcy na etapie tworzenia prawa, co skutkuje ciągłą niedoskonałością istniejących rozwiązań w tym zakresie.

Odnośnie samego pojęcia szkody oraz terminu w jakim sąd zobowiązuje sprawcę do jej naprawienia – stosowne uwagi poczynione zostały przy rozważaniach na temat warunkowego umorzenia postępowania, gdzie art. 74 § 1 kk znajduje odpowiednie zastosowanie, co zostało szczegółowo omówione. Uzupełniająco wskazać jedynie należy, iż szkodą, do której naprawienia sąd może zobowiązać sprawcę, jest równowartość rzeczywistej szkody wynikłej bezpośrednio z przestępstwa. Nie ulega zatem wątpliwości, że sąd nie może zobowiązać sprawcy czynu do naprawienia szkody w wyższej wysokości niż ta równowartość²¹⁶. Pamiętać przy tym należy, że ustawodawca przyjmując wąskie rozumienie pojęcia szkody (obejmujące swym zasięgiem znaczeniowym wyłącznie uszczerbek majątkowy) wykluczył tym samym możliwość zobowiązania sprawcy czynu do zadośćuczynienia za krzywdę pokrzywdzonego – w trybie art. 72 § 2 kk. O ile jednak nie jest to możliwe na podstawie powołanego przepisu, o tyle – w przypadku instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary – sąd może na podstawie art. 72 § 1 pkt. 8 kk zobowiązać skazanego do innego stosownego postępowania w okresie próby, jeżeli może to zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa. Powyższe stanowi pojęcie na tyle niedookreślone, że zastanowić wypada się nad możliwością zobowiązania sprawcy do zadośćuczynienia krzywdzie pokrzywdzonego – w trybie art. 72 § 1 pkt. 8 kk.

Ciekawy pogląd w tym zakresie wyrażony został w wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 8 kwietnia 2009 r., gdzie wskazano, iż sformułowany w art. 415 § 5 kpk zakaz orzekania obowiązku naprawienia szkody, w sytuacji gdy o roszczeniu wynikającym z przestępstwa rozstrzygnięto prawomocnie w innym postępowaniu, nie sprzeciwia się zobowiązaniu oskarżonego w trybie art. 72 § 1 pkt 8 kk do wykonania orzeczenia, w którym o roszczeniu tym rozstrzygnięto. Choć wykonanie obowiązku będzie stanowiło naprawienie szkody, to zastosowany środek probacyjny nie jest tożsamy ze zobowiązaniem do naprawienia szkody, o którym mowa w art. 72 § 2 kk. W przeciwieństwie do obowiązku naprawienia szkody orzeganego na podstawie tego przepisu orzeczenie zawierające zobowiązanie z art. 72 § 1 pkt 8 kk nie jest uważane za orzeczenie co do roszczeń

²¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2008 r., IV KK 15/08

majątkowych w rozumieniu przepisu art. 107 § 2 kpk i nie podlega wykonaniu w drodze egzekucji²¹⁷.

Jeżeli przyjąć taki tok rozumowania i założyć, że zobowiązanie sprawcy do zadośćuczynienia krzywdzie na podstawie art. 72 § 1 pkt 8 kk jest możliwe, a jednocześnie nie stanowi ono orzeczenia co do roszczeń majątkowych pokrzywdzonego – może prowadzić to do paradoksalnego i raczej nieuzasadnionego wzbogacenia pokrzywdzonego na skutek popełnionego przestępstwa. Jeżeli bowiem kwota, która zostałaby w takim przypadku zasądzona od sprawcy czynu na rzecz pokrzywdzonego nie stanowiłaby orzeczenia co do roszczeń majątkowych – pokrzywdzony mógłby dochodzić zapłaty od sprawcy przestępstwa również na drodze procesu cywilnego. Tym samym – przynajmniej teoretycznie – możliwa byłaby sytuacja, w której pokrzywdzony dwukrotnie uzyskałby zaspokojenie swoich interesów majątkowych – raz w postępowaniu cywilnym (zakładając, iż sąd zasądziłby zadośćuczynienie za wyrządzoną krzywdę), po wtóre zaś w postępowaniu karnym, gdzie doszło do warunkowego zawieszenia postępowania karnego – gdzie na sprawcę nałożony zostałby obowiązek zadośćuczynienia krzywdzie w trybie art. 72 § 1 pkt 8 kk jako zobowiązanie nie stanowiące rozstrzygnięcia co do roszczeń majątkowych.

Tym samym nie można zgodzić się z tezą sądu, że nawet w przypadku, gdy wykonanie obowiązku nałożonego w trybie art. 72 § 1 pkt 8 kk będzie stanowiło *de facto* naprawienie szkody – to orzeczenia takiego nie można uznać za orzeczenia co do roszczeń majątkowych. Zgodnie z art. 107 § 2 kpk za orzeczenia co do roszczeń majątkowych uważa się również orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązkę orzeczoną na rzecz pokrzywdzonego, jeżeli nadają się one do egzekucji w myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Nie sposób wykluczyć, iż w realiach konkretnej sprawy sąd mógłby uznać, że inne stosowne postępowanie, które może zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę przestępstwa to zobowiązanie tegoż sprawcy do zadośćuczynienia za krzywdę z jednoczesnym określeniem sposobu i terminu, w którym świadczenie to powinno zostać spełnione. Wydaje się, że w takim wypadku brak jest przeszkód, ażeby zobowiązać oskarżonego do zadośćuczynienia za krzywdę na podstawie art. 72 § 1 pkt 8 kk – jednakże orzeczenie to niewątpliwie stanowić będzie orzeczenie co do roszczeń majątkowych i w razie jego niewykonania w określonym przez sąd terminie – podlegać może ono egzekucji w trybie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego.

²¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 8 kwietnia 2009 r., II AKa 63/09

Nie wydaje się natomiast zasadne zobowiązanie sprawcy do naprawienia szkody (przy obecnym rozdzieleniu w prawie karnym pojęcia szkody i krzywdy) na podstawie art. 72 § 1 pkt 8 kk. Naprawieniu szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary służy bądź art. 72 § 2 kk, bądź też art. 46 § 1 kk. Przepis art. 72 § 1 pkt 8 kk dotyczy innego stosownego postępowania w okresie próby, które może zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa. Redakcja tego przepisu jasno wskazuje, iż zobowiązanie z art. 72 § 1 pkt. 8 dotyczy „innego” postępowania, aniżeli obowiązki wymienione w omawianym przepisie. W ocenie autora niniejszej rozprawy zwrot „innego postępowania” należy odnosić nie tylko do obowiązków wymienionych w art. 72 § 1 kk, ale do wszystkich obowiązków, których dotyczy przepis art. 72 kk, a zatem również obowiązku naprawienia szkody z art. 72 § 2 kk. Uzasadnione to jest tak dokonaniem funkcjonalnej wykładni omawianego przepisu, jak też celowością interpretowania tego przepisu jako całości, a nie oddzielnie do poszczególnych jego części. Ponadto wydaje się uzasadnione nie powielanie instytucji, które mogą być stosowane na podstawie jednej normy prawnej – brak byłoby uzasadnienia do zobowiązania sprawcy do naprawienia szkody raz na podstawie art. 72 § 2 kk, innym zaś razem na podstawie art. 72 § 1 pkt 8 kk. Jak wskazuje się w orzecznictwie nietrafne byłoby oparcie obowiązku naprawienia szkody na przepisie art. 72 § 1 pkt 8 kk uprawniającym do nałożenia obowiązku "innego stosownego postępowania", bowiem przepis ten nie powinien być używany do ustalania dolegliwości związanej z inną karą lub środkiem karnym²¹⁸. Pogląd ten należy w pełni podzielić, z zastrzeżeniem poczynionych powyżej uwag, a wynikających z rozdzielenia w prawie karnym pojęcia szkody od pojęcia krzywdy.

Odnosząc się do innych, powołanych wcześniej podstaw warunkowego zawieszenia wykonania kary (art. 60 § 5 kk, art. 152 § 1 kkw oraz art. 343 kpk) wskazać należy, że co do zasady odwołać należy się przy ich zastosowaniu do uregulowań obowiązków z art. 72 kk, nakładanych przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary jako obowiązków związanych z poddaniem sprawcy próbie. Art. 152 § 1 kkw wprost zresztą wskazuje, że przy spełnieniu opisanych w nim warunków sąd może warunkowo zawiesić wykonanie kary na zasadach określonych w art. 69 – 75 kk. Z kolei art. 343 § 3 kpk stanowi dodatkowo, że jeżeli nie ma zastosowania art. 46 Kodeksu karnego, sąd może uzależnić uwzględnienie wniosku od naprawienia szkody w całości albo w części lub od zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Rozważyć zatem wypada, co rozumieć należy pod użytym we wskazanym przepisie pojęciem „jeżeli nie ma zastosowania art. 46 kk” – czy chodzi tutaj o sytuację, gdy w danej sprawie

²¹⁸ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 marca 2007 r., II AKz w 178/07

wystąpi brak zaistnienia przesłanek do zastosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody, czy też o sytuację, w której w zawartym w akcie oskarżenia wniosku prokuratora o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy w trybie art. 335 kpk nie umieszczono po prostu uzgodnienia, które z materialnoprawnego punktu widzenia byłoby obligatoryjne (tj. co do obligatoryjnego orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę w charakterze środka karnego – w przypadku wyrządzenia przestępstwem szkody i złożenia stosownego wniosku przez uprawniony podmiot).

W orzecznictwie wyrażono w tym zakresie pogląd, zgodnie z którym, jeżeli treść porozumienia zawartego między prokuratorem, a oskarżonym nie spełnia wymogów prawa, a w szczególności nie zawiera w swej treści potrzeby orzeczenia, które z materialnoprawnego punktu widzenia jest obligatoryjne, rola sądu winna polegać na aktywnym włączeniu się do negocjacji i zasugerowaniu objęcia wnioskiem takiego koniecznego fragmentu rozstrzygnięcia, nie podlegającego w istocie rzeczy negocjacjom, np. obowiązku naprawienia szkody w sytuacji realizacji okoliczności wynikających z przepisu art. 46 § 1 kk w zw. z art. 343 § 3 kpk²¹⁹. Poglądu tego nie sposób kwestionować, jednakże nie sposób uznać powyższego wywodu za odpowiedź na pytanie o rozumienie zwrotu „jeżeli nie ma zastosowania art. 46 kk”. Oczywistym jest, że jeżeli prokurator nie zamieścił we wniosku złożonym w trybie art. 335 kpk propozycji rozstrzygnięcia, które w realiach danej sprawy byłoby obligatoryjne – sąd winien albo skierować sprawę na posiedzenie celem odpowiedniej modyfikacji wniosku przez prokuratora przy wyrażeniu na to zgody przez oskarżonego, albo też skierować sprawę do rozpoznania na zasadach ogólnych. Jeżeli jednak art. 343 § 3 kpk miałby sprowadzać się do takiego wyłącznie zastosowania – to jego istnienie byłoby *de facto* zbędne. Zgodnie z art. 343 § 7 kpk jeżeli sąd uzna, że nie zachodzą podstawy do uwzględnienia wniosku, sprawa podlega rozpoznaniu na zasadach ogólnych. Należy przy tym uznać, że jeżeli wniosek prokuratora o skazanie bez rozprawy w trybie art. 335 kpk nie odpowiada nie tyle warunkom formalnym, ile jest sprzeczny z obowiązującym prawem karnym materialnym – sąd wniosku takiego powinien nie uwzględnić, ewentualnie umożliwić stosowną modyfikację przedmiotowego wniosku. Pominięcie we wniosku prokuratora żądania orzeczenia obligatoryjnego środka karnego obliguje sąd bądź do ewentualnego wezwania, obecnego na posiedzeniu prokuratora, do uzupełnienia wniosku i odebrania w tym zakresie zgody oskarżonego, bądź skierowania sprawy na rozprawę do rozpoznania na

²¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 grudnia 2008 r., II AKa 352/08

zasadach ogólnych uznając, że nie zachodzą podstawy do uwzględnienia wniosku w trybie art. 335 kpk²²⁰.

W doktrynie wskazano, że unormowanie art. 343 § 3 kpk stanowi realizację jednego z celów postępowania karnego określonego w art. 2 § 1 pkt 3 kpk, którym jest konieczność uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego, a do tych z całą pewnością należy prawo do uzyskania naprawienia szkody lub zadośćuczynienia. Dlatego też w sytuacji skazywania w warunkach określonych w art. 335 § 1 kpk, gdy brak jest podstaw do zasądzenia odszkodowania albo nawiązki na podstawie art. 46 kk, sąd może uzależnić uwzględnienie wniosku od naprawienia szkody lub od zadośćuczynienia za doznaną krzywdę na podstawie powołanego przepisu art. 343 § 3 kpk²²¹. Pogląd ten należy podzielić, przy czym analizując konstrukcję redakcyjną przepisu art. 343 § 3 kpk uzasadnione wydaje się przyjęcie, iż użyty w tym przepisie zwrot „jeżeli nie ma zastosowania art. 46 kk” prowadzi do wniosku, że powołana norma prawna stanowi samodzielną podstawę do zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Odpowiednio stosuje się w tym zakresie art. 341 § 3 kpk, zgodnie z którym, jeżeli sąd uzna za celowe ze względu na możliwość porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia, może odroczyć posiedzenie, wyznaczając stronom odpowiedni termin. Na wniosek oskarżonego i pokrzywdzonego, uzasadniony potrzebą dokonania uzgodnień, sąd zarządza stosowną przerwę lub odracza posiedzenie.

Z uwagi jednak na fakt, iż nowelizacja m.in. art. 46 § 1 kk dokonana ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. wprowadziła możliwość orzekania tegoż środka karnego z urzędu – zastanawiać powinna redakcja art. 343 § 3 kpk wskazująca, iż zobowiązanie do naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę na podstawie tego przepisu może nastąpić „jeżeli nie ma zastosowania art. 46 kk”. W realiach obecnie obowiązującego stanu prawnego przypadek taki nie zaistnieje – jak wielokrotnie wskazywano brak jest obecnie ograniczenia przedmiotowego co do rodzajów przestępstw, przy popełnieniu których może dojść do orzeczenia środka karnego z art. 46 § 1 kk.

Stąd uznać można, że o ile zasadne jest w przypadku, gdy w ocenie sądu uwzględnienie wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy w trybie art. 335 kpk powinno zostać uzależnione od naprawienia szkody – ewentualne odroczenie posiedzenia celem poczynienia przez oskarżonego i pokrzywdzonego odpowiednich ustaleń w tym przedmiocie, o tyle brak

²²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 2005 r., WK 3/05

²²¹ L. K. Paprzycki, [w:] J. Grajewski (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I. Komentarz do art. 1 – 424 kpk, Warszawa 2010, s. 1093

jest uzasadnienia dla funkcjonowania art. 343 § 3 kpk jako zbędnego. Nawet bowiem w przypadku gdyby przepis ten został wyeliminowany z Kodeksu postępowania karnego – brak byłoby przeciwwskazań do uzależnienia przez sąd uwzględnienia wniosku od naprawienia szkody w całości albo w części lub od zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w przypadku, gdy w realiach konkretnej sprawy sąd uznałby to za uzasadnione. Na marginesie należy przy tym zauważyć, że jak wskazywano nowelizacja wprowadzająca możliwość orzekania obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę z urzędu – weszła w życie w dniu 8 czerwca 2010 r. Tymczasem art. 343 § 3 kpk podlegał ostatniej zmianie z dniem 1 lipca 2003 r.²²². Po raz kolejny prowadzi to do wniosku o braku konsekwencji po stronie ustawodawcy, nienależytym rozważeniu wszystkich skutków wprowadzanych zmian, jak też niedostosowaniu obecnie obowiązujących przepisów dotyczących zmienionej konstrukcji środka karnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę do szeregu innych uregulowań, które nie podlegały jednoczesnej zmianie – w tym, jak się wydaje, do art. 343 § 3 kpk.

3. Obowiązek naprawienia szkody przy skazaniu na karę ograniczenia wolności

Zgodnie z art. 36 § 2 kk wymierzając karę ograniczenia wolności, sąd może orzec wobec skazanego obowiązki wymienione w art. 72 kk. Tym samym orzeczenie wobec oskarżonego kary ograniczenia wolności stanowi kolejną z możliwości nałożenia na sprawcę przestępstwa obowiązku naprawienia szkody – w charakterze w jakim został on uregulowany w art. 72 § 2 kk. W doktrynie prawa karnego pojawiły się jednak różne głosy co do charakteru prawnego obowiązku naprawienia szkody nakładanego przy karze ograniczenia wolności, co związane było z faktem, iż w takim wypadku obowiązek naprawienia szkody orzekany jest przy karze zasadniczej wymierzanej bezwarunkowo i nie wiąże się formalnie rzecz biorąc z okresem próby (stanowiącym element charakterystyczny instytucji związanych z poddaniem sprawcy próbie). Analizując powyższe zagadnienie wskazywano z jednej strony, że już sama treść art. 83 kk, jak też systemowe ujęcie tegoż przepisu – polegające na umieszczeniu go w Rozdziale VIII Kodeksu karnego, dotyczącym środków związanych z poddaniem sprawcy

²²² Art. 343 kpk zmieniony został przez art. 1 pkt 147 ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. Nr 17, poz. 155

próbie – prowadzą do wniosku, że obowiązek naprawienia szkody orzekany przy karze ograniczenia wolności spełnia funkcje warunku probacyjnego i pod takim kątem powinien być on rozważany²²³. Z drugiej natomiast strony, odmienne rozumienie charakteru prawnego omawianego obowiązku przy karze ograniczenia wolności zakładało, iż obowiązek naprawienia szkody stanowi w takim wypadku fakultatywny, jednakże obligatoryjny element kary ograniczenia wolności. Dlatego też wskazywano, że obowiązek ten jest przy karze ograniczenia wolności nakładany i wykonywany tytułem kary kryminalnej, a nie środka probacyjnego albo środka karnego²²⁴. Po trzecie wskazywano też, że obowiązek naprawienia szkody orzekany w związku z karą ograniczenia wolności ma charakter *quasi* probacyjny, ponieważ w ujęciu systemowym znajduje się on w katalogu obowiązków związanych z probacją²²⁵.

W ocenie autora niniejszej dysertacji należy w pełni zaakceptować pierwszy z przedstawionych poglądów – statuujący obowiązek naprawienia szkody nakładany przy karze ograniczenia wolności w katalogu obowiązków rozumianych jako warunki probacyjne. Dlatego też zasadne jest odniesienie się do tegoż obowiązku właśnie w przedmiotowej części pracy – przy instytucjach związanych z poddaniem sprawcy próbie.

Przywołać w tym miejscu należy wyrażony w orzecznictwie pogląd, iż art. 36 § 2 kk nie zawiera odrębnej podstawy prawnej, orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części i w sytuacji, gdy kara ograniczenia wolności została orzeczona bezwarunkowo, *in concreto* "odsyła" do art. 72 § 2 kk jako podstawy prawnej orzeczenia tego obowiązku. Przepis ten został przez ustawodawcę zamieszczony w Rozdziale VIII (Środki związane z poddaniem sprawcy próbie), a nie w Rozdziale IV (Kary). Wychodząc z przesłanki o racjonalności ustawodawcy w stanowieniu prawa, gdyby obowiązek ów miał stanowić integralną część kary ograniczenia wolności i miał być spełniony wyłącznie w czasie odbywania kary ograniczenia wolności, to § 2 art. 36 kk o tym wyraźnie by stanowił, a tak jednak nie jest²²⁶. Podzielając powyższe stanowisko nie sposób nie zwrócić uwagi, iż odmienne rozumienie charakteru prawnego obowiązku naprawienia szkody związanego z karą ograniczenia wolności doprowadziło R. Zawłockiego do wniosku, że podstawa prawna nakładanego obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 36 § 2 kk ma charakter samodzielny w tym sensie, że zakres tegoż przepisu obejmuje również unormowanie art. 72 § 2 kk. W

²²³ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 95

²²⁴ R. Zawłocki [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.) *Kodeks karny...*, s. 77.

²²⁵ M. Szewczyk [w:] A. Zoll (red.) *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, tom I, Kraków 2004, s. 652

²²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 2003 r., III KKN 34/01

ocenie tegoż Autora w razie orzekania obowiązku naprawienia szkody przy skazaniu sprawcy na karę ograniczenia wolności – jedynie „dla jasności” należy w takim wyroku przywołać art. 72 § 2 kk. Dlatego też w rozważaniach powołanego Autora przyjęto ostatecznie, że „obowiązek naprawienia szkody w ramach kary ograniczenia wolności można orzekać w dwóch odrębnych sytuacjach: przy bezwarunkowym orzeczeniu tej kary – wtedy podstawą prawną będzie art. 32 § 2 kk, albo przy warunkowym zawieszeniu jej wykonania – wtedy podstawą prawną będzie art. 72 § 2 kk”²²⁷. Przedstawione rozważania nie zasługują na aprobatę. Przepis art. 36 § 2 kk wprost odsyła do stosowania art. 72 kk – niezależnie od nałożenia kary ograniczenia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, czy też jako kary bezwzględnej. Mając na uwadze taką konstrukcję art. 36 § 2 kk i jego literalne brzmienie – uznać należy, że z ustawy wprost wynika, iż nie będzie on w żadnym wypadku stanowił samodzielnej podstawy do nakładania obowiązku naprawienia szkody. Mając powyższe na uwadze rozumowanie przedstawione przez R. Zawłockiego uznać należy we wskazanym zakresie tak za nieprawidłowe, jak też za osamotnione na gruncie innych poglądów prezentowanych przez przedstawicieli nauki prawa karnego. W literaturze prawa karnego przyjmuje się za Z. Gostyńskim, iż art. 36 § 2 kk nie zawiera odrębnej podstawy orzekania obowiązku naprawienia szkody, a odsyła wprost do art. 72 kk, stanowiącego podstawę prawną do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego²²⁸.

Uznanie charakteru probacyjnego obowiązku naprawienia szkody nakładanego przy karze ograniczenia wolności powoduje, iż w zakresie rozważań co do pojęcia i zakresu szkody oraz terminu w jakim sąd zobowiązuje sprawcę do jej naprawienia, stosunku obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego do środka karnego z art. 46 § 1 kk (konkurencyjności tych rozwiązań), jak też wszelkich rozważań co do funkcji spełnianych przez tenże obowiązek – odwołać należy się do uwag poczynionych na tle art. 72 § 2 kk, które omówione zostały odpowiednio w części dotyczącej warunkowego zawieszenia wykonania kary oraz warunkowego umorzenia postępowania karnego. Powtarzanie poczynionych wcześniej rozważań i wyciągniętych wniosków jest w tym miejscu bezcelowe – bowiem uwagi, jakie mogłyby pojawić się w tym miejscu byłyby w istocie tożsame z poczynionymi na wcześniejszym etapie pracy. Podobnie zbędne jest przytaczanie okoliczności, które zostały już wcześniej opisane – nie taki jest cel rozprawy naukowej.

²²⁷ R. Zawłocki [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.) Kodeks karny..., s. 77 – 78

²²⁸ A. Muszyńska, op. cit., s. 180

Przywołać w tym miejscu natomiast należy przepis art. 83 kk, zgodnie z którym skazanego na karę ograniczenia wolności, który odbył przynajmniej połowę orzeczonej kary, przy czym przestrzegał porządku prawnego i sumiennie wykonywał wskazaną pracę, jak również spełnił nałożone na niego obowiązki i orzeczone środki karne, sąd może zwolnić od reszty kary, uznając ją za wykonaną. Przepis ten przewiduje swoistą „premię” dla skazanego, który spełnił opisane w tejże normie warunki, przy czym spełnienie tychże warunków musi nastąpić łącznie. Powyższy przepis jest zatem kolejnym argumentem za uznaniem charakteru probacyjnego obowiązku naprawienia szkody przy karze ograniczenia wolności – premiowanie określonego zachowania skazanego (jak też jego ocena w okresie próby, lub jak w niniejszym przypadku w czasie odbywania kary ograniczenia wolności) stanowi element typowy dla instytucji związanych z poddaniem sprawcy próbie.

4. Stosunek naprawienia szkody jako obowiązku probacyjnego do nawiązki

Jak już wcześniej wskazywano – mając na uwadze szczegółowe uwagi poczynione przy analizie obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego, występującego przy poszczególnych instytucjach związanych z poddaniem sprawcy próbie – obowiązek ten zajmuje w systemie karnoprawnej reakcji na popełnione przestępstwo odrębne miejsce w stosunku do środka karnego orzekanego na podstawie art. 46 § 1 kk.

Z uwagi na poczynienie szeregu uwag w tym zakresie przy omawianiu instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego, warunkowego zawieszenia wykonania kary oraz orzekanej kary ograniczenia wolności – ponowne powoływanie w tym miejscu poczynionych wcześniej uwag byłoby nie tylko bezcelowe, ale *de facto* sprowadzałoby się wyłącznie do powołania przytaczanych wcześniej poglądów doktryny i tez z orzecznictwa, co jest oczywiście zbędne. Biorąc pod uwagę poczynione wcześniej rozważania i wyciągnięte na ich podstawie wnioski – nie budzi żadnych wątpliwości, że co do zasady obowiązek naprawienia szkody orzekany w związku z zastosowaniem instytucji o charakterze probacyjnym pozostaje w stosunku konkurencyjności do obowiązku naprawienia szkody orzekanego jako środek karny. Jednocześnie należy zaakceptować zdanie wyrażane w literaturze przedmiotu, że w przypadku, gdyby sąd jednak nie mógł uzyskać od pokrzywdzonego żądania zgłoszonego w formie wniosku sprecyzowanego co do podstawy prawnej – powinien rozpoznawać takie „ogólne żądanie” na podstawie art. 46 § 1 kk, nie zaś

art. 72 § 2 kk (przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary lub też karze ograniczenia wolności – o ile zachodzą przesłanki opisane w tymże przepisie)²²⁹. W ocenie autora niniejszej rozprawy – co zostało już szczegółowo przedstawione wcześniej – o ile sama decyzja o zastosowaniu w stosunku do skazanego instytucji probacyjnych nie powinna automatycznie przesądzać o nakładaniu obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego – o tyle decyzja w tym przedmiocie powinna być każdorazowo pozostawiona do uznania sądu, biorącego pod uwagę okoliczności konkretnej sprawy (które mogą *in concreto* przesądzać o celowości zastosowania jednej lub drugiej z omawianych instytucji obowiązku naprawienia szkody)²³⁰.

O ile jednak nie zachodzi potrzeba ponownego przytaczania rozważań co do wzajemnego stosunku obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego a obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, o tyle bliższego rozważenia wymaga stosunek omawianego obowiązku probacyjnego do nawiązki z art. 46 § 2 kk. Analizując powyższą relację odnieść należy się w sposób oddzielny do nawiązki orzekanej przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego (art. 67 § 3 kk) oraz sytuacji, w jakich dochodzi do potencjalnego skumulowania orzeczenia nawiązki oraz obowiązku naprawienia szkody przy spełnieniu przesłanek warunkowego zawieszenia wykonania kary lub też wymierzenia sprawcy kary grzywny.

Omawiając nawiązkę orzekaną przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego konieczne jest przytoczenie art. 67 § 3 kk *in explicite* – co ma zasadnicze znaczenie dla rozumienia podstawy prawnej i konstrukcji nawiązki w tymże wypadku. Jak zatem stanowi art. 67 § 3 kk umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody w całości albo w części, a może na niego nałożyć obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt 1-3, 5-6a, 7a lub 7b, a ponadto orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7 lub nawiązkę oraz zakaz prowadzenia pojazdów, wymieniony w art. 39 pkt 3, do lat 2. Nakładając na sprawcę przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej obowiązek wymieniony w art. 72 § 1 pkt 7b sąd określa sposób kontaktu sprawcy z pokrzywdzonym. Nie sposób nie zauważyć, iż odnosząc się do poszczególnych obowiązków z art. 72 § 1 kk, świadczenia pieniężnego (art. 39 pkt 7 kk) oraz

²²⁹ A. Muszyńska, op. cit., s. 175

²³⁰ Przypadek złożenia, przy zastosowaniu instytucji związanych z poddaniem sprawcy próbie, wniosku przez pokrzywdzonego o naprawienie szkody powinien być jednak rozpatrywany odrębnie – z uwagi na obligatoryjny w takim przypadku charakter obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego. Kwestie te były szczegółowo poruszane przy analizie obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary, w związku z czym nie ma potrzeby ich dalszego i ponownego przytaczania.

zakazu prowadzenia pojazdów (art. 39 pkt 3 kk) ustawodawca zdecydował się na wskazanie w art. 67 § 3 kk konkretnych podstaw prawnych tychże instytucji. Zabiegu tego nie powtórzono jednakże w odniesieniu do obowiązku naprawienia szkody w całości albo w części oraz nawiązki. Jak już wskazywano przy rozważaniach na temat obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania - nie budzi obecnie wątpliwości, iż ustawodawca rozróżnia obowiązek naprawienia szkody związany z poddaniem sprawcy próbie od obowiązku naprawienia szkody orzekałego jako środek karny. Zastanowić należy się, czy podobna sytuacja zachodzi w stosunku do nawiązki – jako, że wyłącznie w przypadku tych dwóch instytucji ustawodawca nie zdecydował się na odniesienie się w art. 67 § 3 kk bezpośrednio do żadnej (innej) podstawy prawnej.

W doktrynie wskazuje się, iż nawiązka z art. 46 § 2 kk sytuuje się poza zakresem art. 67 § 3 kk, bowiem nawiązka z art. 46 § 2 kk orzekana jest zamiast obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. W takim natomiast wypadku orzeczenie naprawienia szkody - wedle rozwiązania z art. 67 § 3 kk byłoby obligatoryjne²³¹. Pogląd ten należy zaakceptować, tym bardziej, że art. 67 § 3 kk przewiduje jako obligatoryjny wyłącznie obowiązek naprawienia szkody – pozostałe zaś obowiązki i środki (w tym nawiązkę) uznaje za fakultatywne.

Jeżeli zatem przy warunkowym umorzeniu postępowania brak jest w praktyce możliwości nakładania na sprawcę przestępstwa nawiązki orzekanej na rzecz pokrzywdzonego (tj. nawiązki z art. 46 § 2 kk) – analizując powyższą instytucję na tle art. 67 § 3 kk odnieść należy się wyłącznie do art. 47 kk. Zgodnie z tym przepisem zawiązka nie jest orzekana na rzecz pokrzywdzonego, a na rzecz wskazanych w art. 47 § 1 i 2 kk podmiotów. W § 1 powołanego przepisu przewidziano możliwość orzeczenia nawiązki na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. Powyższe możliwe jest co do zasady, gdy dochodzi do skazania sprawcy za umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu albo za inne przestępstwo umyślne, którego skutkiem jest śmierć człowieka, ciężki uszczerbek na zdrowiu, naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, a także w razie skazania sprawcy za przestępstwo określone w art. 173 kk, 174 kk, 177 kk lub art. 355 kk, jeżeli sprawca był w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia. Z kolei art. 47 § 2 kk przewiduje możliwość orzeczenia nawiązki na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

²³¹ J. Lachowski [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Kodeks karny..., s. 520

(określonego w art. 400 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska²³²) w razie skazania sprawcy za przestępstwo przeciwko środowisku.

Biorąc pod uwagę przesłanki warunkowego umorzenia postępowania z art. 66 § 1 kk²³³ stwierdzić należy, iż możliwość orzeczenia nawiązki wystąpi w takim wypadku wyłącznie w razie popełnienia przestępstw przeciwko środowisku – i spełnienia w tym wypadku przesłanek do warunkowego umorzenia postępowania. Brak możliwości nałożenia nawiązki w trybie art. 47 § 1 kk wynika z faktu – iż w wypadkach przewidzianych przez ten przepis nie sposób wyobrazić sobie sytuację, w której sąd uznałby w ogóle za możliwe kumulatywne zaistnienie przesłanek do warunkowego umorzenia postępowania.

Z kolei odnośnie nawiązki orzekanej przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary oraz karze ograniczenia wolności wskazać należy na poszczególne przepisy, w przypadku których dojść może do potencjalnego skumulowania orzeczenia nawiązki z obowiązkiem naprawienia szkody orzekanym jako warunek probacyjny. Brak jest natomiast powodów do opisywania relacji nawiązki do obowiązku naprawienia szkody orzekanego jako środka karnego (przy zaistnieniu przesłanek do warunkowego zawieszenia wykonania kary lub wymierzenia kary ograniczenia wolności), jako, że po pierwsze relacja tychże środków karnych była już wcześniej opisywana, po drugie zaś wskazać należy, że z przepisu art. 46 § 2 kk wprost wynika, iż nawiązka może zostać orzeczona zamiast obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 kk. Użyte w art. 46 § 2 kk sformułowanie "zamiast" oznacza możliwość zastąpienia karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę za pomocą nawiązki i potwierdza tożsamość celów powyższych instytucji służących kompensacie szkód i krzywd wynikających z przestępstwa²³⁴.

Jeżeli jednak chodzi o kumulowanie się możliwości orzeczenia nawiązki oraz obowiązku naprawienia szkody nakładanego jako warunku probacyjnego – sytuacja taka jest możliwa w kilku przypadkach. Oczywiście przy tym jest, że w każdej z powołanych dalej sytuacji wystąpić muszą przesłanki do warunkowego zawieszenia wykonania kary lub też wymierzenia kary ograniczenia wolności (przy jednoczesnym nałożeniu obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego). Kumulowanie się nawiązki z tymże

²³² Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150

²³³ Sąd może warunkowo umorzyć postępowanie karne, jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy nie karanego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa.

²³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 marca 2012 r., II AKa 37/12

obowiązkiem jest zatem możliwe przy skazaniu za: występki o charakterze chuligańskim (art. 57a § 2 kk), przestępstwo pomówienia (art. 212 § 3 kk), przestępstwo znieważenia (art. 216 § 4 kk) oraz w razie skazania za wyrąb drzewa albo za kradzież drzewa wyrąbanego lub powalonego (art. 290 § 2 kk).

Odwołując się w tym miejscu do poczynionych wcześniej uwag na tle relacji nawiązki do obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego wskazać należy, iż wywód dotyczący możliwości kumulowania się nawiązki z obowiązkiem naprawienia szkody jako warunkiem probacyjnym ma charakter głównie dogmatyczny. W praktyce sytuacja taka – o ile wystąpi – będzie zdecydowanie bardzo rzadka, z uwagi na celowość unikania „piętrzenia” środków o charakterze kompensacyjnym. Powyższe dotyczy, zarówno obligatoryjnej nawiązki z art. 57a § 2 kk i art. 290 § 2 kk, jak też fakultatywnych możliwości jej orzeczenia, przewidzianych w przepisach art. 212 § 3 kk oraz art. 216 § 4 kk. Zauważyć bowiem należy, iż obowiązek naprawienia szkody z art. 72 § 2 kk ma również charakter fakultatywny – a zatem nawet w przypadku obligatoryjnego orzeczenia nawiązki sąd winien (uwzględniając jej kompensacyjny charakter) albo zaniechać dalszego orzeczenia obowiązku naprawienia szkody jako warunku probacyjnego, lub też ograniczyć go stosowanie do różnicy między wyrządzoną szkodą a wysokością orzeczonej nawiązki. Z kolei odnośnie fakultatywnej możliwości nakładania nawiązki, jak słusznie zauważył Z. Gostyński, przy konkurencyjności obowiązku naprawienia szkody oraz nawiązki z przyczyn prakseologicznych uzasadnione jest przyznanie pierwszeństwa obowiązkowi naprawienia szkody, który daje szansę większej skuteczności ze względu na swój probacyjny charakter²³⁵.

§ 8. Wykonanie obowiązku naprawienia szkody w świetle Kodeksu karnego wykonawczego z dnia 6 czerwca 1997 r., przy uwzględnieniu zasad wynikających z Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r.

Omawiając kwestie związane z wykonaniem karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody przypomnieć należy, iż orzeczenie w tym przedmiocie ma konstytutywny charakter, zaś realizacja naprawienia szkody podlega dobrowolnemu wykonaniu przez zobowiązanego

²³⁵ Z. Gostyński, *Obowiązek naprawienia szkody...*, s. 43 – 44

do jego wykonania na rzecz pokrzywdzonego. Dobrowolne wykonanie obowiązku naprawienia szkody ma szczególne znaczenie w przypadku obowiązku naprawienia szkody orzeczanego jako obowiązek probacyjny przy instytucjach związanych z poddaniem sprawcy próbie – pozwala bowiem ocenić zachowanie skazanego w trakcie okresu próby i sformułować ewentualną pozytywną prognozę kryminologiczną z tym związaną. W przypadku realizacji obowiązku naprawienia szkody orzeczonego jako środek karny następuje zakończenie postępowania wykonawczego w tej części – spełnienie obowiązku z art. 46 § 1 kk orzeczonego obok kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania nie wpływa w żaden sposób na sytuację skazanego. Tym samym w takim przypadku nie ma znaczenia czy dochodzi do dobrowolnego spełnienia nałożonego obowiązku przez skazanego, czy też obowiązek ten egzekwowany jest przez pokrzywdzonego.

Niezależnie od możliwości dobrowolnego wykonania obowiązku naprawienia szkody przez skazanego pokrzywdzony ma możliwość uzyskania tytułu egzekucyjnego w tym zakresie oraz żądania nadania przez sąd klauzuli wykonalności obowiązkowi naprawienia szkody, uprawniającej pokrzywdzonego do egzekwowania nałożonego obowiązku w drodze egzekucji komorniczej. Kwestie te regulowane są, zarówno przez przepisy Kodeksu karnego wykonawczego, jak też Kodeksu postępowania cywilnego – odnoszące się do egzekucji świadczeń pieniężnych. Jak już wskazywano, zgodnie z art. 107 § 2 kpk za orzeczenia co do roszczeń majątkowych uważa się również orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązkę orzeczoną na rzecz pokrzywdzonego, jeżeli nadają się one do egzekucji w myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego.

W tym miejscu zauważyć należy, że zgodnie z art. 196 § 1 kkw w razie orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia na rzecz osoby, która nie brała udziału w sprawie, nawiązki lub świadczenia pieniężnego, sąd, z urzędu i bez pobierania jakichkolwiek opłat, przesyła tytuł egzekucyjny pokrzywdzonemu lub innej osobie uprawnionej. Jak wskazano w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2004 r. w myśl dyspozycji art. 196 § 1 kkw sąd z urzędu przesyła pokrzywdzonemu lub innej osobie uprawnionej jedynie tytuł egzekucyjny. Inaczej kwestię tę regulował przepis art. 174 § 1 dkkw stanowiąc, że w razie orzeczenia nawiązki uprawnionemu należało przesłać z urzędu tytuł wykonawczy. W obecnym stanie prawnym pokrzywdzony lub inna uprawniona osoba musi wystąpić do sądu *meriti* o nadanie prawomocnemu wyrokowi klauzuli wykonalności i

dopiero po otrzymaniu tytułu wykonawczego może przystąpić do egzekwowania orzeczonej dlań nawiązki²³⁶ (odpowiednio: obowiązku naprawienia szkody). Czynność ta jest wolna od jakichkolwiek opłat sądowych – zgodnie z § 376 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych²³⁷ w razie orzeczenia obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia, nawiązki lub świadczenia pieniężnego, sąd z urzędu, bez pobierania opłat, przesyła za zwrotnym poświadczeniem odbioru pokrzywdzonemu lub innej osobie uprawnionej tytuł egzekucyjny.

Sądem właściwym do wykonania orzeczenia nakładającego na sprawcę obowiązek naprawienia szkody jest co do zasady sąd, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji, chyba, że skazany przebywa w okręgu innego sądu – wówczas właściwy w postępowaniu dotyczącym wykonania orzeczenia jest sąd równorzędny, w którego okręgu skazany lub sprawca ma miejsce stałego pobytu, chyba że ustawa stanowi inaczej (tak: art. 3 § 1 kkw). Odstępstwo od powyższej zasady – mające znaczenie przy egzekwowaniu obowiązku naprawienia szkody w przypadku orzeczenia przez sąd bezwzględnej kary pozbawienia wolności – przewiduje art. 3 § 1a kkw, zgodnie z którym jeżeli skazany jest pozbawiony wolności w tej lub innej sprawie, w postępowaniu dotyczącym wykonania wyroku skazującego na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania właściwy jest sąd, który wydał wyrok w pierwszej instancji. Jeżeli chodzi o wyjątki od powołanej zasady, związane z właściwością sądu penitencjarnego (na podstawie art. 3 § 2 kkw) nie mają one większego znaczenia (poza przepisem art. 163 § 2 kkw) dla realizacji obowiązku naprawienia szkody, dlatego też nie ma konieczności ich całościowego powoływania. Jeżeli natomiast chodzi o skazanych przez sąd wojskowy – właściwym do wykonania wyroku skazującego na bezwzględną karę pozbawienia wolności jest wojskowy sąd garnizonowy (art. 3 § 3 kkw).

Kolejną grupę wyjątków od ogólnej właściwości sądu w postępowaniu wykonawczym, mogącą mieć znaczenie dla wykonania obowiązku naprawienia szkody, stanowi wykonanie kary ograniczenia wolności (a zatem również wykonanie orzeczonego przy tej karze obowiązku naprawienia szkody). Zgodnie z art. 55 § 1 kkw nadzór nad wykonywaniem kary ograniczenia wolności oraz orzekanie w sprawach dotyczących wykonania tej kary należą do sądu rejonowego, w którego okręgu kara jest lub ma być wykonywana. Wydaje się natomiast, że nie ulega zmianie ogólna właściwość sądu w

²³⁶ Tak: Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2004 r., III KK 307/03

²³⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych, Dz. U. Nr 38, poz. 249

postępowaniu wykonawczym – w przypadku wykonywania obowiązków probacyjnych związanych z warunkowym umorzeniem postępowania karnego lub warunkowym zawieszeniem wykonania kary. W tych wypadkach, zgodnie z art. 170 § 1 kkw sprawowanie dozoru powierza się kuratorowi sądowemu tego sądu rejonowego, w okręgu którego środek ten jest lub ma być wykonywany. W praktyce nie ulega wątpliwości, iż sądem właściwym do wykonania orzeczenia nakładającego obowiązek naprawienia szkody przy instytucjach związanych z poddaniem sprawcy próbie – będzie zgodnie z ogólną zasadą bądź sąd, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji, lub też inny sąd równorzędny, w którego okręgu skazany przebywa. Powyższe potwierdza zmiana dokonana w przepisach art. 177 kkw i 178 kkw na podstawie nowelizacji z dnia 16 września 2011 r. zmieniającej wymienione przepisy kkw z dniem 1 stycznia 2012 r.²³⁸

W postępowaniu wykonawczym sąd z urzędu bada swoją właściwość, przy czym w przypadku stwierdzenia, że nie jest właściwy, przekazuje sprawę właściwemu sądowi lub innemu organowi. Zgodnie z art. 3 § 3a kkw na postanowienie w przedmiocie przekazania sprawy do innego sądu lub organu zażalenie nie przysługuje.

Warto w tym miejscu zwrócić jeszcze uwagę, iż wskazana ogólna właściwość sądu do wykonania orzeczenia nakładającego na sprawcę obowiązek naprawienia szkody nie ulega też zmianie w sprawach związanych z wykonaniem orzeczenia o warunkowym przedterminowym zwolnieniu oraz w sprawie odwołania warunkowego zwolnienia. Zgodnie z art. 163 § 1 kkw w tychże sprawach co do zasady właściwy jest sąd penitencjarny, który udzielił zwolnienia, a jeżeli skazany przebywa w okręgu innego sądu – ten sąd penitencjarny, w okręgu którego skazany ma miejsce stałego pobytu. Sąd ten może, w granicach określonych przez art. 80 § 1 i 2 kk zmieniać okres próby, ustanawiać, rozszerzać i zmieniać obowiązki z art. 72 § 1 kk, a nawet od wykonania tychże obowiązków zwolnić – nie dotyczy to jednak obowiązku naprawienia szkody z art. 72 § 2 kk. Tym samym – zgodnie z art. 163 § 2 kkw – w przypadku orzeczeń związanych z wykonaniem warunkowego przedterminowego

²³⁸ Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 240, poz. 1431. Na podstawie art. 1 pkt. 78 oraz 79 tejsze ustawy zmieniono art. 177 kkw oraz 178 § 1 kkw, których poprzednie zapisy brzmiały: w sprawach związanych z wykonaniem orzeczeń o warunkowym umorzeniu postępowania (lub odpowiednio o warunkowym zawieszeniu wykonania kary oraz w sprawie zarządzenia wykonania zawieszony kary) właściwy jest sąd, który w danej sprawie orzekał w pierwszej instancji, jednakże w stosunku do osoby skazanej przez sąd powszechny pozostającej pod dozorem właściwy jest sąd rejonowy, w którego okręgu dozór jest lub ma być wykonywany. Obecne brzmienie przedmiotowych przepisów stanowi, iż wykonując omawiane orzeczenia w stosunku do sprawcy, który nie został oddany pod dozór lub zobowiązany do wykonania obowiązków związanych z okresem próby, sąd stosuje odpowiednio art. 14 kkw.

zwolnienia sąd penitencjarny nie staje się właściwy do orzekania w przedmiocie orzeczonego obowiązku naprawienia szkody.

Z przedstawionych powyżej wywodów na temat właściwości sądu przy wykonywaniu orzeczonego w postępowaniu jurysdykcyjnym obowiązku naprawienia szkody wynika również generalna zasada zakazująca jakichkolwiek modyfikacji (w tym oczywiście uchylenia nałożonego uprzednio obowiązku) w postępowaniu wykonawczym. Aktualne brzmienie art. 61 § 1 kkw przewiduje jednak odstępstwo od tej zasady przy wykonywaniu orzeczenia związanego z karą ograniczenia wolności. Zgodnie z tym przepisem jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają, sąd może w okresie wykonywania kary ograniczenia wolności ustanawiać, rozszerzać lub zmieniać obowiązki, o których mowa w art. 36 § 2 kk, albo od wykonania tych obowiązków zwolnić. Mając z kolei na uwadze treść art. 36 § 2 kk – odnoszącego się do wszystkich obowiązków z art. 72 kk (a zatem również do obowiązku naprawienia szkody z art. 72 § 2 kk) – uznać należy, iż w okresie wykonywania kary ograniczenia wolności możliwa jest zmiana, orzeczenie, rozszerzenie, a także uchylenie nałożonego w postępowaniu jurysdykcyjnym obowiązku naprawienia szkody²³⁹. Trudno jest dopatrzeć się jakiegokolwiek logicznego uzasadnienia dla wprowadzenia przez ustawodawcę możliwości zmiany obowiązku naprawienia szkody na etapie postępowania wykonawczego przy wykonywaniu orzeczenia związanego z karą ograniczenia wolności. Jak już wspomniano w żadnym innym wypadku rozwiązanie takie nie zostało przez ustawodawcę sformułowane, nie było też proponowane. Próżno jest również szukać wyjaśnienia tej sytuacji w uzasadnieniu do projektu powyższej zmiany – stąd nasuwa się wniosek, iż powyższa zmiana umożliwiająca modyfikację nałożonego obowiązku naprawienia szkody już na etapie postępowania wykonawczego (w tym orzekanie obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 61 § 1 kkw) stanowi kolejne przeoczenie ustawodawcy i nie wynika z wcześniejszego zamierzenia – jakkolwiek by je uzasadniać.

Należy przy tym zauważyć, że niezależnie od błędów ustawodawcy – art. 61 § 1 kkw przewiduje możliwość ingerencji w nałożony w postępowaniu jurysdykcyjnym obowiązek naprawienia szkody „jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają”. Po raz wtóry zatem w centrum zainteresowania sądu (co w zasadzie w postępowaniu wykonawczym nie może

²³⁹ Aktualne brzmienie art. 61 § 1 kkw ustanowione zostało przez art. 1 pkt 33 ustawy z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 142, poz. 1380, zmieniającej Kodeks karny wykonawczy z dniem 1 września 2003 r. Przed dokonaniem powyższej zmiany art. 61 § 1 kkw odnosił się wyłącznie do obowiązków, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 3-8. Stąd nie było możliwości zmiany, uchylenia, ani jakiegokolwiek innej ingerencji w trakcie postępowania wykonawczego w nałożony na podstawie art. 72 § 2 kk obowiązek naprawienia szkody.

budzić większej wątpliwości) postawiony zostaje sprawca przestępstwa, a nie pokrzywdzony, któremu wskutek przestępstwa wyrządzona została również szkoda. Dlatego też uznać należy, iż możliwość uchylecia w postępowaniu wykonawczym przy wykonywaniu orzeczenia związanego z karą ograniczenia wolności nałożonego w postępowaniu jurysdykcyjnym obowiązku naprawienia szkody z art. 72 § 2 kk sprzeciwia się postulatowi (formułowanemu przez ustawodawcę w uzasadnieniu do zmian art. 46 § 1 kk) większego zainteresowania osobą pokrzywdzonego, idei pełnej i jak najszybszej kompensacji już na etapie postępowania karnego, bez sięgania do drogi postępowania cywilnego. Co więcej, podkreślenia wymaga, iż rozstrzygnięcie o obowiązku naprawienia szkody na etapie postępowania wykonawczego budzi dalsze, poważne wątpliwości w zakresie możliwości zamknięcia pokrzywdzonemu drogi sądowej i w zasadzie jakiegokolwiek możliwości domagania się zasądzenia świadczenia od sprawcy z tytułu popełnionego przestępstwa. Jeżeli bowiem w postępowaniu wykonawczym sąd – ze względów wychowawczych – uchyli nałożony uprzednio obowiązek naprawienia szkody, to mając na uwadze, iż rozstrzygnięcie to stanowiło orzeczenie co do roszczeń majątkowych, w zasadzie uznać należy, iż droga do dalszego dochodzenia tychże roszczeń od sprawcy przestępstwa pozostaje zamknięta. Pokrzywdzony pozbawiony zostałby tym samym prawa do żądania zasądzenia na jego rzecz od sprawcy czynu jakiegokolwiek świadczenia z tytułu wyrządzonej szkody – właśnie z uwagi na fakt, iż o roszczeniu tym już prawomocnie rozstrzygnięto.

W ocenie autora niniejszej rozprawy rozwiązanie przyjęte w art. 61 § 1 kkw (w zakresie w jakim dopuszcza ono możliwość ingerencji w obowiązek naprawienia szkody „ze względów wychowawczych” na etapie wykonywania orzeczenia) jest nie tylko niekorzystne dla pokrzywdzonych i jako takie sprzeczne z postulowanym przez ustawodawcę zwróceniem większej uwagi na osobę pokrzywdzonego i zapewnieniem mu pełnej i szybkiej kompensacji na drodze postępowania karnego, ale też rozwiązanie to pozostaje niezgodne z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, przewidującym zasadę równości wobec prawa i obowiązek równości traktowania przez władze publiczne. Powyższe uzasadnione jest tym, iż ten sam pokrzywdzony uzyskując świadczenie na drodze procesu cywilnego – uzyskuje kompensację i staje się uprawniony do realizacji przymusowej egzekucji zasądzzonego świadczenia w trybie egzekucji komorniczej, natomiast w przypadku, kiedy pokrzywdzony wystąpił o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody na etapie toczącego się procesu karnego i obowiązek ten został mu pierwotnie przyznany, następnie zaś uchylony na etapie postępowania wykonawczego „ze względów wychowawczych” – ma on zamkniętą drogę do dochodzenia

naprawienia wyrządzonej mu przestępstwem szkody. Trudno natomiast uznać, ażeby jedyną i wystarczającą satysfakcją dla pokrzywdzonego miała pozostać kara jaka zostałaby w takim teoretycznym przypadku wyrządzona sprawcy z tytułu popełnionego przestępstwa. Dlatego też – w ocenie piszącego te słowa – uzasadnione wydaje się dokonanie zmiany w art. 61 § 1 kkw – wykluczającej dopuszczalność ingerencji w obowiązek naprawienia szkody z art. 72 § 2 kk na etapie wykonywania orzeczenia, a przynajmniej rozważenie możliwości wystąpienia przez uprawnione do tego podmioty z art. 191 ust. 1 Konstytucji do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w przedmiocie zbadania zgodności z art. 32 ust. 1 Konstytucji omawianego art. 61 § 1 kkw.

Przechodząc do dalszych kwestii związanych z wykonaniem nałożonego w postępowaniu karnym obowiązku naprawienia szkody zwrócić należy przede wszystkim uwagę na skutki braku dobrowolnego spełnienia obowiązku naprawienia szkody orzeczonego jako obowiązek probacyjny, możliwość prowadzenia egzekucji w celu zrealizowania nałożonego obowiązku naprawienia szkody, która to egzekucja winna toczyć się wedle przepisów kpc, a także omawiane wcześniej zagadnienia związane z charakterem obowiązku naprawienia szkody i porównaniem tej regulacji do innych środków o charakterze kompensacyjnym – co ma znaczenie również na etapie postępowania wykonawczego.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, iż zgodnie z art. 107 § 2 kpk za orzeczenia co do roszczeń majątkowych uważa się również orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązkę orzeczoną na rzecz pokrzywdzonego, jeżeli nadają się one do egzekucji w myśl przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Podobnie, jak stanowi art. 25 § 1 kkw egzekucję zasądzonych roszczeń cywilnych, orzeczonej grzywny, świadczenia pieniężnego, należności sądowych oraz zobowiązania określonego w art. 52 Kodeksu karnego prowadzi się według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, jeżeli niniejsza ustawa nie stanowi inaczej. Co więcej, zasądzone roszczenia cywilne mające na celu naprawienie szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę podlegają zaspokojeniu w pierwszej kolejności (art. 25 § 3 kkw). Takie uregulowanie budzi jednak szereg wątpliwości, nie sposób bowiem uznać – mając na uwadze karnoprawny charakter obowiązku naprawienia szkody – iż mieści się on w użytym przez ustawodawcę w art. 25 § 3 kkw sformułowaniu „zasądzonych roszczenia cywilnego”. W doktrynie wskazuje się przy tym, iż uwzględniając nawet fakt, że w myśl art. 107 § 2 kpk orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody w postępowaniu karnym uznawane jest za orzeczenie co do roszczeń majątkowych – szeroko pojmowany karnoprawny obowiązek

naprawienia szkody nie może zostać nazwany roszczeniem cywilnym²⁴⁰. O ile zatem sama idea pierwszeństwa egzekucji i zaspokojenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę zasługuje na pełne zaakceptowanie, o tyle wskazać należy, że aktualne brzmienie powołanego art. 25 § 3 kkw nie czyni zadość temu założeniu i stanowi kolejny już dowód na brak porządku legislacyjnego i niestaranne formułowanie przez ustawodawcę wprowadzanych norm prawnych.

W piśmiennictwie zwraca się nadto uwagę na dalsze wątpliwości, jakie mogą rodzić się na tle interpretacji pierwszeństwa egzekucji zasądzonych roszczeń cywilnych z art. 25 § 3 kkw w stosunku do innych należności wymienionych w tymże przepisie. Wskazuje się, że w rzeczywistości art. 25 § 3 kkw nie wprowadza żadnej zmiany w pierwszeństwie egzekucji roszczeń cywilnych przed innymi należnościami wymienionymi w tym przepisie, aniżeli miałyby to miejsce, gdyby zasada ta w ogóle nie wynikała z Kodeksu karnego wykonawczego²⁴¹. W istocie zwrócić należy uwagę, że art. 25 § 3 kkw przewiduje pierwszeństwo zaspokojenia „zasądzonych roszczeń cywilnych” (cokolwiek miałyby to sformułowanie oznaczać) przed grzywną, świadczeniami pieniężnymi, należnościami sądowymi i zobowiązaniem z art. 52 kk do zwrotu na rzecz Skarbu Państwa w całości lub w części uzyskanej korzyści majątkowej. Biorąc pod uwagę, że egzekucja karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody toczy się wedle przepisów Kodeksu postępowania cywilnego – tożsama zasada wynika wprost z przepisów postępowania cywilnego, do których prawo karne wykonawcze wprost się odwołuje. Kolejność zaspokojenia poszczególnych należności z kwoty uzyskanej z egzekucji przewiduje art. 1025 kpc. Zgodnie z § 2 tegoż przepisu grzywny sądowe i administracyjne ulegają zaspokojeniu dopiero po egzekucji wszystkich wymienionych w art. 1025 § 1 kpc należności, a zatem oczywiście też należności wierzyciela, na wniosek którego prowadzona była egzekucja (art. 1025 § 1 pkt. 9 kpc) – w czym mieści się obowiązek naprawienia szkody nałożony na sprawcę przestępstwa w postępowaniu karnym.

Odnosząc się do kwestii egzekucji nałożonego w postępowaniu karnym obowiązku naprawienia szkody wedle przepisów Kodeksu postępowania cywilnego nie sposób pominąć, iż postępowanie egzekucyjne uregulowane jest w kpc w przepisach art. 758 – 1088, przy czym egzekucji świadczeń pieniężnych dotyczą przede wszystkim art. 844 – 1040 kpc. Nie ma oczywiście konieczności, ani sensu omawiać w tym miejscu poszczególne przepisy postępowania cywilnego dotyczące różnych rodzajów egzekucji prowadzonej na podstawie

²⁴⁰ A. Muszyńska, op. cit., s. 384

²⁴¹ W. Zalewski, Sytuacja pokrzywdzonego przestępstwem w świetle ostatnich nowelizacji prawa karnego, [w:] T. Dukiet – Nagórska (red.), Zagadnienia współczesnej polityki kryminalnej, Bielsko – Biała 2006, s. 112 – 114

tytułów wykonawczych obejmujących świadczenia pieniężne, wskazać jednak należy krótko na ogólne zasady dotyczące sposobu przymusowej realizacji obowiązku naprawienia szkody, w przypadku odmowy przez sprawcę jego dobrowolnego spełnienia, lub też braku inicjatywy sprawcy w tym kierunku.

Zgodnie z art. 26 kkw do tytułów egzekucyjnych powstałych w wyniku orzeczeń sądu karnego (w tym do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody) mają zastosowanie przepisy art. 776 – 795 kpc. Oznacza to, iż pokrzywdzonego zmierzającego do realizacji przymusowej egzekucji zasądzonego przez sąd świadczenia obowiązuje wymóg uzyskania klauzuli wykonalności – dopiero tytuł egzekucyjny zaopatrzony w klauzulę wykonalności stanowi tytuł wykonawczy uprawniający do egzekucji. Organem właściwym do nadania tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności jest sąd działający w postępowaniu rozpoznawczym, w którym powstał tytuł egzekucyjny (a zatem, zarówno sąd I instancji, jak również sąd rozpoznający ewentualną apelację od wyroku w sprawie – w zależności od faktu na jakim etapie jest sprawa i w którym sądzie znajdują się akta w momencie składania wniosku przez pokrzywdzonego). Z kolei czynności egzekucyjne zmierzające do należytego wykonania egzekucji wykonywane są przez komorników sądowych z wyjątkiem czynności zastrzeżonych dla sądów (art. 759 § 1 kpc)²⁴².

Prowadzenie egzekucji komorniczej nałożonego przez sąd obowiązku naprawienia szkody warunkowane jest oczywiście brakiem dobrowolnego spełnienia tegoż obowiązku przez zobowiązanego do jego spełnienia na rzecz pokrzywdzonego. O ile w przypadku obowiązku naprawienia szkody orzeczanego z art. 46 § 1 kk brak dobrowolnej realizacji orzeczonego środka karnego może skutkować w zasadzie wyłącznie wszczęciem egzekucji komorniczej, o tyle sytuacja ta przedstawia się odmiennie w przypadku braku dobrowolnego spełnienia obowiązku naprawienia szkody orzeczonego jako obowiązek probacyjny. Kwestia ta była szczegółowo omawiana przy analizie obowiązku naprawienia szkody związanego z poszczególnymi instytucjami o charakterze probacyjnym, dość wspomnieć w tym miejscu, iż brak spełnienia między innymi obowiązku naprawienia szkody w okresie trwania okresu próby może skutkować zarządzeniem przez sąd wykonania warunkowo zawieszony kary, lub też podjęciem z urzędu lub na wniosek warunkowo umorzonego postępowania karnego.

²⁴² Szczegółowe kwestie związane z prowadzeniem egzekucji według powołanych przepisów kpc nie będą w tym miejscu – z uwagi na ramy objętościowe rozprawy doktorskiej – przytaczane ani rozpatrywane. Dość wskazać, że prowadzenie egzekucji przez komornika zależne jest przy tym od złożenia stosownego wniosku przez wierzyciela po uzyskaniu przez niego tytułu wykonawczego. Przymusowa egzekucja karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody w praktyce nie różni się od egzekucji jakiegokolwiek innego świadczenia pieniężnego – przy czym wyłącznie od wierzyciela zależy kształt jak i forma prowadzonej egzekucji.

Odnosząc się natomiast do problematyki wykonawczego etapu orzeczonego w postępowaniu jurysdykcyjnym obowiązku naprawienia szkody zwrócić należy uwagę, iż brak spełnienia obowiązku naprawienia szkody przy jednoczesnym braku zarządzenia przez sąd wykonania kary skutkuje zgodnie z art. 76 § 1 kk zatarciem skazania. W doktrynie wskazuje się, iż ustawodawca uczynił w tym wypadku wyjątek od zasady, zgodnie z którą zatarcie skazania nie może nastąpić wcześniej aniżeli spełnienie nałożonego środka karnego²⁴³. O ile brak spełnienia obowiązku naprawienia szkody nie sprzeciwia się zatarciu skazania, o tyle naprawienie szkody traci po upływie okresu próby probacyjny charakter, przekształcając się z zobowiązanie cywilnoprawne, mogące stać się tytułem wykonawczym realizowanym w ramach postępowania egzekucyjnego.

Zwrócić należy też uwagę na szczególną sytuację związaną z podjęciem warunkowo umorzonego postępowania karnego, kiedy po orzeczeniu o warunkowym umorzeniu postępowania przy jednoczesnym nałożeniu na sprawcę przestępstwa obowiązku naprawienia szkody nie doszło do spełnienia przez sprawcę tegoż obowiązku. Zgodnie z art. 551 kpk w razie podjęcia postępowania warunkowo umorzonego, sprawa toczy się od nowa na zasadach ogólnych, przed sądem właściwym do jej rozpoznania. Oznacza to, iż uprzednie orzeczenie warunkowo umarzające postępowanie karne traci moc w całości – ze wszystkimi tego konsekwencjami również w stosunku do obowiązków orzeczonych w charakterze warunku probacyjnego (w tym w stosunku do obowiązku naprawienia szkody). Zaistnienie tym samym interesująca sytuacja z perspektywy orzeczonego uprzednio obowiązku naprawienia szkody – orzeczenie mające charakter rozstrzygnięcia co do roszczeń majątkowych utraci moc wskutek orzeczenie sądu karnego o podjęciu warunkowo umorzonego postępowania karnego. Jeżeli nałożony uprzednio obowiązek naprawienia szkody przekształcił się wcześniej z tytułu egzekucyjnego w tytuł wykonawczy (po uzyskaniu przez uprawnionego klauzuli wykonalności co mogło nastąpić z upływem okresu w jakim obowiązek naprawienia szkody miał zostać przez sprawcę spełniony) i sprawa skierowana została do egzekucji komorniczej – postępowanie egzekucyjne nie zostałoby jednak umorzone z urzędu. Domniemany sprawca przestępstwa (w stosunku do którego postępowanie karne toczyłoby się od nowa na zasadach ogólnych i który korzystałby tym samym z zasady domniemania niewinności) byłby dopiero uprawniony do wytoczenia powództwa z żądaniem pozbawienia wykonalności tytułu

²⁴³ A. Muszyńska, op. cit., s. 389

wykonawczego na podstawie art. 840 § 1 pkt. 2 kpc²⁴⁴. Z kolei dopiero po uzyskaniu wyroku pozbawiającego tytuł wykonawczy wykonalności na wskazanej podstawie dłużnik mógłby skutecznie żądać od komornika umorzenia toczącej się egzekucji. Kwestią, która wydaje się być dodatkowo istotna w omawianej sytuacji jest teoretyczna możliwość obciążenia pokrzywdzonego kosztami wskazanych postępowań toczących się wedle zasad postępowania cywilnego: sprawy o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego oraz postępowania egzekucyjnego. Jeżeli chodzi o pierwszą z tych spraw osoba, która została uprzednio zobowiązana do naprawienia szkody, a która występowałaby w tejże sprawie w charakterze powoda byłaby uprawniona do żądania zasądzenia kosztów procesu od przeciwnika – zgodnie z zasadą odpowiedzialności za wynik sporu. Pokrzywdzony (a pozwany w omawianej sprawie cywilnej) mógłby jednak bronić się, iż nawet przegrywając sprawę nie powinien ponieść żadnych kosztów z uwagi na zasady słuszności. Dość wskazać, iż pewne racje leżałyby w takiej sytuacji po obu stronach sporu i rozstrzygnięcie sądu mogłoby być korzystne zarówno dla powoda jak i pozwanego – pokrzywdzonego. Z kolei jeżeli chodzi o sprawę komorniczą to jej umorzenie z uwagi na pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego nie spowodowałoby z pewnością automatycznego zniesienia powstałych uprzednio kosztów komorniczych, z tym, że niemożliwe byłoby obciążenie tymi kosztami osoby uprzednio zobowiązanej do naprawienia szkody. Tym samym domniemywać można, iż w omawianej sytuacji komornik dochodziłby zaspokojenia swoich kosztów od pokrzywdzonego, na wniosek którego wszczęta została nienależna egzekucja. Prowadziłoby to zatem do dosyć paradoksalnej sytuacji, gdy brak spełnienia obowiązku naprawienia szkody przy warunkowym umorzeniu postępowania skutkujący podjęciem tego postępowania prowadziłby w konsekwencji do możliwości obciążenia pokrzywdzonego dalszymi kosztami, które *de facto* nie wynikły z jego winy. Wydaje się jednak, iż pokrzywdzonemu pozostawałaby w takiej sytuacji jedynie możliwość wniesienia do sądu skargi na czynności komornika z wnioskiem o uchylenie postanowienia komornika o obciążeniu go kosztami egzekucji. Powyższe postępowanie – z uwagi na fakt, iż wkracza ono w materię postępowania cywilnego – nie będzie w niniejszej rozprawie w dalszym ciągu omawiane, powyższe kwestie

²⁴⁴ Zgodnie z powołanym przepisem dłużnik może w drodze powództwa żądać pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności w całości lub części albo ograniczenia, jeżeli po powstaniu tytułu egzekucyjnego nastąpiło zdarzenie, wskutek którego zobowiązanie wygasło albo nie może być egzekwowane; gdy tytułem jest orzeczenie sądowe, dłużnik może powództwo oprzeć także na zdarzeniach, które nastąpiły po zamknięciu rozprawy, a także zarzucie spełnienia świadczenia, jeżeli zarzut ten nie był przedmiotem rozpoznania w sprawie.

zostały tylko zasygnalizowane, z uwagi na ich immanentny związek z wykonawczym etapem obowiązku naprawienia szkody.

Rozważając poruszone już kwestie związane z charakterem prawnym orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody na etapie postępowania wykonawczego odnieść należy się też do terminów przedawnienia tegoż środka – co jest szczególnie istotne przy wykonaniu zobowiązania do naprawienia szkody.

Po pierwsze, zauważyć należy, że z art. 46 § 1 kk wprost wynika, iż przepisów prawa cywilnego o przedawnieniu roszczenia do tegoż środka nie stosuje się. Z uwagi na to, że obowiązek naprawienia posiada samodzielną karnoprawną podstawę termin przedawnienia jego wykonania powinien być odnoszony do terminu przedawnienia karalności przestępstwa, za które miałby on zostać orzeczony. Porównując terminy przedawnienia karalności poszczególnych przestępstw z jednolitym dwudziestoletnim terminem przedawnienia roszczenia wynikającego zarówno ze zbrodni, jak i występku na gruncie prawa cywilnego (art. 442¹ § 2 kc²⁴⁵) uznać należy, iż *de facto* termin przedawnienia roszczenia wynikającego ze zbrodni lub występku jest w większości przypadków dłuższy aniżeli termin w jakim możliwe jest orzeczenie obowiązku naprawienia szkody mającego karnoprawną podstawę. Jeżeli bowiem termin przedawnienia karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody powiązany jest z terminem przedawnienia karalności poszczególnych przestępstw, to zwrócić należy uwagę, iż zgodnie z art. 101 § 1 kk jedynie termin przedawnienia karalności zbrodni zabójstwa jest dłuższy aniżeli przedawnienie roszczenia wynikającego ze zbrodni na gruncie prawa cywilnego – wówczas okres ten wynosi 30 lat a nie 20 lat jak w ramach postępowania cywilnego. Ponadto zgodnie z art. 101 § 1 pkt. 2 kk termin przedawnienia karalności zbrodni jest równy terminowi przedawnienia roszczenia wynikającego ze zbrodni lub występku na gruncie prawa cywilnego, natomiast terminy przedawnienia występków (stanowiących w zasadzie większość przestępstw uregulowanych w Kodeksie karnym) są w zasadzie krótsze aniżeli termin z art. 442¹ § 2 kc. Poddać zatem można w wątpliwość w jaki sposób rozwiązanie takie ma zapewniać szczególną realizację interesów pokrzywdzonego w postępowaniu karnym i w jaki sposób korelować ono ma z ideą jak najszybszej i najpełniejszej kompensacji na rzecz pokrzywdzonego już na etapie postępowania karnego? Pytanie to oczywiście powinno zostać skierowane do ustawodawcy, a zatem jak się wydaje pozostanie ono w niniejszej dysertacji bez odpowiedzi.

²⁴⁵ Zgodnie z tym przepisem jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dwudziestu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to, kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia.

Reasumując stwierdzić należy, iż wykonawczy etap orzeczonego w postępowaniu jurysdykcyjnym obowiązku naprawienia szkody – pomimo, iż co do zasady postępowanie to toczy się według przepisów postępowania cywilnego – może powodować też pewne trudności interpretacyjne w zakresie karnoprawnych rozwiązań odnoszących się do tegoż obowiązku. Na tle wyrażonego stanowiska wskazać należy na szczególną, powoływaną już sytuację przekształcenia się karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody mającego charakter warunku probacyjnego w zobowiązanie cywilnoprawne po zatarciu skazania przy jednoczesnym braku spełnienia tegoż obowiązku. W doktrynie wyrażane są w tym zakresie sprzeczne stanowiska – zarówno dopuszczające taką możliwość²⁴⁶, jak i stanowczo się jej sprzeciwiające²⁴⁷. W ocenie autora niniejszej rozprawy nie sposób mówić o karnoprawnym obowiązku naprawienia szkody orzeczonym w stosunku do danej osoby, w sytuacji gdy doszło już do zatarcia skazania. Teoretyczne rozważania na temat możliwości ewolucji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody w zobowiązanie o charakterze cywilnoprawnym w zasadzie nie mają jednakże znaczenie z punktu widzenia praktycznej problematyki wykonania tego obowiązku. Dlatego też, starając się zachować konsekwencję w szerszym odnoszeniu się głównie do praktycznych problemów związanych ze stosowaniem i wykonaniem omawianego obowiązku dalsze rozważania na ten temat byłyby w tym miejscu bezprzedmiotowe. Jak natomiast widać problematyka wykonania obowiązku naprawienia szkody nie sprowadza się wyłącznie do analizy przepisów art. 25 – 31 kk, czy też odpowiednich uregulowań postępowania cywilnego. Postępowanie wykonawcze ma istotny wpływ na samą ideę kompensacji na rzecz pokrzywdzonego (oczywiste jest, że skuteczność realizacji orzeczonego środka ma wpływ na sam sens jego orzekania), jak też jego formę, a w niektórych sytuacjach wręcz samo istnienie, z uwagi na możliwość zmiany lub uchylecia nałożonych obowiązków przy wykonywaniu orzeczenia związanego z karą ograniczenia wolności. Stąd też etap ten powinien być uznany za co najmniej tak samo istotny jak postępowanie rozpoznawcze przy rozpatrywaniu obowiązku naprawienia szkody, a postawić też można pytanie, czy w niektórych sytuacjach nie ważniejszy od samego postępowania jurysdykcyjnego w zakresie obowiązku naprawienia szkody.

²⁴⁶ A. Zoll [w:] G. Bogdan, Z. Cwiakalski, P. Kardas, J. Majewski, J. Raglewski, M. Szewczyk, W. Wróbel, A. Zoll, op. cit., s. 1055

²⁴⁷ A. Muszyńska, op. cit., s. 403

ROZDZIAŁ IV

WYBRANE REGULACJE PRAWNE DOTYCZĄCE NAPRAWIENIA SZKODY NA RZECZ POKRZYWDZONYCH PRZESTĘPSTWAMI W ASPEKCIE MIĘDZYNARODOWYM

Spełnienie warunku kompleksowości rozważań na temat obowiązku naprawienia szkody w prawie polskim wymaga poddania jednoczesnej analizie, również wybranych, międzynarodowych regulacji poświęconych danej problematyce. Wcześniej podnoszono już, że postulaty prezentowane na forum międzynarodowym bezpośrednio oddziaływały bowiem na ukształtowanie obowiązku naprawienia szkody w polskim systemie prawa karnego i wpłynęły na założone przez ustawodawcę postulaty, większego ukierunkowania polskiego prawa karnego na osobę pokrzywdzonego, a nie tylko na osobę sprawcy przestępstwa.

W doktrynie wskazuje się, iż przełamaniu tradycyjnego modelu prawa karnego (skupionego przede wszystkim na osobie sprawcy) sprzyjał rozwój wiktymologii, a więc nauki o ofierze. „Nauka ta przyczyniła się do wszechstronnego zajęcia się ofiarami przestępstw”¹. Tradycyjne ukierunkowanie systemu prawa karnego na osobę mającą ponieść odpowiedzialność karną powodowało, że kompensacja szkód majątkowych i niemajątkowych pokrzywdzonego spychana była na drugi plan. Możliwość dochodzenia naprawienia szkody w takim systemie zapewniało niemalże wyłącznie prawo cywilne.

W związku ze zwiększonym zainteresowaniem osobami pokrzywdzonymi przestępstwem na arenie międzynarodowej pojawiały się głosy wskazujące na nowe zadanie stojące przed państwem. Mianowicie w dokumentach międzynarodowej rangi postulowano, że zadaniem państwa jest także właściwe zrekompensowanie wszelkich szkód i krzywd wyrządzonych ofierze przestępstwa².

Wiele uwagi ofiarom przestępstwa poświęciły instytucje działające w systemie Rady Europy. Aktywność Rady Europy na tym polu od początku lat siedemdziesiątych XX wieku skupiała się przede wszystkim wokół Europejskiego Komitetu do Spraw Problemów Przestępczości. Komitet ten prowadził intensywne prace badawcze, których celem było wypracowanie spójnych i wspólnych dla Państw Członkowskich Rady Europy zasad kształtujących status ofiar w krajowych porządkach prawnych, jak też zapewnienie

¹ L. Mazowiecka, Państwowa kompensata dla ofiar przestępstw, Warszawa 2012, s. 47

² Tamże, s. 49

najpełniejszej ochrony interesów ofiar przestępstw³. Efektem prowadzonych prac było stworzenie szeregu dokumentów międzynarodowych, poruszających, zarówno problematykę sytuacji pokrzywdzonych przestępstwami w toczących się przeciwko sprawcom postępowaniach karnych, jak również konieczność odpowiedniej kompensacji, a także szerzej: restytucji na rzecz pokrzywdzonego z tytułu wyrządzonej przestępstwem szkody. Założeniem niniejszej rozprawy doktorskiej nie jest oczywiście szczegółowe omówienie wszystkich z nich. W tym miejscu można wskazać, że jednym z ważniejszych z aktów prawa międzynarodowego przyjętych w związku z pracami Europejskiego Komitetu do Spraw Problemów Przestępczości była Europejska Konwencja dla Ofiar Przestępstw Popołnionych z Użyciem Przemocy z dnia 24 listopada 1983 r. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu Konwencja ta miała na celu „przede wszystkim dążenie do włączenia problemu kompensacji dla ofiar przestępstw do sfery kształtowania polityki kryminalnej na szczeblu krajowym i międzynarodowym”⁴.

Ponadto wskazać należy, iż kompensacja na rzecz ofiar przestępstw stanowiła też przedmiot prac Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego. W czasie XI Kongresu Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego podjęto ustalenia, które podkreślały istotną rolę, jaką w procesie karnym, powinna pełnić wymierna dla pokrzywdzonych, pieniężna forma naprawienia doznanej szkody. Podkreślano, że ma to na celu przywrócenie ładu prawnego i społecznego, który zburzony został przestępstwem, a także stanowi składnik kary orzeczonej za dane przestępstwo. Wprost również wskazywano, że ofiara przestępstwa powinna mieć zapewnioną możliwość realizacji swego interesu przez wykorzystywanie w procesie karnym takich instytucji, jak powództwo adhezyjne, czy też orzekanie przez sądy o naprawieniu szkody⁵.

Stąd również rozważania dotyczące obowiązku naprawienia szkody w polskim prawie karnym nie mogą pomijać odniesienia do dokumentów rangi międzynarodowej, które ujednolicają standardy ochrony praw osoby pokrzywdzonej przestępstwami w postępowaniu karnym.

Z punktu widzenia polskiego prawa karnego spośród wielu aktów rangi ponadnarodowej poświęconych problematyce praw ofiar, w tym zwłaszcza obowiązkowi

³ E. Bieńkowska, C. Kulesza, Europejskie Standardy Kształtowania Sytuacji Ofiar Przestępstw, Białystok 1997, s. 9

⁴ Tamże, s. 10

⁵ E. Bieńkowska, Komentarz do Europejskiej Konwencji o odszkodowaniach dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy [w:] E. Zielińska (red.), Standardy Rady Europy, Teksty i Komentarze, t. 3 Prawo Karne, Warszawa 1997, s. 505 i n.

naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, wyróżniają się Deklaracja Narodów Zjednoczonych z dnia 29 listopada 1985 r., Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r. oraz Zalecenie Rady Europy No. R(85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie w procesie karnym. Te regulacje prawa międzynarodowego legły bowiem u podstaw motywów, jakimi kierował się polski ustawodawca wprowadzając do polskiego porządku prawnego instytucję obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego. Regulacje te zostały też przywołane w uzasadnieniu projektu Kodeksu karnego z 1997 r. Należy, co prawda, zauważyć, że w uzasadnieniu do projektu kodeksu karnego wskazano na Europejską Konwencję o restytucji i kompensacji dla ofiar przestępstw z dnia 24 listopada 1988 r., jednakże uznać należy, że mylnie wpisano tam datę uchwalenia konwencji tj. 24 listopada 1988 r. Konwencji z takiej daty nie sposób bowiem odnaleźć w wykazie aktów przyjętych przez Radę Europy (dotyczących kompensacji na rzecz pokrzywdzonych). Wobec powyższego w niniejszym rozdziale bliżej należy przyjrzeć się Europejskiej Konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r., która to – jak już wskazywano – jest jednym z podstawowych aktów rangi ponadnarodowej, odnoszących się do kompensacji na rzecz pokrzywdzonego.

W uzasadnieniu do projektu Kodeksu karnego z 1997 r. wskazywano, że idee przyświecające reformie prawa i procesu karnego zmierzają do „istotnej zmiany statusu pokrzywdzonego w procesie karnym i w postępowaniu przygotowawczym, co wiąże się z filozofią karania odmienną od dotychczasowej, zdominowanej przez interes państwa (zbyt daleko posunięte upaństwowienie karania), sprowadzającej się w istocie do ukarania sprawcy, niedoceniań restytucji i kompensacji oraz pomijania ważnej roli rozwiązywania konfliktu społecznego, jaki powstał pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym przez popełnienie przestępstwa”⁶.

Nie może budzić wątpliwości, że prezentowane na arenie międzynarodowej idee dotyczące wprowadzenia kompensacji szkody wyrządzonej przestępstwem do narodowych systemów karania znalazły swoje odzwierciedlenie w polskim porządku prawnym. Tym samym uznano bardzo istotną rolę, jaką odrywa naprawienie szkody poniesionej przez osobę pokrzywdzoną przestępstwem, które zmierza do wyeliminowania zaburzeń równowagi prawnej oraz społecznej i stanowi dopełnienie kary wymierzonej sprawcy przestępstwa⁷.

⁶ Uzasadnienie do projektu Kodeksu karnego, Komisja ds. Reformy Prawa Karnego, Państwo i Prawo 1994, z. 3 – wkładka

⁷ E. Bieńkowska, Komentarz do Europejskiej Konwencji..., s. 504 i nast.

Takie uzasadnienie naprawienia szkody w procesie karnym koreluje z przyjętym na gruncie międzynarodowego prawa karnego rozumieniem pojęć restytucji i kompensacji. W doktrynie wskazuje się przy tym, iż restytucja stanowi pojęcie szersze od kompensacji, bowiem restytucja zmierza do zażegnania konfliktu społecznego wywołanego przestępstwem i przywrócenia w tym zakresie stanu sprzed popełnienia danego czynu. Z kolei kompensacja zmierza do zapłaty za wyrządzoną pokrzywdzonemu szkodę lub krzywdę, powinna bowiem wykraczać poza ekonomiczną stratę w majątku pokrzywdzonego, a obejmować swoim zasięgiem także doznane cierpienia, uszczerbek o charakterze niemajątkowym⁸

Należy przy tym zauważyć, że standardy międzynarodowe, które zostały zaprezentowane we wcześniej wymienionych dokumentach to standardy o charakterze minimalnym. Oznacza to, że mogą być one rozbudowane przez akty prawa krajowego, które wprowadzają je do krajowych porządków prawnych.

§ 1. Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r.

Jak już zaznaczono we wcześniejszej części niniejszego rozdziału, w ramach Rady Europy w latach siedemdziesiątych XX wieku podjęto intensywne prace nad ujednoczeniem standardów ochrony ofiar przestępstw.

Uchwalenie Europejskiej Konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy w dniu 24 listopada 1983 r. miało miejsce po tym jak uznano, że wcześniejsze środki podjęte w celu uregulowania jednego z pierwszych problemów ze sfery realizacji praw ofiar przestępstw, jakim była kompensacja państwowa dla ofiar przestępstw okazały się niewystarczające⁹. Konwencja w przeciwieństwie to wcześniejszego aktu tj. rezolucji (77)27¹⁰ w sprawie kompensacji dla ofiar przestępstw

⁸ P. de Greiff, *Justice and reparations*, [w:] P. de Greiff (red.) *The handbook of reparations*, Oxford, New York, USA, s. 452 (tłumaczenie własne)

⁹ E. Bieńkowska, C. Kulesza, *op. cit.*, s. 9

¹⁰ Rezolucja polecała, by Państwa Członkowskie Rady Europy zagwarantowały kompensację państwową dla ofiar umyślnych przestępstw, które doznały poważnego uszczerbku na zdrowiu oraz dla osób będących na utrzymaniu tych ofiar, jeżeli kompensacja nie mogła być uzyskana w żaden inny sposób. Rezolucja zawierała wiele wskazówek kierowanych do Państw Członkowskich. I tak wskazywano, że kompensacja może być zapewniona w ramach opieki społecznej lub też w ramach specjalnego programu, czy też ubezpieczenia. Wskazywała np. na to, jakie wydatki mogą być nią objęte, na to w jaki sposób może być zapewniona ofiarom (płatność jednorazowa lub ratalna), na możliwość ustalenia zasad wypłaty kompensacji w przypadkach niecierpiących zwłoki. Rezolucja określała sposoby pozwalające na uniknięcie podwójnej kompensacji, zezwalała na wprowadzenie minimalnej i maksymalnej kompensacji, a także sytuacje, w których kompensacja mogła być odmówiona lub ograniczona. Rezolucja zachęcała Państwa Członkowskie do zdawania Komitetowi

przyjętej przez Komitet Ministrów Rady Europy dawała lepszą gwarancję wprowadzenia pożądaných przez Radę Europy zmian z uwagi na swój wiążący charakter¹¹.

Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, Konwencja miała doprowadzić do „ustanowienia reguł minimalnych w odniesieniu do państwowej kompensacji oraz ustalenia zasad współpracy międzynarodowej w tym zakresie”¹².

W pierwszej kolejności zwrócić należy uwagę już na sam układ omawianej Konwencji i sposób formułowania jej postanowień. Konwencja podzielona została na 3 części. Pierwsza z nich nosi tytuł „Postanowienia Podstawowe” i zawiera zasady dotyczące kompensacji państwowej. Druga część nosi tytuł „Współpraca międzynarodowa” i odnosi się do współpracy Państw Członkowskich w kwestiach wynikających z Konwencji. Część trzecia poświęcona została postanowieniom końcowym. Zakres niniejszej rozprawy doktorskiej wymaga bliższego przyjrzenia się preambule oraz pierwszej części Konwencji¹³.

Szczegółowa analiza treści Konwencji wskazuje, że w preambule Konwencji przywołano cel przyświecający Radzie Europy, który odnosi się osiągnięcia większej jednolitości między Państwami Członkowskimi.

W dalszej części preambuły przywołano zasady sprawiedliwości i solidarności społecznej dyktujące konieczność zadbania o sytuację osób bezpośrednio i pośrednio pokrzywdzonych przestępstwem popełnionym umyślnie z użyciem przemocy. W doktrynie podkreśla się fakt, że Konwencja powołując się na te dwie zasady wprowadza minimalne standardy ochrony interesów ofiar przestępstw¹⁴. W omawianej konwencji podkreślono także konieczność wprowadzenia lub rozwinięcia programów dla ofiar przestępstw ze strony państwa, na terytorium którego popełniono przestępstwo, w szczególności wówczas, gdy przestępca nie został wykryty lub gdy brak mu środków finansowych.

Państwa sygnatariusze Konwencji przyjęły na siebie zobowiązanie do wprowadzenia postanowień zawartych w części pierwszej Konwencji (art.1)

Przechodząc do analizy kolejnych zapisów Konwencji wskazać należy, że Konwencja skupia się ona na zapewnieniu rekompensaty od Państwa osobom, które doznały poważnego uszkodzenia ciała lub uszczerbku na zdrowiu w wyniku popełnienia na nich umyślnego przestępstwa z użyciem przemocy (osoby bezpośrednio poszkodowane przestępstwem) oraz

Ministrów sprawozdania z kroków podjętych w celu wprowadzenia zasad zawartych w rezolucji do ich porządków prawnych.

¹¹ E. Bieńkowska, C. Kulesza, op. cit., s. 10

¹² E. Bieńkowska, Standardy Europejskie w odniesieniu do ofiar przestępstw, a reforma prawa karnego materialnego, Państwo i Prawo 1990, z. 8, s. 94

¹³ Tekst Konwencji w przekładzie na język polski znajduje się w publikacji autorstwa E. Bieńkowskiej oraz C. Kuleszy „Europejskie Standardy Kształtowania Sytuacji Ofiar Przestępstw”, Białystok 1997, str. 64-70

¹⁴ E. Bieńkowska, C. Kulesza, op. cit., s. 75 – 77; L. Mazowiecka, op. cit., s. 62

osób, które pozostawały na utrzymaniu ofiar takiego przestępstwa (osoby pośrednio poszkodowane przestępstwem). Warunkiem zaistnienia odpowiedzialności Państwa, jest brak uzyskania stosownej kompensacji w jakikolwiek inny sposób (art. 2 ust 1 i 2 Konwencji). Konwencja ta zobowiązuje strony do podjęcia kroków niezbędnych do wprowadzenia jej zasad w życie w porządkach prawnych Państw Członkowskich (art. 1 Konwencji). Jednakże zaktualizowanie się tegoż obowiązku Państwa będzie wiązało się tylko i wyłącznie z popełnieniem określonej kategorii przestępstw i w przypadku określonych następstw wynikających dla ofiary bezpośrednio z przestępstwa. Po pierwsze, wskazano, iż obowiązek Państwa polegający na kompensacji na rzecz osób pokrzywdzonych przestępstwami aktualizuje się jedynie w przypadku przestępstw popełnionych umyślnie. Po wtóre, sytuacja taka następuje w przypadku przestępstw popełnionych z użyciem przemocy, którą należy rozpatrywać jako przemoc fizyczną i psychiczną, przy czym wspomniany obowiązek dotyczy także poważnej krzywdy, która pozostaje w ścisłym związku z przestępstwem¹⁵.

Przyjęto przy tym zasadę, iż zobowiązane do kompensacji jest to Państwo, na którego terytorium popełniono przestępstwo (art. 3 Konwencji). W przypadku spełnienia przesłanek do wypłaty rekompensaty, wypłacana ona jest, zarówno obywatelom Państwa, które jest stroną Konwencji, jak też obywatelom wszystkich Państw Członkowskich Rady Europy, którzy są stałymi mieszkańcami Państwa, na terytorium którego popełniono przestępstwo. Konwencja zawiera także reguły kolizyjne dla przypadków, gdy przestępstwo popełnione zostało na terytorium więcej niż jednego państwa. Wówczas kompensację wypłaca to Państwo, którego stałym mieszkańcem jest ofiara lub osoba pośrednio poszkodowana przestępstwem¹⁶.

Artykuł 4 omawianej Konwencji odnosi się do pojęcia kompensacji i jej zakresu. Zgodnie z tym przepisem kompensacja na rzecz pokrzywdzonego powinna obejmować, stosownie do rozpatrywanego przypadku: utratę zarobków, wydatki medyczne i hospitalizacyjne, wydatki pogrzebowe oraz utratę środków utrzymania w przypadku, gdy chodzi o osoby pozostające na utrzymaniu. W literaturze zaprezentowano natomiast stanowisko, że Państwo powinno przeprowadzić kalkulację tych wydatków z zastosowaniem zasad obowiązujących w opiece społecznej, ubezpieczeniu prywatnym, czy też obowiązujące w systemie prawa cywilnego¹⁷.

¹⁵ E. Bieńkowska, C. Kulesza, op. cit., s. 78 - 79

¹⁶ Tamże, s. 80

¹⁷ Tamże, s. 81

Konwencja bierze pod uwagę ewentualne ograniczenia finansowe Państwa. W artykule 5 wskazuje się bowiem, że Państwo może wprowadzić limit górny oraz próg minimalny dla poszczególnych lub wszystkich elementów zasądzanej rekompensaty. Wprowadzenie takich ograniczeń kompensacji jest uzasadnione z uwagi na to, że środki przeznaczone przez Państwo na ten cel są ograniczone.

Z kolei art. 7 Konwencji przewiduje możliwość innego ograniczenia, a nawet wyłączenia kompensacji. Ograniczenia oraz wyłączenie kompensacji mogą mieć miejsce z uwagi na sytuację finansową wnioskodawcy (ofiary przestępstwa). Zasada wynikającego z tego artykułu Konwencji jest uzasadniona z uwagi na fakt, że kompensacja państwowa dla ofiar przestępstwa realizuje zasadę solidarności społecznej, która może wskazywać na to, że kompensacja nie jest pożądana dla osób znajdujących się w zadawalającej sytuacji finansowej. Wskazuje się, iż przesłanka ta powinna mieć charakter obiektywny.

Natomiast art. 8 Konwencji wprowadza możliwość ograniczenia lub wyłączenia kompensacji z uwagi na ocenę zachowania ofiary, a więc z uwagi na kryteria subiektywne¹⁸. Jako okoliczności, które mogą prowadzić do obniżenia lub wyłączenia kompensacji, a które związane są właśnie z osobą ofiary Konwencja wskazuje zachowanie się ofiary lub wnioskodawcy przed, po i w trakcie przestępstwa (art. 8 ust. 1 Konwencji). Ograniczenie a nawet wyłączenie kompensaty może nastąpić także na skutek ustalenia powiązań ofiary lub wnioskodawcy z przestępstwem zorganizowanym lub wskutek jej członkostwa w organizacji zajmującej się popełnianiem przestępstw z użyciem przemocy, a także w przypadku, gdy wypłata kompensacji byłaby sprzeczna z poczuciem sprawiedliwości lub porządkiem prawnym (art. 8 ust 2 – 3 Konwencji).

Kolejnym kryterium, które może ograniczyć lub wyłączyć kompensację państwową jest sprzeczność przyznania rekompensaty z poczuciem sprawiedliwości i porządkiem prawnym.

Konwencja posługuje się pojęciem programu kompensacyjnego (tak np. art. 5 i 6, 10 Konwencji) i wskazuje, że program ten może wprowadzać niejako element dyscyplinujący – termin, w którym można złożyć wniosek o kompensację.

W art. 9 Konwencja wprowadza mechanizmy chroniące przed wypłatą wielokrotnionej kompensacji. Mianowicie wprowadzono prawo potrącenia przez Państwo lub prawo żądania zwrotu przez Państwo kwot, które uzyskane zostały od przestępcy czy z jakichkolwiek innych źródeł, w tym takich jak np. opieka społeczna, ubezpieczenie.

¹⁸ Tamże, s. 84

Konwencja przewiduje też, że Państwo może wejść w prawa osoby, która uzyskała kompensację do wysokości wypłaconej w trybie Konwencji rekompensaty (art. 10 Konwencji).

Ostatnim zapisem części pierwszej jest zapis poświęcony obowiązków informacyjnych Państw o dostępności programów, o których stanowi Konwencja.

Polska jest członkiem Rady Europy od 26 listopada 1991 r., jednakże dotychczas nie sygnowano omawianej Konwencji¹⁹. Co interesujące, pomimo braku podpisania Konwencji, została ona wskazana jako inspiracja do przyjęcia polskiej Karty Praw Ofiary, o której będzie mowa w dalszej części niniejszego rozdziału.

§ 2. Deklaracja Narodów Zjednoczonych o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z dnia 29 listopada 1985 r.

Dokonując analizy Deklaracji Narodów Zjednoczonych o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw oraz nadużyć władzy uchwalonej w dniu 29 listopada 1985 r. zauważyć przede wszystkim należy, że jest to akt prawa międzynarodowego który w pełni odzwierciedla opisywane w poprzedniej części niniejszego zmiany zachodzące w polityce karania, a polegające na ukierunkowaniu jej na kompensację²⁰. Deklaracja ta nie jest publikowana w żadnym państwowym publikatorze w języku polskim.

Deklaracja została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych i stanowi załącznik do Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 40/34 z 29 listopada 1985 r. W samej Rezolucji wskazano, że Deklaracja ta ma pomóc Państwom Członkowskim oraz społeczności międzynarodowej w wysiłkach, które mają na celu zapewnienie pomocy ofiarom przestępstw i nadużyć władzy (tak: punkt 3 Rezolucji). Dlatego też sama Deklaracja podzielona jest na dwie części. Pierwsza część poświęcona jest ofiarom przestępstw, a druga ofiarom nadużyć władzy. Zakres niniejszych rozważań wymaga szczegółowego przyjrzenia się pierwszej z tych dwóch części deklaracji.

Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Rezolucji podkreśliło znaczenie Deklaracji przez wezwanie wszystkich Państw Członkowskich do przedsięwzięcia niezbędnych kroków, które prowadzić będą do uskutecznienia postanowień Deklaracji.

¹⁹ <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?PO=Pol&MA=999&SI=4&CM=3&CL=ENG>;
pozycja 116

²⁰ L. Mazowiecka, op. cit., s. 55

Wskazano, iż środki te powinny być powzięte w zamiarze stworzenia i wzmocnienia mechanizmów służących wykrywaniu, oskarżaniu i skazywaniu sprawców przestępstw, a także współpracy z innymi państwami na drodze wzajemnej pomocy sądowej i administracyjnej w takich kwestiach, jak zatrzymanie i pościg za przestępcami, ich ekstradycja oraz zajęcie ich majątku w celu wykorzystania go na restytucję dla ofiar przestępstw (punkt 4 podpunkt a,b,h Rezolucji 40/34).

Przechodząc do szczegółowej analizy Deklaracji, w pierwszej kolejności zaznaczyć należy, że Część A poświęcona została ofiarom przestępstw, natomiast część B odnosi się do ofiar nadużycia władzy. Potrzeby niniejszego opracowania nakazują w szczególności przyjrzenie się części A, gdyż to w niej zawarto definicję ofiary przestępstwa oraz apel o zagwarantowanie ofiarom dostępu do wymiaru sprawiedliwości, o ich równe traktowanie, naprawienie szkody, wyrównanie poniesionych strat oraz udzielenie pomocy ofiarom przestępstw.

Definicja ofiary na potrzeby Deklaracji zawarta została punkcie 1 części A. Przyjmuje się w niej, że ofiarą przestępstwa w rozumieniu tego aktu prawa międzynarodowego jest osoba, która doznała szkody, w wyniku danego czynu, włączając w to uszczerbek fizyczny lub psychiczny, dolegliwość emocjonalną, stratę materialną lub znaczące naruszenie jej podstawowych praw, w rezultacie działań lub zaniechań stanowiących naruszenie przepisów prawa karnego będących w mocy na terenie Państw Członkowskich, włącznie z przepisami zakazującymi kryminalnego nadużycia władzy. W dalszej kolejności w punkcie 2 wskazano, że za ofiarę może być uznana osoba niezależnie od tego, czy sprawca przestępstwa został zidentyfikowany, zatrzymany, czy prowadzone jest przeciwko niemu postępowanie karne, czy został skazany. Dla uznania danej osoby za ofiarę nie ma znaczenia także relacja rodzinna pomiędzy nią a sprawcą. W odpowiednich sytuacjach definicja ofiary obejmuje również najbliższą rodzinę i osoby pozostające na utrzymaniu bezpośredniej ofiary, jak również osoby, które poniosły szkodę angażując się w udzielenie pomocy ofierze lub w zapobieżeniu staniu się ofiarą.

Analiza kolejnych zapisów deklaracji wskazuje, że w jej punkcie 3 zawarto klauzulę antydyskryminacyjną. W tym miejscu bowiem podkreślono, że postanowienia Deklaracji będą znajdowały zastosowanie wobec wszystkich, bez różnic wynikających z kryteriów jakiegokolwiek typu, takich jak rasa, kolor skóry, płeć, wiek, język, religia, narodowość, przekonania polityczne lub inne, przekonania lub praktyki kulturowe, majątek, urodzenie lub status rodzinny, pochodzenie etniczne lub społeczne i niepełnosprawność.

W dalszej kolejności wskazać należy, że w Deklaracji wiele uwagi poświęcono zagwarantowaniu ofiarom dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadach jakie obowiązują w narodowych porządkach prawnych oraz szybkiego uzyskania przez nie odszkodowania (część A punkt 6). Realizacji tej dyrektywy ma pomóc ustanowienie oraz umocnienie odpowiednich mechanizmów sądowych i administracyjnych, które umożliwią ofiarom uzyskanie odszkodowania. W tym miejscu należy zaznaczyć, że w Deklaracji wskazywano, że cel ten może być osiągnięty przez formalne jak i nieformalne procedury. O tym, jak ważną stała się realizacja funkcji kompensacyjnej i wyeliminowanie konfliktu społecznego wywołanego przestępstwem świadczy postulat zawarty w punkcie 7 części A Deklaracji. Zaznaczono tam, że w określonych wypadkach niezbędnym będzie sięgnięcie do nieformalnych procedur zmierzających do rozwiązywania konfliktów: zarówno mediacji i arbitrażu, jak też zwyczajowych środków wymierzania sprawiedliwości oraz praktyk lokalnych, które mają ułatwić pojednanie i naprawienie szkody.

Bardzo ważną gwarancją realizacji prawa ofiary do odszkodowania jest określenie charakteru przeznaczonych ku temu procedur przez zaznaczenie, że mają one być nie tylko szybkie i sprawiedliwe, ale i niedrogie oraz dostępne. Taki nakaz zawarto w punkcie 5 części A Deklaracji. Tożsame zadanie spełnia też postulat zawarty w zdaniu drugim tegoż punktu części A Deklaracji, który dotyczy zapewnienia ofiarom informacji o prawach, jakie im służą przy dochodzeniu odszkodowania.

O zmianach i większym ukierunkowaniu postępowania na osobę pokrzywdzonego świadczy także i fakt, że w Deklaracji, a dokładnie w punkcie 6 litera od a do e części A, wskazano szczegółowe sposoby dostosowania procedur sądowych i administracyjnych do potrzeb ofiar. Taka zmiana w porządkach prawnych Państw Członkowskich zgodnie z założeniami Deklaracji ma być osiągnięta nie tylko przez obowiązek dostarczenia ofiarom informacji o ich roli oraz zakresie, harmonogramie i postęпах w danej sprawie, o rozstrzygnięciach podejmowanych w sprawach, co więcej, nie tylko wtedy gdy pokrzywdzeni zwrócili się z takimi wnioskami. Takie działania informacyjne podejmowane powinny być także z urzędu. W dalszej kolejności wskazano, że ofiarom powinna być zapewniona właściwa pomoc w trakcie całego postępowania.

Następnie postulowano, by Państwa Członkowskie dążyły do szczególnej dbałości o interes ofiar. Powinna ona polegać na zapewnieniu im realizacji szeregu uprawnień. Postulowano, by Państwa Członkowskie zadbały o to, aby na właściwych etapach postępowania mogły być prezentowane oraz rozpatrywane opinie i obawy pokrzywdzonych. Wskazywano przy tym, że musi działać to bez uszczerbku dla praw oskarżonego i zgodnie z

krajowym systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Nadto postulowano podejmowanie środków w celu zminimalizowania niedogodności napotykanych przez ofiary. W uzasadnionych przypadkach Państwa Członkowskie powinny zagwarantować im prywatność, celem uchronienia od zastraszenia i zemsty. Interesujące jest, że w tym zakresie Deklaracja opieką otacza nie tylko same ofiary ale też ich rodziny i świadków mających zeznawać na ich rzecz. Interes ofiar zabezpieczony ma być także i przez nakaz unikania niepotrzebnego opóźnienia w rozstrzygnięciu spraw oraz w wykonywaniu poleceń i zarządzeń przyznających odszkodowania ofiarom.

W tym miejscu należy wskazać określony przez Deklarację krąg osób zobowiązanych i uprawnionych do naprawienia szkody.

Do pierwszej kategorii Deklaracja zalicza sprawcę przestępstwa jak i osoby trzecie odpowiedzialne za jego zachowania, które powinny we właściwych przypadkach naprawić szkodę (punkt 8 części A). W szczególnych przypadkach podmiotem zobowiązanym do naprawienia szkody będzie także Państwo. W punkcie 10 części A Deklaracji wskazano, że taka sytuacja będzie mieć miejsce, gdy krajowe normy prawa karnego naruszone zostaną przez funkcjonariuszy publicznych bądź innych pracowników działających w ramach urzędowych bądź *quasi* – urzędowych kompetencji. Ofiara wówczas uzyskać winna naprawienie szkody od Państwa, którego funkcjonariusze bądź pracownicy są odpowiedzialni za jej wyrządzenie. W deklaracji przewiduje się także rozwiązania na wypadek, gdy rząd, pod którego władzą wyrządzające szkodę działanie lub zaniechanie miały miejsce, już nie istnieje. Wówczas naprawienie szkody powinno zapewnić Państwo lub rząd będący jego następcą prawnym.

Do drugiej kategorii osób Deklaracja zalicza ofiary, ich rodziny oraz osoby pozostające na utrzymaniu pokrzywdzonych.

Deklaracja wskazuje, że naprawienie szkody powinno być dokonane w sposób sprawiedliwy. Rozumie się przez to zwrot własności lub zapłatę za poniesioną szkodę, bądź utratę, zwrot kosztów poniesionych w rezultacie stania się ofiarą przestępstwa, świadczenie usług oraz przywrócenie praw (punkt 8 części A zdanie drugie). Szczególne odniesienie w punkcie 10 części A Deklaracji poczyniono do przestępstw, którymi wyrządzono znaczącą szkodę środowisku. W takim przypadku orzeczony obowiązek naprawienia szkody obejmować powinien w możliwym stopniu przywrócenie dotychczasowego stanu środowiska, odbudowę infrastruktury, wymianę służących wspólnocie lokalnej urządzeń użytku publicznego oraz zwrot kosztów przeniesienia lokalnej wspólnoty na inne miejsce, wtedy gdy konieczność taka będzie rezultatem wyrządzonej szkody.

Z Deklaracji wynika także preferowany tryb orzekania obowiązku naprawienia szkody. W punkcie 9 części A zawarto bowiem apel do Państw Członkowskich o przegląd krajowych praktyk, przepisów prawa i innych regulacji, w celu rozważenia stosowania restytucji, jako możliwego wariantu orzekania obok pozostałych sankcji karnych.

Jako istotne wzmocnienie praw osób pokrzywdzonych przestępstwem widzieć należy regulacje zawarte w punktach 12 i 13 Deklaracji. Przewiduje się w nich zalecane postępowanie na wypadek, gdy nie jest możliwe w pełni uzyskanie wyrównanie poniesionych strat od sprawcy przestępstwa, albo też z innych źródeł. Deklaracja wskazuje, że w takim przypadku to Państwa powinny podejmować starania o zapewnienie finansowego wyrównania strat. Taką ochroną Deklaracja obejmuje dwie kategorie ofiar. Chodzi tu o ofiary, które doznały znaczącego zranienia ciała lub uszkodzenia zdrowia fizycznego bądź psychicznego w rezultacie popełnienia poważnych przestępstw (lit. a punktu 12 części A Deklaracji) oraz o rodziny ofiar, a w szczególności o osoby pozostające na utrzymaniu osób, które zmarły lub stały się fizycznie bądź psychicznie niesprawne w rezultacie przestępstwa (litera b punktu 12 części A).

W Deklaracji Państwom Członkowskim zaleca się także wspieranie powstania, rozwoju i wzrostu znaczenia funduszy państwowych na rzecz wyrównywania ofiarom przestępstw poniesionych strat. Nadto wskazuje się także na możliwość tworzenia innych funduszy, w sytuacjach, gdy zachodzi stosowna potrzeba. Jako przedmiotową sytuację, Deklaracja wskazuje przypadek, gdy nie jest możliwym wyrównanie strat przez Państwo, którego obywatelem jest ofiara.

Deklaracja zaleca także zapewnienie ofiarom przestępstw wszelkiej możliwej pomocy, w tym materialnej, medycznej, psychologicznej, społecznej. Pomoc ta powinna być zapewniona przy użyciu środków rządowych, społecznych, samorządowych i lokalnych (punkt 14 części A Deklaracji). Ofiary winny otrzymać stosowną informację o przysługujących im świadczeniach zdrowotnych, społecznych i innych. Przy czym dostęp do tych świadczeń winien być łatwy (punkt 15 części A Deklaracji). O zorientowaniu na potrzeby ofiar przestępstw świadczy też zalecenie kierowane do Państw Członkowskich, w którym zwraca się uwagę na to, by wszelkie osoby, które mają z racji pełnionych czynności kontakt z ofiarą (tu wskazuje się w szczególności na pracowników Policji, wymiaru sprawiedliwości, służbę zdrowia) podlegały szkoleniu służącemu uwrażliwieniu ich na potrzeby ofiar. Osoby te winny otrzymywać wskazówki co do zapewnienia ofiarom właściwej i szybkiej pomocy (punkt 16 części A Deklaracji). Podczas zapewniania tej pomocy, winno się uwzględniać szczególne potrzeby ofiar, które wynikają z takich kryteriów jak,

w szczególności rasa, kolor skóry, płeć, wiek, język, religia, narodowość, przekonania polityczne lub inne, przekonania lub praktyki kulturowe, majątek, urodzenie lub status rodzinny, pochodzenie etniczne lub społeczne i niesprawność (punkt 17 w związku z punktem 3 części A Deklaracji).

Ta szczegółowa analiza zapisów Deklaracji wykazuje na wszechstronne podejście do statusu ofiar przestępstwa. Nie można nie zauważyć, że w Deklaracji zawarto wiele interesujących postulatów i zwrócono uwagę na wiele problemów z jakimi mogą borykać się Państwa Członkowskie wypracowujące krajowe podejście do ofiary przestępstwa. Z drugiej strony od razu widoczna jest też duża ogólnikowość postulatów kierowanych do Państw Członkowskich. W piśmiennictwie wskazuje się, że wynika ona z jej charakteru prawnego, przy czym „wprowadzenie postanowień Deklaracji ma charakter tylko uznaniowy i co najwyżej jest zobowiązaniem moralnym Państwa Członkowskiego ONZ, które ją zaaprobowало”²¹. Innymi słowy, Deklaracja ONZ przedstawia zespół wysokich standardów postępowania z osobami pokrzywdzonymi przestępstwem, które nie są dla Państw Członkowskich, w tym oczywiście dla Polski, wiążące. Jednocześnie standardy te, to standardy o charakterze minimalnym. Postulaty zawarte w Deklaracji powinny, a więc nie muszą, mieć przełożenia na krajowe porządki prawne. Stanowią one zbiór postulatów, które powinny inspirować Państwa Członkowskie do przyjęcia uregulowań krajowych odzwierciedlających idee niesione przez zapisy Deklaracji ONZ.

§ 3. Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy Nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie i procesie karnym z dnia 15 czerwca 1985 r.

Za kolejny akt prawa międzynarodowego, który miał bezpośrednie znaczenie przy tworzeniu polskich regulacji poświęconych ofiarom przestępstwa, jak wskazuje uzasadnienie projektu Kodeksu Karnego, uznać należy Zalecenie Rady Europy No. R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie w procesie karnym. Zalecenie to przyjęte zostało przez Komitet Ministrów rady Europy w dniu 28 czerwca 1985 r. na 387 spotkaniu Komitetu Ministrów. W preambule tegoż zalecenia Komitet Ministrów odwołał się do innego aktu przyjętego w systemie Państw Członkowskich Rady Europy tj. do Europejskiej Konwencji o

²¹ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, Prawa ofiar przestępstw, Warszawa 2009, s. 178 i nast.

kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada z 1983r., o której mowa była we wcześniejszej części tego rozdziału.

W preambule Zalecenia zwrócono uwagę na nową, a konieczną zdaniem Komitetu Ministrów Rady Europy, funkcję prawa karnego. Punktem wyjścia do jej przywołania stanowiło stwierdzenie, że tradycyjnie system prawa karnego oparty był o założenia, które ukierunkowane były na relację między Państwem a sprawcą przestępstwa, co też powodowało, że często problemy ofiar przestępstw były umniejszane. Dlatego też stwierdzono, że wyjście na przeciw interesom osób pokrzywdzonych przestępstwem oraz zabezpieczenie ich interesów powinno stanowić fundamentalną funkcję prawa karnego. Realizacja tejże funkcji systemu prawa karnego wymaga większego poświęcenia uwagi fizycznej, psychologicznej, materialnej oraz społecznej szkodie jaka wyrządzona została danej osobie przestępstwem. Przy czym, nie można zapomnieć także o zapewnieniu mechanizmów, które pozwolą zażegnać konflikt istniejący między tą osobą, a sprawcą jej krzywdy. Takie założenia wstępne wskazują więc na nowy kierunek prawa karnego, który w większym stopniu skupia się na osobie pokrzywdzonej przestępstwem, a nie na osobie sprawcy przestępstwa. Tożsame idee prezentowane były w omówionej wcześniej Deklaracji ONZ.

Zalecenie wskazuje, że interesy ofiar powinny być w większym stopniu uwzględnione na każdym etapie postępowania karnego i podaje konkretne wskazówki, które winny być wdrożone przez Państwa już na tym etapie, gdy ofiara przestępstwa ma pierwszy kontakt z organami ścigania tj. z funkcjonariuszami Policji. Zalecenie wskazuje także jakie kroki powinny być podjęte na dalszych etapach postępowania, w tym na etapie oskarżania, postępowania sądowego, przesłuchania ofiary oraz na etapie wykonawczym. Nadto, w Zaleceniu zawarto postulaty co do ochrony prywatności ofiary oraz co do specjalnej ochrony jaka winna służyć osobom pokrzywdzonym przestępstwem.

W zleceniu rekomendowano Państwom Członkowskim, by przyjrzały się prawodawstwu krajowemu oraz jego praktycznemu funkcjonowaniu z uwzględnieniem ustaleń Komitetu Ministrów, które odzwierciedlenie swe znalazły w szczegółowych zasadach postępowania z ofiarą przestępstwa sformułowanych w punkcie I Zalecenia podzielonym na litery od A do G, zawierającym 16 punktów.

I tak w części A punktu I zawarto zalecenia dotyczące postępowania z ofiarą na etapie postępowania prowadzonego przez funkcjonariuszy Policji. W części B punktu I przedstawiono zalecenia dotyczące postępowania na kolejnym etapie postępowania karnego tj. na etapie podejmowania decyzji co do losów postępowania przeciwko sprawcy

przestępstwa przewidzianych w krajowych porządkach prawnych. W kolejnej części punktu I oznaczonej literą C ukazano ustalenia Komitetu Ministrów co do sposobu przesłuchania ofiary. W dalszej części punktu I, w części D wskazano na sposób postępowania z ofiarą już na etapie postępowania sądowego. Część E punktu I poświęcona została postępowaniu wykonawczemu. W Części F i części G punktu pierwszego zawarto postulaty dotyczące ochrony prywatności ofiary oraz specjalnej ochrony jaka winna być jej zapewniona.

Szczegółowa analiza poszczególnych zapisów przedstawia się w sposób następujący.

Co do etapu postępowania karnego, w którym ofiara przestępstwa ma kontakt z funkcjonariuszami Policji, to w omawianym Zaleceniu wskazuje się na potrzebę przeszkolenia funkcjonariuszy policji dokonujących czynności z ofiarami, tak by postępowali oni w sposób współczujący, konstruktywny oraz zapewniający im poczucie bezpieczeństwa. Zwraca się też uwagę na realizację prawa ofiary do informacji o tym, że służy jej prawo do korzystania z pomocy prawnej oraz o tym, że może ona starać się o naprawienie szkody przez sprawcę szkody albo przez Państwo. W dalszej kolejności zaleca się Państwu zbadanie tego, jak w ustawodawstwach krajowych w teorii i praktyce realizowane jest prawo ofiar do informacji o wyniku przeprowadzonego postępowania. W Zaleceniu zawarto także ważny z praktycznego punktu widzenia postulat odnoszący się do obowiązków Policji. Obowiązek ten polega na bardzo dokładnym przekazywaniu organom informacji o obrażeniach oraz szkodzie doznanej przez ofiarę (punkty od 1 do 4).

Informacje dotyczące szkody, a zwłaszcza te o jej naprawieniu, zgodnie z treścią Zalecenia winny mieć także znaczenie na etapie podejmowania decyzji o losach prowadzonego postępowania. Wskazuje się bowiem, że właściwe organy, rozstrzygające o losach postępowania przygotowawczego powinny uwzględniać okoliczności dotyczące zrekompensowania ofierze szkody, a w tym starania samego sprawcy przestępstwa o jej naprawienie (punkt I część B podpunkt 5).

Ofiara przestępstwa powinna zostać poinformowana o tym, jaką decyzję podjęły organy oskarżające. Obowiązek ten dezaktualizuje się tylko i wyłącznie w sytuacji, gdy ofiara przestępstwa oświadczy, że nie chce korzystać z tego prawa. W przypadku, gdy właściwe organy podejmują decyzję o nieoskarzeniu sprawcy przestępstwa ofiarom powinno się zapewnić prawo do weryfikacji tejże decyzji we właściwym trybie oraz do wniesienia prywatnego oskarżenia przeciwko takiemu sprawcy przestępstwa (podpunkt 6 i 7 części B).

Poszanowaniu interesów ofiary dano wyraz także w podpunkcie 8 części C Zalecenia, gdzie określono postulaty co do sposobu przesłuchania osoby pokrzywdzonej przestępstwem w ramach czynności podejmowanych w prowadzonym postępowaniu. Zgodnie z tym

postanowieniem Zalecenia ofiara powinna być przesłuchana z uszanowaniem jej sytuacji osobistej, praw oraz godności. Specjalne zalecenia dotyczą sposobu przesłuchania dzieci oraz osób upośledzonych. Winny one być w miarę możliwości przesłuchane w obecności rodziców, opiekunów lub osób posiadających specjalne kwalifikacje do asystowania takim osobom.

W części podpunkcie 9 i 10 części D Zalecenia uszczegółowiono prawo ofiar przestępstwa do informacji przez wskazanie, że powinny one być powiadamiane o dacie i godzinie przesłuchania, które dotyczy przestępstwa, którym wyrządzono jej szkodę. Osobom pokrzywdzonym przestępstwem i na tym etapie winna być udzielana informacja o możliwości uzyskania stosownej kompensacji w ramach środków prawnych przewidzianych przez procedurę karną, a także o możliwości uzyskania pomocy prawnej. Końcowo wskazuje się, że ofiarę winno się informować także o tym, w jaki sposób może ona powziąć informację o wyniku sprawy sądowej.

W Zaleceniu odniesiono się także do charakteru jaki naprawienie szkody może przybrać na tle procedury karnej. I tak w punkcie 11 wskazuje się, że naprawienie szkody może przyjąć formę sankcji karnej, substytutu sankcji karnej czy też może być orzeczone dodatkowo, obok sankcji karnej.

Nie można nie zauważyć, że interes ofiar jest realizowany przez postulat zawarty w podpunkcie 12 części D Zalecenia, który odnosi się do dostępności w postępowaniu sądowym wszelkiej informacji o szkodzie doznanej przez ofiarę przestępstwa w taki sposób, by sąd *meriti* ferujący rozstrzygnięcie w sprawie mógł wziąć pod uwagę indywidualną potrzebę kompensacji oraz jakąkolwiek formę naprawienia szkody przez samego sprawcę czy też jakikolwiek wysiłek podjęty przez niego w tym kierunku.

Większe ukierunkowanie na osobę pokrzywdzonego realizuje się także przez postulat zawarty w punkcie 13 części D Zalecenia, gdzie wskazuje się, że okoliczności naprawienia szkody przez sprawcę przestępstwa na rzecz ofiary przestępstwa powinna być w większym stopniu brana pod uwagę przy stosowaniu środków związanych z poddaniem sprawcy próbie. Zalecenie rekomenduje też konkretne sposoby zabezpieczenia interesu ofiar przestępstwa także i na kolejnym etapie postępowania tj. na etapie postępowania wykonawczego. I tak poleca się tam, by naprawienie szkody powinno być egzekwowane w sposób tożsamy do egzekwowania kary grzywny. Co więcej, powinno mu zostać przyznane pierwszeństwo nad innymi finansowymi sankcjami nałożonymi w wyroku na sprawcę przestępstwa. Ofiara przestępstwa powinna mieć zapewnioną pomoc w odzyskaniu należnego jej naprawienia szkody (podpunkt 14 części E Zalecenia).

Dwie ostatnie części punktu I Zalecenia poświęcone zostały ochronie prywatności ofiary i specjalnej ochronie, jaka winna służyć ofierze przestępstwa. Ta ostatnia ma być jej zapewniona zwłaszcza w tej sytuacji, gdy postępowanie karne dotyczy przestępstw o charakterze zorganizowanym. Ochrona ta służyć ma samej ofierze jak i jej najbliższej rodzinie. Celem jej jest zabezpieczenie tych osób przed zastraszeniem oraz przed odwetem ze strony osoby, którą jej zeznania obciążają.

Niezależnie od powyższych rekomendacji w punkcie II Zalecenia wskazuje się także na potrzebę zbadania możliwych zalet mediacji oraz pogodzenia ofiary i sprawcy przestępstwa. Zaznacza się także potrzebę promowania i zachęcania do badań nad skutecznością przepisów, które oddziałują na ofiary przestępstw.

Jak wynika z przedstawionego Zalecenia, kieruje ono do Państw Członkowskich kompleksowe wskazówki co do zasad postępowania z osobami pokrzywdzonymi przestępstwem mające na celu jak najlepszą realizację funkcji kompensacyjnej postępowania karnego i poprawę faktycznej sytuacji ofiar przestępstw. Oczywiście Zalecenie miało na celu także wprowadzenie jednolitych rozwiązań obowiązujących w krajowych porządkach prawnych. Proponuje ono, tak jak i Deklaracja ONZ standardy minimalne, które mogą być rozwinięte przez ustawodawstwo Państw Członkowskich.

§ 4. Wpływ myśli międzynarodowej na rozwój środków o charakterze kompensacyjnym w polskim prawie karnym

Zapewniając właściwą realizację praw pokrzywdzonych i nawiązując do wynikającej z omówionych dokumentów rangi międzynarodowej idei kompensacji szkód i krzywd pokrzywdzonego już na etapie postępowania karnego – oprócz instytucji o charakterze kompensacyjnym w polskim prawie i procesie karnym (których omówienie przedstawione zostało na wcześniejszym etapie pracy) – sformułowany został też dokument przyjęty przez Ministerstwo Sprawiedliwości tj. Karta Praw Ofiary.

Karta Praw Ofiary to dokument przygotowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości we współpracy z instytucjami rządowymi i pozarządowymi, którego celem jest poprawa sytuacji pokrzywdzonych. Karta ta została podpisana przez Ministra Sprawiedliwości w październiku 1999 r.

Karta praw ofiary powołuje się na zagwarantowaną w Konstytucji Rzeczypospolitej przyrodzoną i niezbywalną godność człowieka i obywatela, będącą źródłem jego wolności i

praw, które władze publiczne mają obowiązek szanować i chronić a także na fakt, iż Rzeczpospolita Polska jest państwem prawa, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej, w którym każdy ma obowiązek przestrzegania prawa. Nadto, Karta odwołuje się do zaleceń wypracowanych na arenie międzynarodowej, a dotyczących postępowania z ofiarami przestępstw i zaprezentowanych w Deklaracji ONZ o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z 1985 r., Europejskiej Konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z 1983 r., Zaleceniu Rady Europy nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie i procesie karnym, oraz w Zalecenia Rady Europy nr R (87)21 w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw²².

Karta podzielona jest na pięć części, która zakreślają zakres ochrony służącej ofierze przestępstwa i odpowiednio poświęcone są definicji ofiary oraz zakresowi uprawnień, prawu do godności, szacunku, współczucia, prawu do bezpieczeństwa i zakazowi ponownego dręczenia ofiary, prawu ofiary jako stronie postępowania karnego do wymiaru sprawiedliwości, a także do mediacji i pojednania ze sprawcą oraz prawa do restytucji poniesionych szkód.

Ofiarą w rozumieniu Karty jest osoba fizyczna, której dobro prawem chronione zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a także jej najbliżsi.

W dalszej części Karta zawiera zagwarantowanie ofiarom prawa do pomocy, godności, szacunku i współczucia, wolności od wtórnej wiktyimizacji, dostępu do wymiaru sprawiedliwości, mediacji i pojednania ze sprawcą, do restytucji i kompensacji.

W Karcie wskazuje się, że ofiara niezależnie od tego, czy ujawniony został sprawca przestępstwa i czy ma miejsce postępowanie karne (kiedy ofiara uzyskuje status pokrzywdzonego), bądź cywilne (kiedy ofiara uzyskuje status poszkodowanego) oraz niezależnie od więzi rodzinnej łączącej sprawcę i ofiarę, winna uzyskać potrzebną jej pomoc prawną, materialną, medyczną, psychologiczną i socjalną. Nadto w dokumencie tym wskazano, iż ofiara ma prawo do traktowania jej z godnością, szacunkiem i należyтым współczuciem. Do szczególnego przestrzegania tego prawa zobowiązani są przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, służby zdrowia i służb socjalnych. W Karcie znalazł się zapis o tym, że nie można przerzucać odpowiedzialności za przestępstwo ze sprawcy na ofiarę, a

²² W Zaleceniu tym wskazuje się na środki jakie powinny podjąć Państw Członkowskie Rady Europy, by rozwijać programy i struktury pomocy dla ofiar przestępstw a także ofiar określonej kategorii przestępstw. Tak: J. Szymańczak, Prawa i uprawnienia ofiar przestępstw, Informacja nr 1030, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, luty 2004

także, że nie można usprawiedliwiać przestępstwa tradycją, kulturą, stereotypami minimalizującymi winę sprawcy.

Karta Praw Ofiary wychodzi naprzeciw postulatom dotyczącym uchronienia ofiar przestępstwa przed ponowną wiktymizacją, a także w zakresie postępowania z ofiarą podczas czynności przeprowadzanych z nią w czasie procesu karnego. W części III w punkcie 6 karty wprost sformułowany został zakaz ponownego dręczenia ofiary skierowany do wszystkich, którzy mają styczność w związku z popełnionym przestępstwem i w szczególności wskazuje na przedstawicieli organów państwowych, służb medycznych i socjalnych, mediów. W punkcie 7 wskazano natomiast, że ofiara ma prawo do traktowania ze szczególną troską i powagą przez organy wymiaru sprawiedliwości i organy ścigania i że postępowanie w sprawie powinno być prowadzone tak, by uwzględniać interesy i stan ofiary, co w szczególności oznacza, że jej przesłuchania winny być: ograniczone do minimum, prowadzone w sposób kulturalny, wolne od opóźnień, odwołań i zmuszania ofiary do wielokrotnego przeżywania na nowo tragedii, jakiej doświadczyła.

W Karcie szczegółowo podaje się także na czym polega prawo do bezpieczeństwa ofiary. I tak wskazuje, się, że obowiązkiem organów prokuratury i Policji jest zapewnienie ofiarom bezpieczeństwa osobistego. Środkiem zapewnienia jej bezpieczeństwa jest też prawo do utajnienia jej danych.

Zgodnie z postanowieniami Karty, tak jak i zgodnie ze standardami międzynarodowymi, ofiara ma prawo także do wszelkiej pomocy psychologicznej, medycznej, materialnej i prawnej od momentu zgłoszenia naruszenia lub groźby naruszenia dobra prawem chronionego.

Na tle praw ofiary w czasie postępowania karnego bardzo ważną częścią Karty jest punkt 22 karty, który wskazuje, że ofiara ma prawo do wystąpienia z powództwem cywilnym w celu dochodzenia w postępowaniu karnym roszczeń majątkowych wynikających bezpośrednio z popełnienia przestępstwa. Ofiara może to uczynić aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej.

W Karcie Praw Ofiary nie wskazuje się na środek karny w postaci obowiązku naprawienia szkody.

Analiza zapisów Karty Praw Ofiary wskazuje, że dokument ten w pełni wprowadza standardy międzynarodowej ochrony interesów ofiary (jednakże podobnie, jak przedstawione poprzednio regulacje zawiera zapisy ogólne, które mają bardziej charakter wskazówek lub objaśnień obowiązujących regulacji prawnych w omawianym zakresie). Przy takim założeniu

omawianym dokumencie nie zabrakło zapisów poświęconych restytucji szkody, jaką poniosła ofiara w wyniku przestępstwa. Tematowi temu poświęcona jest V część Karty.

Karta w punkcie 31 stanowi, że sprawca czynu zabronionego powinien wyrównać ofierze poniesione szkody (czyli dokonać restytucji). Przy czym restytucja ta powinna być sprawiedliwa i powinna być dokonana przez przestępców albo osoby trzecie odpowiedzialne za ich zachowanie. Restytucja ta powinna odbyć się na rzecz ofiar, ich rodzin lub osób pozostających na utrzymaniu. W Karcie wskazano także elementy jakie powinna obejmować restytucja i zaliczono do nich zwrot własności, zapłatę za doznaną krzywdę lub poniesioną szkodę, zwrot wydatków poniesionych w wyniku wiktyimizacji, zabezpieczenie usług oraz przywrócenie praw.

Z punktu widzenia kompensacji znaczenie mają także te przepisy karty, które odnoszą się do możliwości pojednania ofiary i sprawcy. Punkt 28 Karty wskazuje bowiem, że ofiara ma prawo w sprawach z oskarżenia prywatnego do pojednania i ugody. Ugoda dotyczy kwestii zapłaty, a więc obowiązku naprawienia szkody.

Karta wprost w punkcie 29 wskazuje, że ofiara ma prawo, na swój i oskarżonego wniosek, do porozumienia się ze sprawcą w kwestii naprawienia szkody lub zadośćuczynienia.

Karta wskazuje także, że jeżeli sprawca lub inne uprawnione instytucje (np. ubezpieczyciel) nie wyrówna szkód poniesionych przez ofiarę, powinno się dążyć do zapewnienia kompensacji materialnej ze strony państwa.

Z powyższej analizy zapisów Karty wynika, że w pełni realizuje ona postulaty międzynarodowe, a zwłaszcza postulat kompensacji na rzecz ofiar przestępstw. Uznać jednak należy, że dokument ten ma charakter przede wszystkim informacyjny. Jeżeli natomiast chodzi o praktyczną realizację cywilnych roszczeń pokrzywdzonego na etapie postępowania karnego znaczenie odgrywają wyłącznie odpowiednie instytucje o charakterze kompensacyjnym, uregulowane w Kodeksie karnym z 1997 r. oraz w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. Co więcej, Karta Praw Ofiary nawiązuje bezkrytycznie do obowiązujących regulacji chociażby powództwa adhezyjnego, które w świetle nowej regulacji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody może budzić wiele wątpliwości (co było poruszane wcześniej).

Tym samym uznać należy, że zarówno Karta Praw Ofiary, jak też omówione dokumenty rangi międzynarodowej określają jedynie generalny postulat i ramy kompensacji cywilnych szkód pokrzywdzonego na etapie postępowania karnego. Wszystkie te dokumenty posługują się *de facto* podobną argumentacją, przyświecają im zresztą te same cele. O ile

jednak wszystkie z powoływanych dokumentów zasługują na aprobatę (przy czym nie budzi wątpliwości, iż powołane dokumenty prawnie – międzynarodowe w sposób istotny wpłynęły na rozwój m. in. środków o charakterze kompensacyjnym w polskim prawie karnym), o tyle dokumenty te nie rozwiązują szeregu problemów i wątpliwości związanych z praktycznym stosowaniem instytucji kompensacyjnych w ramach procesu karnego w polskim porządku prawnym.

ROZDZIAŁ V

OBOWIĄZEK NAPRAWIENIA SZKODY W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ ANKIETOWYCH

W niniejszym rozdziale przedstawiono wyniki przeprowadzonych badań empirycznych, zawierających rezultaty sondażu diagnostycznego obejmującego trzy grupy zawodowe. Oddzielnie ankietowano sędziów orzekających w sprawach karnych, oddzielnie prokuratorów, a także adwokatów. Stąd również wyniki przeprowadzonych badań postanowiono przedstawić w oddzielnych częściach, dotyczących każdej z badanych grup respondentów, jak też następnie łącznie (co pozwoliło na zdiagnozowanie podobieństw i różnic w poglądach poszczególnych grup zawodowych na omawianą w przedmiotowej pracy problematykę). Takie ujęcie tematu implikuje podział niniejszego rozdziału na cztery części: trzy odnoszące się do każdej z badanych grup zawodowych oraz części oddzielnej: przedstawiającej dodatkowo łączne wyniki przeprowadzonych badań i wysnute na ich podstawie wnioski. Ponadto, odnosząc się do grup poszczególnych respondentów zdecydowano się na konstrukcję niniejszej rozprawy umożliwiającą oddzielne przedstawienie charakterystyki badanej populacji, oddzielnie zaś problemów prawnych, jakie badani respondenci dostrzegają w praktyce stosowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody.

Przed przystąpieniem do zaprezentowania i omówienia wyników przeprowadzonych badań zwrócić należy jeszcze uwagę na następującą kwestię. Otóż przeprowadzając badania wśród poszczególnych grup respondentów osiągnięto różne wartości zwrotności przesyłanych ankiet – co zostało szczegółowo zaprezentowane w Rozdziale I niniejszej rozprawy. Tym niemniej zdecydowano się na przedstawienie pełnych wyników przeprowadzanych badań. Za takim rozwiązaniem przemawiały, zarówno (wskazywane już) cenne uwagi zamieszczane przez poszczególnych respondentów przy pytaniach otwartych, zawartych w kwestionariuszu ankiety, jak też fakt, że do przeprowadzanych wyników badań odniesiono się również całościowo. Wstępnie należy zauważyć, iż kwestionariusze ankiet skierowane zostały w ramach niniejszej pracy łącznie do 780 osób (obejmujących trzy grupy zawodowe, ale stanowiących też łączną populację prawników – praktyków, zajmujących się tematyką obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym). Łącznie otrzymano 417 zwrotnych kwestionariuszy ankiet, wraz z odpowiedziami, co stanowi zwrotność na poziomie 53,46 %.

Uznano, że daje ona podstawę do czynienia uwag natury bardziej ogólnej, pozwalającej na odniesienie rezultatów przeprowadzonych badań do całości badanej populacji.

§ 1. Praktyczne funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w opinii sędziów

W zasadzie nie wymaga naukowego wywodu wybór grupy zawodowej sędziów jako respondentów, właściwych do wypowiedzania się na temat praktycznego funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody. Sędziowie – z uwagi na pełnione funkcje oraz orzekanie w sprawach karnych – stanowią grupę respondentów, do których skierowano pytania związane z praktycznymi aspektami orzekania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, jak też wykonania tejże instytucji.

1. Charakterystyka badanej populacji

Pierwsza część skierowanego do badanych kwestionariusza ankiety zawierała prośbę o odpowiedzi na temat danych dotyczących ankietowanego. Respondentów poproszono o wypełnienie krótkiej metryki obejmujących takie zmienne jak: płeć, zajmowane stanowisko sędziowskie, instancję, w jakiej dany ankietowany sędzi, liczbę lat wykonywania zawodu sędziego oraz ostatecznie liczbę lat stanowiącą okres orzekania w sprawach karnych. Powyższe dane – stanowiące 5 zmiennych – posłużyły do stworzenia charakterystyki badanych. Przedstawiają ją poniższe tabele:

Tabela 9. Płeć badanych

Płeć	Liczba badanych	% badanych
Kobieta	33	50
Mężczyzna	33	50
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Kwestie ilości respondentów, którzy wzięli udział w przeprowadzanych badaniach, minimalnej wielkości próby i statystycznych metod, które posłużyły do wyliczenia jej wielkości omówione zostały w Rozdziale I. W tym miejscu wskazać natomiast należy, iż jak

wynika z przedstawionej powyżej tabeli – w badaniu wzięła udział równa ilość kobiet i mężczyzn, co daje asumpt do ciekawej obserwacji parytetu płci w polskim sądownictwie.

Tabela 10. Stanowisko zajmowane przez badanych

Stanowisko	Liczba badanych	% badanych
Sędzia Sądu Rejonowego	51	77,27
Sędzia Sądu Okręgowego	15	22,73
Sędzia Sądu Apelacyjnego	0	0
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Jak obrazuje powyższa tabela większość, bo aż 77,27 % badanych orzeka w sądach rejonowych, natomiast niecała ¼ ankietowanych (22,73 %) w sądach okręgowych. Z przyczyn opisanych w Rozdziale I (brak reakcji Prezesa Sądu Apelacyjnego w Białymstoku) na przesłane pismo z prośbą o umożliwienie przeprowadzenia badań – nie uzyskano odpowiedzi od sędziów orzekających w Sądzie Apelacyjnym w Białymstoku.

Odnosząc się do ilości respondentów z sądów poszczególnych szczebli wskazać należy, iż co do zasady ilość ta odpowiada ilości sądów, do jakich kierowano zapytania. W ramach Apelacji Białostockiej znajduje się 5 sądów okręgowych oraz 19 sądów rejonowych. Tym samym odnosząc liczbę uzyskanych odpowiedzi od sędziów orzekających w sądach poszczególnych szczebli do liczby sądów okręgowych oraz sądów rejonowych znajdujących się w obszarze Apelacji Białostockiej – uzyskano wynik adekwatny do powyższej struktury sądownictwa.

Tabela 11. Miejsce orzekania przez badanych

Instancja sądowa	Liczba badanych	% badanych
Sąd I instancji	54	81,82
Sąd II instancji	5	7,57
Obie instancje	7	10,61
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Zdecydowana większość ankietowanych (81,82%) orzeka w sądzie I instancji, natomiast tylko niewielka ilość wykonuje czynności wyłącznie w sądzie II instancji (7,57 % ankietowanych). Pomimo braku takiej odpowiedzi w wysłanym kwestionariuszu ankiety część z badanych (10,61 %) zaznaczyła obie odpowiedzi jako właściwe – wskazując na wykonywanie czynności, zarówno jako sędziowie orzekający w ramach postępowania

rozpoznawczego w sądach I instancji, jak również sędziowie wykonujący czynności w sądach odwoławczych. Wobec powyższego – uznając, iż rzeczywiście istnieje możliwość jednoczesnego orzekania przez danych sędziów w sprawach karnych zarówno w I, jak też II instancji – uznano za stosowne przedstawienie powyższego jako odrębnego wyniku w powyższej tabeli.

Tabela 12. Staż pracy badanych

Staż pracy	Liczba badanych	% badanych
0 – 5 lat	7	10,61
6 – 10 lat	19	28,79
11 – 15 lat	22	33,33
16 i więcej lat	18	27,27
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Jak wynika z danych zawartych w powyższej tabeli ankietowanych cechował stosunkowo długi staż pracy w zawodzie sędziego. Jedynie co 10 badany wykonywał zawód sędziego przez okres krótszy niż 5 lat. Największa grupa badanych (34,79 %) pracowała w zawodzie sędziego przez okres od 11 do 15 lat. Podobna ilość osób wykonywała zawód sędziego od 6 do 10 lat (28,79 %) oraz dłużej niż 16 lat (25,75 %). Powyższe koreluje z niewielką ilością nowych etatów sędziowskich występujących w sądach na przestrzeni ostatnich lat – stąd mała ilość osób wykonujących zawód przez najkrótszy, wskazywany w kwestionariuszu okres.

Tabela 13. Okres orzekania przez badanych w sprawach karnych

Staż pracy	Liczba badanych	% badanych
0 – 5 lat	9	13,64
6 – 10 lat	18	27,27
11 – 15 lat	22	33,33
16 i więcej lat	17	25,76
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Z uwagi na fakt, iż okres orzekania w sprawach karnych mógł w przypadku poszczególnych sędziów odbiegać od czasu wykonywania zawodu sędziego uznano za stosowne skierowanie do badanych oddzielnego zapytania o czas orzekania jako sędzia karnista. Przedstawione w powyższej tabeli dane w sposób nieznaczny różnią się od informacji przedstawionych w Tabeli 12 – obrazującej łączny czas pracy ankietowanych w

zawodzie sędziego. W związku z powyższym na potrzeby dalszych badań – zmienne dotyczące czasu pracy w zawodzie sędziego oraz czasu orzekania w sprawach karnych potraktowano jako jedną zmienną – uwzględniając wyłącznie okres orzekania przez ankietowanych w sprawach karnych (jako bardziej istotny dla wypowiedzania się na temat tematyki niniejszej rozprawy).

2. Problemy prawne w opinii badanych

Druga część kwestionariusza ankiety przedstawionej badanym sędziom zawierała 19 pytań – w tym 14 pytań o charakterze zamkniętym, 4 pytania umożliwiające zaznaczenie więcej niż jednej odpowiedzi oraz jedno pytanie otwarte, pozwalające na szersze przedstawienie spostrzeżeń przez ankietowanych na problematykę związaną z praktycznym stosowaniem i orzekaniem obowiązku naprawienia szkody.

Każde z pytań zostało przeanalizowane, zarówno pod kątem ogólnej ilości odpowiedzi, jak też przedstawionych w charakterystyce badanych zmiennych. Należy przy tym poczynić zastrzeżenie (wskazywane już wcześniej), iż pytania o prawne problemy w opinii badanych przeanalizowano pod kątem czterech podstawowych zmiennych (płci, zajmowanego stanowiska, instancji, w jakiej sądzą badani oraz czasu orzekania w sprawach karnych). W metryce dotyczącej badanych zostało zawartych co prawda 5 głównych zmiennych (oprócz przedstawionych powyżej również ogólny czas pracy w zawodzie sędziego), jednakże z uwagi na zaprezentowane powyżej dane uznano, iż zmienne dotyczące ogólnego czasu pracy w zawodzie sędziego oraz czasu orzekania w sprawach karnych są na tyle podobne, iż na potrzeby niniejszej rozprawy adekwatne będzie ich ujęcie jedynie w zakresie drugiej ze wskazywanych cech danej populacji. Stąd przyjęto za wystarczające dokonanie analizy poszczególnych pytań pod kątem czasu orzekania respondentów w sprawach karnych (z pominięciem ogólnego czasu wykonywania zawodu sędziego – wyniki w obu tych przypadkach byłyby bardzo podobne i nie wniosłyby nic innego do zamierzonego celu przeprowadzanych badań).

W pierwszej kolejności zapytano badanych o ocenę obecnie obowiązującej regulacji prawnej środka karnego obowiązku naprawienia szkody. Ogólne wyniki uzyskanych odpowiedzi przedstawia poniższa tabela.

Tabela 14. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody przez badanych

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	Liczba badanych	% badanych
Odpowiednia	42	63,63
Wymagająca zmian	19	28,79
Trudno mi ocenić	3	4,55
Brak odpowiedzi	2	3,03
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Jak wynika z tabeli ponad połowa (63,63 %) badanych uznała, iż obecnie obowiązująca regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody jest odpowiednia i nie wymaga zmian. Odmiennego zdania był jednak niemal co trzeci badanych (28,79 %). Interesujące jest, że badani uznający na wstępnym etapie badań, iż obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody jest odpowiednia, w kolejnych pytaniach dostrzegali jej mankamenty, wskazując na kierunki i możliwości zmian w tejże instytucji.

Poniżej przedstawiono odpowiedzi na w/w pytanie z uwzględnieniem 4 opisanych wcześniej zmiennych. Celem ułatwienia jasności przekazu w tabelach wskazano wyłącznie wskaźnik procentowy liczby respondentów udzielających danej odpowiedzi do ogólnej liczby badanych. Pominięto przy tym kolejne powoływanie liczby respondentów odpowiadających na dane pytanie, wynika to z tabeli przedstawiającej ogólne wyniki badania, a powodowałoby dodatkowe skomplikowanie i zwiększenie liczby tworzonych tabel, co uznano za zbędne.

Tabela 14a. Obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według płci

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	Kobieta [%]	Mężczyzna [%]
Odpowiednia	60,6	66,67
Wymagająca zmian	33,34	24,24
Trudno mi ocenić	3,03	6,06
Brak odpowiedzi	3,03	3,03
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 14b. Obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według zajmowanego stanowiska

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	Sędzia Sądu Rejonowego [%]	Sędzia Sądu Okręgowego [%]
Odpowiednia	64,7	60

Wymagająca zmian	25,49	40
Trudno mi ocenić	5,88	0
Brak odpowiedzi	3,93	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 14c. Obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według instancji sądowej

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	Sędzia Sądu I instancji [%]	Sędzia Sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji
Odpowiednia	64,82	60	57,14
Wymagająca zmian	25,93	40	42,86
Trudno mi ocenić	5,55	0	0
Brak odpowiedzi	3,7	0	0
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 14d. Obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Odpowiednia	66,66	72,22	66,66	50
Wymagająca zmian	33,34	22,23	23,81	38,89
Trudno mi ocenić	0	5,55	9,53	0
Brak odpowiedzi	0	0	0	11,11
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Analizując dane zawarte w przedstawionych tabelach można dostrzec kilka prawidłowości. Po pierwsze zauważyć należy, iż obecnie obowiązująca regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody częściej poddawana jest krytyce przez kobiety, aniżeli przez mężczyzn wykonujących zawód sędziego. Więcej niż co 3 ankietowana kobieta dostrzega potrzebę zmian omawianej instytucji, podczas gdy mniej niż co 4 mężczyzna uważa podobnie. Częściej potrzebę zmian regulacji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody dostrzegają też sędziowie pełniący funkcje w sądach okręgowych, aniżeli w sądach niższego szczebla. Niemal połowa sędziów sądów okręgowych dostrzega potrzebę zmian tejże instytucji, w sytuacji gdy jedynie co 4 sędzia sądu rejonowego uważa tak samo. Podobnie: zdecydowanie częściej potrzebę zmian obowiązku naprawienia szkody dostrzegają sędziowie sądów II instancji, aniżeli osoby orzekające w sądach I instancji. Zdecydowanie najczęściej

natomiast potrzebę zmian omawianej regulacji widzą sędziowie orzekający zarówno w I, jak też równocześnie w II instancji. Uzyskane wyniki badań tłumaczyć należy specyfiką pracy sędziego orzekającego w sądzie I instancji oraz w sądzie odwoławczym. Wydaje się bowiem, iż sędziowie stykający się w praktyce z problematyką apelacji i zarzutów podnoszonych w środkach odwoławczych przez strony procesu powinni być bardziej skłonni do zmian w obecnej regulacji obowiązku naprawienia szkody – chociażby z uwagi na kwestię solidarności nakładania na współsprawców obowiązku naprawienia szkody i podnoszone przy tym zarzuty naruszania zasady indywidualizacji kar i środków karnych. Powyższe intuicyjne spostrzeżenie potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań – tylko co czwarty sędzia sądu rejonowego widzi potrzebę zmian tegoż obowiązku, gdy tymczasem za zmianami w konstrukcji środka karnego obowiązku naprawienia szkody opowiada się 40 % sędziów orzekających w sądach odwoławczych oraz jeszcze więcej, bo 42,86 % sędziów orzekających zarówno w sądzie I instancji, jak też w sądzie II instancji.

Jeżeli chodzi o wpływ czasu orzekania w sprawach karnych na poglądy sędziów co do celowości zmian w uregulowaniu karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody to wskazać należy, iż najrzadziej potrzebę taką dostrzegają osoby wykonujące zawód sędziego od 6 do 10 lat oraz od 11 do 15 lat. Stosunkowo częściej potrzebę taką widzą sędziowie orzekający w sprawach karnych w okresie do 5 lat (więcej niż co trzeci z sędziów dostrzega wówczas konieczność zmian), natomiast zdecydowanie najczęściej za potrzebą zmian opowiadają się sędziowie najbardziej doświadczeni – orzekający w sprawach karnych powyżej 16 lat (niemal 40 % tychże sędziów opowiada się za zmianami regulacji obowiązku naprawienia szkody).

Tabela 15. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych

Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć?	Liczba odpowiedzi
Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk	6
Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk	10
Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym	4
Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami	2
Umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych	8
Inne	2
Brak wskazania	42

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Konsekwencją uznania przez większość sędziów, iż regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody jest odpowiednia i nie wymaga żadnych zmian było częste pozostawianie przedmiotowego pytania bez odpowiedzi. Z kolei sędziowie zauważający konieczność zmian regulacji obowiązku naprawienia szkody byli czasem dość radykalni w prezentowanych poglądach. 8 odpowiedzi sędziów wskazywało na konieczność umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych. Najczęstszy natomiast element, który w ocenie ankietowanych wymaga zmian, stanowiła relacja między obowiązkiem naprawienia szkody z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk. Szczegóły opinii ankietowanych – z podziałem na opisane na wstępie zmienne przedstawiają poniższe tabele.

Należy w tym miejscu poczynić zastrzeżenie, iż w celu bardziej przejrzystego ukazania odpowiedzi udzielonych przez badanych (przy zastosowaniu przyjętych w kwestionariuszu ankiety zmiennych) zdecydowano się na każdorazowe przeliczenie ilości uzyskanych odpowiedzi na udział procentowy danej odpowiedzi w stosunku do ilości badanych, spełniających kryteria danej zmiennej. W ocenie autora niniejszej rozprawy ograniczenie się do przedstawienia otrzymanych odpowiedzi (z podziałem tychże według zastosowanych zmiennych) jedynie w formie ilościowej (bez wyliczenia wskaźników procentowych) nie pozwoliłoby na poczynienie uwag szczegółowych i powodowałoby, iż przedstawianie tabel z podziałem według zastosowanych zmiennych, byłoby bezcelowe. Stąd również w czynionych komentarzach, do danych wynikających z tabel, zdecydowano się na posługiwanie się danymi procentowymi (odpowiednio wyliczonymi przy zastosowaniu poszczególnych zmiennych), nie zaś liczbami.

Tabela 15a. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych według płci

Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk	12,12	6,06
Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk	21,21	9,09
Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym	6,06	6,06
Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami	3,03	3,03
Umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych	15,15	9,09
Inne	3,03	3,03

Brak wskazania	60,6	66,66
----------------	------	-------

Źródło: badania własne. Procent odpowiedzi nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 15b. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych według zajmowanego stanowiska

Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć?	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk	3,92	26,66
Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk	13,72	20
Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym	7,84	0
Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami	3,92	0
Umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych	13,72	6,66
Inne	3,03	6,66
Brak wskazania	64,7	60

Źródło: badania własne. Procent odpowiedzi nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 15c. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych według instancji sądu

Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć?	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk	7,4	20	14,28
Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk	12,96	20	28,57
Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym	7,4	0	0
Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami	3,7	0	0
Umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych	11,1	20	14,28
Inne	1,85	0	14,28
Brak wskazania	66,66	60	42,85

Źródło: badania własne. Procent odpowiedzi nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

Tabela 15d. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk	11,11	0	4,76	22,22
Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk	33,33	0	14,28	22,22
Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym	0	5,56	14,28	0
Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami	11,11	0	0	5,55
Umieszczenia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych	11,11	22,22	4,76	11,1
Inne	0	0	0	11,1
Brak wskazania	55,5	72,22	71,43	50

Źródło: badania własne. Procent odpowiedzi nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

Jak wynika z przedstawionych powyżej danych, co wskazano już na etapie tabeli przedstawiającej ogólne wyniki odpowiedzi na zadane pytanie, kwestie problemowe występujące przy karnoprawnym obowiązku naprawienia szkody częściej sygnalizowały kobiety, aniżeli mężczyźni orzekający w sprawach karnych. Elementem najczęściej ocenianym przez badane jako wymagający zmiany była relacja między środkiem karnym obowiązku naprawienia szkody a nawiązką z art. 46 § 2 kk. W następnej kolejności więcej niż 15 % badanych kobiet wskazywało na celowość umieszczenia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych – odpowiednio mniej niż co dziesiąty mężczyzna miał podobne zdanie. Dostyc często wskazywano też na konieczność sprecyzowania relacji między pojęciami szkody a krzywdy w prawie karnym (ponad 12 % odpowiedzi w przypadku kobiet oraz ponad 6 % odpowiedzi w przypadku mężczyzn). W dalszej kolejności zwracano uwagę na problemy występujące przy relacji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody do innych środków o charakterze kompensacyjnym.

Na wskazane trudności interpretacyjne związane tak z relacją pomiędzy szkodą a krzywdą w prawie karnym, jak też relacją między obowiązkiem naprawienia szkody a nawiązką, częściej zwracali uwagę sędziowie sądów okręgowych, aniżeli sędziowie orzekający w sądach rejonowych. Podobnie – im wyższa instancja, w jakiej orzekali badani sędziowie, tym częściej zauważali oni potrzebę zmian w konstrukcji prawnej obowiązku

naprawienia szkody. Co ciekawe, najczęściej potrzebę odmiennego uregulowania relacji pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody z art. 46 § 1 kk a nawiązki z art. 46 § 2 kk dostrzegali sędziowie orzekający równocześnie w obu instancjach (niemal co trzeci sędzia).

Generalnie wraz ze wzrostem stażu pracy danych badanych rosła też tendencja do wskazywania na celowość zmian w omawianej regulacji obowiązku naprawienia szkody. Najrzadziej potrzebę zmian obserwowali ankietowani orzekający w okresach od 5 do 10 lat oraz od 11 do 15 lat, najczęściej zaś sędziowie orzekający 16 lat i więcej. Na drugim miejscu znaleźli się stosunkowo „młodzi” sędziowie (orzekający mniej niż 5 lat), z których co drugi wskazał na potrzebę zmian w regulacji obowiązku naprawienia szkody w jakimś zakresie. Dane te obrazuje przedstawiona powyżej tabela. Jako interesujące wskazać tylko należy, iż pomimo stosunkowo rzadkiego wskazywania na potrzebę zmian w instytucji obowiązku naprawienia szkody przez sędziów orzekających w okresie od 6 – 10 lat, to właśnie ta grupa wskazywała najczęściej na potrzebę umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych. Takiego zdania był niemal co czwarty ankietowany, wykonujący zawód sędziego w okresie o 6 do 10 lat.

Tabela 16. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzekałego obowiązku naprawienia szkody przez badanych

Czy ma Pan(i) podczas orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzekałego obowiązku?	Liczba badanych	% badanych
Tak	22	33,33
Nie	40	60,61
Trudno powiedzieć	2	3,03
Brak odpowiedzi	2	3,03
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Pojęcie szkody – nie uregulowane *expressis verbis* – w prawie karnym sprawiało trudności interpretacyjne co trzeciemu z badanych. Z kolei co 6 z ankietowanych sędziów stwierdził, iż nie ma trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzekałego obowiązku jej naprawienia. Pozostali badani byli niezdecydowani – wskazywali, iż trudno jest im udzielić odpowiedzi, bądź nie udzielali odpowiedzi na niniejsze pytanie w ankiecie. Szczegółowe wyniki badań w tym zakresie przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 16a. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczonego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według płci

Czy ma Pan(i) podczas orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczonego obowiązku?	Kobieta [%]	Mężczyzna [%]
Tak	36,37	30,3
Nie	54,54	66,67
Trudno powiedzieć	6,06	0
Brak odpowiedzi	3,03	3,03
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 16b. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczonego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według stanowiska

Czy ma Pan(i) podczas orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczonego obowiązku?	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Tak	31,32	40
Nie	64,74	46,66
Trudno powiedzieć	1,97	6,67
Brak odpowiedzi	1,97	6,67
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Podobnie jak przy wcześniejszych tabelach, także w tym miejscu pominięto utworzenie odrębnych rubryk dla sędziów orzekających w Sądzie Apelacyjnym w Białymstoku – z uwagi na brak otrzymania zwrotnych kwestionariuszy ankiet z tegoż sądu. Przy dalszych tabelach przedstawianych w niniejszym rozdziale powyższe nie będzie odrębnie wskazywane.

Tabela 16c. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczonego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według instancji sądu

Czy ma Pan(i) podczas orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczonego obowiązku?	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Tak	31,49	60	28,57
Nie	62,96	40	57,14
Trudno powiedzieć	1,85	0	14,29
Brak odpowiedzi	3,7	0	0
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 16d. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczanego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Czy ma Pan(i) podczas orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczanego obowiązku?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	22,22	22,22	33,33	50
Nie	66,67	66,66	66,67	44,44
Trudno powiedzieć	11,11	5,56	0	0
Brak odpowiedzi	0	5,56	0	5,56
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Jak wynika z przedstawionych danych w powyższych tabelach trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeczanego obowiązku naprawienia szkody częściej dostrzegały kobiety wykonujące zawód sędziego, jednak różnica ta była nieznaczna - ponad 36 % kobiet wskazało na trudności interpretacyjne, gdy tymczasem twierdząco na powyższe pytanie odpowiedziało też ponad 30 % mężczyzn.

Zdecydowanie większe różnice pomiędzy badanymi występowały w zależności od zastosowania zmiennej pełnionej funkcji oraz instancji sądu w jakiej orzekali badani. Generalnie wskazać można, iż sędziowie orzekający w sądach wyższych instancji niemal dwukrotnie częściej wskazywali na trudności interpretacyjne pojęcia szkody w prawie karnym, aniżeli osoby orzekające w sądach niższych instancji (stosunek 60 % badanych do 31,49 % badanych).

Podobnie na podstawie przeprowadzonych badań zaobserwowano, iż im dłuższy czas pracy sędziego przy orzekaniu w sprawach karnych, tym badani mieli więcej wątpliwości co do interpretacji pojęcia szkody przy orzekaniu obowiązku jej naprawienia. Jedynie co piąty sędzia orzekający w sprawach karnych w okresach do 5 lat oraz od 5 do 10 lat wskazywał na takie wątpliwości, podczas gdy w przypadku sędziów orzekających w sprawach karnych dłużej niż 16 lat zdanie takie wyrażała połowa ankietowanych.

Tabela 17. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?	Liczba badanych	% badanych
Tak	30	45,46

Nie	11	16,67
Trudno powiedzieć	22	33,33
Brak odpowiedzi	3	4,54
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Mniej niż połowa badanych oceniła nowelizację Kodeksu karnego z 2010 r., w zakresie omawianej tematyki, pozytywnie. 16,67 % badanych krytycznie odniosło się do wprowadzonych zmian, natomiast co trzecia z badanych osób była niezdecydowana.

Tabela 17a. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według płci

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?	Kobieta [%]	Mężczyzna [%]
Tak	33,33	57,58
Nie	15,15	18,18
Trudno powiedzieć	42,42	24,24
Brak odpowiedzi	9,1	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 17b. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według stanowiska

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Tak	39,22	66,67
Nie	15,69	20
Trudno powiedzieć	39,21	13,33
Brak odpowiedzi	5,88	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 17c. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według instancji sądu

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Tak	42,59	60	57,14
Nie	12,96	20	42,86
Trudno powiedzieć	38,89	20	0
Brak odpowiedzi	5,56	0	0
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 17d. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	44,44	38,89	38,09	61,11
Nie	11,12	22,22	19,05	11,11
Trudno powiedzieć	44,44	33,33	38,1	22,22
Brak odpowiedzi	0	5,56	4,76	5,56
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Przedstawione powyżej dane obrazują przede wszystkim brak zdecydowania znacznej liczby badanych osób (niezależnie od zastosowanych w tym zakresie zmiennych) do zmian w konstrukcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, dokonanych w 2010 r. Powyższe koreluje z niejednoznaczną oceną omawianych zmian, wyrażaną w doktrynie prawa karnego. Co do zasady za słuszny uznaje się kierunek zmian wprowadzony przez ustawodawcę, jednocześnie jednak podnosząc, iż przedmiotowa nowelizacja nie została poddana należytych konsultacjom ze środowiskami naukowymi i nie uwzględniła w pełni postulatów, które od dłuższego czasu wyrażane są w literaturze prawa karnego. Ponadto, jak podnoszono w dogmatycznej części pracy, omawiana nowelizacja spowodowała nowe, nie występujące wcześniej problemy interpretacyjne (choćby w zakresie pojęcia szkody w prawie karnym),

co w ocenie autora mogło mieć wpływ na przedstawioną wyżej, niejednoznaczną ocenę przez ankietowanych zmian wprowadzonych w obowiązku naprawienia szkody.

Tytułem przykładu wskazać jedynie należy, iż niemal co druga kobieta wykonująca zawód sędziego nie miała sprecyzowanego stanowiska, co do oceny wprowadzonych w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zmian w 2010 r. Podobnie uważał co czwarty mężczyzna. Dość dużo wątpliwości wyrażali w tym zakresie sędziowie sądów rejonowych oraz ogólnie sędziowie orzekający w sądach I instancji (kształtowało się to w obu wypadkach na poziomie około 40 % badanych respondentów). Z kolei najbardziej sprecyzowane stanowisko w tym zakresie mieli sędziowie orzekający jednocześnie w obu instancjach – z tym, że w tym wypadku głosy rozłożyły się po połowie. Połowa badanych, orzekających w sądach obu instancji uznała zatem, iż zmiany wprowadzone do obowiązku naprawienia szkody w 2010 r. należy ocenić pozytywnie, jednakże niemalże taka sama ilość badanych krytycznie odniosła się do omawianej nowelizacji.

Tabela 18. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzeczniczą badanych

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Liczba badanych	% badanych
Tak	37	56,06
Nie	27	40,91
Brak odpowiedzi	2	3,03
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Wcześniej wskazano, iż wyłącznie co szósty z badanych odnosił się krytycznie do wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody, natomiast niemal co trzeci z badanych nie miał sprecyzowanego w tym zakresie poglądu. Tym bardziej podkreślenia wymaga, iż ponad 40 % ankietowanych osób nie zauważyło żadnych zmian w zakresie praktycznego funkcjonowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody po dacie wspomnianej nowelizacji.

Tabela 18a. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzeczniczą badanych według płci

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Kobieta [%]	Mężczyzna [%]
Tak	51,52	60,6

Nie	42,42	39,4
Brak odpowiedzi	6,06	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 18b. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzecniczą badanych według stanowiska

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Tak	56,86	53,33
Nie	39,22	46,67
Brak odpowiedzi	3,92	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 18c. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzecniczą badanych według instancji sądu

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Tak	57,41	40	57,14
Nie	38,89	60	42,86
Brak odpowiedzi	3,7	0	0
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 18d. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzecniczą badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	55,56	44,44	57,14	66,67
Nie	44,44	50	38,1	33,33
Brak odpowiedzi	0	5,56	4,76	0
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzić można, iż zmiany wprowadzone w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w wyniku nowelizacji z 2010 r. wpłynęły bardziej na praktykę orzecniczą mężczyzn, aniżeli kobiet wykonujących zawód sędziego (omawiane zmiany zauważyło 60 % mężczyzn, gdy tymczasem obserwacja taka została poczyniona też przez co drugą z kobiet). Można też zauważyć, iż zmiany w praktyce

stosowania obowiązku naprawienia szkody w wyniku wejścia w życie wspomnianej nowelizacji zostały w większym stopniu zaobserwowane przez sędziów orzekających w sądach I instancji, aniżeli w sądzie II instancji. Powyższe wynikać może z tego, iż sędziowie orzekający w sądach II instancji dokonują kontroli odwoławczej orzeczeń sądów I instancji, a zatem to respondenci sądzący w sądach I instancji mogli w większym stopniu odczuć wprowadzone w 2010 r. zmiany – chociażby przez wprowadzenie możliwości orzekania przez sąd omawianego obowiązku z urzędu (co nastąpiłoby już, co oczywiste, w wyroku sądu I instancji). Stąd uzyskane wyniki badań nie powinny budzić większych wątpliwości.

Tabela 19. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych

Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Liczba odpowiedzi
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez sąd	26
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony	28
Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku	5
Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	3
Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	5
Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody	6
Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	11
Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	0
Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych	6
Inne	1
Brak odpowiedzi	23

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy ankiet, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

Wyniki uzyskane z ogólnych danych wynikających z przeprowadzonych badań w zakresie omawianego pytania nie stanowiły w zasadzie większego zaskoczenia. Można było się spodziewać, iż w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, za popełnienie wyłącznie których można było wcześniej nakładać obowiązek naprawienia szkody oraz w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania omawianego obowiązku z urzędu przez sąd – dwie

pierwsze odpowiedzi ujęte w Tabeli 18 będą stanowiły większość wyników. Szczegółowo przedstawiają to poniższe tabele.

Raz jeszcze wskazać należy, iż w celu bardziej przejrzystego ukazania odpowiedzi udzielonych przez badanych (przy zastosowaniu przyjętych w kwestionariuszu ankiety zmiennych) zdecydowano się na każdorazowe przeliczenie ilości uzyskanych odpowiedzi na udział procentowy danej odpowiedzi w stosunku do ilości badanych, spełniających kryteria danej zmiennej. Ograniczenie się do przedstawienia otrzymanych odpowiedzi (z podziałem tychże według zastosowanych zmiennych) jedynie w formie ilościowej (bez wyliczenia wskaźników procentowych) nie pozwoliłoby na poczynienie uwag szczegółowych i powodowałoby, iż przedstawianie tabel z podziałem według zastosowanych zmiennych, byłoby bezcelowe. Stąd również w czynionych do informacji wynikających z tabel, komentarzach, zdecydowano się na posługiwanie się danymi procentowymi (odpowiednio wyliczonymi przy zastosowaniu poszczególnych zmiennych), nie zaś liczbami.

Tabela 19a. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych według płci

Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez sąd	33,33	45,45
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony	45,45	39,39
Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku	6,06	9,09
Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	6,06	3,03
Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	9,09	6,06
Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody	9,09	9,09
Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	18,18	15,15
Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	0	0
Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych	6,06	12,12
Inne	3,03	0
Brak odpowiedzi	39,39	30,3

Źródło: badania własne. Wskaźnik procentowy nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 19b. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych według stanowiska

Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez sąd	41,17	33,33
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony	39,21	53,33
Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku	9,8	0
Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	3,92	6,67
Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	7,84	6,67
Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody	11,76	0
Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	15,68	20
Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	0	0
Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych	9,8	6,67
Inne	1,96	0
Brak odpowiedzi	31,37	46,67

Źródło: badania własne. Wskaźnik procentowy nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 19c. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych według instancji sądu

Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia orzekający w obu instancjach [%]
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez sąd	42,59	20	28,57
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony	40,74	40	57,14
Brak zmian w częstotliwości nakładania	7,4	0	14,28

omawianego obowiązku			
Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	5,55	0	0
Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	5,55	0	14,28
Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody	9,26	0	14,28
Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	14,81	20	28,57
Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	0	0	0
Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych	9,26	0	14,28
Inne	1,85	0	0
Brak odpowiedzi	33,33	60	28,57

Źródło: badania własne. Wskaźnik procentowy nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 19d. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.	0 – 5 lat [%]	5 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez sąd	55,56	38,89	38,09	33,33
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony	33,33	33,33	42,86	55,56
Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku	11,11	16,67	4,76	0
Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	11,11	0	9,52	0
Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	0	5,55	4,76	16,67
Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody	22,22	11,11	9,52	0
Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie	11,11	11,11	23,81	16,67

powództwa adhezyjnego				
Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	0	0	0	0
Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych	22,22	11,11	4,76	5,56
Inne	0	0	0	5,56
Brak odpowiedzi	33,33	38,89	33,33	33,33

Źródło: badania własne. Wskaźnik procentowy nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Z danych przedstawionych w tabelach wynika, że badani sędziowie, wskazując na zmiany w funkcjonowaniu karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody po dacie omawianej wcześniej nowelizacji z 2010 r., powoływali się przede wszystkim na zmiany dość oczywiste – wynikające zresztą z zamierzeń ustawodawcy, które legły u podstaw nowelizacji omawianej instytucji. I tak, sędziowie wskazywali przede wszystkim na częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez sąd oraz częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony. Jeżeli chodzi o procentowy rozkład wskazań sędziów na te i inne zmiany wydaje się, iż nie obrazuje on jednak tak istotnych różnic, jak przy innych pytaniach. Tytułem przykładu powołać należy choćby dane jakie wynikają z zastosowania zmiennej stażu orzekania przez ankietowanych w sprawach karnych: 55,56 % sędziów orzekających krócej niż 5 lat zaobserwowało częstsze stosowanie art. 46 kk jako motywy takiego stanu rzeczy wskazując wprowadzenie możliwości orzekania omawianego obowiązku przez sąd z urzędu, natomiast 33,33 % tejże grupy badanej populacji stwierdziło, iż u podstaw częstszego stosowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody leży wprowadzenie możliwości zastosowania tejże instytucji przy wszystkich przestępstwach, przy popełnieniu których doszło do wyrządzenia szkody. Tymczasem w przypadku sędziów orzekających powyżej 16 lat stosunek owych spostrzeżeń przedstawiał się dokładnie odwrotnie – i wynosił 33,33 % badanych w przypadku pierwszej z odpowiedzi do 55,56 % badanych w przypadku drugiej z odpowiedzi. Tym samym uznać należy, iż różnice pomiędzy poszczególnymi grupami sędziów nie były w przypadku tego pytania na tyle istotne, żeby prezentować je dodatkowo oddzielnie, poza informacjami zamieszczonymi w powyższych tabelach.

Z uwagi natomiast na fakt, iż postawione ankietowanym pytanie umożliwiało udzielenie także odpowiedzi otwartej przedstawić należy w tym miejscu uwagi sędziów

zawarte w tym wypadku. Najczęściej wskazywano na praktyczne wątpliwości i dylematy występujące w przypadku możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody przez sąd z urzędu z uprzednio wytoczonym przez prokuratora powództwem adhezyjnym. Oczywiście jest przy tym, iż formalnie nie ma przeszkód do nałożenia obowiązku naprawienia szkody – w takiej sytuacji sąd pozostawiłby po prostu powództwo adhezyjne bez rozpoznania, jednakże kwestią podnoszoną przez sędziów stanowiła okoliczność – czy takie postępowanie uznać należałoby za właściwe. Niewątpliwie bowiem prokurator wytaczając powództwo adhezyjne na rzecz pokrzywdzonego kierował się jakimiś względami i należałoby w takiej sytuacji rozpatrzyć, która z powołanych instytucji byłaby w konkretnym stanie faktycznym korzystniejsza z perspektywy pokrzywdzonego. Miałby on bowiem uzyskać w danej sprawie naprawienie wyrządzonej mu wskutek przestępstwa szkody.

Tabela 20. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r.

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i) obowiązek naprawienia szkody?	Liczba badanych	% badanych
Tak	39	59,09
Nie	27	40,91
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Ponad połowych potwierdziła, iż wskutek nowelizacji z 2010 r. częściej stosują obowiązek naprawienia w praktyce – orzekają ten obowiązek, co odpowiada przedstawionym wcześniej wynikom badań co do obserwacji przez ankietowanych praktyki stosowania obowiązku naprawienia szkody.

Tabela 20a. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r. według płci

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i) obowiązek naprawienia szkody?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	57,58	60,6
Nie	42,42	39,4
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 20b. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r. według stanowiska

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i) obowiązek naprawienia szkody?	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Tak	60,78	53,33
Nie	39,22	46,67
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 20c. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r. według instancji sądu

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i) obowiązek naprawienia szkody?	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Tak	61,11	60	42,85
Nie	38,89	40	57,15
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 20d. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r. według czasu orzekania w sprawach karnych

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i) obowiązek naprawienia szkody?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	66,67	50	57,14	66,67
Nie	33,33	50	42,86	33,33
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Analiza częstotliwości orzekania przez badanych karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody po wejściu w życie opisanej nowelizacji z 2010 r. potwierdziła większe zaangażowanie badanych w tym zakresie, aniżeli miało to miejsce przed wspomnianymi zmianami. Różnice występujące między badanymi w tym zakresie są *de facto* niewielkie – co do zasady około 60 % badanych sędziów częściej stosuje obecnie instytucję karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Powyższe potwierdza zaprezentowany już wcześniej wniosek o słuszności kierunku zmian zaproponowanych przez ustawodawcę. Zaniepokojenie może budzić natomiast fakt (choć nie jest to różnica znaczna) rzadszego stosowania omawianej regulacji przez sędziów sądów okręgowych, aniżeli sędziów orzekających w sądach rejonowych. Powyższe może oznaczać, iż przy najpoważniejszych przestępstwach, rozpatrywanych w pierwszej instancji w sądach okręgowych obowiązek naprawienia szkody jest rzadziej orzekany, aniżeli przy przestępstwach lżejszych, rozpatrywanych w sądach

rejonowych. Można to tłumaczyć – w żadnym stopniu nie akceptując takiej praktyki – faktem, iż orzekanie obowiązku naprawienia szkody przy przestępstwach o mniejszym ciężarze gatunkowym (np. przestępstwach popełnionych przeciwko mieniu) może wydawać się łatwiejsze, aniżeli orzekanie tegoż obowiązku przy przestępstwach o znacznym ciężarze gatunkowym (np. przestępstwach przeciwko życiu i zdrowiu), gdzie może on powodować większe trudności interpretacyjne.

Tabela 21. Częstotliwość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i):	Liczba odpowiedzi
Obowiązek naprawienia szkody na wniosek	22
Obowiązek naprawienia szkody z urzędu	24
Obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę na wniosek	7
Obowiązek zadośćuczynienie za krzywdę z urzędu	10
Trudno ocenić	1
Brak odpowiedzi	3

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy ankiet, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

Powyższe dane potwierdzają słuszność obranego przez ustawodawcę kierunku zmian w zakresie regulacji prawnej karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Z odpowiedzi uzyskanych od badanych wynika, iż najczęściej obowiązek naprawienia szkody orzekany jest w chwili obecnej z urzędu przez sąd – nawet bez stosownego żądania złożonego przez pokrzywdzonego. Natomiast zdecydowanie rzadziej sądy orzekają obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę w trybie art. 46 § 1 kk, co może wynikać, zarówno z faktu mniejszej ilości przestępstw powodujących krzywdę (szkodę w dobrach niematerialnych), aniżeli szkodę w dobrach materialnych pokrzywdzonego, bardziej prawdopodobne wydaje się jednak przyjęcie, iż obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę może budzić większe wątpliwości, aniżeli obowiązek naprawienia szkody. Dotychczas (przed nowelizacją z 2010 r.) przyjęło się bowiem uważać, iż sądy nakładając na sprawcę czynu obowiązek naprawienia szkody obejmowały jego zakresem, zarówno szkodę wynikłą w dobrach materialnych, jak i w dobrach niematerialnych pokrzywdzonego. Prawdopodobne jest, iż część z sędziów – pomimo wejścia w życie omawianej nowelizacji – w dalszym ciągu stosuje taką właśnie praktykę.

Przedstawiając uzyskane odpowiedzi w formie tabel, z podziałem według zastosowanych w kwestionariuszach ankiet zmiennych, przypomnieć należy, iż celowo - w

zamiarze bardziej przejrzystego ukazania odpowiedzi udzielonych przez badanych (przy zastosowaniu przyjętych w kwestionariuszu ankiety zmiennych) zdecydowano się na każdorazowe przeliczenie ilości uzyskanych odpowiedzi na udział procentowy danej odpowiedzi w stosunku do ilości badanych, spełniających kryteria danej zmiennej. Motywy takiego postępowania były opisywane przy poprzednio przedstawionych tabelach. Są one w pełni aktualne, również w tym przypadku.

Tabela 21a. Częstotliwość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych według płci

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i)	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Obowiązek naprawienia szkody na wniosek	33,33	33,33
Obowiązek naprawienia szkody z urzędu	39,39	33,33
Obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę na wniosek	18,18	24,24
Obowiązek zadośćuczynienie za krzywdę z urzędu	18,18	12,12
Trudno ocenić	27,27	30,3
Brak odpowiedzi	6,06	3,03

Źródło: badania własne. Wskaźnik procentowy nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 21b. Częstotliwość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych według stanowiska

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i)	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Obowiązek naprawienia szkody na wniosek	35,29	26,67
Obowiązek naprawienia szkody z urzędu	39,22	26,67
Obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę na wniosek	21,57	20
Obowiązek zadośćuczynienie za krzywdę z urzędu	15,69	6,67
Trudno ocenić	21,57	0
Brak odpowiedzi	5,88	53,33

Źródło: badania własne. Wskaźnik procentowy nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 21c. Częstotliwość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych według instancji sądu

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i)	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Obowiązek naprawienia szkody na wniosek	29,63	40	57,14
Obowiązek naprawienia szkody z urzędu	38,89	0	42,86
Obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę na wniosek	22,22	0	28,57

Obowiązek zadośćuczynienie za krzywdę z urzędu	16,67	0	28,57
Trudno ocenić	25,93	0	28,57
Brak odpowiedzi	5,56	60	0

Źródło: badania własne. Wskaźnik procentowy nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Tabela 21d. Częstotliwość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i)	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Obowiązek naprawienia szkody na wniosek	11,11	27,78	42,86	38,89
Obowiązek naprawienia szkody z urzędu	44,44	27,78	47,62	27,78
Obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę na wniosek	11,11	22,22	19,04	27,78
Obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę z urzędu	22,22	16,67	19,04	3,57
Trudno ocenić	44,44	27,78	14,28	38,89
Brak odpowiedzi	0	16,67	0	0

Źródło: badania własne. Wskaźnik procentowy nie sumuje się do 100 %, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Sędziowie stanowią dość jednolitą grupę w zakresie częstotliwości orzekania omawianych środków z urzędu i na wniosek – właściwie nie ma w tym zakresie większych różnic pomiędzy kobietami oraz mężczyznami wykonującymi zawód sędziego. Pewne różnice dają się natomiast zauważyć, jeżeli chodzi o orzekanie obowiązku naprawienia szkody przez sędziów sądów rejonowych oraz sądów okręgowych. Z odpowiedzi ankietowanych wynikało, iż sędziowie sądów rejonowych częściej sięgają po opisane instytucje, przy czym w przypadku obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę orzekanego z urzędu podkreślić należy, iż orzekany jest on przez sędziów rejonowych ponad dwukrotnie częściej. Powyższe potwierdza zasygnalizowane przy wcześniejszych odpowiedziach ankietowanych obawy co do prawidłowości funkcjonowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody przy najpoważniejszych przestępstwach, przy zbrodniach, rozpatrywanych w I instancji w sądach okręgowych.

Nie powinien budzić też wątpliwości aż 60 % wskaźnik braku odpowiedzi przez sędziów sądów II instancji na pytanie o częstotliwość orzekania omawianych środków. Wiadomo, iż co do zasady sądy odwoławcze badają jedynie formalną i merytoryczną właściwość wydanego orzeczenia przez sąd I instancji, ponadto wiążący sąd termin na zgłoszenie wniosku o naprawienie szkody oraz zakaz orzekania na niekorzyść oskarżonego w

przypadku wywiedzenia apelacji na jego korzyść powodują znaczne ograniczenia w możliwości zastosowania tejże instytucji przez sędziów sądów odwoławczych.

Przeprowadzone badania obrazują też, iż środek karny obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę najczęściej orzekany jest z urzędu przez sędziów ze stosunkowo krótkim czasem orzekania w sprawach karnych (do 5 lat) – w przypadku orzekania z urzędu obowiązku naprawienia szkody było to ponad 44 % odpowiedzi udzielonych przez ankietowanych, natomiast w przypadku obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę ponad 22 % odpowiedzi. Z kolei sędziowie z najdłuższym czasem orzekania w sprawach karnych dużo rzadziej decydowali się na orzekanie obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę z urzędu – jedynie 3,57 % ankietowanych wskazało na częste orzekanie tego środka z urzędu. Jeżeli uznać, iż sędziowie z najdłuższym czasem pracy zajmują wyższe stanowiska sędziowskie aniżeli sędziowie orzekający w sprawach karnych przez krótki okres – poczynione obserwacje potwierdzają wyrażane wcześniej obawy co do prawidłowego funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę przy najpoważniejszych przestępstwach, rozpatrywanych w I instancji w sądach okręgowych.

Tabela 22. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Liczba badanych	% badanych
Tak	27	40,91
Nie	26	39,4
Trudno ocenić	10	15,15
Brak odpowiedzi	3	4,54
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Odpowiedzi ankietowanych udzielone na powyższe pytanie uznać należy za co najmniej zastanawiające. Niemal 40 % badanych uznało, iż obecnie brak jest możliwości jednoczesnego orzeczenia obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę, ponadto ponad 15 % badanych nie było pewnych swojego zdania co do tego, zaś niemal 5 % nie udzieliło żadnej odpowiedzi. Tylko niewiele ponad 40 % respondentów uznało, iż możliwe jest jednoczesne zobowiązanie sprawcy czynu do naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę.

Tabela 22a. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według płci

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	45,45	36,37
Nie	33,34	45,45
Trudno ocenić	21,21	9,09
Brak odpowiedzi	0	9,09
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 22b. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według stanowiska

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Tak	43,14	33,33
Nie	37,25	46,67
Trudno ocenić	15,69	13,33
Brak odpowiedzi	3,92	6,67
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 22c. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według instancji sądu

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji
Tak	42,59	0	57,14
Nie	40,74	40	28,57
Trudno ocenić	12,96	40	14,29
Brak odpowiedzi	3,71	20	0
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 22d. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	22,23	38,89	42,86	50
Nie	33,33	44,44	47,62	27,77
Trudno ocenić	33,33	16,67	4,76	16,67
Brak odpowiedzi	11,11	0	4,76	5,56
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Omawiając przedstawione wyniki badań poczynić należy w pierwszej kolejności dwie uwagi natury ogólnej. Po pierwsze, jak wynika z zamierzeń ustawodawcy opisanych w uzasadnieniu do wprowadzanych w 2010 r. zmian w regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody – celem wprowadzonej nowelizacji było działanie na rzecz pokrzywdzonego, ułatwienie mu uzyskania stosownej rekompensaty za poniesione szkody już w postępowaniu karnym, bez konieczności odwoływania się na drogę procesu cywilnego. Po wtóre zaś, w art. 46 § 1 kk (w zamierzeniach ustawodawcy) celowo wyeksponowano możliwość uzyskania zadośćuczynienia za krzywdę, celem zwiększenia częstotliwości orzekania tegoż środka (pomimo, iż formalnie rzecz biorąc, co podkreślano w doktrynie prawa karnego, było to możliwe już przed nowelizacją, bowiem pojęcie szkoda obejmowało swym zasięgiem znaczeniowym zarówno uszczerbek w dobrach majątkowych, jak też w dobrach niemajątkowych).

Tymczasem jak wynika z przeprowadzonych badań – cel wprowadzonej w 2010 r. nowelizacji prawa w tym zakresie nie tylko nie został osiągnięty, ale wywołał skutek wręcz przeciwny do zamierzonego. Prawie połowa sędziów uznała bowiem, iż obecnie nie ma możliwości jednoczesnego zobowiązania sprawcy czynu do naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę w postępowaniu karnym (pomimo, iż możliwość taka istniała przed dokonaniem zmiany w przepisie art. 46 § 1 kk w 2010 r.). Stąd w praktyce wprowadzone zmiany zamiast działać na korzyść pokrzywdzonego zadziałały wręcz przeciwnie.

Szczegółowe dane dotyczące oceny możliwości jednoczesnego zobowiązania sprawcy czynu do naprawienia szkody oraz do zadośćuczynienia za krzywdę zawarte są w przedstawionych powyżej tabelach, zwrócić jedynie należy uwagę na fakt, iż żaden z sędziów

orzekających w sądach II instancji nie uznał za dopuszczalną takiej możliwości. Co więcej 40 % badanych w tym zakresie było przeciwne takiej możliwości, 40 % nie miało zdania, pozostali zaś nie udzielili odpowiedzi na postawione pytanie. Stąd zaryzykować można stwierdzenie, iż nawet w przypadku, gdyby w sądzie I instancji doszło do nałożenia na skazanego obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę – istniałoby duże prawdopodobieństwo zmiany lub uchylecia takiego wyroku w sądzie II instancji. Powyższe stawia pod znakiem zapytania zamierzenia ustawodawcy w zakresie „ułatwienia” pokrzywdzonym uzyskiwania kompensacji już na etapie procesu karnego – zamierzenia te przekreśla bowiem praktyka orzecznicza stosowana przez sądy.

Zwrócić należy też uwagę na widoczną zależność pomiędzy stażem orzeczniczym w sprawach karnych, a akceptowaniem przez badanych możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę. Im dłuższy staż orzekania w sprawach karnych, tym bardziej ankietowani byli skłonni akceptować taką możliwość. W przypadku sędziów orzekających krócej niż 5 lat jedynie niewiele ponad 22 % badanych dopuszczało taką możliwość, podczas gdy w przypadku sędziów orzekających w sprawach karnych dłużej niż 15 lat – co drugi z ankietowanych był skłonny do uznania wskazanej możliwości za dopuszczalną.

Tabela 23. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych w opinii badanych

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Liczba badanych	% badanych
Tak	29	43,94
Nie	35	53,03
Trudno ocenić	2	3,03
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Kolejną kwestią, o którą pytano w ankiecie stanowił stosunek solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody do obowiązującej na gruncie prawa karnego zasady indywidualizacji kar i środków karnych. Ponad połowa badanych sędziów uznała, iż powyższe nie sprzeciwia się tejże zasadzie (co pozostaje w zgodzie z faktem, iż możliwość taką dopuszcza liczne orzecznictwo Sądu Najwyższego), jednak pozostali sędziowie w zdecydowanej większości (43,94 % badanych) uznali, iż solidarne orzekanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się powołanej na wstępie zasadzie. Poniżej przedstawione

zostaną w tabelach szczegółowe wyniki badań, uzyskane z odpowiedzi poszczególnych respondentów, przy czym z uwagi na to, iż kolejne pytanie stanowiło dalsze rozwinięcie omawianej tematyki – uwagi ogólne i wnioski z przeprowadzonych badań zostaną przedstawione po ujęciu w tabelach wszystkich odpowiedzi ze wskazanych obu pytań.

Tabela 23a. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych według płci badanych

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	45,45	42,42
Nie	54,55	51,52
Trudno ocenić	0	6,06
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 23b. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych według stanowiska badanych

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Tak	41,17	53,33
Nie	56,86	40
Trudno ocenić	1,97	6,67
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 23c. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych według instancji orzeczniczej badanych

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Tak	44,44	20	57,14
Nie	51,85	80	42,86
Trudno ocenić	3,71	0	0
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 23d. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych według czasu orzekania w sprawach karnych przez badanych

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	44,44	33,33	52,38	44,44
Nie	55,56	61,11	42,86	55,56
Trudno ocenić	0	5,56	4,76	0
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 24. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych

Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:	Liczba badanych	% badanych
Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie	21	31,82
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk	5	7,57
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinien zostać ujęty jako instytucja odrębna od kar i środków karnych	5	7,57
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany	7	10,62
Brak odpowiedzi	28	42,42
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Tabela 24a. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych według płci

Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie	27,27	36,36
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk	12,12	3,03
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinien zostać ujęty jako instytucja odrębna od kar i środków karnych	12,12	3,03
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany	9,09	12,12
Brak odpowiedzi	39,4	45,46

Ogółem	100	100
--------	-----	-----

Źródło: badania własne

Tabela 24b. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych według stanowiska

Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie	29,41	40
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk	5,88	13,33
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinien zostać ujęty jako instytucja odrębna od kar i środków karnych	7,84	6,67
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany	13,72	0
Brak odpowiedzi	43,15	40
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 24c. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych według instancji sądu

Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie	29,63	20	57,14
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk	7,4	0	14,28
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinien zostać ujęty jako instytucja odrębna od kar i środków karnych	9,26	0	0
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany	12,96	0	0
Brak odpowiedzi	40,75	80	28,52
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 24d. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych według czasu orzekania w sprawach karnych

Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie	11,11	22,22	47,62	33,33
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk	11,11	0	4,76	16,67
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinien zostać ujęty jako instytucja odrębna od kar i środków karnych	11,11	11,11	4,76	5,56
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany	22,22	22,22	4,76	0
Brak odpowiedzi	44,45	44,45	38,1	44,44
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Analizując przedstawione powyżej dane stwierdzić należy, iż ocena zgodności lub sprzeczności solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody na współsprawców przestępstwa nie była praktycznie zależna od płci ankietowanych – odpowiedzi w zależności od tej zmiennej były bardzo podobne. Podobnie częściej ową sprzeczność dostrzegali sędziowie orzekający w sądzie okręgowym aniżeli sędziowie sądów rejonowych, a także sędziowie orzekający równocześnie w obu instancjach, choć akurat w tym wypadku stwierdzić należy, iż również prawie co drugi sędzia sądu rejonowego uważał solidarne orzekanie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody za sprzeczne z zasadą indywidualizacji kar i środków karnych.

Respondenci, którzy wskazywali, iż nie jest możliwe pogodzenie przedmiotowej zasady z solidarnym orzekaniem obowiązku naprawienia szkody najczęściej w ogóle wykluczali możliwość solidarnego orzekania omawianego obowiązku (ponad 30 % badanych), stosunkowo rzadziej pojawiały się natomiast głosy o konieczności przemodelowania konstrukcji art. 46 § 1 kk w sposób *explicite* wskazujący na możliwość solidarnego nakładania przedmiotowego obowiązku w przypadku wielości współsprawców, a także pogląd wskazujący na celowość wyłączenia obowiązku naprawienia szkody z katalogu

środków karnych i ujęcia tegoż obowiązku jako instytucji prawa karnego odrębnej od kar i środków karnych (oba poglądy po około 7 % głosów ankietowanych).

Zauważyć natomiast należy, iż ogółem tylko 10 % badanych sędziów uznało, iż obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, zaś obecna konstrukcja przepisów w tym zakresie nie wymaga zmiany. Oznacza to, iż nawet sędziowie, którzy wskazywali na dopuszczalność solidarnego orzekania omawianego obowiązku w praktyce zauważają konieczność stosownej zmiany przepisów w tym zakresie.

Kolejne kwestie, o które zapytano ankietowanych dotyczyły obserwowanej przez respondentów praktyki stosowania obowiązku naprawienia szkody przez pokrzywdzonych i strony procesu, stosowania instytucji obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części, a także oceny omawianej instytucji oraz wpływu działań podejmowanych przez strony procesu na zachowanie sądu w tym zakresie. Uzyskane dane obrazują poniższe tabele.

Tabela 25. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym?	Liczba badanych	% badanych
Tak	4	6,06
Nie	55	83,33
Trudno powiedzieć	7	10,61
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Tabela 25a. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych według płci

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	6,06	6,06
Nie	81,82	84,85
Trudno powiedzieć	12,12	9,09
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 25b. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych według stanowiska

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym?	Sędzia sądu rejonowego [%]	Sędzia sądu okręgowego [%]
Tak	5,88	6,67
Nie	84,31	80

Trudno powiedzieć	9,81	13,33
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 25c. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych według instancji

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym?	Sędzia sądu I instancji [%]	Sędzia sądu II instancji [%]	Sędzia obu instancji [%]
Tak	5,56	0	14,28
Nie	83,33	80	85,72
Trudno powiedzieć	11,11	20	0
Ogółem	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 25d. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	0	0	9,52	11,11
Nie	100	83,33	80,95	77,78
Trudno powiedzieć	0	16,67	9,53	11,11
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Ankietowani sędziowie zaprezentowali bardzo krytyczny stosunek do inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody. Sposób dowodzenia wysokości szkody przez pokrzywdzonych krytycznie oceniło aż 83,33 % wszystkich respondentów, przy czym częściej negatywną ocenę co do czynności podejmowanych przez pokrzywdzonych wyrażali częściej sędziowie sądów rejonowych niż sędziowie sądów okręgowych (jednak różnica w tym zakresie była nieznaczna), a także sędziowie stosunkowo krótko orzekający w sprawach karnych. Spośród sędziów orzekających w sprawach karnych nie dłużej niż 5 lat 100 % respondentów wskazało na nienależyte udowadnianie przez pokrzywdzonych wysokości szkody w postępowaniu karnym.

Niewątpliwie taka ocena działań podejmowanych przez pokrzywdzonych musi mieć wpływ na praktykę orzeczniczą w zakresie orzekania obowiązku naprawienia szkody w sądach karnych. Powyższe daje asumpt do stwierdzenia, iż nawet najlepsze regulacje prawne w zakresie środków kompensacyjnych (do których jednakże nie należy zaliczać obecnego uregulowania prawnego obowiązku naprawienia szkody) nie przyniosą oczekiwanych

rezultatów, jeśli nie zmieni się praktyka w tym zakresie, w szczególności jeśli nie zmieni się sposób i charakter czynności wykonywanych przez samych pokrzywdzonych.

W dalszej kolejności przedstawione zostaną dane dotyczące bardziej szczegółowych kwestii, jak sposób ustalenia wysokości szkody, orzekanie obowiązku przez przywrócenie stanu poprzedniego, w całości oraz przyczyny takiego zachowania.

Jak sygnalizowano już wcześniej – i co wynikało z danych zawartych w Tabeli 21c – liczne ograniczenia, jak termin z art. 49a kpk na zgłoszenie wniosku o naprawienie szkody oraz zakaz orzekania na niekorzyść oskarżonego w przypadku wywiedzenia apelacji na jego korzyść powodują stosunkowo rzadszą styczność z omawianą instytucją sędziów orzekających w sądach II instancji (a przynajmniej styczność w innym zakresie – związaną z kontrolą odwoławczą orzeczenia) niż sędziów I instancji.

Mając powyższe na uwadze, po szczegółowym przeanalizowaniu danych zawartych w kolejnych tabelach (z uwzględnieniem zawartych w nich zmiennych) uznano, iż w zakresie pytań dotyczących powołanych wcześniej szczegółów orzekania obowiązku naprawienia szkody, wystarczające będzie co do zasady zaprezentowanie ogólnych wyników przeprowadzonych badań – bez zamieszczania w tej części pracy tabel z podziałem każdego z pytań na dalsze zmienne. Wynikało to również z faktu, iż odpowiedzi poszczególnych grup sędziów – chociażby z dokonaniem podziału badanych według płci – nie różniły się w sposób znaczący od siebie.

Co więcej – również w tych przypadkach – uznano za celowe przedstawienie wyników przeprowadzonych badań z wyliczeniem wskaźnika procentowego poszczególnych odpowiedzi. Powyższe ma służyć lepszemu zobrazowaniu omawianej problematyki, tym bardziej, iż w tych przypadkach pominięto przedstawianie dodatkowych tabel ze zmiennymi.

Tabela 26. Obserwacje badanych co do sposobu składania przez uprawnione podmioty wniosków o naprawienie szkody

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż wnioski o naprawienie szkody składane są:	Liczba odpowiedzi
Najczęściej ustnie na rozprawie	18
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed sądem	4
Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym	29
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym	23

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Z obserwacji sędziów wynikało w tym zakresie w sposób jednoznaczny, iż wnioski o naprawienie szkody składane są zdecydowanie częściej w postępowaniu przygotowawczym, aniżeli w ramach postępowania sądowego, przy czym jeżeli już dochodzi do złożenia wniosku w postępowaniu przed sądem I instancji następuje to najczęściej ustnie na rozprawie. Powyższe dane nie różniły się w sposób znaczący w opinii poszczególnych grup badanych respondentów – konieczne będzie natomiast porównanie tychże wyników z odpowiedziami pozostałych, badanych grup zawodowych.

Tabela 27. Orzekanie przez badanych obowiązku naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego

Czy orzekał(a) Pan(i) obowiązek naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego?	% badanych
Tak, często	0
Tak, sporadycznie	12,12
Nie	87,88
Ogółem	100

Źródło: badania własne.

W tym przypadku zdecydowana większość sędziów (niezależnie od zastosowanych zmiennych) stwierdziła, iż nie orzeka obowiązku naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego. Powyższe nie wymaga zatem przedstawienia z rozbiciem wyników na poszczególne zmienne – zastanović się można jedynie nad podejściem orzekających co do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Wydaje się, iż na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzić można jednoznacznie, iż w opinii sędziów stosowniejsze jest orzekanie odpowiedniej kwoty pieniężnej jako naprawienia szkody, przy czym traktować to należy raczej jako regułę, niezależnie od płci, stanowiska, ani czasu orzekania w sprawach karnych przez danego sędziego.

Tabela 28. Praktyka badanych co do ustalania wysokości szkody

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż:	% badanych
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuczonego czynu	60,6
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalenia odszkodowania	22,73
Trudno powiedzieć	16,67
Ogółem	100

Źródło: badania własne.

Podobnie jak powyżej, również w tym wypadku odpowiedzi ankietowanych sędziów przedstawiały się podobnie niezależnie od zastosowanych zmiennych, stąd nie ma konieczności ich szczegółowego przytaczania, jako zbędnego dla celów niniejszej rozprawy doktorskiej. Podobnie też jak wcześniej konieczne będzie w tym wypadku porównanie wyników badań przeprowadzonych wśród sędziów z wynikami uzyskanymi z kwestionariuszy ankiet pozostałych grup zawodowych.

Tabela 29. Częstotliwość orzekania przez badanych obowiązku naprawienia szkody w całości

Czy orzekał(a) Pan(i) obowiązek naprawienia szkody w całości	% badanych
Tak, często	84,85
Tak, sporadycznie	12,12
Nie	3,03
Ogółem	100

Źródło: badania własne.

Niemal co 9. z ankietowanych sędziów często orzeka obowiązek naprawienia szkody w całości. Jedynie nieco powyżej 3 % respondentów nie zdarzyło się dotychczas zobowiązać sprawcy czynu do naprawienia szkody w całości – ograniczając się co najwyżej do orzeczenia częściowego. Takie ogólne wyniki przeprowadzonych badań wskazują na brak celowości szczegółowego rozpisania wyników ankiet z podziałem na zmienne w tym zakresie – bowiem jedynie znikomy odsetek sędziów (przy czym nie jest to zależne od zastosowanych zmiennych) nie orzeka obowiązku naprawienia szkody w całości.

Tabela 30. Obserwacje badanych co do przyczyn ewentualnego nałożenia obowiązku naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż najczęściej przyczyną nałożenia obowiązku naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części jest:	Liczba odpowiedzi
Złożenie wniosku o naprawienie szkody w części	16
Obserwacja sądu z urzędum iż szkoda jest wyższa, aniżeli kwota dochodzona wnioskiem o jej naprawienie	10
Brak należytej inicjatywy dowodowej pokrzywdzonego, nie wykazanie szkody w całości	46
Inne przyczyny	6

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Powyższe pytanie stanowiło kontynuację problemu przedstawionego badanym wcześniej, stąd też z przyczyn opisanych powyżej (przy Tabeli 29) brak jest w tej sytuacji

rozpisywania uzyskanych danych z podziałem na zmienne. W celu weryfikacji postawionych na wstępie rozprawy hipotez badawczych konieczne będzie natomiast porównanie uzyskanych w tym przypadku wyników z odpowiedziami respondentów z pozostałych grup zawodowych.

Z uwagi natomiast na fakt, iż powyższe pytanie miało częściowo charakter otwarty – umożliwiało wskazanie przez badanych sędziów innych, najczęstszych przyczyn orzeczenia o obowiązku naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części – przytoczyć wypada w tym miejscu najczęstsze, ze wskazywanych przez poszczególnych respondentów odpowiedzi. Najczęściej wskazywali oni na praktyczne trudności w dokładnym określeniu wysokości szkody w ramach postępowania karnego, możliwość uzyskania odszkodowania równego wysokości szkody od innych podmiotów (jak np. od ubezpieczyciela) w trakcie toczącego się procesu karnego, a także „pozaprocesowe” naprawienie szkody przez sprawcę, jak np. odzyskanie w trakcie toczącego się postępowania skradzionej rzeczy. Ponadto zdarzały się również odpowiedzi wskazujące na uwględnianie przez sędziów orzekających obowiązek naprawienia szkody w postępowaniu karnym sytuacji materialnej oskarżonego. Wskazywano wówczas, iż w sytuacji braku możliwości pokrycia przez oskarżonego całości wyrządzonej pokrzywdzonemu szkody możliwe jest orzeczenie naprawienia szkody jedynie w części.

Tabela 31. Ocena przez badanych poszczególnych instytucji o charakterze kompensacyjnym

Czy Pana(i) zdaniem z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest stosowanie instytucji	Liczba badanych	% badanych
Obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę	48	72,72
Orzekanie odszkodowania z urzędu	4	6,06
Zasądzanie powództwa adhezyjnego	3	4,54
Nie mam zdania	9	13,64
Brak odpowiedzi	2	3,04
Ogółem	66	100

Źródło: badania własne

Zdecydowana większość ankietowanych osób ocenia jako najbardziej korzystny dla pokrzywdzonego obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę, przy czym inne wskazania w zasadzie mogą wynikać z poszczególnych sytuacji procesowych i różnych stanów faktycznych – pamiętać bowiem należy, iż z uwagi np. na fakt, iż przy karnoprawnym obowiązku naprawienia szkody nie ma w chwili obecnej możliwości

zasądzenia odsetek, w pewnych sytuacjach dla pokrzywdzonego może okazać się korzystniejsze wytoczenie powództwa adhezyjnego, aniżeli złożenie wniosku z art. 46 § 1 kk. Sytuacje takie mogą występować niezależnie od podziału badanych na poszczególne zmienne, stąd też odpowiedzi ankietowanych w tym zakresie nie są na tyle różne, ażeby prezentować je oddzielnie co do każdej z zastosowanych zmiennych.

Do ankietowanych skierowano natomiast również pytanie opisowe o ocenę innych, nie ujętych w kwestionariuszu ankiety trudności, jakie w praktyce orzeczniczej stwarza obowiązek naprawienia szkody.

Badani najczęściej wskazywali w tym zakresie na brak precyzyjnego ujęcia pojęcia szkody i konieczność jej zdefiniowania na gruncie przepisów prawa karnego. Często wskazywano też na skomplikowane relacje pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody a innymi instytucjami o charakterze kompensacyjnym, jak też pomiędzy obowiązkiem z art. 46 § 1 kk, a nawiązką z art. 46 § 2 kk. Ankietowani wskazywali nadto, iż w sprawach o skomplikowanym charakterze, często sprawach wieloosobowych konieczność ustalania szkody niejako paraliżuje organy procesowe i powoduje niechęć do prowadzenia „sprawy cywilnej” (określenie badanych) w ramach postępowania karnego. Respondenci stwierdzali więc, iż w takich wypadkach radzą sobie z obowiązkiem naprawienia szkody w ten sposób, iż orzekają go jedynie w części (nie ustalając *de facto* w sposób należyty wysokości szkody), pozostawiając dalsze rozstrzygnięcie sądom cywilnym.

W wielu uwagach ankietowani sędziowie krytycznie odnosili się do instytucji obowiązku naprawienia szkody, wskazując na jego „niechętne” stosowanie, twierdząc, iż nie powinien on być środkiem obligatoryjnym, nie powinien on paraliżować procesów karnych, a także, że powinien być rozpatrywany wyłącznie przez sądy cywilne. W jednym z przypadków wskazano wręcz, iż jeżeli obowiązek naprawienia szkody ma być traktowany jako środek karny to w ocenie danego sędziego z uwagi, iż jest on elementem karania sprawcy, wyłącznie od sądu powinno zależeć ustalenie jego wysokości – nie ma konieczności uwzględniania wysokości szkody, jaka została wyrządzona pokrzywdzonemu.

Wielość krytycznych uwag kierowanych pod adresem omawianych instytucji i silna niechęć wyrażona przez sędziów orzekających w sprawach karnych do omawianego obowiązku nakazuje wyrazić mocne wątpliwości co do dalszego praktycznego stosowania omawianej instytucji. Wydaje się, iż praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody jest zasadniczo różna od założeń przyjętych przez ustawodawcę w tym zakresie (z pewnymi wyjątkami, np. co do częstotliwości stosowania omawianej instytucji po zmianach z 2010 r.),

zaś uwagi poczynione przez sędziów pod adresem konieczności ustalania szkody w postępowaniu karnym wskazują na rozmiękanie się w tym zakresie oczekiwań ustawodawcy z oczekiwaniami praktyków, w szczególności do orzekania tej instytucji. Z kolei krytycznie odnieść można się do uwag o niechętnym ustalaniu wysokości szkody – które pojawiały się w zwrotnych kwestionariuszach bardzo często – a które w połączeniu w odpowiedziach ankietowanych o częstym nakładaniu obowiązku naprawienia szkody w całości pozwala poddać w wątpliwość stosowanie przedmiotowej regulacji z korzyścią dla pokrzywdzonego. Jeżeli bowiem dany sędzia niechętnie ustala wysokość szkody, przejawiając w tym zakresie niejako oportunizm procesowy, natomiast w nałożonym obowiązku wskazuje, iż „zobowiązuje do naprawienia szkody w całości” – to pokrzywdzony ma zamkniętą dalszą drogę dla dochodzenia swoich roszczeń w tym zakresie i pozostaje w gorszej sytuacji, aniżeli wydłużenie okresu dochodzenia naprawienia szkody przez skierowanie go na drogę procesu cywilnego.

§ 2. Praktyczne funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w opinii prokuratorów

Wybór prokuratorów jako populacji właściwej do wypowiedzania się na temat karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody jest równie oczywisty co wybór grupy zawodowej sędziów w tym zakresie. Prokuratorzy nie tylko prowadzą postępowanie karne, którego celem, zgodnie z art. 297 § 1 pkt. 4 kpk, powinno być m.in. ustalenie rozmiarów szkody, ale też występują jako oskarżyciel publiczny przed sądami, zmierzając niejednokrotnie do osiągnięcia tożsamyh (lub podobnych celów) jak sami pokrzywdzeni.

1. Charakterystyka badanej populacji

Pierwsza część skierowanej do danej grupy badanych ankiety zawierała prośbę o odpowiedzi na tematy dotyczące respondentów. Zapytani oni zostali o: płeć, zajmowane stanowisko prokuratorskie oraz staż pracy w zawodzie prokuratora. Powyższe 3 zmienne posłużyły do stworzenia charakterystyki badanych. Przedstawiają ją poniższe tabele.

Tabela 32. Płeć badanych

Płeć	Liczba badanych	% badanych
Kobieta	83	44,38
Mężczyzna	104	55,62
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne

Ilości respondentów, którzy wzięli udział w przeprowadzanych badaniach, przekroczyła wartość minimalnej wielkości próby (statystyczne metody, które posłużyły do wyliczenia jej wielkości omówione zostały w Rozdziale I), co daje podstawy do czynienia na podstawie przeprowadzonych badań uwag natury ogólnej.

Tabela 33. Stanowisko zajmowane przez badanych

Stanowisko	Liczba badanych	% badanych
Prokurator Rejonowej Prokuratury	167	89,3
Prokurator Okręgowej Prokuratury	20	10,7
Prokurator Apelacyjnej Prokuratury	0	0
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne

Jak obrazuje powyższa tabela większość, bo aż 89,3 % zajmuje stanowisko prokuratorów w prokuraturach rejonowych, natomiast 10,7 % w prokuraturach okręgowych. Pomimo skierowania ankiet również do Prokuratury Apelacyjnej w Białymstoku nie uzyskano danych z tejże jednostki, udzielona została natomiast znaczna pomoc w uzyskiwaniu informacji z jednostek niższych szczebli.

Tabela 34. Staż pracy badanych

Staż pracy	Liczba badanych	% badanych
0 – 5 lat	37	19,78
6 – 10 lat	56	29,94
11 – 15 lat	45	24,06
16 i więcej lat	49	26,22
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne

Z uzyskanych zwrotnie kwestionariuszy ankiet wynika, iż rozkład uzyskanych odpowiedzi przedstawia się dość proporcjonalnie w stosunku do poszczególnych grup badanych prokuratorów, w zależności od zastosowanej zmiennej stażu pracy w zawodzie

prokuratora. Powyższe tym bardziej, pozwala na odnoszenie uwag wysnutych na podstawie wyników przeprowadzonych badań do całego badanego środowiska.

2. Problemy prawne w opinii badanych

Druga część kwestionariusza ankiety przedstawionej prokuratorom zawierała 21 pytań – w tym 16 pytań o charakterze zamkniętym, 3 pytania umożliwiające poczynienie własnych uwag obok odpowiedzi proponowanych w kwestionariuszu oraz dwa pytania otwarte, pozwalające na szersze przedstawienie własnych spostrzeżeń na problematykę związaną z praktycznym stosowaniem obowiązku naprawienia szkody.

Wszystkie pytania zostały przeanalizowane, zarówno pod kątem ogólnej ilości odpowiedzi, jak też przedstawionych w charakterystyce badanych zmiennych – w przypadku większości z pytań wynika to z przedstawionych poniżej tabel. W pierwszej kolejności – podobnie jak przy badaniach innych grup zawodowych – ankietowanych zapytano o ocenę obecnie obowiązującej regulacji prawnej środka karnego obowiązku naprawienia szkody. Ogólne wyniki uzyskanych odpowiedzi przedstawia poniższa tabela:

Tabela 35. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody przez badanych

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	Liczba badanych	% badanych
Odpowiednia	143	76,47
Wymagająca zmian	32	17,11
Trudno mi ocenić	10	5,35
Brak odpowiedzi	2	1,07
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne

Zdecydowana większość ankietowanych prokuratorów (76,47 %) uznała obecnie obowiązującą regulację obowiązku naprawienia szkody za odpowiednią, jedynie mniej niż co piąty z ankietowanych uznawał, iż regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym wymaga zmian. Z uwagi na podstawowe znaczenie zadanego pytania dla dalszych wyników badań, a także ze względu na przedstawioną przez sędziów krytykę stron procesu w zakresie stosowania omawianych regulacji (w szczególności co do udowadniania wysokości szkody) konieczne jest bliższe, pełne przyjrzenie się otrzymanym z ankiet wynikom.

Tabela 35a. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody według płci badanych

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Odpowiednia	66,26	84,61
Wymagająca zmian	21,68	13,46
Trudno mi ocenić	9,64	1,93
Brak odpowiedzi	2,42	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 35b. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody według stanowiska badanych

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Odpowiednia	80,24	45
Wymagająca zmian	13,17	50
Trudno mi ocenić	5,39	5
Brak odpowiedzi	1,2	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 35c. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody według czasu wykonywania zawodu prokuratora przez badanych

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Odpowiednia	72,97	85,71	66,67	77,55
Wymagająca zmian	24,32	8,93	17,78	20,4
Trudno mi ocenić	2,71	5,36	13,33	0
Brak odpowiedzi	0	0	2,22	2,05
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Przedstawione wyniki obrazują, iż stosunkowo częściej niż mężczyźni kobiety wykonujące zawód prokuratora uznawały, że obecnie obowiązująca regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody wymaga przemodelowania (takiego zdania było ponad 21 % kobiet w stosunku do ponad 13 % mężczyzn wyrażających taki sam pogląd). Ponadto daje się zauważyć widoczna tendencja zdecydowanie częstszego krytykowania obecnego unormowania prawnego w zakresie omawianej tematyki przez prokuratorów wykonujących

zawód w prokuraturach okręgowych, aniżeli prokuratorów pełniących funkcje jako prokuratorzy prokuratur rejonowych (stosunek ten wynosił 50 % do 13,17 %).

Dalej przedstawiono odpowiedzi co do konkretnych zmian, jakich w opinii niektórych z ankietowanych wymaga obowiązek naprawienia szkody:

Tabela 36. Propozycje zmian w regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych

Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć:	Liczba odpowiedzi
Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk	20
Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk	12
Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym	8
Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami	13
Umieszczenia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych	6
Brak odpowiedzi	143

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Z przedstawionych danych wynika, iż najwięcej wskazań dotyczyło konieczności zmian w regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody. Upatrywano ich w precyzyjnym określeniu relacji pomiędzy szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk. Najbardziej wskazywano, iż obowiązek naprawienia szkody powinien zostać umiejscowiony poza katalogiem kar i środków karnych, jako odrębna instytucja prawa karnego.

Jeżeli chodzi o relację między środkiem karnym z art. 46 § 1 kk a innymi instytucjami o charakterze kompensacyjnym – w tym przypadku (jako, że pytanie miało charakter półotwarty i umożliwiało dopisanie w tym miejscu proponowanych instytucji we własnym zakresie) ankietowani najczęściej wskazywali powództwo adhezyjne, jako sprawiające prokuratorom najwięcej problemów w powiązaniu z obowiązkiem naprawienia szkody.

Z uwagi natomiast na fakt, iż przedstawione powyżej pytanie powiązane zostało z opisaną wcześniej szczegółowo oceną regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody przez prokuratorów – według zastosowanych w badaniach zmiennych, nie ma na tym etapie analiz konieczności powtórnego powtarzania zawartych tam danych w kolejnych tabelach. Z informacji przedstawionych w Tabeli 35b wprost wynika, iż najczęściej potrzebę zmian w obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody widzieli prokuratorzy

wykonujący zawód w jednostkach prokuratury okręgowej i to właśnie te osoby stanowią większość respondentów wskazujących na możliwości zmian w omawianym zakresie.

Tabela 37. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach omawianego obowiązku w ocenie badanych

Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?	Liczba badanych	% badanych
Tak	35	18,72
Nie	135	72,19
Trudno powiedzieć	14	7,48
Brak odpowiedzi	3	1,61
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Przedstawiona tabela obrazuje, iż co do zasady większość ankietowanych prokuratorów nie widzi żadnych trudności interpretacyjnych przy rozumieniu pojęcia szkody w ramach stosowanego obowiązku. Otwartym pozostaje oczywiście pytanie, czy pojęcie to trudności takich nie powoduje, czy też brak ich dostrzeżenia przez prokuratorów powodowany jest innymi względami. Zauważyć jednakże należy, iż niemal co 5 z badanych respondentów stwierdził występowanie powołanych trudności interpretacyjnych w zakresie rozumienia szkody na gruncie prawa karnego. Stąd uzasadnione jest bliższe przyjrzenie się omawianej problematyce.

Tabela 37a. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach omawianego obowiązku według płci badanych

Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	20,48	17,31
Nie	68,67	75
Trudno powiedzieć	8,43	6,73
Brak odpowiedzi	2,42	0,96
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 37b. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach omawianego obowiązku według stanowiska badanych

Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Tak	15,57	45

Nie	74,85	50
Trudno powiedzieć	7,78	5
Brak odpowiedzi	1,8	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 37c. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach omawianego obowiązku według czasu wykonywania zawodu prokuratora przez badanych

Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	27,03	16,07	17,78	16,33
Nie	59,46	75	73,33	77,55
Trudno powiedzieć	10,81	8,93	8,89	2,04
Brak odpowiedzi	2,7	0	0	4,08
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Szczegółowe wyniki przeprowadzonych badań obrazują wyraźną zależność pomiędzy stanowiskiem zajmowanym przez badanych a stosunkiem do instytucji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Tak jak wskazywano wcześniej niewielu spośród prokuratorów prokuratur rejonowych wskazuje na trudności interpretacyjne w ramach tego obowiązku (w przypadku problemów z rozumieniem pojęcia szkody jest to jedynie 15,57 % prokuratorów), zdecydowanie więcej krytyków obecnej regulacji występuje wśród prokuratorów prokuratur okręgowych (podobnie jak wcześniej, również w tym przypadku niemal co drugi z badanych miał problemy z rozumieniem pojęcia szkody na gruncie prawa karnego). Powyższe można tłumaczyć faktem, iż prokuratorzy prokuratur okręgowych prowadzą częściej postępowania o cięższym rozmiarze gatunkowym, dotyczące poważniejszych przestępstw, w tym przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, gdzie – jak się wydaje – omawiana instytucja może stwarzać największe problemy. Z kolei prokuratorzy wykonujący zawód w jednostkach prokuratur rejonowych najczęściej stykają się z przestępstwami o mniejszym ciężarze gatunkowym, głównie z przestępstwami przeciwko mieniu. W takich przypadkach rozumienie pojęcia szkody stwarza zdecydowanie mniejsze problemy praktyczne, aniżeli w innych, opisanych wcześniej sytuacjach.

Tabela 38. Ocena zmian omawianego obowiązku z 2010 r. przez badanych

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzecniczą w zakresie omawianej instytucji?	Liczba badanych	% badanych
Tak	114	60,96
Nie	16	8,56
Trudno powiedzieć	54	28,88
Brak odpowiedzi	3	1,6
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Ponad 60 % badanych pozytywnie oceniło wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Niecałe 10 % badanych krytycznie odniosło się do wpływu wprowadzonych zmian na praktykę orzecniczą w tym zakresie, natomiast niemal co trzeci w badnych nie miał w tym zakresie jasno sprecyzowanego zdania. Szczegółowe wyniki odpowiedzi na powyższe pytanie obrazują następujące tabele.

Tabela 38a. Ocena zmian omawianego obowiązku z 2010 r. według płci badanych

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzecniczą w zakresie omawianej instytucji?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	54,22	66,34
Nie	7,23	9,62
Trudno powiedzieć	36,14	23,07
Brak odpowiedzi	2,41	0,97
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 38b. Ocena zmian omawianego obowiązku z 2010 r. według stanowiska badanych

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzecniczą w zakresie omawianej instytucji?	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Tak	62,27	50
Nie	8,38	10
Trudno powiedzieć	27,54	40
Brak odpowiedzi	1,81	0

Ogółem	100	100
--------	-----	-----

Źródło: badania własne.

Tabela 38c. Ocena zmian omawianego obowiązku z 2010 r. według czasu wykonywania zawodu prokuratora przez badanych

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	67,56	62,5	55,55	59,18
Nie	13,51	7,14	4,44	10,2
Trudno powiedzieć	18,93	28,57	40,01	26,53
Brak odpowiedzi	0	1,79	0	4,09
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Jak już wskazywano większość prokuratorów wyraziła aprobatę co do zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody, dokonanych w 2010 r. Krytyczny stosunek do wprowadzonych zmian miało bardzo niewiele osób, przy czym są to podobne ilości, niezależnie od zastosowanych zmiennych: płci, stanowiska, czy czasu wykonywania zawodu prokuratora. Różniły się w tym zakresie natomiast odpowiedzi dotyczące braku jasno sprecyzowanego stanowiska co do wprowadzonych w 2010 r. zmian, czy też niemożliwości ani pozytywnej, ani negatywnej oceny praktycznego zastosowania znowelizowanej instytucji. Taki, refleksyjny stosunek do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody miały częściej kobiety (36,14 %), aniżeli mężczyźni (23,07 %), a także 40 % prokuratorów prokuratur okręgowych w stosunku do niewiele ponad 27 % prokuratorów jednostek prokuratur rejonowych. Dlatego też zdecydowano się w dalszym ciągu pozostać w kręgu wpływu omawianych zmian na praktykę orzeczniczą – prokuratorom zadano podobne, jednak inaczej sformułowane pytania dotyczące obserwacji zmian w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.

Tabela 39. Zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek nowelizacji regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r. w ocenie badanych

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Liczba badanych	% badanych
Tak	111	59,36
Nie	67	35,83
Brak odpowiedzi	9	4,81

Ogółem	187	100
--------	-----	-----

Źródło: badania własne.

Tabela 39a. Zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek nowelizacji regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r. w ocenie badanych według płci

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	56,63	61,54
Nie	34,94	36,54
Brak odpowiedzi	8,43	1,92
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 39b. Zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek nowelizacji regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r. w ocenie badanych według stanowiska

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Tak	59,28	60
Nie	35,33	40
Brak odpowiedzi	5,39	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 39c. Zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek nowelizacji regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r. w ocenie badanych według czasu wykonywania zawodu prokuratora

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	64,86	57,14	55,56	61,22
Nie	32,43	37,5	42,22	30,61
Brak odpowiedzi	2,71	5,36	2,22	8,17
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Badani prokuratorzy stanowili dosyć jednolitą grupę w zakresie odpowiedzi udzielonych na powyższe pytanie – w zasadzie rozkład głosów był podobny, niezależnie od zastosowanych zmiennych w tymże wypadku. Mężczyźni wykonujący zawód prokuratora częściej wyrażali zdecydowane stanowiska w ramach postawionego pytania, kobiety wykonujące zawód prokuratora miały w tym zakresie mniej sprecyzowane zdanie – niemal co 10. badana nie potrafiła odpowiedzieć, czy wprowadzona w obowiązku naprawienia szkody w

2010 r. zmiana wpłynęła w jakikolwiek sposób na praktykę w stosowaniu tej instytucji. Bardziej zdecydowane stanowiska wyrażali też prokuratorzy prokuratur okręgowych (z których 60 % udzieliło na postawione pytanie odpowiedzi twierdzącej, jednak 40 % uważało, iż zmiany nowelizacyjne z 2010 r. nie wpłynęły na praktykę stosowania obowiązku naprawienia szkody), aniżeli prokuratorzy wykonujący zawód w ramach jednostek organizacyjnych poszczególnych prokuratur rejonowych.

Analiza przedstawionych powyżej danych prowadzi do zaskakującego wniosku. Pomimo, że zdecydowana większość prokuratorów pozytywnie oceniła wprowadzone przez ustawodawcę w 2010 r. zmiany w zakresie regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody, to jednak ponad 35 % ankietowanych nie zauważyło żadnych zmian w zakresie praktyki stosowania omawianej instytucji wskutek wprowadzonej nowelizacji (zmiany takie dostrzegano natomiast ponad 59 % ankietowanych). Powyższe dane mogą wskazywać na rozmiękanie się praktyki stosowania w ramach spraw karnych instytucji o charakterze kompensacyjnym z teorią na ich temat, z pewnością natomiast z założeniami ustawodawcy wyrażanymi przy wprowadzaniu omówionych zmian.

Tabela 40. Wskazywane przez badanych zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek zmian regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r.

Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?	Liczba odpowiedzi
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez sąd	79
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony	65
Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku	6
Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	5
Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	12
Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody	9
Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	39
Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	0
Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych	2
Inne	0

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Powyższe pytanie skierowane do ankietowanych stanowiło rozwinięcie wcześniejszego zapytania o obserwowane przez badanych zmiany w praktyce stosowaniu regulacji obowiązku naprawienia szkody wskutek wprowadzonej w 2010 r. nowelizacji tejże instytucji. W związku z powyższym odpowiedzi udzielane przez ankietowanych z podziałem na zmienne w całości odpowiadają danym przedstawionym w tabelach 39a – 39c.

Oceniając wyniki przeprowadzonych badań w sposób ogólny zwrócić należy uwagę, że – oprócz dość oczywistych odpowiedzi (dotyczących częstszego stosowania instytucji z art. 46 § 1 kk w wyniku wprowadzenia możliwości nakładania tego obowiązku z urzędu oraz zniesienia zamkniętego katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł być uprzednio wyłącznie nakładany) – respondenci dość często wskazywali na częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego. Powyższe w sposób znaczący nakazuje skierowanie uwagi na relację pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody a powództwem adhezyjnym. Dane te potwierdzają obserwacje poczynione przy Tabeli 36, iż prokuratorom, którzy uważali za konieczne określenie przez ustawodawcę relacji pomiędzy karnoprawnym obowiązkiem naprawienia szkody a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym – najczęściej problemów sprawiało w tym zakresie właśnie powództwa adhezyjne.

Tabela 41. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Liczba badanych	% badanych
Tak	71	37,97
Nie	95	50,8
Trudno ocenić	18	9,62
Brak odpowiedzi	3	1,61
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Odpowiedzi ujawnione na podstawie powyższego pytania wskazują na zdecydowanie niewłaściwy stosunek ankietowanych prokuratorów do obecnego kształtu uregulowania obowiązku naprawienia szkody. Ponad połowa badanych prokuratorów uznała, iż obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę wyklucza jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu

tych obowiązków. Takie stanowisko badanych w sposób oczywisty wpływa na czynności wykonywane w ramach postępowania przygotowawczego z pokrzywdzonym, może też wskazywać na niewłaściwe realizowanie przez ankietowanych celów postępowania przygotowawczego z art. 297 § 1 pkt. 4 kpk. Szczegółowe dane na ten temat przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 41a. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według płci

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	31,32	43,27
Nie	53,01	49,04
Trudno ocenić	12,05	7,69
Brak odpowiedzi	3,62	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 41b. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według stanowiska

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Tak	37,12	45
Nie	51,5	45
Trudno ocenić	9,58	10
Brak odpowiedzi	1,8	0
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 41c. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według czasu wykonywania zawodu prokuratora

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	35,13	44,64	40	30,61

Nie	51,35	44,64	48,89	59,18
Trudno ocenić	10,81	8,93	8,89	10,21
Brak odpowiedzi	2,71	1,79	2,22	0
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Uzyskane odpowiedzi pozwalają na sformułowanie wniosków, iż stosunkowo częściej mężczyźni (43,27 % badanych), aniżeli kobiety (31,22 % badanych) uznają za dopuszczalną możliwość jednoczesnego zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia za krzywdę. Powyższe wynika z większego niezdecydowania ankietowanych kobiet, spośród których aż 12,05 % nie potrafiło ocenić powyższej kwestii (w stosunku do 7,69 % mężczyzn udzielających takiej odpowiedzi).

Ponadto częściej odpowiedzi twierdzącej na zadane pytanie udzielali prokuratorzy prokuratur okręgowych (45 % badanych) aniżeli prokuratorzy prokuratur rejonowych (37,12 % badanych). Zaskakujący wynik uzyskano natomiast analizując udzielone odpowiedzi pod kątem czasu wykonywania przez respondentów zawodu prokuratora. Zdecydowanie najczęściej możliwość jednoczesnego zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia za krzywdę wykluczali prokuratorzy z najdłuższym czasem pracy (powyżej 16 lat) – w tym wypadku prawie 60 % ankietowanych uważa, iż opisana wcześniej możliwość nie istnieje.

Ukazane wyżej wyniki badań pozwalają na postawienie tezy o nieprawidłowym funkcjonowaniu instytucji z art. 46 § 1 kk na etapie postępowania przygotowawczego. Ponad połowa z badanych prokuratorów wykonując czynności z pokrzywdzonym na etapie postępowania przygotowawczego ograniczyłaby się bowiem do ustalenia rozmiarów szkody (rozumianej w prawie karnym jako uszczerbek wyłącznie majątkowy), natomiast nawet w wypadku, gdy równocześnie zaistniałby po stronie pokrzywdzonego uszczerbek niemajątkowy – prokuratorzy ci zaniechaliby ustalania wysokości krzywdy, uznając, iż brak jest możliwości do jednoczesnego nałożenia obu omawianych obowiązków. Takie podejście ankietowanych prokuratorów do analizowanego tematu wpływać może na opisywaną wcześniej niechęć sędziów do wszelkich instytucji o charakterze kompensacyjnym, a także wyrażane przez sędziów poglądy o „blokowaniu” sprawności postępowania karnego na etapie rozprawy przez konieczność ustalania rozmiarów szkody (lub krzywdy) dopiero na tym etapie postępowania karnego.

Kolejne dwa pytania skierowane do ankietowanych w przygotowanym w tym celu kwestionariuszu dotyczyły kwestii solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody w

prawie karnym. W związku z powyższym, iż pytania te są ze sobą bezpośrednio związane, zasadne będzie omówienie ich wspólnie, po przedstawieniu wyników, w poniższych tabelach.

Tabela 42. Możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa w ocenie badanych

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Liczba badanych	% badanych
Tak	38	20,32
Nie	132	70,58
Trudno ocenić	14	7,49
Brak odpowiedzi	3	1,61
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość ankietowanych prokuratorów (70,58 %) uznała, iż solidarne orzekanie obowiązku naprawienia szkody nie stoi w sprzeczności z zasadą indywidualizacji kar i środków karnych. Co piąty z badanych uważał jednak odmiennie, mniej niż co dziesiąty nie potrafił się do tej kwestii ustosunkować.

Tabela 42a. Możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa w ocenie badanych według płci

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	15,66	24,04
Nie	73,49	68,27
Trudno ocenić	9,64	5,8
Brak odpowiedzi	1,21	1,89
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 42b. Możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa w ocenie badanych według stanowiska

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Tak	19,16	30
Nie	72,45	55
Trudno ocenić	7,18	10

Brak odpowiedzi	1,21	5
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 42c. Możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa w ocenie badanych według czasu wykonywania zawodu prokuratora

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	35,14	8,93	24,44	18,37
Nie	62,16	78,57	68,89	69,39
Trudno ocenić	2,7	8,93	6,67	10,2
Brak odpowiedzi	0	3,57	0	2,04
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż mężczyźni częściej niż kobiety uważali, że solidarne orzekanie obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, w przypadku wielości współsprawców, sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych. Takiego zdania było 24,04 % mężczyzn wykonujących zawód prokuratora w stosunku do 15,66 % kobiet. Zdecydowanie częściej stanowisko takie wyrażali też prokuratorzy prokuratur okręgowych, aniżeli prokuratorzy pracujący w ramach jednostek organizacyjnych prokuratur rejonowych. Stosunek odpowiedzi przedstawiał się tu następująco: 30 % ankietowanych w przypadku prokuratur okręgowych do 19,16 % ankietowanych w przypadku prokuratur rejonowych. Możliwości występowania takiego stanu rzeczy omówione zostały już wcześniej – jako wiążące się z ciężarem gatunkowym prowadzonych przez dany prokuratorów postępowań, w tym częstszą stycznością prokuratorów z prokuratur okręgowych z przestępstwami o znacznie większym ciężarze gatunkowym, przestępstwami przeciwko życiu i zdrowiu, zbrodniami – gdzie stosowanie omawianej instytucji może budzić więcej trudności, aniżeli chociażby przy przestępstwach przeciwko mieniu.

Co ciekawe, częściej prokuratorzy ze stażem do 5 lat jednoznacznie stwierdzali, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych (35,14 % badanych), natomiast prokuratorzy z najdłuższym stażem pracy najczęściej podchodzili do omawianej

tematyki ostrożnie i co najwyżej wskazywali, iż ciężko jest im ocenić powyższą zależność (tak odpowiadał co 10 z tychże badanych).

Z przedstawioną powyżej tematyką wiązało się zagadnienie prawidłowego sposobu postępowania w przypadku, gdy uznawano, iż karnoprawny obowiązek naprawienia szkody stoi w sprzeczności z zasadą indywidualizacji kar i środków karnych. Z uwagi na fakt, iż odpowiedzi na to pytanie (z podziałem na zmienne) przedstawiały się identycznie jak wskazania przedstawione w powyższych tabelach – uzasadnione jest ograniczenie się w tym wypadku do wskazania ogólnych wyników uzyskanych odpowiedzi.

Tabela 43. Proponowany przez badanych sposób postępowania przy solidarnym orzekaniu obowiązku naprawienia szkody

Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:	Liczba badanych	% badanych
Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie	21	11,23
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk	27	14,44
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinien zostać ujęty jako instytucja odrębna od kar i środków karnych	6	3,2
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany	9	4,81
Brak odpowiedzi	124	66,32
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Pomimo, iż odpowiedzi twierdzącej na wcześniej postawione pytanie udzieliło tylko 38 osób – na pytanie przedstawione w powyższej tabeli odpowiadało już znacznie więcej osób. W związku z faktem, iż 70 % badanych osób uznało, iż solidarne orzekanie obowiązku naprawienia szkody w przypadku wielości współsprawców nie sprzeciwia się w żaden sposób zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych, również w przypadku przedstawionego powyżej pytania – odpowiednia ilość osób pozostawiła je bez odpowiedzi.

Co charakterystyczne, najwięcej z badanych osób (które udzieliły odpowiedzi na powyższe pytanie) uznało, iż obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale *de lege ferenda* powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 § 1 kk (tak uznało prawie 15% ankietowanych osób). Zauważyć przy tym należy, iż odpowiedni postulat formułowali również ankietowani sędziowie, co potwierdza tezę o nienależyтым konsultowaniu przez ustawodawcę wprowadzanych zmian ze środowiskami praktyków

(podobnie zresztą jak ze środowiskami naukowymi, co było podnoszone w doktrynie prawa karnego – a co opisano we wcześniejszych rozdziałach niniejszej rozprawy).

Kolejne kwestie, o które zapytano ankietowane osoby w przedstawionym kwestionariuszu dotyczyły inicjatywy dowodowej wykazywanej przez pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody. Wyniki uzyskanych odpowiedzi przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 44. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym?	Liczba badanych	% badanych
Tak	39	20,85
Nie	108	57,75
Trudno ocenić	13	6,95
Brak odpowiedzi	27	14,45
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Tabela 44a. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	24,1	18,27
Nie	53,01	61,54
Trudno ocenić	7,23	6,73
Brak odpowiedzi	15,66	13,46
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 44b. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stanowiska

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Tak	21,56	15
Nie	55,1	80
Trudno ocenić	7,78	0
Brak odpowiedzi	15,56	5
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 44c. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według czasu wykonywania zawodu prokuratora

Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyta inicjatywę dowodową w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	24,32	21,43	13,33	24,49
Nie	56,76	58,93	68,89	46,94
Trudno ocenić	2,7	5,36	11,11	8,16
Brak odpowiedzi	16,22	14,28	6,67	20,41
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Krytyczny stosunek co do inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym wyraziło 60 % ankietowanych osób. Co szczególnie istotne, w przypadku prokuratorów prokuratur okręgowych, odsetek osób wyrażających takie krytyczne stanowisko był jeszcze większy i wynosił 80 % badanych osób. Powyższe po raz kolejny potwierdzać może obawy co do nieprawidłowego funkcjonowania omawianych instytucji, w szczególności przy najpoważniejszych przestępstwach, w których to sprawach prowadzone śledztwa objęte są nadzorem prokuratorów okręgowych.

Należy w tym miejscu poczynić jeszcze jedno zastrzeżenie. Otóż zgodnie z art. 297 § 1 pkt. 4 kpk celem postępowania przygotowawczego jest wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody. Stąd przedstawione przez ankietowanych prokuratorów odpowiedzi mogą stanowić asumpt do krytycznej oceny nie tylko samych pokrzywdzonych, ale również właśnie osób prowadzących postępowania przygotowawcze – a zatem również samych badanych respondentów. W tym miejscu należy oczywiście co najwyżej po raz kolejny ograniczyć się do wskazania na możliwość nieprawidłowego funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody w praktycznym jego stosowaniu, a także niewłaściwego podejścia organów prowadzących postępowania przygotowawcze do tychże kwestii. Powyższa tematyka, aby w pełni wiarygodnie wypowiadać się o niewłaściwym (lub właściwym) stosunku prokuratorów do środków o charakterze kompensacyjnym, a przede wszystkim do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody musi zostać, co jasne, zbadana szerzej – z uwzględnieniem zakresu działań ankietowanych w przypadku całkowitego braku, lub też zbyt małej inicjatywy dowodowej pokrzywdzonego. Powyższe zostanie przedstawione w kolejnych tabelach i czynionych do

nich uwagach, z zastrzeżeniem, iż następną tabelą zostanie przedstawiona wyłącznie ogólnie oraz z podziałem na badanych według stanowiska, bowiem w pozostałym zakresie odpowiedzi udzielane przez prokuratorów nie różniły się od siebie w sposób znaczący (na sposób składania przez pokrzywdzonego wniosku o naprawienie szkody nie ma wpływu fakt, czy prowadzącym postępowanie przygotowawcze jest kobieta, czy mężczyzna).

Tabela 45. Obserwacja badanych co do sposobu składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż wnioski o naprawienie szkody składane są	Liczba odpowiedzi
Najczęściej ustnie na rozprawie	23
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed sądem	5
Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym	96
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym	48
Brak odpowiedzi	27

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Największa ilość badanych uznała, iż wnioski o naprawienie szkody najczęściej składane są do protokołu w postępowaniu przygotowawczym. W dalszej kolejności wskazywano, iż wnioski o naprawienie szkody składane są pisemnie na etapie postępowania przygotowawczego.

Tabela 45a. Obserwacja badanych co do sposobu składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym według stanowiska

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż wnioski o naprawienie szkody składane są	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Najczęściej ustnie na rozprawie	10,78	25
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed sądem	2,39	5
Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym	51,5	50
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym	26,35	20
Brak odpowiedzi	15,57	5

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do 100 %, bowiem badani mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Zdaniem większości z ankietowanych prokuratorów najczęstszym sposobem wnioskowania o naprawienie szkody w postępowaniu karnym jest zgłoszenie stosownego żądania do protokołu w postępowaniu przygotowawczym. Ponadto co czwarty z badanych prokuratorów z prokuratur okręgowych wskazywał na zgłoszenie wniosku o naprawienie

szkody ustnie na rozprawie jako podstawowy sposób wykorzystywania tejże instytucji przez pokrzywdzonych w sprawach karnych (podczas, gdy zdanie takie miało tylko niewiele ponad 10 % ankietowanych prokuratorów z prokuratur rejonowych). Biorąc pod uwagę wskazywany już wcześniej większy ciężar gatunkowy spraw prowadzonych przez prokuratury okręgowe niż przez prokuratury rejonowe (oraz zakładając trafność wyrażonych przez ankietowanych opinii w tym zakresie) stwierdzić należy, iż wątpliwości może budzić prawidłowość prowadzenia postępowań w przedmiocie najcięższych przestępstw, w szczególności w zakresie dochodzenia przez osoby pokrzywdzone stosownej rekompensaty za poniesioną szkodę lub krzywdę.

W ocenie autora niniejszej rozprawy złożenie wniosku o naprawienie szkody ustnie na rozprawie jest, co prawda, prostym i wygodnym sposobem zgłoszenia takiego żądania, jednakże bardziej sprawdza się on w sprawach prostych, o nieskomplikowanym charakterze i w miarę oczywistej wysokości szkody. Jeżeli natomiast wniosek taki zgłaszany jest dopiero na rozprawie i następuje to wyłącznie ustnie – przez samo wyartykułowanie przez pokrzywdzonego, jego pełnomocnika, lub ewentualnie prokuratora, żądania naprawienia szkody – to jest to działanie niewłaściwe i mało profesjonalne. W przypadku, kiedy szkoda lub krzywda może budzić jakieś wątpliwości należałoby raczej zgłaszać stosowny wniosek z odpowiednim wyprzedzeniem oraz na piśmie (poza oczywiście szczególnymi sytuacjami procesowymi, szczególnymi stanami faktycznymi, których opisywanie nie jest celem niniejszej rozprawy) – tak, aby umożliwić organom procesowym wcześniejsze zapoznanie się z tym żądaniem oraz w taki sposób, ażeby wniosek ten został odpowiednio uargumentowany, możliwie najlepiej ze zgłoszeniem wniosków dowodowych w tym zakresie. Odpowiedzi udzielone przez prokuratorów ujawniły jednakże, iż w praktyce taka idealna sytuacja występuje jedynie w co czwartej ze spraw, w której dochodzi do stosowania obowiązku naprawienia szkody.

Tabela 46. Zachowanie badanych w przypadku braku inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym

Czy, w przypadku braku inicjatywy pokrzywdzonego w zakresie dochodzenia roszczeń majątkowych w postępowaniu karnym Pan(i):	Liczba badanych	% badanych
Najczęściej występuje z wnioskiem o naprawienie szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę na rzecz pokrzywdzonego	93	49,73
Najczęściej wytacza powództwo adhezyjne na rzecz pokrzywdzonego	32	17,11
Najczęściej nie podejmuje działania w tym zakresie wobec	33	17,65

braku inicjatywy pokrzywdzonego		
Brak odpowiedzi	29	15,51
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Tabela 46a. Zachowanie badanych w przypadku braku inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym według płci

Czy, w przypadku braku inicjatywy pokrzywdzonego w zakresie dochodzenia roszczeń majątkowych w postępowaniu karnym Pan(i)	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Najczęściej występuje z wnioskiem o naprawienie szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę na rzecz pokrzywdzonego	48,19	50,96
Najczęściej wytacza powództwo adhezyjne na rzecz pokrzywdzonego	16,87	17,31
Najczęściej nie podejmuje działań w tym zakresie wobec braku inicjatywy pokrzywdzonego	16,87	18,27
Brak odpowiedzi	18,07	13,46
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 46b. Zachowanie badanych w przypadku braku inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym według stanowiska

Czy, w przypadku braku inicjatywy pokrzywdzonego w zakresie dochodzenia roszczeń majątkowych w postępowaniu karnym Pan(i)	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Najczęściej występuje z wnioskiem o naprawienie szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę na rzecz pokrzywdzonego	49,7	50
Najczęściej wytacza powództwo adhezyjne na rzecz pokrzywdzonego	18,56	5
Najczęściej nie podejmuje działań w tym zakresie wobec braku inicjatywy pokrzywdzonego	15,57	35
Brak odpowiedzi	16,17	10
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 46c. Zachowanie badanych w przypadku braku inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym według stażu pracy

Czy, w przypadku braku inicjatywy pokrzywdzonego w zakresie dochodzenia roszczeń majątkowych w postępowaniu karnym Pan(i)	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Najczęściej występuje z wnioskiem o naprawienie szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę na rzecz pokrzywdzonego	64,86	51,78	46,67	38,77

Najczęściej wytacza powództwo adhezyjne na rzecz pokrzywdzonego	10,81	19,64	17,78	18,37
Najczęściej nie podejmuje działania w tym zakresie wobec braku inicjatywy pokrzywdzonego	10,81	14,28	26,67	20,41
Brak odpowiedzi	13,52	14,3	8,88	22,45
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Przeprowadzone badania wykazały, iż w przypadku braku aktywności procesowej pokrzywdzonego w zakresie udowadniania wysokości szkody (lub krzywdy) najczęstszym działaniem badanych było wystąpienie z wnioskiem w trybie art. 46 § 1 kk (taki sposób postępowania zadeklarowało 49,73 % ankietowanych). Nie występują w tym zakresie znaczne różnice pomiędzy poszczególnymi grupami badanych, analizowanymi pod kątem zmiennych: płci, czy pełnionego stanowiska. Dosyć widoczna jest natomiast tendencja spadku aktywności procesowej prokuratorów w omawianym zakresie, wraz ze wzrostem długości stażu pracy w zawodzie prokuratorskim. O ile najmłodsza grupa badanych ze stażem do 5 lat pracy deklarowała w 64,86 % występowanie na rzecz pokrzywdzonego z żądaniem naprawienia szkody, nawet w przypadku, gdy pokrzywdzeni sami takiej aktywności nie wykazują, o tyle prokuratorzy ze stażem pracy powyżej 16 lat podobną deklarację składali już tylko w 38,77 % przypadków badanych osób.

Ponadto zwrócić należy uwagę na częste rezygnowanie przez prokuratorów prowadzących postępowania przygotowawcze z podejmowania jakichkolwiek działań mających na celu stosowną kompensację na rzecz pokrzywdzonego, w przypadku gdy tenże sam nie wykazuje aktywności procesowej. Takie stanowisko wyraziło ogółem 17,65 % badanych osób, przy czym odsetek ten był znacznie wyższy w przypadku prokuratorów prokuratur okręgowych, aniżeli prokuratorów prokuratur rejonowych – wynosił on w tym wypadku bowiem aż 35 % ankietowanych osób.

Powyższe raz jeszcze skłania do refleksji, iż w przypadku najpoważniejszych przestępstw prokuratorzy – prowadząc skomplikowane postępowanie zmierzające zapewne do ukarania sprawcy czynu – niejako zapominają lub nie chcą pamiętać o realizacji celu postępowania przygotowawczego z art. 297 § 1 pkt. 4 kpk. W takich przypadkach kompensacja na rzecz pokrzywdzonego (który sam w sposób zdecydowany i wyrazisty nie upomina się o swoje prawa) nie funkcjonuje w sposób należyty.

Tabela 47. Żądanie naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego w ocenie badanych

Czy składał(a) Pan(i) wnioski o naprawienie szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego	Liczba badanych	% badanych
Tak, często	6	3,21
Tak, sporadycznie	19	10,16
Nie	136	72,73
Brak odpowiedzi	26	13,9
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Z uwagi na wyniki uzyskane na podstawie odpowiedzi udzielanych przez badanych prokuratorów na powyższe pytanie uznano, iż nie ma konieczności przedstawiania tychże wyników z podziałem na poszczególne zmienne. Zdecydowana większość prokuratorów (niezależnie zresztą od zastosowania przyjętych w kwestionariuszy zmiennych) uznała bowiem, iż nigdy nie występowała i nie występuje z żądaniem naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego. Taka sytuacja zdarzyła się jedynie co 10. z badanych, przy czym w świetle wyników opinii uzyskanej od większości respondentów uznać należy, iż musiała ona być zależna od uwarunkowań konkretnego stanu faktycznego, żądania pokrzywdzonego skierowanego na przywrócenie stanu poprzedniego etc. Dlatego też już same ogólne wyniki przeprowadzonych badań w tym zakresie uprawniają do postawienia tezy, iż w ocenie prokuratorów korzystniejsze (i najczęściej występujące) jest żądanie naprawienia szkody przez zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej.

W celu dokładniejszego potwierdzenia wniosków płynących z odpowiedzi udzielanych na powyższe pytanie – ankietowanych zapytano dalej o najkorzystniejszy, w ich ocenie, sposób naprawienia szkody. Badani mieli do wyboru, bądź zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej, bądź też przywrócenie stanu poprzedniego. W kwestionariuszu ankiety zamieszczono też odpowiedź o braku zdania na ten temat. Odpowiedzi ankietowanych przedstawia poniższa tabela.

Tabela 48. Poszczególne sposoby naprawienia szkody w ocenie badanych

Czy zdaniem Pana(i) z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest żądanie naprawienia szkody przez:	Liczba badanych	% badanych
Zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej	136	72,73
Przywrócenie stanu poprzedniego	5	2,67
Nie mam zdania	19	10,16
Brak odpowiedzi	27	14,44
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Z uwagi, iż pytanie to stanowiło rozwinięcie informacji przedstawionych wcześniej, również w tym przypadku wystarczające wydaje się być przedstawienie danych uzyskanych od badanych respondentów wyłącznie w formie ogólnej tabeli – bez dokonywania podziału na poszczególne ich grupy w zależności od zastosowanych zmiennych (w tym bowiem przypadku dokonanie takiego podziału nie wnosiłoby nic nowego do tematu niniejszej rozprawy i jest zbędne z uwagi na zamierzony w niej cel).

Podkreślić należy, iż odpowiedzi na pytanie o ocenę korzyści płynących z poszczególnych, możliwych sposobów naprawienia szkody ukazały dość jednolity stosunek badanych respondentów do kwestii naprawienia szkody. Jak wynika z uzyskanych odpowiedzi ponad 72 % ankietowanych uważa, iż najkorzystniejsze z perspektywy pokrzywdzonego jest formułowanie żądania naprawienia szkody przez zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej. Powyższe dane potwierdzają uzyskane wcześniej odpowiedzi o sposobie wnioskowania przez badanych prokuratorów o naprawienie szkody.

Postawić w tym miejscu wypada natomiast pytanie, czy taki sposób naprawienia szkody jest sposobem najbardziej właściwym, czy też po prostu najłatwiejszym sposobem sformułowania stosownego wniosku, a zatem czy prokuratorzy wnioskując o naprawienie szkody przez zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej działają przede wszystkim w interesie pokrzywdzonych, czy też dbają raczej (lub przy okazji) o własne interesy, które w takim wypadku można by nazwać oportunistycznym procesowym. Zauważyć bowiem trzeba, iż sposób naprawienia szkody określa odpowiednio stosowany przy karnoprawnym obowiązku naprawienia szkody art. 363 § 1 kc. Przepis ten wskazuje, że poszkodowany ma prawo wyboru sposobu naprawienia szkody pomiędzy przywróceniem stanu poprzedniego a zapłatą odpowiedniej sumy pieniężnej tytułem odszkodowania. W razie nadmiernych trudności lub kosztów, albo w przypadku niemożności przywrócenia stanu poprzedniego, roszczenie poszkodowanego ogranicza się do odszkodowania. Nie sposób uznać, ażeby niemal we wszystkich sprawach prowadzonych przez badanych (za wyjątkiem 2,67 %) występowały nadmierne trudności lub koszty, które uzasadniałyby ograniczenie się z wnioskiem o naprawienie szkody do zasądzenia przez sąd od sprawcy na rzecz pokrzywdzonego odpowiedniej sumy tytułem odszkodowania.

Powyższe dane można zinterpretować na jeden jeszcze sposób. Otóż biorąc pod uwagę fakt bardzo rzadkiego sięgania przez prokuratorów do instytucji naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego, postawić można też wniosek o skupianiu przez organy

prowadzące postępowanie przygotowawcze zdecydowanie większej uwagi na celu ujęcia i ukarania sprawcy przestępstwa, aniżeli na zażegnaniu wywołanego przestępstwem konfliktu społecznego. Co prawda, ani ukaranie sprawcy, ani zażegnanie wywołanego przestępstwem konfliktu społecznego nie stanowią formalnie rzecz biorąc celów postępowania przygotowawczego (art. 297 § 1 kpk), jednakże biorąc pod uwagę fakt, iż prokuratorzy zwykle nie tylko prowadzą postępowania przygotowawcze, ale też występują przed sądem popierając akty oskarżenia i dążąc do ukarania oskarżonych, wydaje się, iż ten cel przyświeca prokuratorom od samego początku. Takie postawienie sprawy zdecydowanie wpływa na postrzeganie przez badaną grupę respondentów również instytucji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody.

Tabela 49. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż:	Liczba badanych	% badanych
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuconego czynu	99	52,94
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalania odszkodowania	52	27,8
Nie mam zdania	8	4,28
Brak odpowiedzi	28	14,98
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Tabela 49a. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuconego czynu	51,8	53,85
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalania odszkodowania	22,89	31,73
Nie mam zdania	8,43	0,96
Brak odpowiedzi	16,88	13,46
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 49b. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stanowiska

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuconego czynu	51,5	65

Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalania odszkodowania	28,14	25
Nie mam zdania	4,19	5
Brak odpowiedzi	16,17	5
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 49c. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stażu pracy

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuczonego czynu	51,35	57,14	60	42,86
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalania odszkodowania	29,73	19,64	31,11	32,65
Nie mam zdania	2,7	7,14	2,22	4,08
Brak odpowiedzi	16,22	16,08	6,67	20,41
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Powyższe dane wyraźnie wskazują, iż jedynie co drugi z badanych prokuratorów uważa, że ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuczonego czynu, co trzeci z ankietowanych jako punkt wyjścia dla ustalenia odszkodowania przyjmuje ceny z daty jego ustalania, pozostali respondenci nie potrafili natomiast odpowiedzieć na powyższe pytanie. Do badanych celowo skierowano – wśród innych pytań dotyczących praktyki stosowania omawianych instytucji – również powyższe pytanie dotyczące rozumienia obowiązujących przepisów w zakresie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Z uwagi na fakt, iż pytanie to zostało zamieszczone wśród pytań o praktykę badanych oczekiwano prawdziwych odpowiedzi. Jednocześnie takiemu umiejscowieniu powyższego pytania przyświecał cel uniknięcia posądzenia przez ankietowanych o chęć ich „egzaminowania”, czy też sprawdzania wiedzy. Takie podejście niewątpliwie przyczyniłoby się do albo całkowitego zaniechania udzielenia odpowiedzi przez badanych, albo też udzielenia odpowiedzi w sposób niezupełnie samodzielny, wzbudzałoby niechęć do dalszego wypełniania ankiety itd. Analiza odpowiedzi udzielonych przez ankietowanych wskazuje na fakt, iż takiego podejścia badanych udało się uniknąć – odsetek braku odpowiedzi jest w tym przypadku podobny, jak przy innych pytaniach.

Przed przystąpieniem do szczegółowego odniesienia się do wyników przeprowadzonych badań według zastosowanych w ankiecie zmiennych podkreślić należy (co

było już podnoszone na etapie dogmatycznych rozważań w niniejszej rozprawie), iż właściwe i zgodnie z regulacją karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody wydaje się ustalenie wysokości szkody przez odniesienie się do cen z daty zarzucanego czynu. Pomimo, iż poza kwestiami przedawnienia roszczenia oraz możliwości zasądzenia renty, inne przepisy prawa cywilnego stosuje się do obowiązku z art. 46 § 1 kk bezpośrednio, to jednak instytucja ma inny charakter i inne korzenie aniżeli roszczenie o zapłatę w postępowaniu cywilnym, czy chociażby akcja cywilna w ramach postępowania karnego. Uznając karnoprawny charakter omawianego obowiązku naprawienia szkody raz jeszcze zatem wskazać należy (odnosząc się przy tym do odpowiednich rozważań zawartych w części dogmatycznej rozprawy), iż szkoda w postępowaniu karnym musi wynikać bezpośrednio z popełnionego przestępstwa, obejmuje zatem tylko te następstwa czynu, które bezpośrednio wynikają z popełnionego czynu. Tym samym, zgodnie z obecnym uregulowaniem, szkoda w postępowaniu karnym nie obejmuje chociażby odsetek, nie sposób byłoby również ustalać szkody w oparciu o ceny inne, aniżeli te, które obowiązywały w dacie popełnionego czynu. Inne następstwa, jak chociażby możliwość domagania się dodatkowego odszkodowania wskutek utraty możliwości korzystania z danej rzeczy, ewentualne żądanie zapłaty innych roszczeń odszkodowawczych, jak uniemożliwienie rozporządzenia daną rzeczą (która została zniszczona) co skutkowało inną stratą, nie nawiązaniem intratnej współpracy, czy abstrakcyjnie osądzone zmiany wartości rzeczy od czasu wyrządzenia szkody do czasu orzekania o jej naprawieniu powinny być w tym wypadku przedmiotem postępowania cywilnego. Wymagają one bowiem bardziej szczegółowego postępowania dowodowego i gdyby miały być rozstrzygane w postępowaniu karnym, to rzeczywiście podzielić należałoby obawy wyrażone przez badanych wcześniej sędziów o blokowaniu sprawności postępowania karnego przez konieczność rozstrzygnięcia o instytucjach kompensacyjnych.

Rozważając zatem wyniki udzielonych przez ankietowanych odpowiedzi zwrócić należy uwagę, iż odmienne, od opisanego wyżej, stanowisko wyraziło prawie 30 % prokuratorów. Częściej zdanie takie wyrażali mężczyźni niż kobiety (co trzeci z ankietowanych mężczyzn w stosunku do mniej niż co czwartej z ankietowanych kobiet). Z kolei wraz z hierarchią zajmowanego przez badanych stanowiska rósł też odsetek odpowiedzi zgodnych z przedstawionym powyżej stanowiskiem o ustalaniu wysokości szkody w odniesieniu do cen z daty zarzucanego czynu (tak uznało 65 % prokuratorów z prokuratur okręgowych w stosunku do około połowy prokuratorów prokuratur rejonowych). Wyniki te

mogą wskazywać na celowość szkoleń (w szczególności prokuratorów prokuratur rejonowych) na temat karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody.

Tabela 50. Praktyka badanych w zakresie żądania naprawienia szkody w całości

Czy składał(a) Pan(i) wnioski o naprawienie szkody w całości w postępowaniu karnym?	Liczba badanych	% badanych
Tak, często	126	67,38
Tak, sporadycznie	32	17,11
Nie	2	1,07
Brak odpowiedzi	27	14,44
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Powyższe dane obrazują zdecydowany stosunek badanych respondentów do kwestii naprawienia szkody w postępowaniu karnym w całości lub w części. Niemal 7 na 10 badanych prokuratorów uznało, iż często występuje z takimi wnioskami, 2 na 10 respondentów wskazało, iż sporadycznie kieruje takie żądanie, zaś jedynie 1,07 % ankietowanych była takiemu działaniu przeciwna.

Jednoznaczne ocenienie opisanych powyżej odpowiedzi jest problematyczne. Z jednej bowiem strony w prawie cywilnym (którego przepisy powinny być w tym zakresie odpowiednio stosowane do karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody) obowiązuje zasada pełnego odszkodowania. Również z intencji ustawodawcy, zmierzającego w teorii do jak najlepszego zabezpieczenia interesów pokrzywdzonych już na etapie postępowania karnego i zapewnienia jak najszerszej możliwości uzyskiwania stosownej restytucji już w ramach sprawy karnej przeciwko sprawcy przestępstwa, wynika celowość jak najszerszej rekompensaty – tak, aby możliwie często unikać „odsyłania” pokrzywdzonych na drogę procesu cywilnego. Jeżeli oceniać odpowiedzi udzielone przez prokuratorów przez pryzmat takiej idealnej sytuacji, to uznać należy podejmowane przez nich działania za w pełni prawidłowe i działające zdecydowanie na korzyść pokrzywdzonych, co zasługiwałoby oczywiście w konsekwencji na najwyższą aprobatę.

Jednakże – jak obrazuje tak część dogmatyczna, jak też dotychczasowe odpowiedzi udzielane przez ankietowane grupy zawodowe – rzeczywista praktyka postępowania karnego nie składa się z takich idealnych sytuacji, zaś praktyczne stosowanie obowiązku naprawienia szkody w ramach postępowania karnego nastęrcza tak stronom procesu, jak też sędziom orzekającym w danych sprawach szereg trudności. Nie powtarzając wszystkich dotychczasowych spostrzeżeń i zarzutów tak pod adresem samej regulacji karnoprawnego

obowiązku naprawienia szkody, jak też pod adresem praktyki jego stosowania, przypomnieć tylko należy, iż orzeczenie nakładające obowiązek naprawienia szkody jest orzeczeniem co do roszczeń majątkowych. Tym samym, w przypadku orzeczenia przez sąd obowiązku naprawienia szkody w całości pokrzywdzony ma *de facto* zamkniętą dalszą drogę do dochodzenia swoich roszczeń wynikłych z popełnionego czynu w postępowaniu cywilnym. Analizując wcześniejsze wyniki badań w zakresie problemów z ustaleniem wysokości szkody w postępowaniu karnym, małej inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w tym zakresie, jak też skupianiu się w praktyce przede wszystkim na osobie sprawcy przestępstwa a nie na osobie pokrzywdzonego (na ukaraniu sprawcy czynu, w mniejszym zaś zakresie na pełnej restytucji na rzecz pokrzywdzonego) wyrazić można obawy co do orzekania obowiązku naprawienia szkody w całości jako korzystnego środka z perspektywy pokrzywdzonego.

Powyższe uwagi nie mogą być oczywiście odnoszone do wszystkich postępowań – o ile bowiem samo pojęcie szkody oraz ustalenie jej zakresu nie nastrocza trudności – jak najbardziej zasadne jest nakładanie obowiązku naprawienia szkody w całości. O ile jednak są jakiegokolwiek wątpliwości co do zakresu szkody lub trudności dowodowe w tym zakresie – należałoby się raczej ograniczyć do orzekania (odpowiednio: do wnioskowania) o naprawienie szkody w części.

Z uwagi na jednolitość poglądów wyrażonych przez badanych prokuratorów nie jest w tym miejscu celowe i konieczne prezentowanie wyników odpowiedzi na powyższe pytanie z podziałem tychże odpowiedzi na poszczególne zmienne. Wskazać jedynie należy, iż 1,07 % badanych, którzy jak się wydaje, mogą podzielać powyższe uwagi autora niniejszej pracy stanowi wyłącznie dwóch prokuratorów – obu mężczyzn, prokuratorów prokuratur okręgowych, a także obu z dość długim stażem pracy: od 11 do 15 lat oraz powyżej 16 lat. W pozostałym zakresie zaprezentowane wcześniej wyniki rozkładają się proporcjonalnie, niezależnie od zastosowanych zmiennych.

Tabela 51. Praktyka odwoławcza badanych w przypadku braku rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego

Czy zdarza się Panu(i) składać apelacje od wyroków wyłącznie z przyczyn nie orzeczenia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, zgodnie ze złożonym wnioskiem?	Liczba badanych	% badanych
Tak, często	7	3,74
Tak, sporadycznie	92	49,2
Nie	61	32,62

Brak odpowiedzi	27	14,44
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Tabela 51a. Praktyka odwoławcza badanych w przypadku braku rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego według płci

Czy zdarza się Panu(i) składać apelacje od wyroków wyłącznie z przyczyn nie orzeczenia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, zgodnie ze złożonym wnioskiem?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak, często	6,02	1,92
Tak, sporadycznie	51,8	47,11
Nie	27,71	36,54
Brak odpowiedzi	14,47	14,43
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 51b. Praktyka odwoławcza badanych w przypadku braku rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego według stanowiska

Czy zdarza się Panu(i) składać apelacje od wyroków wyłącznie z przyczyn nie orzeczenia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, zgodnie ze złożonym wnioskiem?	Prokurator prokuratury rejonowej [%]	Prokurator prokuratury okręgowej [%]
Tak, często	3,59	5
Tak, sporadycznie	50,3	40
Nie	30,54	50
Brak odpowiedzi	15,57	5
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 51c. Praktyka odwoławcza badanych w przypadku braku rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego według stażu pracy

Czy zdarza się Panu(i) składać apelacje od wyroków wyłącznie z przyczyn nie orzeczenia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, zgodnie ze złożonym wnioskiem?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak, często	5,4	1,78	4,44	4,08
Tak, sporadycznie	48,65	50	53,33	44,89
Nie	32,43	32,14	35,56	30,61
Brak odpowiedzi	13,52	16,08	6,67	20,42
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Odpowiedzi udzielone przez ankietowanych prokuratorów na pytanie o wnoszenie apelacji od wyroków wyłącznie z przyczyn nie orzeczenia przez sąd o obowiązku

naprawienia szkody, w sytuacji prawidłowo złożonego wniosku i istnienia podstaw do takiego rozstrzygnięcia ujawniły dość zaskakujące stanowisko badanych w tym zakresie.

Niemal połowie z badanych zdarza się wnosić apelacje od wyroków w wyżej opisanych sytuacjach, jednak nie stanowi to standardu postępowania. Jedyne 3,74 % ankietowanych respondentów odpowiedziało, iż w przypadku braku rozstrzygnięcia w postępowaniu karnym o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego, często wnosi środek zaskarżenia od takiego wyroku. Z kolei co trzeci z badanych nigdy nie składa apelacji od wyroku wyłącznie z przyczyn nie orzeczenia przez sąd karny o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego. Co charakterystyczne, stanowisko takie wyrażają jeszcze częściej prokuratorzy prokuratur okręgowych, z których aż połowa nie uznaje za stosowne apelować od wyroku w przypadku braku stosownej kompensacji na rzecz pokrzywdzonego (w stosunku do 30,54 % prokuratorów prokuratur rejonowych udzielających takiej samej odpowiedzi).

Takie dane uzasadniają stanowisko o zbyt niskim lekceważeniu przez organy ścigania realizacji praw pokrzywdzonego w zakresie uzyskania kompensacji w postępowaniu karnym, skupieniu się tychże organów przede wszystkim na osobie sprawcy przestępstwa i realizacji celu jego ukarania. Niepokojące jest również, iż stanowisko takie wyrażają częściej prokuratorzy prokuratur okręgowych, którzy rezygnując ze starań o odpowiednią kompensację na rzecz pokrzywdzonych już w toku postępowania karnego – odsyłają ich tym samym na drogę postępowań cywilnych, niejako narażając pokrzywdzonych na wtórną wiktymizację, konieczność ciągłego przypominania sobie zdarzenia, powtórnego relacjonowania jego przebiegu, wskazywania podstaw na jakich podstawie domagają się w sądzie cywilnym odszkodowania lub zadośćuczynienia, czy wreszcie zdecydowanie dłuższego (aniżeli w postępowaniu karnym) oczekiwania na realizację należnej rekompensaty.

Tabela 52. Preferencje badanych co do poszczególnych środków o charakterze kompensacyjnym w prawie karnym

Czy zdaniem Pana(i) z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest żądanie:	Liczba badanych	% badanych
Naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę	138	73,8
Wytaczanie w postępowaniu karnym powództwa adhezyjnego	11	5,88
Nie mam zdania	11	5,88
Brak odpowiedzi	27	14,44
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Badani respondenci ujawnili zdecydowanie jednolity stosunek do oceny obowiązku naprawienia szkody w stosunku do powództwa cywilnego w postępowaniu karnym. Aż 73,8 % ankietowanych uważa, iż karnoprawny obowiązek naprawienia szkody jest instytucją, która lepiej zabezpiecza interesy pokrzywdzonego, jest dla niego korzystniejsza. Jedyne co dwudziesty z badanych był przekonany, iż z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest wytaczanie powództwa adhezyjnego. Z uwagi na tak jednolity stosunek badanych do przedstawionych kwestii nie ma konieczności prezentowania powyższych odpowiedzi z podziałem na poszczególne zmienne – udzielone odpowiedzi nie różnią się bowiem w tym zakresie od zaprezentowanych powyżej, ujmującej badaną populację ogólnie.

Podobnie przedstawia się zresztą sytuacja przy kolejnym z pytań, w którym ankietowani poproszeni zostali o ocenę stosowania obowiązku naprawienia szkody przez sądy karne – wypowiedzenie się na temat prawidłowości wydawanych orzeczeń. Obarazuje to poniższa tabela.

Tabela 53. Stosowanie obowiązku naprawienia szkody przez sądy w ocenie badanych

Czy zdaniem Pana(i) sądy prawidłowo stosują obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę?	Liczba badanych	% badanych
Tak	148	79,14
Nie	11	5,88
Brak odpowiedzi	28	14,98
Ogółem	187	100

Źródło: badania własne.

Odnosząc się do powyższych danych stwierdzić należy, iż – mając na uwadze wcześniejsze odpowiedzi ankietowanych respondentów – w zasadzie nie sposób jest na podstawie tego tylko pytania ocenić, czy rzeczywiście obowiązek naprawienia szkody stwarza tak małe trudności w jego praktycznym zastosowaniu, czy też odpowiedzi powyższe motywowane są raczej brakiem zainteresowania ze strony prokuratorów omawianymi zagadnieniami oraz lekceważeniem instytucji o charakterze kompensacyjnym w prawie karnym. Przypominając wcześniejsze odpowiedzi badanych przypuszczać można, iż raczej druga z zaprezentowanych powyżej możliwości jest bardziej prawdopodobna. Na dalszym etapie pracy powyższe dane porównane zostaną z odpowiedziami udzielanymi przez adwokatów na tożsame pytanie – w celu pełniejszej analizy przedstawionego zagadnienia i prawidłowości formułowanych wniosków formułowanych na podstawie udzielonych odpowiedzi.

Obecnie zauważyć natomiast należy, iż prokuratorów spytano również o przedstawienie ewentualnych błędów, jakie dostrzegają oni w praktycznym stosowaniu obowiązku naprawienia szkody oraz o przedstawienie ewentualnych innych trudności, jakie ów środek sprawia, lub jakich zmian wymaga. Oba te zagadnienia zostały potraktowane w formie pytań otwartych – opisowych, dlatego też nie jest ani możliwe, ani uzasadnione przedstawienie uzyskanych odpowiedzi w formie tabel. Z uwagi na fakt, iż oba powyższe pytania stanowiły rozwinięcie wcześniejszej prośby o wskazanie, czy obowiązek naprawienia szkody jest w praktyce prawidłowo stosowany przez sądy – również odsetek udzielonych odpowiedzi przedstawia się w tym wypadku podobnie (z tym, że jest on odpowiednio mniejszy, gdyż jedynie nieliczni z badanych zdecydowali się odpowiedzieć na pytania opisowe).

Mając powyższe na uwadze zasadne jest w tym miejscu przedstawienie najczęściej udzielanych przez prokuratorów informacji, wraz z ich opisem i komentarzem.

Zdecydowanie najczęściej ankietowani prokuratorzy uskarżali się na konieczność prowadzenia „*quasi* postępowania cywilnego” w ramach prowadzonych postępowań, z uwagi na kierowane przez pokrzywdzonych żądania naprawienia szkody. Takie trudności wyrażane przez badanych mogą dziwić, bowiem – na co zwracano już uwagę – jednym z celów postępowania przygotowawczego jest ustalenie wysokości szkody, a zatem obowiązek ustalenia szkody spoczywa na organach prowadzących postępowanie przygotowawcze niezależnie od wniosków i żądań kierowanych przez pokrzywdzonego. Po drugie, ankietowani dość często podnosili kwestię braku możliwości finansowych skazanych, co miałyby być uwzględniane przez sąd przy orzekaniu o wysokości szkody. Z takim stanowiskiem, rzecz jasna, nie sposób jest się zgodzić – kwestie możliwości finansowych skazanych uwzględniane są przez sąd przy ewentualnym zarządzaniu wykonania kary w przypadku braku realizacji obowiązku naprawienia szkody nałożonego w charakterze środka karnego. Zdaje się, iż regulacja prawna umożliwiająca nie zarządzanie wykonania kary w przypadku braku możliwości finansowych i płatniczych skazanych jest zdecydowanie wystarczająca, zaś możliwości majątkowe i zarobkowe sprawcy czynu nijak się mają do wysokości szkody i nie mogą być w tym zakresie brane przez sąd pod uwagę.

Badani prokuratorzy wskazywali też na kwestie bardziej praktyczne i bardziej szczegółowe, przy stosowaniu karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody – kilkakrotnie podnoszono mianowicie, iż obowiązek ten może stać na przeszkodzie szybkiemu rozstrzygnięciu sprawy karnej, w sprawach dotyczących wypadków drogowych, w przypadku

możliwości dobrowolnego poddania się karze, czy to w trybie art. 335 kpk, czy też art. 387 kpk. Wskazywano, iż często w takich sytuacjach sprawca, który objęty jest obowiązkowym ubezpieczeniem OC nie chce zgodzić się na poddanie karze i zobowiązanie go do naprawienia szkody na rzecz pokrzywdzonego, bez wcześniejszej konsultacji i uzgodnienia tej kwestii ze swoim ubezpieczycielem. W praktyce ubezpieczyciele wiedząc o toczącej się sprawie karnej przeciwko sprawcy czynu zwlekają jak najdłużej z wypłatą odszkodowania na rzecz pokrzywdzonego z tytułu ubezpieczenia OC, z kolei sprawca przestępstwa przedłuża i odwleka możliwie długo toczące się przeciwko niemu postępowanie – licząc na zapłatę stosownego odszkodowania na rzecz pokrzywdzonego przez ubezpieczyciela.

Pojawiły się też głosy o praktycznych problemach związanych z koniecznością orzekania zadośćuczynienia od sprawcy przestępstwa na rzecz pokrzywdzonego w przypadku warunkowego umorzenia postępowania, podnoszono, iż przepisy w tym zakresie są niejednoznaczne i stwarzają szereg problemów praktycznych. Ponadto powtarzano kwestie, które były przedmiotem zawartych w ankiecie pytań zamkniętych, dotyczące celowości rozważenia przez ustawodawcę możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami, a także solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody w przypadku wielości współsprawców. Ostatecznie pojawiały się również głosy dotyczące braku jednolitej wykładni przez sądy przepisów dotyczących obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę. Wskazywano na problematyczne sytuacje, kiedy w ocenie badanych, nie ma pewności, czy obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę może zostać orzeczony w części, czy w takich przypadkach można orzekać obowiązek jedynie w całości.

Tak przedstawione problemy praktyczne przez ankietowanych prokuratorów muszą budzić mieszane uczucia. Oprócz bowiem kwestii rzeczywiście problemowych podnoszono też takie, które w rzeczywistości nie powinny stanowić większych komplikacji oraz powinny być jasne tak dla sądu, jak i stron procesu karnego. Pozwala to po raz kolejny wyrazić wątpliwość co do prawidłowego funkcjonowania omawianych instytucji w praktyce.

§ 3. Praktyczne funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w opinii adwokatów.

Wybór adwokatów, jako docelowej grupy, właściwej do wypowiedzania się na temat praktycznego funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym jest uzasadniony dwoma względami. Z jednej bowiem strony, powołać w tym miejscu należy te

same argumenty, które występowały przy decyzji o ankietowaniu prokuratorów – z uwagi na częste działanie adwokatów w charakterze pełnomocników oskarżycieli posiłkowych w ramach danych postępowań karnych. Z drugiej natomiast strony uznano, iż adwokaci działający w charakterze obrońców oskarżonych są w stanie ocenić omawiane instytucje niejako „z drugiej strony” procesu karnego, mianowicie z perspektywy obrony osób mogących zostać zobowiązane do wykonania omawianego obowiązku, a nie tylko z perspektywy oskarżenia.

1. Charakterystyka badanej populacji

Podobnie, jak w przypadku pozostałych, ankietowanych grup zawodowych praktyków, tak również w przypadku adwokatów uznano za celowe podzielenie kwestionariusza ankiety na dwie części, przy czym pierwsza z nich zawierała krótką metrykę na temat badanych. Adwokaci poproszeni zostali w tym zakresie o zamieszczenie informacji dotyczących następujących zmiennych: płci badanych oraz stażu wykonywania zawodu adwokata. Odpowiedzi na powyższe pytania przedstawiają następujące tabele.

Tabela 54. Płeć badanych

Płeć	Liczba badanych	% badanych
Kobieta	94	47
Mężczyzna	106	53
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Również w tym przypadku ilość respondentów, którzy wzięli udział w przeprowadzanych badaniach, przekroczyła wartość minimalnej wielkości próby, co uzasadnia odnoszenie się do wyników przeprowadzonych badań w sposób ogólny – odnoszący się do całości badanej populacji.

Tabela 55. Staż pracy badanych

Staż pracy	Liczba badanych	% badanych
0 – 5 lat	71	35,5
6 – 10 lat	45	22,5
11 – 15 lat	23	11,5
16 i więcej lat	61	30,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Z uzyskanych zwrotnie kwestionariuszy ankiet wynika, iż największe grupy badanych respondentów stanowili adwokaci wykonujący zawód krócej niż 5 lat (35,5 % badanych) oraz adwokaci z najdłuższym stażem wykonywania zawodu (30,5 % badanych). Można uznać, iż powyższe dane odzwierciedlają większy dostęp do zawodów prawniczych na przestrzeni ostatnich lat (pomimo, iż w badaniach nie brały udziału osoby, które podchodziły do egzaminu adwokackiego w 2013 r.).

2. Problemy prawne w opinii badanych

Druga część kwestionariusza ankiety przedstawionej adwokatom składała się z 20 pytań – w tym 13 pytań o charakterze zamkniętym, 5 pytań umożliwiających poczynienie własnych uwag obok odpowiedzi proponowanych w kwestionariuszu oraz dwóch pytań otwartych, pozwalających na szersze przedstawienie własnych spostrzeżeń na problematykę związaną z praktycznym stosowaniem obowiązku naprawienia szkody.

Skierowane do badanych pytania przeanalizowano, tak pod kątem ogólnej ilości odpowiedzi, jak też przedstawionych w charakterystyce badanych zmiennych – w przypadku większości z pytań wynika to z przedstawionych tabel. Podobnie, jak przy badaniach innych grup zawodowych, ankietowanych zapytano przede wszystkim o ocenę obecnie obowiązującej regulacji prawnej środka karnego obowiązku naprawienia szkody. Ogólne wyniki uzyskanych odpowiedzi przedstawia następująca tabela.

Tabela 56. Obecna regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	Liczba badanych	% badanych
Odpowiednia	96	48
Wymagająca zmian	82	41
Trudno mi ocenić	22	11
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Ankietowani respondenci zaprezentowali dość niejednoznaczny stosunek do badanej problematyki. Niemal połowa z badanych uznała bowiem, iż obecna regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest odpowiednia, jednakże 41 % badanych osób było odmiennego zdania. 11 % badanych wskazywało na trudności z jednoznaczną oceną powyższej kwestii.

Tabela 56a. Obecna regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według płci

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Odpowiednia	40,42	54,72
Wymagająca zmian	50	33,02
Trudno mi ocenić	9,58	12,26
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 56b. Obecna regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych stażu pracy

Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Odpowiednia	49,29	60	65,22	31,15
Wymagająca zmian	43,66	24,44	34,78	52,46
Trudno mi ocenić	7,05	15,56	0	16,39
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Analiza powyższego pytania pod kątem zastosowanych w kwestionariuszu ankiety zmiennych ujawniła, iż częściej niż mężczyźni to kobiety zauważają potrzebę zmian w regulacji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody (stosunek badanych wynosił 50 % ankietowanych kobiet w stosunku do 33,02 % ankietowanych mężczyzn). Zaobserwowano również, iż najczęściej za koniecznością zmian omawianej regulacji prawnej opowiadali się adwokaci z najdłuższym stażem pracy (powyżej 16 lat, z których aż 52,46 % uznało, iż obecna regulacja wymaga zmian) oraz adwokaci wykonujący zawód poniżej 5 lat (43,66 % badanych z tej grupy opowiedziało się za koniecznością zmian prawa w tym zakresie).

Konsekwencją i rozwinięciem powyższego pytania była następna prośba skierowana do badanych respondentów, dotycząca wskazania zmian, które badani uznaliby za stosowne. Pytanie to sformułowane zostało w sposób półotwarty, umożliwiając zaznaczenie więcej niż jednej odpowiedzi oraz dopisanie własnych spostrzeżeń, które nie wynikały z zamieszczonych w pytaniu odpowiedzi. Dane uzyskane od badanych w tym zakresie obrazuje poniższa tabela.

Tabela 57. Propozycje zmian w regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w opinii badanych

Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć:	Liczba badanych
Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk	72

Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk	12
Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym	54
Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami	7
Umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych	5
Brak odpowiedzi	105

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Z przedstawionych powyżej danych wynika zdecydowanie praktyczne podejście badanych respondentów do omawianej tematyki. Bardzo niewielka ilość odpowiedzi dotyczyła miejsca obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym (jedynie 5 wskazań dotyczyło umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych). Podobnie nieznaczny odsetek odpowiedzi (7) wskazywało, iż konieczne jest uregulowanie możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami. Zdecydowanie natomiast najwięcej wskazań dotyczyło konieczności precyzyjnego określenia relacji między szkodą a krzywdą w prawie karnym (72 odpowiedzi), a także zmian w zakresie wzajemnych relacji pomiędzy środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym.

Takie podejście do omawianego tematu obrazuje dość niskie zainteresowanie badanej grupy teoretycznymi rozważaniami na temat charakteru prawnego karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody – zdecydowanie większe zainteresowanie wzbudziły natomiast kwestie mające praktyczne znaczenie przy stosowaniu omawianych instytucji w praktyce zawodowej.

Z uwagi na fakt, iż pytanie to stanowiło rozwinięcie poprzedniego zagadnienia (opisanego z uwzględnieniem poszczególnych zmiennych) – również i w tym wypadku uzyskano duży odsetek braku odpowiedzi, odpowiadający stosunkowi osób uznających, iż regulacja karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody nie wymaga zmian.

Mając na uwadze taki wynik przeprowadzonych badań, a także wcześniejsze zaprezentowanie uzyskanych odpowiedzi z uwzględnieniem poszczególnych zmiennych, przy omawianym pytaniu odstąpiono od przedstawiania danych uwzględniających te zmienne – odpowiadają one bowiem danym wynikającym z tabel 56a oraz 56b.

Tabela 58. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzkanego obowiązku naprawienia szkody przez badanych

Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?	Liczba badanych	% badanych
Tak	71	35,5
Nie	89	44,5
Trudno powiedzieć	13	6,5
Brak odpowiedzi	27	13,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Większość spośród ankietowanych osób uznała, iż nie spotyka się z trudnościami w rozumieniu pojęcia szkody w prawie karnym w praktyce stosowania omawianego obowiązku (44,5 % badanych). Jednakże więcej niż co trzeci z badanych (35,5 %) wskazał na trudności interpretacyjne względem tego pojęcia. Powyższe uzasadniało zatem bliższe przyjrzenie się uzyskanym wynikom, z podziałem badanej populacji według zastosowanych w kwestionariuszu zmiennych.

Tabela 58a. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzkanego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według płci

Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	52,13	20,75
Nie	26,59	60,37
Trudno powiedzieć	7,45	5,66
Brak odpowiedzi	13,83	13,22
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 58b. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzkanego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według stażu pracy

Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	35,21	31,11	39,13	37,7
Nie	39,44	37,78	43,48	55,74
Trudno powiedzieć	5,63	6,67	8,69	6,56
Brak odpowiedzi	19,72	24,44	8,7	0
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Wyniki przeprowadzonych badań ukazują, iż najczęściej problemy interpretacyjne pojęcia szkody w prawie karnym sygnalizowały kobiety, które stanowisko takie wyrażały ponad dwukrotnie częściej od ankietowanych mężczyzn (52,13 % kobiet w stosunku do 20,75 % mężczyzn). Z kolei podział badanych względem zastosowanej zmiennej czasu pracy w zawodzie adwokata nie ujawnił zasadniczych różnic badanej populacji pod tym względem. Około co trzeci z ankietowanych adwokatów z każdej grupy wiekowej badanej populacji stwierdził, że pojęcie szkody w prawie karnym może stwarzać pewne trudności interpretacyjne, również w praktycznym stosowaniu instytucji kompensacyjnych.

Tabela 59. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?	Liczba badanych	% badanych
Tak	89	44,5
Nie	95	47,5
Trudno powiedzieć	16	8
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Jedynie 44,5 % ankietowanych respondentów uznało wprowadzone w 2010 r. zmiany w prawnej regulacji obowiązku naprawienia szkody za korzystne z perspektywy rzeczywistej praktyki orzeczniczej sądów w tym zakresie. Nieznacznie większa ilość osób (47,5 % badanych) krytycznie odniosła się do wprowadzonych zmian, zaś 8 % ankietowanych miało trudności z jednoznaczną oceną tychże zmian. Zróżnicowanie badanej populacji pod względem oceny obecnie obowiązującej regulacji obowiązku naprawienia szkody, jak też brak jednolitości poglądów pod względem oceny wprowadzonych w obowiązku naprawienia szkody zmian prawnych z 2010 r., uzasadnia bliższe przyjrzenie się również tym wynikom – z uwzględnieniem zastosowanych w kwestionariuszu zmiennych.

Tabela 59a. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według płci

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
--	--------------------	----------------------

Tak	41,49	47,17
Nie	52,13	43,4
Trudno powiedzieć	6,38	9,43
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 59b. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według stażu pracy

Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	53,52	51,11	39,13	31,15
Nie	39,44	37,78	56,52	60,65
Trudno powiedzieć	7,04	11,11	4,35	8,2
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Analiza odpowiedzi udzielanych przez ankietowanych adwokatów, z podziałem tychże odpowiedzi względem zastosowanych zmiennych ukazuje dość widoczną tendencję do większej krytyki wprowadzonych w 2010 r. zmian prawa w zakresie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, wraz ze wzrostem stażu pracy w zawodzie adwokata. Jedynie 31,15 % ankietowanych respondentów ze stażem wykonywania zawodu adwokata wynoszącym 16 i więcej lat pozytywnie oceniło wpływ wprowadzonych zmian na praktykę orzeczniczą sądów w tym zakresie, podczas gdy pozytywnie na ten temat wypowiadała się więcej niż połowa adwokatów z najkrótszym stażem pracy – poniżej 5 lat (tak uznało 53,52 % tychże badanych). Podobnie obserwacja wyników udzielanych odpowiedzi z podziałem tychże według zastosowanej zmiennej płci badanych obrazuje, iż nieznacznie częściej w sposób negatywny na temat zmian w regulacji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody oraz wpływu tychże zmian na praktykę orzeczniczą sądów skłonne są wypowiadać się kobiety (52,13 % ankietowanych kobiet w stosunku do 43,4 % ankietowanych mężczyzn).

Kontynuując omawianą tematykę zdecydowano się zapytać badanych (podobnie jak w przypadku innych, ankietowanych grup praktyków), czy w praktyce stosowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody zauważyli jakiegokolwiek zmiany po wejściu w życie wspomnianej nowelizacji Kodeksu karnego z 2010 r. Odpowiedzi na powyższe pytanie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 60. Obserwacja badanych co do zmian w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody wskutek nowelizacji z 2010 r.

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.	Liczba badanych	% badanych
Tak	122	61
Nie	78	39
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Zdecydowana większość badanych stwierdziła, iż omawiana nowelizacja prawa z 2010 r. przyczyniła się do zmiany w praktyce stosowania obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym (tak uznało 61 % respondentów). Odmiennego zdania była pozostała część ankietowanych osób – 39 % badanych. Analiza powyższych danych nie może ograniczać się jednak wyłącznie do porównania liczby osób, które zauważają zmiany z liczbą respondentów, takich zmian nie dostrzegających. Gdyby tak było, należałoby bowiem jednoznacznie pozytywnie ocenić wprowadzoną przez ustawodawcę nowelizację przepisów, jako zmianę mającą duży wpływ na stosowanie omawianych instytucji w praktyce. Nie negując w tym miejscu wyrażonej już wcześniej pozytywnej oceny co do obranego przez ustawodawcę kierunku zmian, należy jednak powyższe dane przeanalizować w powiązaniu z odpowiedziami ankietowanych w zakresie pozytywnej lub negatywnej oceny omawianych zmian na praktykę orzecniczą sądów i stosowanie obowiązku naprawienia szkody w ramach postępowań karnych. Takie postawienie sprawy wskazuje, iż część ankietowanych osób, zauważając zmiany wynikające z nowelizacji z 2010 r., wcale nie ocenia ich pozytywnie. Na taką ocenę mogą mieć wpływ problemy praktyczne oraz interpretacyjne, o które pytano badanych w dalszej części badań. Odpowiedzi ankietowanych przedstawione zostaną w kolejnych tabelach.

W tym miejscu przedstawić natomiast należy obserwacje badanych w zakresie zmian stosowania obowiązku naprawienia szkody wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r., z podziałem tychże odpowiedzi według zastosowanych w kwestionariuszu zmiennych. Obrazują to poniższe tabele.

Tabela 60a. Obserwacja badanych co do zmian w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody wskutek nowelizacji z 2010 r. według płci

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	57,45	64,15

Nie	42,55	35,85
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 60b. Obserwacja badanych co do zmian w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody wskutek nowelizacji z 2010 r. według stażu pracy

Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	57,75	55,56	65,22	68,85
Nie	42,25	44,44	34,78	31,15
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Częściej niż kobiety to mężczyźni zauważali zmiany w zakresie stosowania obowiązku naprawienia szkody wskutek wejścia w życie wspomnianej nowelizacji przepisów w tym zakresie z 2010 r. Takie obserwacje zostały przedstawione przez 64,15 % mężczyzn w stosunku do 57,45 % badanych kobiet. Najczęściej zmiany zauważali też adwokaci wykonujący zawód dłużej niż 16 lat, z których twierdzącą odpowiedź na powyższe pytanie przedstawiło niemal 70 % ankietowanych. Zdecydowanie rzadziej odpowiedzi takiej udzielali adwokaci wykonujący zawód poniżej 5 lat oraz od 6 do 10 lat (dane zawarte w tabeli 60b). W przypadku ankietowanych z najkrótszym stażem pracy zauważyć w tym miejscu należy, iż do badanej grupy należą też osoby, które wykonywanie zawodu adwokata rozpoczęły już po wejściu w życie zmienionej regulacji obowiązku naprawienia szkody, stąd, co oczywiste, osoby te nie były w stanie stwierdzić zmian w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody wskutek wspomnianej nowelizacji. Powyższe może przekładać się na wyższą ilość negatywnych odpowiedzi w tym zakresie udzielanych przez adwokatów z najkrótszym stażem pracy, aniżeli ankietowanych z długim stażem wykonywania zawodu.

Tabela 61. Zaobserwowane przez badanych zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody

Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.	Liczba odpowiedzi
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez sąd	75
Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony	89
Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku	11
Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	2

Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez sąd z urzędu	4
Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody	11
Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	23
Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego	0
Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych	12
Inne	0
Brak odpowiedzi	94

Źródło: badania własne. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do liczby otrzymanych zwrotnie kwestionariuszy, bowiem każdy ankietowany mógł zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź

Ankietowani respondenci wskazywali przede wszystkim na dwie zmiany, które w ich ocenie, są najbardziej widoczne wskutek omawianej wcześniej nowelizacji prawa karnego z 2010 r. Na pierwszym miejscu wymieniano częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, za popełnienie których obowiązek ten mógł zostać nałożony (o ile oczywiście czyn wyrządził pokrzywdzonemu szkodę). Na drugim miejscu wskazywano częstsze stosowanie omawianego obowiązku, w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka przez sąd z urzędu. Z uwagi na kolejność wskazań motywów, jakie w opinii adwokatów wpłynęły na częstsze stosowanie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, zauważyć należy, że zdaniem badanych częstsze stosowanie omawianych instytucji o charakterze kompensacyjnym wynika przede wszystkim z częstszego wnioskowania pokrzywdzonych (i zapewne ich pełnomocników) o naprawienie szkody, w dalszej dopiero kolejności jest to zależne od inicjatywy samego sądu.

Zwiększenie zastosowania obowiązku naprawienia szkody w wyniku wejścia w życie nowelizacji przepisów w tym zakresie z 2010 r. potwierdza też kolejna z odpowiedzi badanych – częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego.

Z uwagi na fakt, iż powyższe pytanie stanowiło rozwinięcie wcześniejszej prośby skierowanej do ankietowanych, o odpowiedź czy zauważyli zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek nowelizacji prawa z 2010 r. (dane w tabelach 60 – 60b) nie zaistniała w tym momencie konieczność ponownego, szczegółowego przedstawienia uzyskanych danych z podziałem tychże według zastosowanych w kwestionariuszu zmiennych. Dane te odpowiadają bowiem informacjom wynikającym z wcześniejszego, szczegółowo przedstawionego pytania.

W dalszej kolejności badanych zapytano o możliwość jednoczesnego orzekania przez sądy obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w świetle obecnie obowiązującej regulacji prawnej art. 46 § 1 kk. Odpowiedzi badanych przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 62. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Liczba badanych	% badanych
Tak	121	60,5
Nie	54	27
Trudno ocenić	25	12,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Tabela 62a. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według płci

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	65,96	55,66
Nie	21,27	32,07
Trudno ocenić	12,77	12,27
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 62b. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według stażu pracy

Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	56,34	73,33	65,21	73,77
Nie	33,8	11,11	21,73	9,84
Trudno ocenić	9,86	15,56	13,06	16,39
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Przeprowadzone badania wskazują, iż zdecydowana większość badanych (60,5 %) jest zdania, iż obecne uregulowanie art. 46 § 1 kk nie stoi na przeszkodzie jednoczesnemu

zobowiązaniu sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia za krzywdę wyrządzoną pokrzywdzonemu. Częściej zdanie takie wyrażają kobiety, niż mężczyźni (65,96 % badanych kobiet w stosunku do 55,66 % ankietowanych mężczyzn). Ponadto daje się zauważyć wyraźna tendencja do tym częstszego akceptowania dopuszczalności jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę im dłuższy czas pracy w zawodzie adwokata przez ankietowane osoby. Zdanie takie wyraziło 73,77 % adwokatów ze stażem pracy 16 lat i więcej, gdy tymczasem tożsame stanowisko zajęte zostało przez niewiele więcej niż połowę adwokatów ze stażem pracy krótszym niż 5 lat (56,34 % badanych z tej grupy wiekowej). Mając powyższe na uwadze nasuwa się prosta konkluzja o tym częstszym dopuszczaniu możliwości, które w ocenie nie wszystkich badanych wynikają wprost z przepisów (choć w przypadku jednoczesnego orzekania w aktualnym stanie prawnym obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę to możliwość ta wynika wprost z przepisu art. 46 § 1 kk posługującego się alternatywą łączną „lub”, a nie alternatywą rozłączną „albo”), im większy staż pracy i doświadczenie zawodowe badanych.

Niepokojące wydawać może się też to, że więcej niż co 4. z badanych (27 %) uznał za niedopuszczalne jednoczesne orzekanie obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę, ponadto 12,5 % badanych nie potrafiło w sposób jednoznaczny zajęć w tej materii stanowiska. Takie podejście dużego odsetka badanych (w powiązaniu z informacjami podawanymi w tym zakresie przez sędziów i prokuratorów) w sposób niewątpliwy musi wpływać na liczne nieprawidłowości w praktyce stosowania omawianego środka, który ma działać na korzyść pokrzywdzonego. Przy teoretycznym założeniu, iż zarówno pełnomocnik reprezentujący pokrzywdzonego (oskarżyciela posiłkowego), jak też prokurator i sąd będą zdania o niedopuszczalności łącznego orzeczenia obowiązku naprawienia szkody oraz zobowiązania do zadośćuczynienia za krzywdę - pokrzywdzony może zostać w najlepszym wypadku narażony na dodatkowe koszty i czasochłonne dochodzenie całości swoich roszczeń na drodze procesu cywilnego. W najgorszym z takich wypadków możliwe byłoby nawet pozbawienie pokrzywdzonego możliwości dochodzenia dalszych roszczeń przed sądem cywilnym - przez orzeczenie omawianego obowiązku w całości i brak należytej informacji przedstawionej pokrzywdzonemu przez pełnomocnika, czy też organy procesowe w sprawie. Powyższe jednoznacznie przemawia za koniecznością szkoleń poszczególnych grup zawodowych z danej tematyki.

Tabela 63. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych w ocenie badanych

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Liczba badanych	% badanych
Tak	133	66,5
Nie	40	20
Trudno ocenić	27	13,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Oceniając odpowiedzi uzyskane na podstawie zaprezentowanego powyżej pytania zwrócić należy uwagę na bardzo krytyczny stosunek ankietowanych osób do solidarnego nakładania na współsprawców przestępstwa karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Wskazać należy, iż 66,5 % badanych adwokatów uznało, że solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody na współsprawców czynu sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych. Jedynie co 5 z badanych był zdania, iż powyższa zasad nie stoi w sprzeczności z solidarnym orzeczeniem obowiązku z art. 46 § 1 kk. Z kolei 13,5 % badanych uznało, iż trudno jest im jednoznacznie ocenić omawianą kwestię. Odnosząc się ogólnie do zaprezentowanych wyników badań wskazać należy, iż tak wysoki odsetek osób odpowiadających twierdząco na przedstawione powyżej pytanie wynikać może z faktu zdecydowanie częstszego występowania adwokatów w roli obrońców oskarżonych, aniżeli pełnomocników osób pokrzywdzonych, czy też działania w charakterze pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego na etapie rozprawy głównej przed sądem. Ocenianie zatem omawianej instytucji z perspektywy obrońcy oskarżonego (związane z działaniem w postępowaniu karnym tylko i wyłącznie na korzyść oskarżonego) może przekładać się na bardziej krytyczne spojrzenie grupy zawodowej adwokatów, aniżeli pozostałych badanych grup zawodowych na powyższą problematykę dotyczącą solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody.

Z uwagi na fakt, iż przedstawione powyżej pytanie zostało rozwinięte w kolejnym zagadnieniu, o ocenę którego poproszono badanych (wskazanie właściwej tezy w przypadku wyrażenia stanowiska o kolidowaniu zasady indywidualizacji kar i środków karnych z solidarnym nakładaniem omawianego obowiązku na współsprawców czynu) – zagadnienia te zostaną przedstawione w dalszej kolejności łącznie. Po pierwsze zatem przedstawione zostaną odpowiedzi udzielone w zaprezentowanej wcześniej tabeli – z podziałem tychże na zastosowane w kwestionariuszu ankiety zmienne, następnie zaś zaprezentowana zostanie w

sposób ogólny tabela zawierająca propozycje ankietowanych co do właściwego postępowania, w przypadku uznania, iż obowiązek naprawienia szkody nakładany solidarnie sprzeciwia się zasadzie z art. 55 kk.

Tabela 63a. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych w ocenie badanych według płci

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	62,76	69,81
Nie	25,53	17,92
Trudno ocenić	11,71	12,27
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 63b. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych w ocenie badanych według stażu pracy

Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	56,34	73,33	65,21	73,77
Nie	33,8	11,11	21,73	9,84
Trudno ocenić	9,86	15,56	13,06	16,39
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 64. Propozycje badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych

Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy	Liczba badanych	% badanych
Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie	102	51
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk	39	19,5
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale <i>de lege ferenda</i> powinien zostać ujęty jako instytucja odrębna od kar i środków karnych	2	1
Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany	20	10
Inne uwagi	2	1

Brak odpowiedzi	45	22,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne.

Uzyskane odpowiedzi na powyższe pytania obrazują, iż nieznacznie częściej od kobiet to mężczyźni uznawali solidarne orzekanie obowiązku naprawienia szkody za sprzeczne z obowiązującą na gruncie prawa karnego zasadą indywidualizacji kar i środków karnych (69,81 % ankietowanych mężczyzn w stosunku do 62,76 % ankietowanych kobiet). Ponadto daje się zauważyć wyraźny wzrost uwag o sprzeczności solidarnego orzekania obowiązku naprawienia szkody z zasadą z art. 55 kk, wraz ze wzrostem stażu wykonywania zawodu adwokata (tak uznało 73,77 % adwokatów wykonujących zawód ponad 16 lat, podczas gdy takie samo zdanie wyrażone zostało przez 56,34 % adwokatów ze stażem wykonywania zawodu do 5 lat).

W celu uzupełnienia danych uzyskanych na podstawie przedmiotowego pytania skierowano do ankietowanych kolejne pytanie (stanowiące rozwinięcie danej problematyki), dotyczące konkretnych propozycji formułowanych przez badanych, którzy twierdząco odpowiedzieli na wcześniejsze zapytanie. Wyniki tych odpowiedzi przedstawia tabela 64. Najczęściej badani respondenci uznawali, iż karnoprawny obowiązek naprawienia szkody nie powinien być wcale nakładany solidarnie (51 % badanych). Powyższe może być wynikiem większego skupienia uwagi przez badanych na osobie sprawcy przestępstwa, aniżeli na osobie pokrzywdzonego.

Kolejną z odpowiedzi udzielanych przez ankietowanych adwokatów było teoretyczne dopuszczenie możliwości nakładania obowiązku naprawienia szkody solidarnie, jednakże przy założeniu dokonania przez ustawodawcę stosownej korekty przepisów – dającej wyraz możliwości takiego rozstrzygnięcia wprost w treści art. 46 § 1 kk. Niezwykle rzadko natomiast pojawiały się głosy o konieczności ujęcia obowiązku naprawienia szkody jako instytucji odrębnej od kar i środków karnych, co po raz kolejny daje wyraz małemu zainteresowaniu danej grupy praktyków teoretycznymi rozważaniami na temat miejsca obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym i jego charakteru prawnego. Ze wskazywanych innych uwag zwrócić należy uwagę na wymieniony postulat konieczności każdorazowego zindywidualizowania orzekałego obowiązku naprawienia szkody pod kątem przyczynienia się każdego ze współsprawców do czynu (co – jak się wydaje – możliwe jest już na tle obecnie obowiązującej regulacji prawnej w tym zakresie).

Tabela 65. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Czy w Pana(i) ocenie co do zasady pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym?	Liczba badanych	% badanych
Tak	70	35
Nie	128	64
Trudno ocenić	2	1
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Zdecydowana większość badanych adwokatów uznała, iż pokrzywdzeni nie wykazują należytej inicjatywy dowodowej w zakresie udowodnienia swoich roszczeń wpływających na wysokość orzekanych obowiązków naprawienia szkody (ewentualnie obowiązków zadośćuczynienia za krzywdę) – tak uznało 64 % ankietowanych osób. Jedynie 35 % badanych respondentów było odmiennego zdania, zaś 2 osoby (co stanowiło 1 % badanych) nie potrafiły jednoznacznie ocenić tej kwestii.

Tabela 65a. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Czy w Pana(i) ocenie co do zasady pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	31,91	37,73
Nie	68,08	60,39
Trudno ocenić	0	1,88
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 65b. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stażu pracy

Czy w Pana(i) ocenie co do zasady pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	39,43	33,33	43,47	27,87
Nie	59,15	64,44	56,53	72,13
Trudno ocenić	1,42	2,23	0	0
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Analiza udzielonych przez badanych odpowiedzi w zakresie omawianego pytania – pod kątem zastosowanych w kwestionariuszu ankiety zmiennych – nie wykazała

zasadniczych różnic pomiędzy poszczególnymi grupami badanych respondentów. W związku z powyższym, mając na uwadze fakt, iż dane te zostały szczegółowo przedstawione w obu zaprezentowanych powyżej tabelach nie wydaje się w tym miejscu konieczne powtórne, dodatkowe ich przedstawianie.

Kolejną z kwestii przedstawionych badanym stanowił sposób i termin składania wniosków o naprawienie szkody. Uzyskane dane przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 66. Sposób i termin składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym przez badanych

Czy działając jako pełnomocnik pokrzywdzonego (oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego) składa Pan(i) wnioski o naprawienie szkody:	Liczba badanych	% badanych
Najczęściej ustnie na rozprawie	77	38,5
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed sądem	20	10
Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym	94	47
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym	9	4,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Tabela 66a. Sposób i termin składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym przez badanych według płci

Czy działając jako pełnomocnik pokrzywdzonego (oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego) składa Pan(i) wnioski o naprawienie szkody	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Najczęściej ustnie na rozprawie	37,23	39,62
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed sądem	11,7	8,49
Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym	45,74	48,11
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym	5,33	3,78
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 66b. Sposób i termin składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym przez badanych według stażu pracy

Czy działając jako pełnomocnik pokrzywdzonego (oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego) składa Pan(i) wnioski o naprawienie szkody	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Najczęściej ustnie na rozprawie	29,57	42,22	39,13	45,9
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed sądem	14,08	15,55	13,04	0
Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym	49,29	40	43,48	50,81
Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym	7,06	2,23	4,35	3,29
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Ogólne wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż niemal co 2. z ankietowanych ogranicza się do złożenia wniosku o naprawienie szkody do protokołu w postępowaniu przygotowawczym, natomiast aż 38,5 % składa stosowne wnioski ustnie na rozprawie. Składanie wniosków w formie pisemnej jest zdecydowanie mniej powszechne wśród badanych osób (dane w tabeli 66).

O ile dwa wskazane wyżej sposoby składania wniosku w trybie art. 46 § 1 kk stanowią z pewnością najwygodniejsze sposoby żądania naprawienia szkody, o tyle – rzecz jasna – uniemożliwiają one tak szerokie odniesienie się do formułowanego wniosku, jak mogłoby to nastąpić na piśmie (z uwagi na dynamikę postępowania, w szczególności na etapie rozprawy głównej przed sądem). Jedynie co dziesiąty z badanych adwokatów składa omawiane wnioski na piśmie na rozprawie, a 4,5 % badanych pisemnie w postępowaniu przygotowawczym. Tymczasem (w ocenie autora niniejszej rozprawy) to właśnie takie postępowanie umożliwiałoby pełne i rzetelne zweryfikowanie wysokości zaistniałej szkody i zgłoszonego żądania.

Zauważyć też należy, iż jak wynika z uzyskanych odpowiedzi ankietowanych, o ile pozostałe grupy wiekowe badanych respondentów mniej więcej z podobną częstotliwością składają wnioski o naprawienie szkody pisemnie w postępowaniu przed sądem, o tyle badani adwokaci z najdłuższym stażem pracy nie postępują w ten sposób praktycznie wcale (0% adwokatów z tej grupy wiekowej udzieliło twierdzącej odpowiedzi na powyższe pytanie).

Tabela 67. Praktyka badanych w zakresie składania wniosków o naprawienie szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego

Czy składał(a) Pan(i) wnioski o naprawienie szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego, a nie zasądzenie kwoty pieniężnej?	Liczba badanych	% badanych
Tak, w więcej niż połowie przypadków	0	0
Tak, sporadycznie – ale zawsze gdy jest taka możliwość	0	0
Tak, ale jedynie wyjątkowo	11	5,5
Nie	162	81
Brak odpowiedzi	27	13,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Tabela 68. Ocena badanych co do poszczególnych sposobów żądania naprawienia szkody w postępowaniu karnym

Czy zdaniem Pana(i) z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest żądanie naprawienia szkody przez:	Liczba badanych	% badanych
Zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej	182	91
Przywrócenie stanu poprzedniego	0	0
Nie mam zdania	5	2,5
Brak odpowiedzi	13	6,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Z uwagi na zdecydowanie jednolite poglądy wyrażone przez badane osoby w obu powyższych kwestiach nie było w tej materii konieczności przedstawiania udzielanych przez ankietowanych respondentów odpowiedzi, z podziałem tychże według zastosowanych w kwestionariuszu zmiennych.

Jak wynika z obu powyższych tabel niemal wszyscy badani adwokaci uznali za korzystniejsze z perspektywy pokrzywdzonego żądanie naprawienia szkody przez zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej, a nie przywrócenie stanu poprzedniego (takie zdanie wyraziło bowiem 91 % badanych osób). Żaden z ankietowanych nie uznał, że z perspektywy pokrzywdzonego zasadne jest bardziej domaganie się naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego. Nawiązując w tym miejscu do opisywanych wcześniej założeń restytucyjnych, założeń sprawiedliwości naprawczej i celów stosowania instytucji kompensacyjnych (które na pierwszym miejscu powinny, jak się wydaje, stawiać jednak przywrócenie stanu poprzedniego, co w sytuacji idealnej winno skutkować zażegnaniem wywołanego przestępstwem konfliktu społecznego) – stwierdzić należy wprost, że badani respondencji nie wykazali żadnego zainteresowania danymi problemami. Można to tłumaczyć na dwa sposoby. Po pierwsze, uznać można, iż praktycy lekceważą założenia restytucji, celem ich działania nie jest realizowanie założeń sprawiedliwości naprawczej, ale reprezentowanie interesów danego klienta, zaś w opinii praktyków lepszym sposobem żądania naprawienia szkody jest żądanie zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej – stąd w praktyce takie też są wnioski o naprawienie szkody. Z drugiej jednak strony – analizując dany problem bardziej dogłębnie – zauważyć należy, iż w praktyce stosowania danych instytucji o charakterze kompensacyjnym muszą występować jakieś powody wskazujące na większą zasadność domagania się naprawienia szkody przez zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej, aniżeli przez przywrócenie stanu poprzedniego. Można zatem uznać, iż w praktyce stosowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody albo występują trudności z właściwym

zrealizowaniem obowiązku naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego (lub też pokrzywdzeni takich trudności się obawiają), albo też z reguły w sprawach, w których występują ankietowani – konflikt pomiędzy stronami jest na tyle duży, iż przywrócenie stanu poprzedniego nie jest możliwe i z pewnością takiego konfliktu nie zażegna. Można zatem zaryzykować stwierdzenie (mając na uwadze wcześniejsze wyniki tożsamyh pytań kierowanych do sędziów oraz prokuratorów), iż naprawienie szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego co do zasady występuje w sprawach o mniejszym ciężarze gatunkowym, lub też ogólnie – w sprawach, w których konflikt społeczny wywołany popełnieniem przestępstwa nie jest na tyle duży, zaś sprawy te rozpoznawane są co do zasady bez udziału adwokatów (występujących czy to w charakterze pełnomocnika pokrzywdzonego, czy też jako obrońcy oskarżonego).

Tabela 69. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż:	Liczba badanych	% badanych
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuconego czynu	135	67,5
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalenia odszkodowania	42	21
Nie mam zdania	23	11,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Tabela 69a. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż:	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuconego czynu	69,15	66,04
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalenia odszkodowania	15,96	25,47
Nie mam zdania	14,89	8,49
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 69b. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stażu pracy

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż:	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuconego czynu	50,7	62,22	60,87	93,44
Ustalając wysokość szkody należy odnosić	36,62	20	13,04	6,56

się do cen z chwili ustalenia odszkodowania				
Nie mam zdania	12,68	17,78	26,09	0
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Ankietowani w zdecydowanej większości, bo aż w 67,5 % odpowiedzi, wskazali, że ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuconego czynu, odmiennego zdania było 21 % ankietowanych respondentów. Najbardziej jednoznacznych odpowiedzi udzielili w tym zakresie ankietowani z najstarszej grupy wiekowej (ze stażem wykonywania zawodu adwokata wynoszącym 16 i więcej lat), z których aż 93,44 % stwierdziło, iż data zarzuconego czynu powinna stanowić punkt wyjścia dla ustalenia cen przy orzekaniu o obowiązku naprawienia szkody. Zdecydowanie najrzadziej odpowiedzi takiej udzielali natomiast respondenci z najmłodszej grupy wiekowej (do 5 lat stażu w zawodzie adwokata), z których takiego zdania było 50,7 % badanych.

Tabela 70. Żądanie naprawienia szkody w całości w praktyce badanych

Czy składał(a) Pan(i) wnioski o naprawienie szkody w całości w postępowaniu karnym?	Liczba badanych	% badanych
Tak, często	9	4,5 %
Tak, sporadycznie	86	43 %
Nie – zawsze domagam się naprawienia szkody w części, aby mieć ewentualnie możliwość dochodzenia dalszych kwot w postępowaniu cywilnym	53	26,5 %
Nie – z innych przyczyn	22	11 %
Brak odpowiedzi	30	15 %
Ogółem	200	100 %

Źródło: badania własne

Analiza przedstawionych danych wskazuje, iż adwokaci jedynie sporadycznie żądają naprawienia szkody w całości (43 % wskazań ankietowanych). Tymczasem przypomnieć należy, iż regułą przy orzekaniu o naprawieniu szkody powinno być naprawienie szkody w całości, jedynie wyjątkowo sąd może ograniczyć się do orzekania o naprawieniu szkody w części. Z odpowiedzi udzielonych przez badanych respondentów wynika, iż najczęstszym powodem domagania się naprawienia szkody jedynie w części jest wola zachowania możliwości dochodzenia dalszych kwot (realizacji roszczeń wynikłych z tego samego zdarzenia) na drodze postępowania cywilnego. Część z ankietowanych osób zdecydowała się przy tym na wskazanie odpowiedzi o innych przyczynach domagania się naprawienia szkody jedynie w części, jednak odpowiedzi te wskazywały, iż często na etapie procesu karnego nie

jest do końca wiadomo jaka jest rzeczywista wartość szkody, bowiem niektóre następstwa zdarzenia ujawniają się często dopiero w terminie późniejszym. Uznać zatem należy, iż w zasadzie podstawowym motywem kierowania przez pełnomocników wniosków o naprawienie szkody jedynie w części na rzecz pokrzywdzonych jest wola dalszego prowadzenia postępowania – z tym, że już postępowania cywilnego, w którym (w przypadku zaistnienia do tego podstaw) pokrzywdzeni domagać się będą dalszych roszczeń, nie objętych orzeczeniem sądu karnego (choćby wynikłych z ujawnionych dopiero w terminie późniejszym następstw czynu).

Odpowiedzi na powyższe pytanie z podziałem tychże według zastosowanych w kwestionariuszu zmiennych przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 70a. Żądanie naprawienia szkody w całości w praktyce badanych według płci

Czy składał(a) Pan(i) wnioski o naprawienie szkody w całości w postępowaniu karnym	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak, często	3,19	5,66
Tak, sporadycznie	40,42	45,28
Nie – zawsze domagam się naprawienia szkody w części, aby mieć ewentualnie możliwość dochodzenia dalszych kwot w postępowaniu cywilnym	31,91	21,7
Nie – z innych przyczyn	15,96	6,6
Brak odpowiedzi	8,52	20,76
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 70a. Żądanie naprawienia szkody w całości w praktyce badanych według stażu pracy

Czy składał(a) Pan(i) wnioski o naprawienie szkody w całości w postępowaniu karnym	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat
Tak, często	5,63	2,22	0	6,56
Tak, sporadycznie	35,21	46,67	43,48	49,18
Nie – zawsze domagam się naprawienia szkody w części, aby mieć ewentualnie możliwość dochodzenia dalszych kwot w postępowaniu cywilnym	36,62	40	26,08	4,91
Nie – z innych przyczyn	7,04	2,22	21,74	18,03
Brak odpowiedzi	15,5	8,89	8,7	21,32
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Podział uzyskanych odpowiedzi względem zastosowanych w kwestionariuszu ankiety zmiennych ukazał, iż częściej od mężczyzn to kobiety decydują się na formułowanie wniosku

o naprawienie szkody, z zastrzeżeniem, iż dotyczy on jedynie części roszczenia, z uwagi na taktykę procesową polegającą na zachowaniu możliwości dochodzenia ewentualnie dalszych kwot od sprawy czynu na drodze postępowania cywilnego, po zakończeniu sprawy karnej. Odpowiedzi takiej udzieliło 31,91 % badanych kobiet w stosunku do 21,7 % ankietowanych mężczyzn. Co więcej, kobiety z badanej populacji ponad dwukrotnie częściej zaznaczały też odpowiedź o innych przyczynach domagania się naprawiania szkody jedynie w części w ramach toczącej się sprawy karnej (wskaując jednakże z reguły na następstwa czynu, których nie da się przewidzieć na etapie sprawy karnej, a zatem odnosząc się w zasadzie do zachowania możliwości dochodzenia dalszych roszczeń na drodze procesu cywilnego).

Częściej odpowiedzi o składaniu wniosków o naprawienie szkody w części celem zachowania możliwości dochodzenia dalszych roszczeń w procesie cywilnym udzielali też ankietowani z młodszych grup wiekowych, aniżeli adwokaci z najdłuższym stażem pracy. Odpowiedzi takich udzieliło 40 % ankietowanych z grupy wiekowej 6 – 10 lat oraz 36,62 % ankietowanych z grupy wiekowej 0 – 5 lat wykonywania zawodu adwokata, podczas gdy odpowiednia odpowiedź zaznaczona została jedynie przez 4,91 % adwokatów z grupy wiekowej 16 lat i więcej w zawodzie adwokata. Odpowiedzi te należy jednak czytać z uwzględnieniem możliwości zaznaczenia domagania się obowiązku naprawienia szkody w części z innych przyczyn (które, co już podnoszono, odpowiadały w zasadzie poprzedniej odpowiedzi o domaganiu się dalszych kwot w postępowaniu cywilnym) – takie bowiem wskazanie zostało przedstawione przez 18,03 % adwokatów z najstarszej grupy wiekowej. Stąd uznać należy, iż odsetek badanych z tej grupy wiekowej, którzy składając wnioski o naprawienie szkody w części, usiłują zachować możliwość domagania się dalszych roszczeń w procesie cywilnym wynosi ponad 20 % (jednak i tak jest on niższy aniżeli wśród najmłodszych grup wiekowych badanych respondentów).

Tabela 71. Przyczyny żądania naprawienia szkody w części w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż najczęściej przyczyną żądania naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części są:	Liczba badanych	% badanych
Wygórowane oczekiwania pokrzywdzonego co do wysokości naprawienia szkody, chęć dochodzenia dalszego odszkodowania w postępowaniu cywilnym	11	5,5
Sugestia ze strony organów procesowych co do możliwości dochodzenia dalszego odszkodowania w postępowaniu cywilnym	2	1
Brak podjęcia w postępowaniu karnym należytej inicjatywy	87	43,5

dowodowej pokrzywdzonego, nie wykazanie szkody w całości		
Inne	74	37
Nie mam zdania	5	2,5
Brak odpowiedzi	21	10,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne

Tabela 71a. Przyczyny żądania naprawienia szkody w części w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż najczęściej przyczyną żądania naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części są	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Wygórowane oczekiwania pokrzywdzonego co do wysokości naprawienia szkody, chęć dochodzenia dalszego odszkodowania w postępowaniu cywilnym	4,25	6,6
Sugestia ze strony organów procesowych co do możliwości dochodzenia dalszego odszkodowania w postępowaniu cywilnym	2,13	0
Brak podjęcia w postępowaniu karnym należytej inicjatywy dowodowej pokrzywdzonego, nie wykazanie szkody w całości	39,36	47,17
Inne	44,68	30,19
Nie mam zdania	2,13	2,83
Brak odpowiedzi	7,45	13,21
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne

Tabela 71b. Przyczyny żądania naprawienia szkody w części w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stażu pracy

Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż najczęściej przyczyną żądania naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części są	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Wygórowane oczekiwania pokrzywdzonego co do wysokości naprawienia szkody, chęć dochodzenia dalszego odszkodowania w postępowaniu cywilnym	4,22	6,67	4,35	6,56
Sugestia ze strony organów procesowych co do możliwości dochodzenia dalszego odszkodowania w postępowaniu cywilnym	2,82	0	0	0
Brak podjęcia w postępowaniu karnym należytej inicjatywy dowodowej pokrzywdzonego, nie wykazanie szkody w całości	43,66	42,22	34,78	47,54
Inne	39,44	33,33	43,48	34,26
Nie mam zdania	4,22	2,22	4,35	0
Brak odpowiedzi	5,64	15,56	13,04	11,64
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne

Udzielone przez ankietowanych odpowiedzi wskazują, iż najczęściej spośród badanych osób uważa, iż przyczyną nałożenia obowiązku naprawienia szkody w części w postępowaniu karnym jest niewykazanie całości szkody przez pokrzywdzonego, czy też brak podjęcia w tym kierunku należytej inicjatywy dowodowej (takiego zdania było 43,5 % badanych). Na drugim miejscu pod względem częstotliwości pojawiania się uplasowała się odpowiedź wskazująca na inne przyczyny nałożenia karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody jedynie w części (37 % badanych). Okoliczności podnoszone w tym zakresie przez respondentów korelują z odpowiedziami udzielanymi na pytanie o praktykę składania wniosków o naprawienie szkody w całości – tabele od 70 do 70b. W związku z powyższym wskazywano przede wszystkim na brak wiedzy co do całości następstwa wynikłych ze zdarzenia, prawdopodobieństwo ujawnienia się części następstwa zdarzenia dopiero w terminie późniejszym, a zatem brak możliwości oceny całości szkody i całościowego wnioskowania o jej naprawienie w ramach sprawy karnej.

Z kolei analiza udzielonych odpowiedzi pod kątem zastosowanych w kwestionariuszu ankiety zmiennych nie wskazała na istotne różnice pomiędzy poszczególnymi grupami badanej populacji. Nieznacznie częściej od kobiet mężczyźni wskazywali, iż przyczyną częściowego orzekania o naprawieniu szkody w postępowaniu karnym jest brak podjęcia w postępowaniu karnym należytej inicjatywy dowodowej pokrzywdzonego, nie wykazanie szkody w całości (tak uznało 47,17 % mężczyzn w stosunku do 39,36 % kobiet), jednakże ankietowane kobiety częściej wskazywały odpowiedź o innych przyczynach nie orzekania o naprawieniu szkody w całości – chętnie udzielały odpowiedzi w formie otwartej (44,68 % badanych kobiet w stosunku do 30,19 % ankietowanych mężczyzn).

Tabela 72. Preferencje badanych co do poszczególnych środków o charakterze kompensacyjnym w prawie karnym

Czy zdaniem Pana(i) z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest żądanie:	Liczba badanych	% badanych
Naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę	174	87
Wytaczanie w postępowaniu karnym powództwa adhezyjnego	5	2,5
Nie mam zdania	21	10,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne.

Ankietowani zaprezentowali bardzo jednolite stanowisko w zakresie preferencji poszczególnych instytucji o charakterze kompensacyjnym – zdecydowanie wybierając

najczęściej obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę (87% ankietowanych). Jedynie 2,5 % badanych było zdania, iż z perspektywy pokrzywdzonego bardziej korzystne jest wytaczanie w ramach postępowania karnego powództwa cywilnego, niż składanie stosownego wniosku z art. 46 § 1 kk. Z kolei 10,5 % badanych nie potrafiło jednoznacznie wskazać, która z tych instytucji jest dla pokrzywdzonego bardziej korzystna. Powyższe może świadczyć o największym zastosowaniu karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody spośród innych instytucji o charakterze kompensacyjnym, jak też stawia pod znakiem zapytania przyszłość innych instytucji o charakterze kompensacyjnym w prawie karnym. Z uwagi na jednolitość poglądów zaprezentowanych przez badanych nie było w tym miejscu konieczności ukazywania odpowiedzi na powyższe pytanie z podziałem na zmienne – niezależnie od zastosowanych w tym zakresie podziałów odpowiedzi wyglądałyby bowiem niemalże identycznie.

Tabela 73. Stosowanie obowiązku naprawienia szkody przez sądy w opinii badanych

Czy zdaniem Pana(i) sądy prawidłowo stosują obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę?	Liczba badanych	% badanych
Tak	95	47,5
Nie	78	39
Brak odpowiedzi	27	13,5
Ogółem	200	100

Źródło: badania własne.

Tabela 73a. Stosowanie obowiązku naprawienia szkody przez sądy w opinii badanych według płci

Czy zdaniem Pana(i) sądy prawidłowo stosują obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę	Kobiety [%]	Mężczyźni [%]
Tak	48,93	46,23
Nie	40,43	37,73
Brak odpowiedzi	10,64	16,04
Ogółem	100	100

Źródło: badania własne.

Tabela 73b. Stosowanie obowiązku naprawienia szkody przez sądy w opinii badanych według stażu pracy

Czy zdaniem Pana(i) sądy prawidłowo stosują obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę	0 – 5 lat [%]	6 – 10 lat [%]	11 – 15 lat [%]	16 i więcej lat [%]
Tak	42,25	48,89	47,82	52,46
Nie	35,21	42,22	39,13	39,34
Brak odpowiedzi	22,54	8,89	13,05	8,2
Ogółem	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Przedstawione dane obrazują dość krytyczne podejście badanych do praktyki stosowania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody przez sądy. Jedynie co drugi z ankietowanych (dokładnie 47,5 % badanych) wskazał, iż sądy prawidłowo stosują omawiane instytucje. Z kolei aż 39 % badanych było zdania przeciwnego. Co charakterystyczne – podział uzyskanych odpowiedzi względem zastosowanych w kwestionariuszu zmiennych nie ujawnił istotnych różnic pomiędzy poszczególnymi grupami badanej populacji w zakresie omawianego zagadnienia. Oznacza to, że ankietowani respondenci uważają obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym za instytucję, która w wielu wypadkach nie funkcjonuje sposób prawidłowy.

Celem dokładniejszego poznania stanowiska badanych w tym zakresie, skierowano do nich dwa pytania opisowe, o charakterze otwartym, w których badani mogli wskazać na występujące ich zdaniem najczęstsze błędy w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody przez sądy, a także inne, a nie ujęte w kwestionariuszu ankiety, trudności praktyczne, jakie stwarza obowiązek naprawienia szkody w praktyce jego stosowania.

Najczęściej ankietowani wskazywali w tym zakresie na „niechętny stosunek” organów procesowych (zarówno sądów, jak też prowadzących postępowania przygotowawcze prokuratorów) do ustalania rozmiarów szkody i prowadzenia w tym zakresie postępowania dowodowego w bardziej skomplikowanych sprawach, aniżeli sprawy dotyczące przestępstw przeciwko mieniu, gdzie łatwo jest ustalić wartość konkretnej skradzionej lub uszkodzonej rzeczy. Powyższa obserwacja poczyniona przez większość badanych udzielających odpowiedzi na powyższe pytania jest w zasadzie zgodna z wcześniejszymi uwagami poczynionymi na podstawie wskazań udzielanych przez sędziów oraz prokuratorów przy podobnych pytaniach otwartych.

Wielu z badanych poruszało też kwestie związane z solidarnym orzekaniem obowiązku naprawienia szkody w przypadku, gdy w sprawie występuje wielość współsprawców czynu – co przekłada się następnie na trudności interpretacyjne organów procesowych w postępowaniu wykonawczym. Wskazywano bowiem na sytuacje, w których przy solidarnym orzeczeniu o obowiązku naprawienia szkody i rzeczywistym naprawieniu szkody przez jednego ze współsprawców po uprawomocnieniu się wyroku w sprawie, sądy wykonujące orzeczenie odmawiają odroczenia wykonania kary innym ze współsprawców – na tej wyłącznie podstawie, iż nie spełnili oni obowiązku z art. 46 § 1 kk. Podnoszono, iż w takich sytuacjach zdarza się, że sprawca w celu nie narażania się na brak odroczenia

wykonania kary (gdy są do tego podstawy), woli spełnić po raz wtóry obowiązek naprawienia szkody na rzecz pokrzywdzonego (pomimo, iż *de facto* pokrzywdzony taki staje się wówczas bezpodstawnie wzbogacony) i otrzymać odroczenie wykonania kary, aniżeli narażać się na negatywne skutki procesowe w tym zakresie. W takich sytuacjach nierzadko ma też dochodzić do tego, że po odroczeniu wykonania kary sprawca, który spełnił obowiązek naprawienia szkody na rzecz pokrzywdzonego występuje po uzyskaniu odroczenia wykonania kary o zwrot przekazanego świadczenia, co może narazić pokrzywdzonego nie tylko na ponowny kontakt ze sprawcą przestępstwa, ale też poniesienie kosztów sądów, w przypadku wytoczenia pokrzywdzonemu przez sprawcę czynu sprawy cywilnej o zwrot nienależnego świadczenia.

§ 4. Podsumowanie wyników badań

Przeprowadzone badania ukazały niejednorodny stosunek badanych grup respondentów do omawianego obowiązku naprawienia szkody w praktyce jego stosowania i orzekania, jak też niejednoznaczny obraz samego karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, którego konstrukcja nie może być w związku z tym oceniona w sposób stanowczy.

O ile na podstawie porównania wszystkich uwag kierowanych pod adresem omawianych instytucji przez praktyków wymiaru sprawiedliwości przyjąć należy, iż nowelizacja prawa karnego z 2010 r. stanowi dobry kierunek zmian omawianych instytucji, to jednak w praktyce występują liczne trudności interpretacyjne, których omawiana nowelizacja nie tylko nie usunęła, ale także takie, które zostały przez omawianą wcześniej nowelizację powołane do życia.

Zauważyć zatem należy, iż często podnoszoną kwestią (zarówno przez sędziów, adwokatów, jak i prokuratorów) było obecne częstsze stosowanie obowiązku naprawienia szkody wobec wprowadzenia w 2010 r. możliwości orzekania tegoż środka przez sąd z urzędu. Analiza odpowiedzi udzielonych przez sędziów w tym zakresie budzić może jednak pewne wątpliwości. Otóż obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę jest bardzo rzadko stosowany z urzędu przez sędziów z najdłuższym stażem pracy, a także przez sędziów orzekających w sądach okręgowych. Tymczasem wydaje się, że właśnie w sprawach rozpatrywanych przez tych sędziów omawiana instytucja mogłaby znaleźć pełne zastosowanie, chociażby przy poważnych przestępstwach przeciwko życiu i zdrowiu. Stąd wyrazić należy obawę co do prawidłowego funkcjonowania obowiązku zadośćuczynienia za

krzywdę (czy też obowiązku naprawienia szkody) przy najpoważniejszych przestępstwach, przy zbrodniach rozpoznawanych w I instancji przez sądy okręgowe.

Odnosząc się do odpowiedzi udzielonych przez ankietowanych sędziów nie sposób przy tym pominąć, iż prawie połowa z badanych uznała, że nie można w aktualnym stanie prawnym orzec jednoczesnego zobowiązania do naprawienia szkody oraz do zadośćuczynienia za krzywdę (gdy tymczasem przed nowelizacją z 2010 r. szkodę na gruncie prawa karnego interpretowano przeważnie w sposób szeroki – jako obejmującą tak dobra majątkowe, jak i niemajątkowe pokrzywdzonego). Tym samym w praktyce stosowania obowiązku naprawienia szkody omawiana nowelizacja z 2010 r. pogorszyła sytuację pokrzywdzonych, którzy nie są w stanie zrealizować pełni swoich roszczeń w sprawach, w których orzekają sędziowie o wskazanych powyżej poglądach.

Takie podejście badanych do orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę, przy jednoczesnym bardzo krytycznym stosunku do inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w tym zakresie niewątpliwie wpływa na praktykę orzeczniczą sądów co do omawianych instytucji. Taki krytyczny stounek co do inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych wyrażony został zresztą przez wszystkie grupy ankietowanych respondentów, stąd wydaje się, iż świadomość społeczna w zakresie możliwości realizacji własnych praw na etapie postępowania karnego jest bardzo znikoma. Sprawy tej w sposób oczywisty nie ułatwia wielość instytucji o charakterze kompensacyjnym, które sprawiają trudności nawet samym praktykom zajmującym się daną tematyką – o pokrzywdzonych nie wspominając.

Jeżeli chodzi o pozostałe grupy zawodowe badanych respondentów to wskazać należy, iż stosunek do samego obowiązku naprawienia szkody, jak też zmian w konstrukcji omawianych instytucji jest co najmniej krytyczny. Jedynie połowa badanych adwokatów pozytywnie oceniła wprowadzone w 2010 r. zmiany w tym zakresie, podobna jednak ilość była odmiennego zdania, wskazując na liczne trudności praktyczne wynikłe z wejścia w życie nowelizacji z 2010 r. Z kolei prokuratorzy generalnie bardzo dobrze ocenili wprowadzone w 2010 r. zmiany, jednak już na pytanie o obserwację tychże zmian w praktyce ponad 35 % z tychże badanych odpowiedziało, iż żadnych zmian w praktyce stosowania omawianych instytucji nie zauważyło. Powyższe może świadczyć o rozmijananiu się praktyki oraz teorii na temat karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i środków o charakterze kompensacyjnym w ogóle.

Na etapie badań dogmatycznych w niniejszej rozprawie wskazywano już również, że zgodnie z art. 297 § 1 pkt. 4 kpk jednym z celów postępowania przygotowawczego jest ustalenie rozmiarów szkody. Odpowiedzi udzielane w tym zakresie przez ankietowanych prokuratorów nakazują jednak wątpić, czy w praktyce prowadzenia postępowań cel ten jest w ogóle realizowany. Ponad połowa z badanych prokuratorów uznała, iż obecnie nie ma możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę. Takie podejście do tematu niewątpliwie wpływa na podejście tychże prowadzących postępowania przygotowawcze na ich praktykę w tym zakresie. Właśnie ten fakt może być powodem wyrażonej przez wielu z sędziów przy pytaniach otwartych „frustracji” i narzekań co do paraliżu szybkości i prawidłowości postępowań karnych przez konieczność badania środków o charakterze kompensacyjnym, konieczność ustalania wysokości szkody lub krzywdy dopiero na etapie procedowania przed sądem.

Na podstawie uzyskanych od prokuratorów odpowiedzi można też postawić tezę, iż gdy pokrzywdzony sam nie działa w swojej sprawie, to prowadzący postępowania w dużym stopniu lekceważą cele kompensacyjne i realizację roszczeń majątkowych pokrzywdzonego, skupiając się przede wszystkim na osobie sprawcy przestępstwa. Jak wynika z odpowiedzi udzielonych przez prokuratorów, gdy pokrzywdzony sam nie podejmuje inicjatywy dowodowej w zakresie udowodnienia swoich roszczeń o charakterze majątkowym aż 35 % prokuratorów z prokuratur okręgowych nie podejmuje żadnych działań. Kompensacja na rzecz pokrzywdzonego w takich przypadkach zatem w postępowaniu karnym w ogóle nie funkcjonuje.

Z kolei większość badanych adwokatów nie była zainteresowana teoretycznymi dysputami na temat miejsca obowiązku naprawienia szkody w systemie prawa karnego, ani na temat charakteru prawnego omawianych instytucji kompensacyjnych. Badani wykazali natomiast duże zainteresowanie kwestiami związanymi z praktycznym stosowaniem karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody, wskazując jednak na liczne trudności z rozumieniem pojęcia szkody, z zastosowaniem obowiązku naprawienia szkody w praktyce oraz podejściem nie tylko organów procesowych, ale też samych pokrzywdzonych do omawianego tematu.

Nie sposób przy tym pominąć, iż wielu z badanych adwokatów wskazało, iż w zasadzie działając w charakterze pełnomocnika pokrzywdzonego lub oskarżyciela posiłkowego (ewentualnie oskarżyciela prywatnego) ograniczają się oni do złożenia stosownego wniosku o naprawienie szkody ustnie – najczęściej do protokołu w postępowaniu

przygotowawczym lub nawet na etapie rozprawy przed sądem. Takie postępowanie o ile z pewnością stanowi najwygodniejszy sposób wnioskowania o naprawienie szkody (nie wymaga bowiem poświęcenia czasu na przygotowanie wniosku na piśmie), nie może być jednakże w bardziej skomplikowanych sprawach uznane za najwłaściwszy sposób postępowania. Rzecz jasna nie umożliwia to bowiem bardziej szczegółowego i szerszego przedstawienia swoich racji, jak też nie pozwala na wcześniejsze i pełne ustosunkowanie się organów procesowych do złożonego wniosku.

Wszystkie powyższe uwagi świadczą nie tylko o komplikacjach w praktycznym stosowaniu obowiązku naprawienia szkody z uwagi na jego konstrukcję (czy też miejsce w katalogu środków karnych), ale też trudności związane ze zbyt małym zainteresowaniem praktyków omawianymi kwestiami, zbyt małym zaangażowaniem samych pokrzywdzonych w realizację i udowadnianie swoich roszczeń w procesie karnym, a także niestety zbyt mała wiedza wszystkich z badanych grup zawodowych na tematy związane z kompensacją na rzecz pokrzywdzonych. Obrazuje to zatem w sposób widoczny konieczność edukacji samego społeczeństwa w zakresie możliwości dochodzenia swoich praw w postępowaniu karnym, ale też konieczność szkoleń przeprowadzanych wśród praktyków wymiaru sprawiedliwości – celem częstszego i lepszego stosowania omawianych instytucji.

PODSUMOWANIE

Obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym jest instytucją złożoną, mającą w swych zamierzeniach realizować zarówno funkcję kompensacyjną, jak też funkcje: sprawiedliwościową oraz prewencyjną. Głównym problemem badawczym postawionym w niniejszej pracy była odpowiedź na pytanie, czy instytucja ta – funkcjonując wśród wielu innych środków o charakterze kompensacyjnym w prawie karnym – pozwala na realizację stawianych jej celów, pozwala na realizację opisanych powyżej funkcji. Pomimo przeprowadzonych w ramach niniejszej rozprawy: analizy dogmatycznej oraz szerokich badań empirycznych, obejmujących ankietowanie grup zawodowych praktyków, zajmujących się daną tematyką – nie ma jednoznacznej i krótkiej odpowiedzi na tak postawiony problem główny.

Główna hipoteza badawcza postawiona w niniejszej pracy brzmiała, iż obowiązek naprawienia szkody co do zasady pozwala na realizację wspomnianych funkcji, jednak w praktyce występują trudności z pogodzeniem funkcji kompensacyjnej z funkcjami sprawiedliwościową i prewencyjną. Powyższe jest wynikiem problemów praktycznych jakie stwarza obowiązek naprawienia szkody przy jego stosowaniu i orzekaniu – wbrew intencjom ustawodawcy w tym zakresie. Hipoteza ta sprawdziła się co do zasady, z zastrzeżeniem jednak, że w szczególnych sytuacjach funkcja kompensacyjna karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody funkcjonuje w sposób zdecydowanie za słaby. Powyższe jest wynikiem braku należytego przeszkolenia poszczególnych grup zawodowych praktyków wymiaru sprawiedliwości w zakresie omawianej problematyki oraz wątpliwości wyrażanych przez praktyków co do możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę. Na wątpliwości związane z realizacją w praktyce funkcji kompensacyjnej obowiązku naprawienia szkody wskazuje też problemy związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody „w całości”, lub „w części”. Wielu z ankietowanych w ramach niniejszej rozprawy praktyków nie zauważało bowiem, iż przy orzeczeniu obowiązku naprawienia szkody w całości – z uwagi na fakt, iż powyższe stanowi orzeczenie co do roszczeń majątkowych – pokrzywdzonemu może zostać zamknięta droga do dalszego dochodzenia jego roszczeń na drodze procesu cywilnego.

Celem dokładniejszego odniesienia się do powyższej problematyki przywołać też należy poszczególne hipotezy szczegółowe, które zostały sformułowane na wstępie niniejszej rozprawy.

Otóż hipoteza pierwsza zakładająca, iż ustawodawca w sposób niewystarczający korzystał z wypracowywanych na gruncie poprzednich regulacji poglądów doktryny i też z orzecznictwa sprawdziła się w 100 %. Wątpliwości budzi bowiem rozdzielenie w obecnym kształcie regulacji obowiązku z art. 46 § 1 kk – szkody (obejmującej tylko i wyłącznie uszczerbek majątkowy w dobrach pokrzywdzonego) oraz krzywdy (rozumianej jako uszczerbek niemajątkowy w dobrach pokrzywdzonego). Z uwagi na często wskazywane przez ankietowanych w niniejszej rozprawie odpowiedzi co do braku możliwości jednoczesnego orzeczenia obu tych obowiązków wskazać należy na nieprawidłowe funkcjonowanie obowiązku naprawienia szkody w praktyce wymiaru sprawiedliwości – wbrew intencjom ustawodawcy w tym zakresie. Przed zmianą art. 46 kk dokonaną w 2010 r. większość przedstawicieli prawa karnego (co było wcześniej szczegółowo opisywane) uważało, iż szkodę należy rozumieć szeroko, jako uszczerbek majątkowy oraz niemajątkowy w dobrach pokrzywdzonego. W związku z obecnym rozdzieleniem powyższych pojęć oraz brakiem wiedzy wielu z praktyków na temat możliwości jednoczesnego stosowania omawianych regulacji – omawiana nowelizacja z 2010 r. *de facto* w praktyce może działać na niekorzyść pokrzywdzonych. W ocenie autora niniejszej rozprawy rozdzielenie pojęć szkody i krzywdy na gruncie prawa karnego było niecelowe – wystarczyłaby bowiem edukacja i przyjęcie jednolitej wykładni pojęcia szkody na gruncie prawa karnego, jako pojęcia rozumianego szeroko, obejmującego swym zakresem dobra majątkowe i niemajątkowe.

Odnosząc się do drugiej z postawionych tez, a zakładającej, że w praktyce stosowania obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym występują liczne problemy z odpowiednim stosowaniem przepisów prawa cywilnego w zakresie tegoż obowiązku stwierdzić należy, iż przeprowadzone badania oraz analiza dogmatyczna wskazały na trafność przedstawionego na wstępie poglądu. Jednym z kluczowych zagadnień w tym zakresie pozostaje problem odpowiedniego stosowania przepisów prawa cywilnego nakazujących solidarne zobowiązanie do naprawienia szkody w przypadku wielości współsprawców. O ile w prawie cywilnym tzw. solidarność bierna, czy solidarność dłużników jest zasadą (jedynie wyjątkowo sąd może zobowiązać do naprawienia szkody w częściach równych), o tyle prawo cywilne powinno w tym zakresie być stosowane jedynie odpowiednio – z poszanowaniem zasady indywidualizacji kar i środków karnych, która w zasadzie sprzeciwia się takiemu

rozstrzygnięciu. Tymczasem orzecznictwo Sądu Najwyższego dopuszcza możliwość solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody, co od długiego czasu jest kwestionowane w doktrynie prawa karnego, jak też przez wielu z ankietowanych na potrzeby niniejszej rozprawy respondentów.

Trzecia z postawionych w niniejszej rozprawie hipotez dotyczyła pozostawiania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody oraz przewidzianego w Kodeksie postępowania karnego powództwa adhezyjnego w stosunku alternatywy, przy przyjęciu, iż generalnie rzecz biorąc z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsza jest instytucja karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody. Potwierdzić należy, że nie jest możliwe wytoczenie powództwa cywilnego kiedy złożono wniosek o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk i odwrotnie – nie można przyjąć wniosku o naprawienie szkody w sytuacji wytoczenia powództwa cywilnego. Uprzednio – przez okres 5 pierwszych lat obowiązywania aktualnych kodeksów: karnego i postępowania karnego złożenie wniosku o orzeczenie środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody nie wykluczało wytoczenia powództwa adhezyjnego. Wprowadzona w tym zakresie nowelizacja kpk z 10 stycznia 2003 r. była podyktowana zakazem dwutorowego dochodzenia naprawienia tej samej szkody (co wynika zresztą z przepisów prawa cywilnego). Przyjęto przy tym, iż z perspektywy oskarżonego korzystniejsze jest dochodzenie od niego zapłaty za wyrządzoną szkodę przez wytoczenie powództwa adhezyjnego w postępowaniu karnym (choćby z uwagi na częste pozostawianie przez sądy powództwa adhezyjnego bez rozpoznania), zaś z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest składanie wniosku o naprawienie szkody w trybie art. 46 § 1 kk – z uwagi na zagrożenie dla sprawcy przestępstwa podjęcia warunkowego umorzonego postępowania lub zarządzenia wykonania warunkowo zawieszony kary w przypadku braku realizacji orzeczonego środka karnego. Również ankietowani praktycy wskazywali na większą zasadność z perspektywy pokrzywdzonego składania wniosku o naprawienie szkody, aniżeli wytaczania powództwa adhezyjnego, co poddaje w wątpliwość dalsze praktyczne istnienie drugiej z tych instytucji.

Zgodzić należy się też z hipotezą przewidującą występowanie problemów praktycznych stwarzanych przez obecne uregulowanie obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym, jak też funkcjonowanie tegoż obowiązku w sytuacji wielości rozwiązań o charakterze kompensacyjnym na rzecz pokrzywdzonego. Problemy te opisane zostały szczegółowo w uwagach do przeprowadzonych w ramach niniejszej rozprawy badań empirycznych, wskazać jedynie należy, iż – jak się wydaje - powyższe problemy wynikają

m.in. z braku poprzedzenia wprowadzenia nowelizacji z 2010 r. należyłą dyskusją w środowiskach akademickich, co podnoszono też w doktrynie prawa karnego.

Ostatnia z postawionych na wstępie rozprawy szczegółowych hipotez badawczych odnosiła się do zmian, jakich wymaga karnoprawny obowiązek naprawienia szkody. Na gruncie tej hipotezy zaprezentowano dwojaki charakter możliwych zmian – ingerencję w konstrukcję art. 46 § 1 kk i powiązanych z nim przepisów, umożliwiającą chociażby orzekanie obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami, czy na drugim miejscu: rezygnację z traktowania obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, uregulowanie go jako odrębnej od kar i środków karnych instytucji.

Hipoteza ta potwierdziła się jedynie częściowo. W ocenie autora niniejszej pracy sam kierunek zmian zaproponowany przez ustawodawcę w 2010 r. musi być oceniany pozytywnie, przy czym zmiany te są niewystarczające i wymagają dalszego dopracowywania. Wątpliwości budzi tak rozdzielenie pojęć szkody i krzywdy na gruncie prawa karnego, jak też brak możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami, czy też kwestia solidarnego zobowiązania współsprawców czynu do naprawienia szkody (co akurat – jak się wydaje – powinno wynikać wprost z przepisów). Przeprowadzone w ramach niniejszej rozprawy badania empiryczne ukazują jednak, iż nie należy rezygnować z traktowania obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego (przynajmniej w obecnym stanie rzeczy). Instytucja ta dobrze „przyjęła się” wśród praktyków prawa karnego, co więcej, analiza odpowiedzi i twierdzeń wskazywanych przez badanych obrazuje, iż w mniejszym stopniu zainteresowani są oni miejscem obowiązku naprawienia szkody w systemie prawa karnego, w większym zaś wprowadzeniem jasnej i precyzyjnej regulacji prawnej dotyczącej podnoszonych wcześniej kwestii. Stąd uznano, iż zmiana samej konstrukcji obowiązku naprawienia szkody powinna być potraktowana priorytetowo, jednakże zmiany te nie powinny sięgać aż tak daleko, jak eliminacja karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody z katalogu środków karnych (którą to możliwość zakładano na wstępie niniejszej pracy).

Reasumując stwierdzić należy, iż obowiązek naprawienia szkody wymaga dalszej ewolucji i dalszych zmian, przy czym same tylko zmiany prawodawcze będą w tym zakresie niewystraszające. Zmienić też musi się praktyka stosowania danej instytucji, co powinno być wynikiem ukierunkowaniem uwagi organów wymiaru sprawiedliwości nie tylko na osobę sprawcy przestępstwa, ale też na osobę pokrzywdzonego. Analiza dogmatyczna w połączeniu z przeprowadzonymi w ramach niniejszej rozprawy badaniami empirycznymi jasno bowiem wskazuje, iż najlepsze nawet prawo – jeśli nie będzie stosowane właściwie – przynieść może

odwrotne skutki, niż zamierzone przez ustawodawcę. Wyrazić zatem należy nadzieję, iż lepsza realizacja w postępowaniu karnym praw pokrzywdzonych nie pozostanie teoretycznym postulatem, ale stanie się praktyczną codziennością.

BIBLIOGRAFIA

I. LITERATURA

1. Andrejew I., Polskie prawo karne w zarysie, Warszawa 1978
2. Andrejew I., Reforma prawa karnego, Państwo i Prawo 1981, nr 7
3. Andrejew I., Świda W., Wolter W., Kodeks karny z komentarzem, Warszawa 1973
4. Bafia J., Warunkowe zawieszenie wykonania kary w statystyce sądowej, Nowe Prawo 1958, nr 3
5. Bafia J., Przeciwno upraszczaniu problematyki warunkowych zawiesznień, Nowe Prawo 1959, nr 3
6. Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., Kodeks karny, Komentarz, Warszawa 1971
7. Bieniek G., Orzekanie w postępowaniu karnym o naprawieniu szkody wyrządzonej przez pracownika, Nowe Prawo 1980, nr 1
8. Bieńkowska E., Standardy europejskie w odniesieniu do ofiar przestępstw a reforma prawa karnego materialnego, Państwo i Prawo 1990, z. 6
9. Bieńkowska E., Standardy Europejskie w odniesieniu do ofiar przestępstw a reforma prawa karnego materialnego, Państwo i Prawo 1990, z. 8
10. Bieńkowska E., Refleksje o reformie prawa karnego na tle wyników badania ankietowego ofiar przestępstw, Państwo i Prawo 1991, z. 5
11. Bieńkowska E., Projekt kodyfikacji karnej a zabezpieczenie interesów ofiar przestępstw, Państwo i Prawo 1995, z. 4
12. Bieńkowska E., Komentarz do Europejskiej Konwencji o odszkodowaniach dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy [w:] E. Zielińska (red.), Standardy Rady Europy, Teksty i Komentarze, t. 3 Prawo Karne, Warszawa 1997
13. Bieńkowska E., W kierunku lepszej realizacji funkcji kompensacyjnej przez polskie prawo karne – propozycja zmian [w:] Z. Ćwiakalski, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010
14. Bieńkowska E., Kulesza C., Europejskie Standardy Kształtowania Sytuacji Ofiar Przestępstw, Białystok 1997
15. Bieńkowska E., Mazowiecka L., Prawa ofiar przestępstw, Warszawa 2009

16. Bogdan G., Cwiąkański Z., Kardas P., Majewski J., Raglewski J., Szewczyk, M., Wróbel W., Zoll A. (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, tom I, Kraków 2004
17. Bojarski T., Niektóre problemy polityki kryminalnej w Polsce [w:] T. Bojarski (red.), Problemy ewolucji prawa karnego, Lublin 1990
18. Boratyńska K. T., Górski A., Sakowicz A., Ważny A., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2009
19. Bryk J., Nawiązka – środek karny o charakterze kompensacyjnym [w:] S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), Kompensacyjna funkcja prawa karnego, Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego, Kraków 2002
20. Buchała K., System kar, środków karnych i środków zabezpieczających w projekcie kodeksu karnego, Państwo i Prawo 1991, z. 6
21. Bulsiewicz A., Kala D., Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym [w:] S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Prof. Zbigniewa Gostyńskiego, Kraków 2002
22. Bulsiewicz A., Kala D., Zabezpieczenie majątkowe jako środek służący wykonalności przyszłego orzeczenia w przedmiocie procesu, Gdańskie Studia Prawnicze 2003, t. XI
23. Bułaciński S., Obligatoryjne odwołanie warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności. Podstawy stosowania, Nowe Prawo 1972, nr 2
24. Bułaciński S., Uchylenie się od obowiązków określonych w art. 75 § 2 kk jako podstawa odwołania warunkowego zawieszenia wykonania kary, Nowe Prawo 1973, nr 3
25. Bzowski K., Ustawowy a sędziowski wymiar kary, Gazeta Sądowa Warszawska 1936, nr 17
26. Cieślak M., Recenzja pracy W. Daszkiewicza: „Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym”, Państwo i Prawo 1971, nr 7
27. Cieślak M., Doda Z., Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego za drugie półrocze 1971 roku, Wojskowy Przegląd Prawniczy 1972, nr 2
28. Cieślak W., Nawiązka w polskim prawie karnym, Gdańsk 2006
29. Czachórski W., Prawo zobowiązań w zarysie, Warszawa 1968
30. Czachórski W., Zobowiązania. Zarys wykładu, Warszawa 1994

31. Daszkiewicz W., Proces adhezyjny na tle prawa polskiego, Warszawa 1961
32. Daszkiewicz W., Zasądzenie odszkodowania z urzędu, Palestra 1962, nr 9
33. Daszkiewicz W., Kilka uwag o powództwie adhezyjnym w wojskowym procesie karnym, Wojskowy Przegląd Prawniczy 1962, z. 1
34. Daszkiewicz W., Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym, Warszawa 1970
35. Daszkiewicz W., Glosa do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 1971 r., VI KZP 70/70, Nowe Prawo 1971, nr 9
36. Daszkiewicz W., Naprawienie szkody w prawie karnym, Warszawa 1972
37. Daszkiewicz W., Glosa do wyroku SN z 5 października 1971 r. (V KRN 287/71), Państwo i Prawo 1972, nr 6
38. Daszkiewicz W., Glosa do uchwały SN z 27 sierpnia 1971 r. (VI KZP 26/71), Nowe Prawo 1972, nr 7 – 8
39. Daszkiewicz W., Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego (prawa karne procesowe – 1973 r.), Państwo i Prawo 1974, nr 6
40. Daszkiewicz W., Wykonanie zawieszony kary z powodu nienaprawienia szkody, Nowe Prawo 1974, nr 10
41. Daszkiewicz W., Powództwo cywilne w procesie karnym, Warszawa 1976
42. Daszkiewicz W., Glosa do wyroku SN z 10 czerwca 1974 r. (II KR 21/74), Nowe Prawo 1976, nr 9
43. Daszkiewicz W., Glosa do uchwały SN z 11 stycznia 1978 r. (IV PZP 8/77), Państwo i Prawo 1980, nr 8
44. Daszkiewicz W., Pokrzywdzony przestępstwem. Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze. Warszawa 1998, z. 14
45. Daszkiewicz W., Sukcesja procesowych praw pokrzywdzonego w postępowaniu karnym [w:] A. Marek (red.), Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza, Toruń 2004
46. Doda Z., Dopuszczalność zażalenia w polskim procesie karnym, Kraków 1982
47. Falandysz L., Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktymologii, Warszawa 1980
48. Felski T., Hofmański P., Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 1983 r., II KR 28/83, Palestra 1984, nr 3 – 4
49. Filar M., Pokrzywdzony (ofiara przestępstwa) w polskim prawie karnym materialnym, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2002, nr 2

50. Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001
51. Gaberle A., O kilku kontrowersyjnych problemach procesowych warunkowego umorzenia postępowania karnego, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCLX, Prace prawnicze*, Kraków 1971, z. 51
52. Giętkowski R., Hierarchia funkcji karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody i jej znaczenie w praktyce, *Palestra* 2003, nr 11 – 12
53. Glaser S., *Wstęp do nauki procesu karnego*, Warszawa 1928
54. Glaser S., Mogilnicki A., *Kodeks karny. Komentarz*, Kraków 1934
55. Gostyński Z., Zobowiązanie skazanego do naprawienia szkody jako orzeczenie co do roszczeń majątkowych, *Palestra* 1971, nr 5
56. Gostyński Z., W sprawie niektórych cywilnoprawnych aspektów obowiązku naprawienia szkody z art. 75 kk, *Nowe Prawo* 1974, nr 4
57. Gostyński Z., *Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody*, Katowice 1984
58. Gostyński Z., *Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym*, Kraków 1999
59. Gostyński Z., *Obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym*, Warszawa 1999
60. Gostyński Z. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I.*, Warszawa 2000
61. Góral R., *Praktyczny komentarz. Kodeks karny, wydanie V*, Warszawa 1998
62. Grajewski J., Strony, obrońcy, pełnomocnicy, przedstawiciel społeczny. Powód cywilny [w:] J. Grajewski (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I, Komentarz do art. 1 – 424 kpk*, Warszawa 2010
63. Grajewski J., Paprzycki L. K., Steinborn S., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. II.*, Kraków 2006
64. Greiff P., *Justice and reparations* [w:] P. de Greiff (red.), *The handbook of reparations*, Oxford, New York, USA 2006
65. Grzegorzczak T., Wniosek o naprawienie szkody w nowym prawie i postępowaniu karnym [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Krótkie komentarze. Kodeks postępowania karnego*, z. 3, Warszawa 1997
66. Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008
67. Grzegorzczak T., Zobowiązanie sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody lub uiszczenia nawiazki w trybie art. 46 kk, *Przegląd Sądowy* 2009, nr 1

68. Grzeszczyk W., Główne kierunki zmian kodeksu postępowania karnego (część I), *Prokuratura i Prawo* 2003, nr 5
69. Guzik A., Wpływ warunków materialnych sprawcy na nakładanie obowiązku naprawienia szkody, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2002, nr 1
70. Hilarowicz T., Obowiązek wynagrodzenia szkody w wypadku zawieszenia wykonania kary, *Nowe Prawo* 1957, nr 12
71. Hofmański P., Orzekanie w procesie adhezyjnym o naprawienie szkody wyrządzonej przez pracownika, *Nowe Prawo* 1980, nr 8
72. Hofmański P., W sprawie tzw. kompleksu cywilnoprawnego w procesie karnym. Nowe propozycje [w:] P. Hofmański, K. Zgryzek (red.), *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszała*, Katowice 2003
73. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I.*, Warszawa 2004
74. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2001
75. Jammontt J., Rappaport E. S., *Kodeks karny z 1932. Komentarz*, Warszawa 1932
76. Janiszewski B., Naprawienie szkody a cele wymiaru kary [w:] S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), *Kompensacyjna funkcja prawa karnego, Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, Kraków 2002
77. Janiszewski B., Kompensacja szkód jako zadanie prawa karnego [w:] Z. Ofiarski (red.), *Księga jubileuszowa z okazji 15 – lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 2004
78. Kaczmarek R., Pojęcie szkody w literaturze karnistycznej w porównaniu z cywilistyczną jej kwalifikacją, *Nowe Prawo* 1982, nr 11 – 12
79. Kaczorkiewicz D., Tarnowska D., Rozstrzygnięcia sądu w przedmiocie naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, [w:] Z. Ćwiąkalski, G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody*, Warszawa 2010
80. Kafarski A., *Akcja cywilna w procesie karnym*, Warszawa 1972
81. Kaftal A., Niektóre zagadnienia zasądzenia odszkodowania w trybie art. 331 kpk w świetle orzecznictwa SN, *Palestra* 1968, z. 4
82. Kalitowski M. [w:] O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz, t. I.*, Gdańsk 2005

83. Koch B., Nowa forma procesu adhezyjnego, *Palestra* 1962, nr 9
84. Kolasiński B., Szkada w rozumieniu art. 46 § 1 kk, *Prokuratura i Prawo* 2001, nr 4
85. Kolasiński B., Obowiązek naprawienia szkody (art. 46 § 1 kk) – zasady ustalania jej wysokości, *Monitor Prawniczy* 2001, nr 8
86. Kordik A., Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność, Wrocław 1998
87. Korzonek J., Rosenblüth I., Kodeks zobowiązań, Komentarz, Wyd. 2, Kraków 1936
88. Kowalska J., Skrzyńska D., Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2001, nr 1
89. Kozioł T., Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 2009
90. Królikowski M., Zawłocki R. (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 32 – 116, Tom II., Warszawa 2011
91. Kruk E., Zasądzenie odszkodowania pieniężnego z urzędu – zagadnienia wybrane, [w:] Z. Ćwiakalski, G. Artymiak (red.), *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody*, Warszawa 2010
92. Kubec Z., O sędziowskim wymiarze kary na tle projektu kodeksu karnego, *Państwo i Prawo* 1968, nr 7
93. Kubica – Zawadzka A., Kilka problemów obowiązku naprawienia szkody orzeczanego w trybie art. 75 kodeksu karnego, *Problemy Prawa Karnego*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1983
94. Kunicka – Michalska B., Warunkowe umorzenie postępowania karnego, [w:] M. Melezini (red.), *System Prawa Karnego, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, Tom VI, Warszawa 2010
95. Lachowski J., Środki związane z poddaniem sprawcy próbie [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.) *Kodeks karny, część ogólna. Tom II*, Warszawa 2011
96. Leonieni M., Wynagrodzenie wyrządzonej szkody a warunkowe skazanie, *Nowe Prawo* 1958, nr 12
97. Leonieni M., O potrzebie usprawnienia praktyki sądowej w zakresie art. 62 § 2 kk, *Nowe Prawo* 1962, nr 4
98. Leonieni M., Wynagrodzenie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary, *Nowe Prawo* 1963, nr 7 – 8
99. Leonieni M., Naprawienie szkody przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary na tle nowej kodyfikacji karnej, *Palestra* 1970, nr 5

100. Leonieni M., Warunkowe zawieszenie wykonania kary w polskim prawie karnym (analiza ustawy i praktyki sądowej), Warszawa 1974
101. Leonieni M., Obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem a powództwo cywilne przy warunkowym skazaniu, Problemy Praworządności 1974, nr 10
102. Leonieni M., Michalski W., Warunkowe umorzenie postępowania karnego w świetle ustawy i praktyki sądowej, Warszawa 1972
103. Łukaszewicz M., Ostapa A., Obowiązek naprawienia szkody – wybrane zagadnienia, Prokuratura i Prawo 2001, nr 9
104. Łukaszewicz Z., O właściwe wykorzystanie art. 62 § 2 kk w praktyce sądów, Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości 1956, nr 2
105. Makarewicz J., Kodeks karny z komentarzem, Wyd. 3, Lwów 1932
106. Makowski W., Kodeks karny, Komentarz, część ogólna. Warszawa 1932
107. Marek A., Warunkowe umorzenie postępowania karnego, Warszawa 1973
108. Marek A., Oczkowski T., Obowiązek naprawienia szkody jako środek karny [w:] M. Melezini (red.), System Prawa Karnego, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, Tom VI, Warszawa 2010
109. Mayntz R., Holm K., Hübner P., Wprowadzenie do metod socjologii empirycznej, Warszawa 1985
110. Mazowiecka L., Państwowa kompensata dla ofiar przestępstw, Warszawa 2012
111. Melezini M., Punitywność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku, Białystok 2003
112. Melezini M. (red.), System Prawa Karnego, Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie, Tom VI, Warszawa 2010
113. Murzynowski A., Głos w dyskusji nad instytucją zasądzenia odszkodowania z urzędu (art. 331 kpk), Państwo i Prawo 1969, z. 4 – 5
114. Murzynowski A., Nałożenie obowiązku naprawienia skutków przestępstwa jako element nowej polityki karania, Państwo i Prawo 1970, nr 5
115. Muszyńska A., Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, Warszawa 2010
116. Nowińska J., Status prawny powoda cywilnego w procesie karnym, Warszawa 2007
117. Ohantowicz A., Górski J., Zarys prawa zobowiązań, Warszawa 1970
118. Oppenheim A. N., Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw, Poznań 2004

- 119.Paprzycki L. K. [w:] J. Grajewski (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I. Komentarz do art. 1 – 424 kpk, Warszawa 2010
- 120.Pawela S., Tendencje polityki kryminalnej, Nowe Prawo 1973, nr 9
- 121.Pilch A., Charakter obowiązku naprawienia szkody w trybie art. 46 kk a problemy praktyki orzeczniczej [w:] Z. Ćwiąkański, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010
- 122.Podgórski R. A., Metodologia badań socjologicznych. Kompendium wiedzy metodologicznej dla studentów, Bydgoszcz – Olsztyn 2007
- 123.Radwański Z. (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1: Prawo zobowiązań – część ogólna, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1981
- 124.Rajzman H., Wąsek A., Glosa do uchwały SN z dnia 6 czerwca 1967, VI KZP 10/67, Państwo i Prawo 1968, z. 3
- 125.Rappaport E. S., Teoria i praktyka skazania warunkowego w Polsce (1917 – 1939), Warszawa 1939
- 126.Rappaport E. S., Wybrane zagadnienia nowoczesnej polityki kryminalnej (XX wieku), Łódź 1960
- 127.Rejman G., Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego materialnego za rok 1973. Część II: Kara, Nowe Prawo 1974, nr 11
- 128.Rosengarten F., Obowiązek naprawienia szkody z art. 75 kk i niektóre jego cywilnoprawne aspekty, Nowe Prawo 1973, nr 10
- 129.Sienkiewicz Z., Kilka uwag o funkcjach obowiązku naprawienia szkody w projekcie kodeksu karnego, Przegląd Sądowy 1994, z. 1
- 130.Siwiek M., Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 27 września 2000 r., Palestra 2003, nr 7 – 8
- 131.Skorupka J., Wybrane zagadnienia z problematyki funkcji kompensacyjnej prawa karnego [w:] Z. Ćwiąkański, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010
- 132.Skupiński J., Kara ograniczenia wolności w orzecznictwie sądowym 1973 – 1975 (w porównaniu z okresem pierwszego trzylecia obowiązywania kodeksu karnego), Studia Prawnicze 1977, nr 4
- 133.Steczkowski J., Metoda reprezentacyjna w badaniach zjawisk ekonomiczno-społecznych, Warszawa 1995
- 134.Stefański R. A., Zakład ubezpieczeń a proces karny, Prokuratura i Prawo 1996, nr 11

135. Stefański R. A., Procesowe aspekty środka karnego obowiązku naprawienia szkody, [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010
136. Szarek R., Glosa do postanowienia SN z 20 października 1971 r. (III PRN 105/71), Nowe Prawo 1973, nr 3
137. Szczepaniec M., Zygmunt J., Obowiązek naprawienia szkody w systemie środków probacyjnych [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010
138. Szewczyk M., Środki karne. Komentarz do art. 46 – 52 kk, [w:] A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2007
139. Szpunar A., Rozważania nad odszkodowaniem i karą, Państwo i Prawo 1974, z. 6
140. Szpunar A., Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie, Bydgoszcz 1998
141. Sztumski J., Wstęp do metod i technik badań społecznych, Katowice 1995
142. Szumski J., Karnopravny obowiązek naprawienia szkody w praktyce sądowej, Państwo i Prawo 1993, z. 7
143. Śliwiński S., Prawo karne, Warszawa 1946
144. Śliwowski J., Filozoficzno – prawne znaczenie art. 62 polskiego kk, Palestra 1934, nr 9
145. Śliwowski J., Kara ograniczenia wolności. Studium penalistyczne, Warszawa 1973
146. Twarowski Ł., Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody – uwagi krytyczne, [w:] Z. Cwiakalski, G. Artymiak (red.), Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody, Warszawa 2010
147. Waszczyński J., System kar w projekcie kodeksu karnego z 1968 r., Palestra 1968, nr 12
148. Wąsek A., Zawłocki R. (red.), Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz do artykułów 117 – 221. Tom I, Warszawa 2010
149. Winiarz J., Ustalenie wysokości odszkodowania, Warszawa 1962
150. Wolter W., Zarys systemu prawa karnego, T. 1, Kraków 1934
151. Wolter W., Glosa do uchwały SN z 23 grudnia 1971 r. (VI KZP 44/71), Nowe Prawo 1972, nr 6
152. Zalewski W., Sprawiedliwość naprawcza, początek ewolucji polskiego prawa karnego?, Gdańsk 2006

153. Zalewski W., Sytuacja pokrzywdzonego przestępstwem w świetle ostatnich nowelizacji prawa karnego, [w:] T. Dukiet – Nagórska (red.), Zagadnienia współczesnej polityki kryminalnej, Bielsko – Biała 2006
154. Zalewski W., Środki karne [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do artykułów 32 – 116. Tom II, Warszawa 2011
155. Zawłocki R., Nowela „listopadowa” Kodeksu karnego, Monitor Prawniczy 2010, Nr 12
156. Zimnoch S., Zobowiązanie do naprawienia szkody i powództwo adhezyjne w sprawach o przestępstwa popełnione w związku z ruchem pojazdów mechanicznych, Nowe Prawo 1970, nr 2
157. Zimnoch S., Zasądzenie odszkodowania a zobowiązanie do naprawienia szkody w procesie karnym, Nowe Prawo 1971, nr 5
158. Zimnoch S., Solidarny charakter zobowiązania do naprawienia szkody za zabór mienia społecznego, Nowe Prawo 1981, nr 9
159. Zoll A., Materialnoprawna problematyka warunkowego umorzenia postępowania karnego, Kraków 1973
160. Zoll A. (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2007
161. Zoll A., Buchała K., Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1 – 116 kodeksu karnego, Kraków 1998

II. AKTY PRAWNE

1. Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r.
2. Deklaracja Narodów Zjednoczonych o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z dnia 29 listopada 1985 r.
3. Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy Nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie i procesie karnym z dnia 15 czerwca 1985 r.
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483
5. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o biurach pisania podań oraz o zakazie udzielania porad prawnych i prowadzenia cudzych spraw, Dz. U. Nr 31, poz. 269

6. Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody, Dz. U. Nr 31, poz. 274
7. Ustawa z dnia 14 kwietnia 1937 r. o szkodnictwie leśnym i polnym, Dz. U. Nr 30, poz. 224
8. Ustawa z dnia 21 listopada 1938 r. Prawo prasowe, Dz. U. Nr 89, poz. 608
9. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody, Dz. U. Nr 25, poz. 180
10. Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zawodzie lekarza, Dz. U. Nr 50, poz. 458
11. Ustawa z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej, Dz. U. Nr 36, poz. 228
12. Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o obowiązku udokumentowania pochodzenia materiałów użytych na cele budownictwa nie uspołecznionego, Dz. U. Nr 32, poz. 162
13. Ustawa z dnia 27 listopada 1961 r. o zmianie przepisów postępowania karnego, Dz. U. Nr 53, poz. 296
14. Ustawa z dnia 31 maja 1962 r. Prawo wynalazcze, Dz. U. Nr 33, poz. 156
15. Ustawa z dnia 13 czerwca 1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz. U. z 2002 r., Nr 9, poz. 88, tekst jednolity
16. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. Nr 13, poz. 94
17. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. Nr 13, poz. 96
18. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r., Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. Nr 13, poz. 98
19. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. Nr 16, poz. 93
20. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. Nr 43, poz. 296
21. Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno – administracyjnego, Dz. U. Nr 23, poz. 149
22. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. Nr 16, poz. 125
23. Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz. U. Nr 23, poz. 100
24. Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej, Dz. U. Nr 23, poz. 101
25. Ustawa z dnia 28 września 1990 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. Nr 72, poz. 422

26. Ustawa z dnia 28 lutego 1992 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach i o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. Nr 24, poz. 101
27. Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym, Dz. U. Nr 95, poz. 475
28. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 553
29. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. Nr 89, poz. 555
30. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. Nr 90, poz. 557
31. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150
32. Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz. U. Nr 17, poz. 155
33. Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej, Dz. U. z 2010 r., Nr 11, poz. 66
34. Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 142, poz. 1380
35. Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz. U. z 2010 r., Nr 90, poz. 594
36. Ustawa z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 226, poz. 1648
37. Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy, Dz. U. Nr 89, poz. 589
38. Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 206, poz. 1589
39. Ustawa z dnia 12 lutego 2010 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy - Prawo ochrony środowiska, Dz. U. Nr 40, poz. 227
40. Ustawa z dnia 25 lutego 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, Dz. U. Nr 72, poz. 381

41. Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 240, poz. 1431
42. Dekret PKWN z dnia 23 września 1944 r. Kodeks karny Wojska Polskiego, Dz. U. Nr 6, poz. 27
43. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r., Kodeks postępowania karnego, Dz. U. Nr 33, poz. 313
44. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz. U. Nr 60, poz. 571
45. Rozporządzenie z mocą ustawy z dnia 11 lipca 1932 r. Prawo o wykroczeniach, Dz. U. Nr 60, poz. 572
46. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań, Dz. U. Nr 82, poz. 598
47. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych, Dz. U. Nr 38, poz. 249
48. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lipca 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz. U. Nr 133, poz. 894

III. ORZECZNICTWO SĄDOWE

1. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 października 1935 r., II K 1404/35, OSNK 1936/4/142
2. Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Wojskowa z dnia 25 marca 1964 r., Rw 338/64, OSNKW 1964/7-8 poz. 112
3. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 1974 r., IV KRN 17/74, OSNKW 1974, nr 5
4. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2002 r., III KK 415/02
5. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 2003 r., III KKN 34/01
6. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2004 r., V KK 373/03, Lex nr 162576

7. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26 marca 2007 r., II AKzw 178/07
8. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2008 r., III KZ 85/08
9. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2010 r., I KZP 31/09
10. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2012 r., IV KK 365/11
11. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2012 r., IV KK 411/11
12. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 lutego 1931 r., II Pr 28/31
13. Uchwała Sądu Najwyższego z 12 czerwca 1958 r., sygn. akt IV KO 33/58, OSNPG 1959/1/9
14. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 25 października 1962 r., VI KO 26/62, OSNKW 1963/9/164
15. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 1968 r., V KZP 59/67, niepublikowana
16. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 1971 r., VI KZP 26/69, OSNKW 1971/3/33
17. Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 15 lipca 1971 r., VI KZP 81/71, OSNKW 1971, nr 10, poz. 144
18. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 1971 r., VI KZP 26/71, OSNKW 1971, nr 11, poz. 166
19. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 sierpnia 1972 r., VI KZP 3/72, OSNKW 1972/11/169
20. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1974 r., VI KZP 10/74, OSNKW 1974, nr 9, poz. 159
21. Uchwała Sądu Najwyższego Izby Karna oraz Wojskowa z dnia 26 listopada 1976 r., VI KZP 11/75
22. Uchwała Sadu Najwyższego z dnia 11 stycznia 1978 r., IV PZP 8/77, PiP 1980, z. 8
23. Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 19 grudnia 1979 r., VI KZP 8/79, OSNKW 1980, nr 2, poz. 14
24. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 15 września 1999 r., I KZP 26/99
25. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2000 r., I KZP 40/00
26. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2005 r., I KZP 17/05, OSNKW 2005, z. 7-8, poz. 59
27. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2007 r., III CZP 51/07, OSNC 2008, z. 2, poz. 43

28. Uchwała Sądu Najwyższego (7 sędziów) z dnia 9 września 2008 r., III CZP 31/08
29. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 stycznia 1935 r., III K 1603/34, OSNK 1935/8/331
30. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 1935 r., II K 1595/34, OSNK 1935/9/353
31. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 1935 r., III K 1755/34, OSNK 1935/9/394
32. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 1935 r., III K 1909/34, OSNK 1935/10/438
33. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 1936 r., III K 1876/35, OSNK 1936/8/309
34. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1936 r., I K 168/36, OSNK 1937/1/9
35. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1938 r., III K 1859/37, OSNK 1938/9/210
36. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 1956 r., II KRn 78/56, OSNCK 1956/2/17
37. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1962 r., V K 744/62, OSNKW 1963/7 – 8/130
38. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lipca 1963 r., IV K 429/61, OSNKW 1964/5/73
39. Wyrok Sądu Najwyższego - Izba Karna z dnia 1 sierpnia 1968 r. III KR 20/68, OSNKW 1969/4 poz. 42
40. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 1972 r., VI KZP 62/71, OSNKW 1972, nr 4, pz. 61
41. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 lipca 1972 r., Rw 587/72, Lex nr 21506
42. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 1976 r., VI KRN 63/76, OSNKW 1976, nr 6, poz. 112
43. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 1977 r., III KR 28/77, OSNPG 1977
44. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 1977 r., IV KR 1/77, OSPiKA 1978, nr 2, poz. 33
45. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1998 r., I CKN 664/97, OSNC 1999, nr 1
46. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 24 listopada 1999 r., II AKa 203/99, KZS 1999, z. 12, poz. 22
47. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 marca 2000 r., II AKa 38/00, KZS 2000, z. 4, poz. 36
48. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 maja 2000 r., V KKN 145/00
49. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 sierpnia 2001 r., II AKa 297/01
50. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2002 r., II KKN 385/01, LEX nr 53028
51. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 marca 2002 r., II AKa 47/02

52. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2004 r., III KK 307/03
53. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2 września 2004 r., II AKa 258/04
54. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 2005 r., WK 3/05
55. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 27 kwietnia 2005 r., II AKa 65/05
56. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 8 listopada 2007 r., II Aka 346/07, Krakowskie Zeszyty Sądowe 2008, z. 2
57. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2008 r., IV KK 15/08
58. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 30 września 2008 r., II AKa 282/08
59. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2008 r., III KK 167/08
60. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 grudnia 2008 r., II AKa 352/08
61. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 8 kwietnia 2009 r., II AKa 63/09
62. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 lipca 2010 r., II KK 291/09
63. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 października 2011 r., II AKa 366/1
64. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 marca 2012 r., II AKa 37/12
65. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 maja 2012 r., II AKa 150/12
66. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 1 sierpnia 2012 r. II AKa 198/12
67. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 sierpnia 2012 r., II KK 199/12
68. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2012 r., IV KK 268/12, LEX nr 1226754
69. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2012 r., III KK 321/12, Lex nr 1231567
70. Wyroki Sądu Wojewódzkiego dla miasta Łodzi, sygn. akt V Kr 2553/58 i V Kr 688/61

IV. INNE ŹRÓDŁA

1. <http://www.msw.gov.pl>
2. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?PO=Pol&MA=999&SI=4&CM=3&CL=ENG>
3. http://www.bialystok.pa.gov.pl/stat_sprawoz_kontr/doc/Sprawozdanie2012r.pdf
(*sprawozdanie z działalności Prokuratury Apelacyjnej w Białymstoku za 2012 r.*)
4. Szymczak M. (red.), Słownik języka polskiego, Warszawa 1995, t. 1
5. Projekt kodeksu karnego z 1932 r., Komisja Kodyfikacyjna. Sekcja Prawa Karnego, t. V, z. 6, Warszawa 1932
6. Projekt kodeksu karnego Polski Ludowej, Część ogólna, Warszawa 1951
7. Projekt kodeksu karnego, Część ogólna, Wprowadzenie, Warszawa 1966

8. Projekt Kodeksu Karnego, Wkładka do zeszytu Państwa i Prawa 1994, nr 2, Warszawa 1994
9. Uzasadnienie do projektu Kodeksu karnego, Komisja ds. Reformy Prawa Karnego, Państwo i Prawo 1994, z. 3 – wkładka
10. Uzasadnienie rządowego projektu Kodeksu karnego, Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997, t. 14
11. Szymańczak J., Prawa i uprawnienia ofiar przestępstw, Informacja nr 1030, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, luty 2004 r.
12. Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy 1394, VI Kadencja, Lex VI.1394, dostępne również w wersji elektronicznej pod adresem: <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruk/1394>
13. Sakowicz A., Opinia o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Druk 1394, Warszawa 2009
14. Wróbel W., Opinia prawna o rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Druk sejmowy 1394, Warszawa 2009

WYKAZ TABEL

- Tabela 1. Ilość wysłanych i zwrotnie otrzymanych ankiet z poszczególnych sądów
- Tabela 2. Ilość zwrotnie otrzymanych ankiet z poszczególnych jednostek prokuratury
- Tabela 3. Praktyka orzekania obowiązku wynagrodzenia szkody w okresie 1934 – 1968 (wybrane lata)
- Tabela 4. Praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody w związku z warunkowym umorzeniem postępowania w okresie 1970 – 1991
- Tabela 5. Praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody w związku z warunkowym zawieszeniem postępowania w okresie 1970 – 1989
- Tabela 6. Praktyka udzielania warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w okresie 1970 – 1986
- Tabela 7. Praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody w związku z warunkowym przedterminowym zwolnieniem z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w okresie 1976 – 1981
- Tabela 8. Praktyka orzekania obowiązku naprawienia szkody przy orzekaniu kary ograniczenia wolności w okresie 1970 – 1980
- Tabela 9. Płeć badanych
- Tabela 10. Stanowisko zajmowane przez badanych
- Tabela 11. Miejsce orzekania przez badanych
- Tabela 12. Staż pracy badanych
- Tabela 13. Okres orzekania przez badanych w sprawach karnych
- Tabela 14. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody przez badanych
- Tabela 14a. Obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według płci
- Tabela 14b. Obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według zajmowanego stanowiska
- Tabela 14c. Obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według instancji sądowej
- Tabela 14d. Obecna regulacja obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według czasu orzekania w sprawach karnych
- Tabela 15. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych

Tabela 15a. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych według płci

Tabela 15b. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych według zajmowanego stanowiska

Tabela 15c. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych według instancji sądu

Tabela 15d. Elementy wymagające zmian w obecnie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w prawie karnym w opinii badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 16. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku naprawienia szkody przez badanych

Tabela 16a. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według płci

Tabela 16b. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według stanowiska

Tabela 16c. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według instancji sądu

Tabela 16d. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 17. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych

Tabela 17a. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według płci

Tabela 17b. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według stanowiska

Tabela 17c. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według instancji sądu

Tabela 17d. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 18. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzeczniczą badanych

Tabela 18a. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzeczniczą badanych według płci

Tabela 18b. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzeczniczą badanych według stanowiska

Tabela 18c. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzeczniczą badanych według instancji sądu

Tabela 18d. Wpływ wprowadzonych w 2010 r. zmian w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody na praktykę orzeczniczą badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 19. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych

Tabela 19a. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych według płci

Tabela 19b. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych według stanowiska

Tabela 19c. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych według instancji sądu

Tabela 19d. Zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody zaobserwowane przez badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 20. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r.

Tabela 20a. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r. według płci

Tabela 20b. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r. według stanowiska

Tabela 20c. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r. według instancji sądu

Tabela 20d. Częstotliwość nakładania przez badanych obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji z 2010 r. według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 21. Częstotliwość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych

Tabela 21a. Częstotliwość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych według płci

Tabela 21b. Częstość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych według stanowiska

Tabela 21c. Częstość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych według instancji sądu

Tabela 21d. Częstość nakładania obowiązku naprawienia szkody z urzędu i na wniosek przez badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 22. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych

Tabela 22a. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według płci

Tabela 22b. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według stanowiska

Tabela 22c. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według instancji sądu

Tabela 22d. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 23. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych w opinii badanych

Tabela 23a. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych według płci badanych

Tabela 23b. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych według stanowiska badanych

Tabela 23c. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych według instancji orzeczniczej badanych

Tabela 23d. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych według czasu orzekania w sprawach karnych przez badanych

Tabela 24. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych

Tabela 24a. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych według płci

Tabela 24b. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych według stanowiska

Tabela 24c. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych według instancji sądu

Tabela 24d. Stanowisko badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 25. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych

Tabela 25a. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych według płci

Tabela 25b. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych według stanowiska

Tabela 25c. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych według instancji

Tabela 25d. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w ocenie badanych według czasu orzekania w sprawach karnych

Tabela 26. Obserwacje badanych co do sposobu składania przez uprawnione podmioty wniosków o naprawienie szkody

Tabela 27. Orzekanie przez badanych obowiązku naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego

Tabela 28. Praktyka badanych co do ustalania wysokości szkody

Tabela 29. Orzekanie przez badanych obowiązku naprawienia szkody w całości

Tabela 30. Obserwacje badanych co do przyczyn ewentualnego nałożenia obowiązku naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części

Tabela 31. Ocena przez badanych poszczególnych instytucji o charakterze kompensacyjnym

Tabela 32. Płeć badanych

Tabela 33. Stanowisko zajmowane przez badanych

Tabela 34. Staż pracy badanych

Tabela 35. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody przez badanych

Tabela 35a. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody według płci badanych

Tabela 35b. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody według stanowiska badanych

Tabela 35c. Ocena obecnej regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody według czasu wykonywania zawodu prokuratora przez badanych

Tabela 36. Propozycje zmian w regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych

Tabela 37. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach omawianego obowiązku w ocenie badanych

Tabela 37a. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach omawianego obowiązku według płci badanych

Tabela 37b. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach omawianego obowiązku według stanowiska badanych

Tabela 37c. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach omawianego obowiązku według czasu wykonywania zawodu prokuratora przez badanych

Tabela 38. Ocena zmian omawianego obowiązku z 2010 r. przez badanych

Tabela 38a. Ocena zmian omawianego obowiązku z 2010 r. według płci badanych

Tabela 38b. Ocena zmian omawianego obowiązku z 2010 r. według stanowiska badanych

Tabela 38c. Ocena zmian omawianego obowiązku z 2010 r. według czasu wykonywania zawodu prokuratora przez badanych

Tabela 39. Zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek nowelizacji regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r. w ocenie badanych

Tabela 39a. Zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek nowelizacji regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r. w ocenie badanych według płci

Tabela 39b. Zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek nowelizacji regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r. w ocenie badanych według stanowiska

Tabela 39c. Zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek nowelizacji regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r. w ocenie badanych według czasu wykonywania zawodu prokuratora

Tabela 40. Wskazywane przez badanych zmiany w stosowaniu omawianej instytucji w praktyce, wskutek zmian regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody z 2010 r.

Tabela 41. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych

Tabela 41a. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według płci

Tabela 41b. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według stanowiska

Tabela 41c. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody oraz obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według czasu wykonywania zawodu prokuratora

Tabela 42. Możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa w ocenie badanych

Tabela 42a. Możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa w ocenie badanych według płci

Tabela 42b. Możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa w ocenie badanych według stanowiska

Tabela 42c. Możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody solidarnie na współsprawców przestępstwa w ocenie badanych według czasu wykonywania zawodu prokuratora

Tabela 43. Proponowany przez badanych sposób postępowania w przypadku twierdzącej odpowiedzi na wcześniejsze pytanie

Tabela 44. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Tabela 44a. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Tabela 44b. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stanowiska

Tabela 44c. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według czasu wykonywania zawodu prokuratora

Tabela 45. Obserwacja badanych co do sposobu składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym

Tabela 45a. Obserwacja badanych co do sposobu składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym według stanowiska

Tabela 46. Zachowanie badanych w przypadku braku inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym

Tabela 46a. Zachowanie badanych w przypadku braku inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym według płci

Tabela 46b. Zachowanie badanych w przypadku braku inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym według stanowiska

Tabela 46c. Zachowanie badanych w przypadku braku inicjatywy dowodowej pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym według stażu pracy

Tabela 47. Żądanie naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego w ocenie badanych

Tabela 48. Poszczególne sposoby naprawienia szkody w ocenie badanych

Tabela 49. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Tabela 49a. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Tabela 49b. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stanowiska

Tabela 49c. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stażu pracy

Tabela 50. Praktyka badanych w zakresie żądania naprawienia szkody w całości

Tabela 51. Praktyka odwoławcza badanych w przypadku braku rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego

Tabela 51a. Praktyka odwoławcza badanych w przypadku braku rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego według płci

Tabela 51b. Praktyka odwoławcza badanych w przypadku braku rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego według stanowiska

Tabela 51c. Praktyka odwoławcza badanych w przypadku braku rozstrzygnięcia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego według stażu pracy

Tabela 52. Preferencje badanych co do poszczególnych środków o charakterze kompensacyjnym w prawie karnym

Tabela 53. Ocena badanych co do stosowania obowiązku naprawienia szkody przez sądy

Tabela 54. Płeć badanych

Tabela 55. Staż pracy badanych

Tabela 56. Obecna regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych

Tabela 56a. Obecna regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych według płci

Tabela 56b. Obecna regulacja prawna obowiązku naprawienia szkody w ocenie badanych stażu pracy

Tabela 57. Propozycje zmian w regulacji prawnej obowiązku naprawienia szkody w opinii badanych

Tabela 58. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku naprawienia szkody przez badanych

Tabela 58a. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według płci

Tabela 58b. Trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku naprawienia szkody przez badanych według stażu pracy

Tabela 59. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych

Tabela 59a. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według płci

Tabela 59b. Zmiany dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w ocenie badanych według stażu pracy

Tabela 60. Obserwacja badanych co do zmian w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody wskutek nowelizacji z 2010 r.

Tabela 60a. Obserwacja badanych co do zmian w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody wskutek nowelizacji z 2010 r. według płci

Tabela 60b. Obserwacja badanych co do zmian w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody wskutek nowelizacji z 2010 r. według stażu pracy

Tabela 61. Zaobserwowane przez badanych zmiany w konstrukcji obowiązku naprawienia szkody

Tabela 62. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych

Tabela 62a. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według płci

Tabela 62b. Możliwości jednoczesnego orzekania obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za krzywdę w ocenie badanych według stażu pracy

Tabela 63. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych w ocenie badanych

Tabela 63a. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych w ocenie badanych według płci

Tabela 63b. Stosunek solidarnego nakładania obowiązku naprawienia szkody do zasady indywidualizacji kar i środków karnych w ocenie badanych według stażu pracy

Tabela 64. Propozycje badanych oceniających, iż solidarne nakładanie obowiązku naprawienia szkody sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych

Tabela 65. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Tabela 65a. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Tabela 65b. Inicjatywa dowodowa pokrzywdzonych w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stażu pracy

Tabela 66. Sposób i termin składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym przez badanych

Tabela 66a. Sposób i termin składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym przez badanych według płci

Tabela 66b. Sposób i termin składania wniosków o naprawienie szkody w postępowaniu karnym przez badanych według stażu pracy

Tabela 67. Praktyka badanych w zakresie składania wniosków o naprawienie szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego

Tabela 68. Ocena badanych co do poszczególnych sposobów żądania naprawienia szkody w postępowaniu karnym

Tabela 69. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Tabela 69a. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Tabela 69b. Sposób ustalenia szkody w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stażu pracy

Tabela 70. Żądanie naprawienia szkody w całości w praktyce badanych

Tabela 70a. Żądanie naprawienia szkody w całości w praktyce badanych według płci

Tabela 70a. Żądanie naprawienia szkody w całości w praktyce badanych według stażu pracy

Tabela 71. Przyczyny żądania naprawienia szkody w części w postępowaniu karnym w ocenie badanych

Tabela 71a. Przyczyny żądania naprawienia szkody w części w postępowaniu karnym w ocenie badanych według płci

Tabela 71b. Przyczyny żądania naprawienia szkody w części w postępowaniu karnym w ocenie badanych według stażu pracy

Tabela 72. Preferencje badanych co do poszczególnych środków o charakterze kompensacyjnym w prawie karnym

Tabela 73. Stosowanie obowiązku naprawienia szkody przez sądy w opinii badanych

Tabela 73a. Stosowanie obowiązku naprawienia szkody przez sądy w opinii badanych według płci

Tabela 73. Stosowanie obowiązku naprawienia szkody przez sądy w opinii badanych

Tabela 73a. Stosowanie obowiązku naprawienia szkody przez sądy w opinii badanych według płci

ANEKS

Załącznik nr 1 - KWESTIONARIUSZ ANKIETY SKIEROWANEJ DO SĘDZIÓW

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Szanowni Państwo,

Jestem doktorantem w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Prowadzę badania na potrzeby mojej rozprawy doktorskiej pt. „*Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody.*” Ich wyniki zostaną wykorzystane wyłącznie do celów badawczych.

W związku z tym uprzejmie proszę o wypełnienie kwestionariusza ankiety. Jest on w pełni anonimowy. Państwa opinia jest dla mnie niezwykle cenna, zaś przedstawione przez Państwa uwagi pozwolą na pełniejszą analizę przedstawionego tematu – również w kontekście oceny funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody okiem praktyków, stosujących omawiane instytucje.

I. DANE DOTYCZĄCE ANKIETOWANEGO

1. Płeć:
 - Kobieta
 - Mężczyzna
2. Jakie stanowisko sędziowskie zajmuje lub jaką funkcję (delegację) spełnia obecnie Pan(i)?:
 - Sędzia Sądu Rejonowego
 - Sędzia Sądu Okręgowego
 - Sędzia Sądu Apelacyjnego
3. W jakiej instancji sędzi obecnie Pan(i)?:
 - Sędzia Sądu I instancji
 - Sędzia Sądu II instancji
4. Ile lat sędzi Pan(i)?
 - 0 – 5 lat
 - 6 - 10 lat
 - 11-15 lat
 - 16 i więcej lat
5. Ile lat sędzi Pan(i) w sprawach karnych?
 - 0 – 5 lat
 - 6 - 10 lat
 - 11-15 lat
 - 16 i więcej lat

II. ZAGADNIENIA PRAWNE

1. Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:
 - Odpowiednia
 - Wymagająca zmian
 - Trudno mi ocenić

2. Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć?
 - Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk
 - Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk
 - Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym (jakimi?
 - Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami
 - Umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych
 - Inne (jakie?).....

3. Czy ma Pan(i) podczas orzekania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach orzeganego obowiązku?
 - Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć

4. Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?
 - Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć

5. Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?
 - Tak
 - Nie

6. Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?
 - Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez Sąd
 - Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony
 - Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku
 - Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez Sąd z urzędu
 - Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez Sąd z urzędu
 - Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody
 - Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego
 - Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego

- Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych
 - Inne (jakie?)
7. Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i) obowiązek naprawienia szkody?
- Tak
 - Nie
8. Czy po wspomnianej nowelizacji z 2010 r. częściej orzeka Pan(i):
- Obowiązek naprawienia szkody na wniosek
 - Obowiązek naprawienia szkody z urzędu
 - Obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę na wniosek
 - Obowiązek zadośćuczynienia za krzywdę z urzędu
 - Trudno mi ocenić
9. Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?
- Tak
 - Nie
 - Trudno mi ocenić
10. Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewentualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?
- Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć
11. Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:
- Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie
 - Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale de lege ferenda powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk
 - Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale de lege ferenda powinien zostać ujęty jako instytucja odrębna od kar i środków karnych
 - Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany
12. Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowodnienia wysokości szkody w postępowaniu karnym?
- Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć
13. Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż wnioski o naprawienie szkody składane są:
- Najczęściej ustnie na rozprawie
 - Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed Sądem
 - Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym
 - Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym

14. Czy orzekał(a) Pana(i) obowiązek naprawienia szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego?
- Tak, często
 - Tak, sporadycznie
 - Nie
15. Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż:
- Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuczonego czynu
 - Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalania odszkodowania
 - Trudno powiedzieć
16. Czy orzekał(a) Pana(i) obowiązek naprawienia szkody w całości?
- Tak, często
 - Tak, sporadycznie
 - Nie
17. Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż najczęściej przyczyną nałożenia obowiązku naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części jest:
- Złożenie wniosku o naprawienie szkody w części
 - Obserwacja Sądu z urzędu, iż szkoda jest wyższa aniżeli kwota dochodzona wnioskiem o jej naprawienie
 - Brak należytej inicjatywy dowodowej pokrzywdzonego, nie wykazanie szkody w całości
 - Inne przyczyny (jakie?).....
18. Czy Pana(i) zdaniem z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest stosowanie instytucji:
- Obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę
 - Orzekanie odszkodowania z urzędu
 - Zasądzanie powództwa adhezyjnego
 - Nie mam zdania
19. Uprzejmie proszę o wskazanie, czy obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę powoduje inne (jakie?) trudności w jego praktycznym stosowaniu, lub jakich Pana(i) zdaniem zmian wymaga:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Dziękuję za wypełnienie ankiety

Załącznik nr 2 - KWESTIONARIUSZ ANKIETY SKIEROWANEJ DO PROKURATORÓW

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Szanowni Państwo,

Jestem doktorantem w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Prowadzę badania na potrzeby mojej rozprawy doktorskiej pt. „*Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody.*” Ich wyniki zostaną wykorzystane wyłącznie do celów badawczych.

W związku z tym uprzejmie proszę o wypełnienie kwestionariusza ankiety. Jest on w pełni anonimowy. Państwa opinia jest dla mnie niezwykle cenna, zaś przedstawione przez Państwa uwagi pozwolą na pełniejszą analizę przedstawionego tematu – również w kontekście oceny funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody okiem praktyków, stosujących omawiane instytucje.

I. DANE DOTYCZĄCE ANKIETOWANEGO

1. Płeć:
 - Kobieta
 - Mężczyzna
2. Jakie stanowisko zajmuje lub jaką funkcję (delegację) spełnia obecnie Pan/Pani?:
 - Prokurator Prokuratury Rejonowej
 - Prokurator Prokuratury Okręgowej
 - Prokurator Prokuratury Apelacyjnej
3. Ile lat wykonuje Pan/Pani zawód Prokuratora?
 - 0 – 5 lat
 - 6 - 10 lat
 - 11-15 lat
 - 16 i więcej lat

II. ZAGADNIENIA PRAWNE

4. Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:
 - Odpowiednia
 - Wymagająca zmian
 - Trudno mi ocenić
5. Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć?
 - Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk
 - Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk
 - Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym (jakimi?
 - Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami

- Umieszczenia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych
 - Inne (jakie?).....
6. Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?
- Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć
7. Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?
- Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć
8. Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?
- Tak
 - Nie
9. Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?
- Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez Sąd
 - Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony
 - Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku
 - Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez Sąd z urzędu
 - Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez Sąd z urzędu
 - Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody
 - Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego
 - Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego
 - Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych
 - Inne (jakie?)
10. Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody albo zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?
- Tak
 - Nie
 - Trudno mi ocenić
11. Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewntualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?

- Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć
12. Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:
- Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie
 - Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk
 - Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale powinien zostać ujęty jako sankcja odrębna od kar i środków karnych
 - Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany
 - Inne uwagi (jakie?).....
13. Czy w Pana(i) ocenie pokrzywdzeni wykazują należyłą inicjatywę dowodową w zakresie udowodniania wysokości szkody w postępowaniu karnym?
- Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć
14. Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż wnioski o naprawienie szkody składane są:
- Najczęściej ustnie na rozprawie
 - Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed Sądem
 - Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym
 - Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym
15. Czy, w przypadku braku inicjatywy pokrzywdzonego w zakresie dochodzenia roszczeń majątkowych w postępowaniu karnym, Pan(i):
- Najczęściej występuje z wnioskiem o naprawienie szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę na rzecz pokrzywdzonego
 - Najczęściej wytacza powództwo adhezyjne na rzecz pokrzywdzonego
 - Najczęściej nie podejmuje działania w tym zakresie wobec braku inicjatywy pokrzywdzonego
16. Czy składał(a) Pan(i) wnioski o naprawienie szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego?
- Tak, w więcej niż połowie przypadków
 - Tak, sporadycznie – ale zawsze gdy jest taka możliwość
 - Tak, ale jedynie wyjątkowo
 - Nie
17. Czy zdaniem Pana(i) z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest żądanie naprawienia szkody przez:
- Zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej
 - Przywrócenie stanu poprzedniego
 - Nie mam zdania
18. Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż:
- Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuconego czynu

- Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalania odszkodowania
 - Nie mam zdania
19. Czy składał(a) Pana(i) wnioski o naprawienie szkody w całości w postępowaniu karnym?
- Tak, często
 - Tak, sporadycznie
 - Nie (z jakich przyczyn?).....
20. Czy zdarza się Panu(i) składać apelacje od wyroków wyłącznie z przyczyn nie orzeczenia o roszczeniach majątkowych pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, zgodnie ze złożonym wnioskiem?
- Tak, często
 - Tak, sporadycznie
 - Nie
21. Czy zdaniem Pana(i) z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest żądanie:
- Naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę
 - Wytaczanie w postępowaniu karnym powództwa adhezyjnego
 - Nie mam zdania
22. Czy zdaniem Pana(i) Sądy prawidłowo stosują obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę:
- Tak
 - Nie
23. Jeśli nie, proszę o wskazanie najczęstszych błędów w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody przez Sąd:
- -
 -
 -
 -
24. Uprzejmie proszę o wskazanie, czy obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę powoduje inne (jakie?) trudności w jego praktycznym stosowaniu, lub jakich zdaniem Pana(i) Prokurator(a) zmian wymaga:

Dziękuję za wypełnienie ankiety

Załącznik nr 3 - KWESTIONARIUSZ ANKIETY SKIEROWANEJ DO ADWOKATÓW

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Szanowni Państwo,

Jestem doktorantem w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Prowadzę badania na potrzeby mojej rozprawy doktorskiej pt. „*Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody.*” Ich wyniki zostaną wykorzystane wyłącznie do celów badawczych.

W związku z tym uprzejmie proszę o wypełnienie kwestionariusza ankiety. Jest on w pełni anonimowy. Państwa opinia jest dla mnie niezwykle cenna, zaś przedstawione przez Państwa uwagi pozwolą na pełniejszą analizę przedstawionego tematu – również w kontekście oceny funkcjonowania obowiązku naprawienia szkody okiem praktyków, stosujących omawiane instytucje.

I. DANE DOTYCZĄCE ANKIETOWANEGO

1. Płeć:
 - Kobieta
 - Mężczyzna

2. Ile lat wykonuje Pan/Pani zawód adwokata?
 - 0 – 5 lat
 - 6 - 10 lat
 - 11-15 lat
 - 16 i więcej lat

II. ZAGADNIENIA PRAWNE

3. Czy w Pana(i) ocenie obecnie obowiązująca regulacja prawna środka karnego obowiązku naprawienia szkody jest:
 - Odpowiednia
 - Wymagająca zmian
 - Trudno mi ocenić

4. Jeżeli Pana(i) zdaniem wymaga ona zmian, to jakich elementów powinny one dotyczyć?
 - Relacji między szkodą a krzywdą z art. 46 § 1 kk
 - Relacji między obowiązkiem z art. 46 § 1 kk a nawiązką z art. 46 § 2 kk
 - Relacji między środkiem karnym z art. 46 kk a innymi środkami o charakterze kompensacyjnym (jakimi?
 - Uregulowania możliwości nałożenia obowiązku naprawienia szkody wraz z odsetkami
 - Umiejscowienia obowiązku naprawienia szkody poza katalogiem środków karnych
 - Inne (jakie?).....

5. Czy ma Pan(i) w praktyce stosowania środka karnego obowiązku naprawienia szkody trudności z interpretacją pojęcia szkody w ramach tegoż obowiązku?
- Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć
6. Czy w Pana(i) ocenie wprowadzone w 2010 r. zmiany prawa dotyczące możliwości orzekania obowiązku naprawienia szkody lub obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpłynęły korzystnie na praktykę orzeczniczą w zakresie omawianej instytucji?
- Tak
 - Nie
 - Trudno powiedzieć
7. Czy zauważył(a) Pan(i) zmiany w zakresie stosowania przedmiotowej instytucji wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?
- Tak
 - Nie
8. Jeżeli tak, to jakie zmiany zaobserwował(a) Pan(i) wskutek wspomnianej nowelizacji z 2010 r.?
- Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku wprowadzenia możliwości orzekania tegoż środka z urzędu przez Sąd
 - Częstsze stosowanie obowiązku z art. 46 kk w wyniku zniesienia katalogu przestępstw, przy których obowiązek ten mógł zostać nałożony
 - Brak zmian w częstotliwości nakładania omawianego obowiązku
 - Rzadsze składanie wniosków o naprawienie szkody wobec możliwości orzeczenia tegoż środka przez Sąd z urzędu
 - Częstsze składanie wniosków o naprawienie szkody pomimo możliwości orzeczenia tegoż środka przez Sąd z urzędu
 - Brak zmian w częstotliwości składania wniosków o naprawienie szkody
 - Częstsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego
 - Rzadsze niż dotychczas składanie wniosku o naprawienie szkody aniżeli wytaczanie powództwa adhezyjnego
 - Brak zmian w stosunku składanych wniosków o naprawienie szkody do wytaczanych powództw adhezyjnych
 - Inne (jakie?)
9. Czy Pana(i) zdaniem obecne brzmienie art. 46 § 1 kk przewidujące możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę pozwala na jednoczesne zobowiązanie do wykonania obu tych obowiązków?
- Tak
 - Nie
 - Trudno mi ocenić
10. Czy Pana(i) zdaniem nakładanie obowiązku naprawienia szkody (ewntualnie zadośćuczynienia za krzywdę) solidarnie na współsprawców przestępstwa sprzeciwia się zasadzie indywidualizacji kar i środków karnych?
- Tak

- Nie
- Trudno powiedzieć

11. Jeżeli tak, proszę o wskazanie, czy:

- Obowiązek naprawienia szkody nie powinien być nakładany solidarnie
- Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale powinno to znaleźć odzwierciedlenie w konstrukcji przepisu art. 46 kk
- Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, ale powinien zostać ujęty jako sankcja odrębna od kar i środków karnych
- Obowiązek naprawienia szkody może być nakładany solidarnie, a obecna regulacja nie wymaga zmiany
- Inne uwagi (jakie?).....

12. Czy w Pana(i) ocenie co do zasady pokrzywdzeni wykazują należytą inicjatywę dowodową w zakresie udowadniania wysokości szkody w postępowaniu karnym?

- Tak
- Nie
- Trudno powiedzieć

13. Czy działając jako pełnomocnik pokrzywdzonego (oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego) składa Pan(i) wnioski o naprawienie szkody:

- Najczęściej ustnie na rozprawie
- Najczęściej pisemnie w postępowaniu przed Sądem
- Najczęściej do protokołu w postępowaniu przygotowawczym
- Najczęściej pisemnie w postępowaniu przygotowawczym

14. Czy składał(a) Pan(i) wnioski o naprawienie szkody przez przywrócenie stanu poprzedniego, a nie zasądzenie kwoty pieniężnej?

- Tak, w więcej niż połowie przypadków
- Tak, sporadycznie – ale zawsze gdy jest taka możliwość
- Tak, ale jedynie wyjątkowo
- Nie

15. Czy zdaniem Pana(i) z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest żądanie naprawienia szkody przez:

- Zasądzenie odpowiedniej kwoty pieniężnej
- Przywrócenie stanu poprzedniego
- Nie mam zdania

16. Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż:

- Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z daty zarzuczonego czynu
- Ustalając wysokość szkody należy odnosić się do cen z chwili ustalania odszkodowania
- Nie mam zdania

17. Czy składał(a) Pana(i) wnioski o naprawienie szkody w całości w postępowaniu karnym?

- Tak, często

- Tak, sporadycznie
 - Nie – zawsze domagam się naprawienia szkody w części, aby mieć ewentualnie możliwość dochodzenia dalszych kwot w postępowaniu cywilnym
 - Nie – z innych przyczyn (jakich?)
18. Czy z Pana(i) praktyki wynika, iż najczęściej przyczyną żądania naprawienia szkody w postępowaniu karnym jedynie w części są:
- Wygórowane oczekiwania pokrzywdzonego co do wysokości naprawienia szkody, chęć dochodzenia dalszego odszkodowania w postępowaniu cywilnym
 - Sugestia ze strony organów procesowych co do możliwości dochodzenia dalszego odszkodowania w postępowaniu cywilnym
 - Brak podjęcia w postępowaniu karnym należytej inicjatywy dowodowej pokrzywdzonego, nie wykazanie szkody w całości
 - Inne (jakie?)
 - Nie mam zdania
19. Czy Pana(i) zdaniem z perspektywy pokrzywdzonego korzystniejsze jest żądanie:
- Naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę
 - Wytaczanie w postępowaniu karnym powództwa adhezyjnego
 - Nie mam zdania
20. Czy zdaniem Pana(i) Sądy prawidłowo stosują obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę:
- Tak
 - Nie
2. Jeżeli nie, proszę o wskazanie najczęstszych błędów w stosowaniu obowiązku naprawienia szkody przez Sąd:
- -
 -
 -
 -
3. Uprzejmie proszę o wskazanie, czy obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę powoduje inne (jakie?) trudności w jego praktycznym stosowaniu, lub jakich zdaniem Pana(i) zmian wymaga:
-
-
-
-
-
-
-

Dziękuję za wypełnienie ankiety